De Kinderen van Hiram

Andries Van den Abeele

DEEL I

DE WORTELS VAN DE VRIJMETSELARIJ

Hoofdstuk I

De geboorte van de vrijmetselarij

Er waren eens een paar Londense clubs

In Charles Street Londen, in de taveerne *De Appelboom*, hadden in de loop van het jaar 1716 enkele deftige burgers een rendez-vous. Ze vertegenwoordigden vier clubs die in Londense pubs hun bijeenkomsten hielden. Samen besloten ze zich tot *Grand Lodge* uit te roepen en dit op een algemene feestvergadering te bevestigen. Op 24 juni 1717, feest van Sint-Jan de Doper, vonden ze mekaar terug op de eerste verdieping van *De Gans en de Rooster* in de schaduw van St.-Paul's Church. Daar gingen ze over tot de installatie van een *Grand Lodge of the Most Ancient and Right Worshipful Fraternity of the Free-Masons*. Tot eerste Grootmeester verkozen zij een niet nader omschreven gentleman, Antony Sayer (1672-1742).

Dit verhaal staat te lezen in elk boek dat over de vrijmetselarij handelt. Is het honderd procent betrouwbaar? Zoals zoveel in de geschiedenis van de vrijmetselarij, roept ook het relaas van de stichting van de *Grand Lodge of London and Westminster* vraagtekens op. Immers, pas in het jaar 1722 liet de nieuwe vereniging voor het eerst van zich horen. Verslagen van de bijeenkomsten van *Grand Lodge* werden pas vanaf juni 1723 bijgehouden. Voor de periode 1716 tot 1723 zijn we aangewezen op wat dominee James Anderson (1662-1739) hierover in 1738 heeft gepubliceerd. Een relaas, twintig jaar nadien geschreven, door een grijsaard die in vorige geschriften niet had uitgeblonken door historische accuratesse, vraagt om een kritische benadering. Laten we evenwel aannemen dat het verhaal in grote lijnen juist is. Of echt alles voorviel op de data die er méér dan twintig jaar later voor werden opgegeven, is namelijk niet belangrijk.

Historisch is in elk geval, dat in 1723 bij twee uitgevers in Fleet Street een boekje van 92 bladzijden verscheen onder de titel: *De Constituties van de Vrije-Metselaars, bevattende de geschiedenis, plichten, reglementen, enz. van deze Aloude en Eerbiedwaardige Broederschap. Ten behoeve van de Loges*. Het boekje was van de hand van de Schotse presbyteriaanse dominee James Anderson en werd ingeleid door de anglicaanse dominee John-Thomas Desaguliers. Het was allesbehalve een geheim document, want de uitgevers maakten de publicatie bekend door middel van advertenties in de Londense bladen.

De *geschiedenis* volgens Anderson

Anderson, die als hobby de genealogie beoefende, begon de geschiedenis van de vrijmetselarij als volgt: *Adam, onze eerste voorvader, geschapen naar het beeld van God, de Opperbouwmeester van het Heelal, moet de wetenschap, meer bepaald de meetkunde in het hart gegrift zijn geweest, want sedert de Zondeval vinden we de principes ervan in de harten van zijn nakomelingen*. Adam, de eerste vrijmetselaar!

Een hele reeks bijbelse of historische personages werden vervolgens ten tonele gevoerd in de rol van vrijmetselaars: Kaïn, Noach en zijn zonen Sem, Cham en Jafeth, *allen waarachtige Metselaars*, Nemrod *de bouwer van Ninive*, Misraïm *die de Koninklijke Kunst in Egypte introduceerde*, Mozes, *de Algemene Meester-Metselaar*, Salomo *de prins van de Architectuur*, Hiram, *de volmaaktste metselaar ter wereld*, Nebukadnezar, *de schepper van de stad Babylon, het grootste bouwwerk op aarde*, Pythagoras, Euclides, Archimedes, Phidias, enz. Al wie als

vorst, wetenschapper of bouwmeester een rol in de prechristelijke tijd had gespeeld, zou dus tot de vrijmetselarij hebben behoord. *Grootmeester* Mozes riep vaak zijn onderdanen in *logebijeenkomsten* samen tijdens de doortocht in de woestijn, Salomo was Grootmeester van de loge in Jeruzalem, Zerubabel was de Algemene Meester-Metselaar van de joden, koning Ptolemeus had dezelfde titel in Egypte en keizer Augustus werd Grootmeester van de loge in Rome.

Geloofde Anderson zelf dit verhaal? Kon hij zijn medebroeders en zijn lezers ervan overtuigen dat al die bijbelse of historische personages inderdaad vrijmetselaar waren geweest en dat de *Grand Lodge of London and Westminster* hun rechtstreekse opvolgers groepeerde? Zelfs voor de achttiende-eeuwse lezer moet dit moeilijk te slikken zijn geweest. Maar ja, het was met zoveel overtuiging neergepend, verwees naar *de oude archieven van de metselaars* en verscheen met de aanbeveling van Desaguliers die als leerling van Newton een vleiende reputatie van wetenschappelijk vorser had opgebouwd. Wat moesten de weinig kritische *gentlemen* hier wel van denken?

Enigszins verrassend werd Jezus Christus niet bij de vrijmetselaars ingelijfd. Hij werd alleen zijdelings vermeld met betrekking tot keizer Augustus*, onder wiens regering geboren werd de Messias van God, de grote Architect of Opperbouwmeester van de Kerk*. Men kan zich voorstellen dat dit wel enig probleem gesteld zal hebben voor Anderson. Als hij Jezus bij de vrijmetselaars opnam, dan moest hij onvermijdelijk niet alleen de apostelen en de evangelisten maar ook de bisschoppen van Rome en de kerkvaders mee vermelden, en in het protestantse Engeland zal dit hem wel een te riskant pad geleken hebben.

Van Vitruvius tot Christopher Wren

Overstappend naar de christelijke tijdrekening met Vitruvius als eerste grote metselaar, baande Anderson zich een moeizame weg, van het Romeinse keizerrijk over de Barbaren tot aan Karel Martel, die op verzoek van de Saksische koningen de eerste metselaars en architecten naar de Britse eilanden gestuurd zou hebben. Die metselaars zouden reglementen hebben ingevoerd die van de Engelse koningen, zelf vrijmetselaar geworden, erkenning en goedkeuring verkregen. In zijn chronologie was Anderson erg eclectisch, en aan de moeilijkste periodes van de Engelse geschiedenis gleed hij voorzichtig voorbij. Hendrik VIII en de reformatie werden niet vermeld, van Elisabeth I werd alleen gezegd *dat ze de vrijmetselarij niet aanmoedigde, omdat ze als vrouw geen Metselaar kon worden* en Cromwell werd verzwegen.

De Stuarts daarentegen werden in een gunstig daglicht geplaatst. James I was vrijmetselaar, restaureerde de Orde en patroneerde grote architecten zoals Inigo Jones (1573-1652). Charles I en Charles II, allebei als vrijmetselaars beschreven, bevoordeelden de Koninklijke Kunst van het bouwen en steunden de grote architect Christopher Wren (1632-1723). Alleen James II werd in negatieve zin vermeld. Onder zijn regering, die toch maar drie jaar duurde, zouden de vrijmetselaarsloges in Londen in verval zijn geraakt, om pas na de *Glorious Revolution* van 1688 opnieuw te bloeien, met steun van Willem van Oranje en na hem van Georges I, de eerste van de Hannoverdynastie. Anderson doorliep dus op grillige en selectieve wijze de zeventien eeuwen van onze tijdrekening.

Dit bracht hem uiteindelijk tot de eigen periode, wat hij in een paar zinnen deed: *De vrijgeboren Britse naties, bevrijd van buitenlandse en inwendige oorlogen, genietend van de goede vruchten van Vrede en Vrijheid, hebben onlangs hun geesten gekeerd naar allerlei*

vormen van Metselarij en hebben de verwaarloosde Loges in Londen en in andere delen van het land doen heropleven (...). De vormelijkheden en de gebruiken van de oude Broederschap worden met wijsheid gepropageerd, de Koninklijke Kunst wordt gecultiveerd en het cement van het Genootschap wordt beschermd (...). Verschillende edellieden en voorname burgers, samen met geestelijken en geleerden van de meeste geloofsovertuigingen en kerkgemeenschappen hebben zich aangesloten en zich ertoe verbonden als Vrije en Aangenomen Metselaars de Plichten te onderhouden en de tekenen te dragen. Als verantwoording voor de nieuwe geest die men door een zogenaamd eeuwenoude instelling wou doen waaien, was dit besluit van een lang uitgesponnen geschiedenis vooral merkwaardig door zijn weinig zeggende beknoptheid.

Nog een laatste en kenschetsend detail. In het boekje van 1723 noemde Anderson in het voorbijgaan de grote architect Christopher Wren, zonder enige toespeling op zijn eventueel lidmaatschap, ofschoon hij volgens Ancien Regimeregels ongetwijfeld een echte *mason* was. De nieuwe uitgave van 1738 was op dit punt wel grondig gewijzigd. Nu werd Wren plots voorgesteld als één van de Grootmeesters van de vrijmetselarij, als de laatste van de grote operatieve metselaars Voor de overgang naar de speculatieve vrijmetselarij! Voor een dergelijke bewering werd later nooit ook maar de minste aanwijzing gevonden. Waarom, als hij zoveel illustere namen opsomde, had Anderson nagelaten de naam Wren, die schitterde aan het Engelse firmament, in 1723 voor de kar van *Grand Lodge* te spannen, terwijl hij in 1738 verzekerde dat hij één van de voornaamste grondleggers was geweest? Het antwoord is eenvoudig: in 1723 leefde Christopher Wren nog! De grote architect, die echt tot het bouwvak behoorde, zou geprotesteerd hebben, als zijn illustere naam en reputatie als vlag was aangewend door pseudo-metselaars, met wie hij niets gemeens had. Anderson nam het met de historische waarheid niet nauw en herschreef de geschiedenis zoals het hem het beste uitkwam.

Erfgenamen van de metselaars?

Dit is dus de *identiteitsfiche* waarmee de Engelse vrijmetselaars zich bij de buitenwereld aandienden. Ook al zal men in de achttiende en negentiende eeuw en zelfs nog in onze dagen geschriften aantreffen die het verhaal van Anderson voor waar aannemen, en ook al zijn er talrijke elementen in het vrijmetselaarsrituaal die kritiekloos steunen op deze maçonnieke prehistorie, toch zal men geen enkel historicus meer aantreffen die aan de filiatie vanaf Adam, of zelfs vanaf Salomo ook maar de minste geloofwaardigheid toekent. Het wilde verhaal van Anderson was ofwel het resultaat van een uitzonderlijke lichtgelovigheid, ofwel niets anders dan een literaire ontboezeming. Voor het uitwerken van de vrijmetselaarssymboliek was dit niet zonder betekenis, maar vanuit geschiedkundig oogpunt was het waardeloos.

Anders is het gesteld met de vermeende filiatie die zou hebben bestaan vanaf de middeleeuwse metselaars- en steenhouwersambachten tot aan de speculatieve vrijmetselarij. In alle landen van het Europese vasteland en ook op de Britse eilanden was het bouwvak net als alle beroepen, op corporatieve wijze georganiseerd. Het ambacht van de metselaars was in iedere middeleeuwse stad een van de belangrijke beroepsorganisaties. Heel wat groepen die met het bouwvak te maken hadden, waren er samen in gegroepeerd: metselaars en steenhouwers, maar ook steenbakkers, plafondmakers, straatmakers, kalkmeters en kalkdragers, loodgieters, lei-, tegel- en strodekkers. Soms bevonden zich onder hen ook timmerlieden en schrijnwerkers, tenzij ze in een afzonderlijke nering verenigd waren.

Metselaars en steenhouwers genoten heel wat aanzien in de middeleeuwse maatschappij. Waren het mannen van het vak en van de praktijk, handarbeiders dus, zij moesten voor de uitoefening van hun beroep grote technische vaardigheid verwerven, die heel wat ingewikkelder was dan wat men voor veel andere beroepen behoefde. Een eenvoudige woning optrekken op basis van een uiterst simplistische tekening, veronderstelde een niet geringe kennis van de bouwtechnieken. Wat dan te zeggen van de vele bekwaamheden die men zich eigen moest maken om als erkend bouwmeester te worden aangesteld voor het ontwerpen en realiseren van burchten, kastelen en stadhuizen en vooral van indrukwekkende kathedralen. Het is niet verwonderlijk dat in hun bloeiperiode de bouwmeesters zich inspanden om de essentiële vaardigheden aan een zo beperkt mogelijk aantal leerlingen mee te delen. De zeldzaamheid van de bouwmeester verzekerde immers zijn prestige en verhoogde zijn *marktwaarde*. Zoals alle ambachten en neringen bewaarden de metselaars en bouwmeesters dan ook *geheimen*, die van vader op zoon en van meester op gezel strikt vertrouwelijk werden overgedragen. Dit bleef evenwel niet duren. Zoals in alle beroepen begaf ook bij de metselaars het middeleeuwse keurslijf het onder druk van een evoluerende maatschappij.

Beroepsgilden in evolutie

Die evolutie ging in twee richtingen. De eerste was de eenvoudigste: de ambachten verdwenen. Omdat ze een uitstervend beroep groepeerden of omdat de overheid de uitoefening van het beroep gewoon *vrij en open voor iedereen* verklaarde, verschrompelden een aantal corporatieve genootschappen tot een irrelevante en zichzelf overlevende schim.

Er was ook een andere evolutie. In een aantal gilden en ambachten werden zelfs vanaf de middeleeuwen leden opgenomen die het beroep niet uitoefenden. Lid van het ambacht zijn was voor hen het equivalent van een handelsfonds: zij konden het ambacht, het beroep of het officie dat ze bezaten maar niet zelf uitoefenden, doorverhuren aan een werkelijke beoefenaar die er niet in geslaagd was zelf in de gesloten club van het corporatieve genootschap binnen te dringen.

Vanaf de zeventiende eeuw kon men beroepsorganisaties aantreffen waarvan nog nauwelijks echte beoefenaars deel uitmaakten. Alleen rijke burgers en edellieden bevolkten nog sommige organisaties, eigenden zich de onroerende goederen en de kunstschatten toe en verhuurden aan de meestbiedende de mogelijkheid om het beroep werkelijk uit te oefenen. Er moet hieraan direct worden toegevoegd dat de corporaties die zo evolueerden, niettemin uitsluitend beroepsgerichte organisaties bleven. Er zijn nooit aanwijzingen gevonden van edele en notabele leden die een ambacht of nering deden evolueren tot een godsdienstige of filosofische confrérie, tot een *société de pensée*, die erg geleken zou hebben op de speculatieve vrijmetselarij.

Toch is het deze evolutie die tot op vandaag in de meeste publicaties over de vrijmetselarij als onomstootbaar bewezen wordt beschouwd. Wanneer de Reguliere Grootloge van België schrijft, dat *de moderne vrijmetselarij onbetwistbaar voortvloeit uit de middeleeuwse gilden van metselaars en steenhouwers*, dan vertolkt ze hiermee een opinie die tot hiertoe weinig werd aangevochten. De redenering die hierbij meestal wordt gevolgd, is dat het functieverlies dat de beroepsorganisaties vanaf de periodes van prekapitalistische expansie ondergingen, ze in financiële moeilijkheden bracht. Om toch hun werking te verzekeren en o.m. de caritatieve hulpverlening aan noodlijdende beroepsgenoten te kunnen voortzetten, zouden ze niet-professionelen uit adel en burgerij als ereleden hebben aangetrokken. Mettertijd zouden die zo

talrijk geworden zijn, dat dit, samen met het voortschrijdende functieverlies, de corporatie zou hebben doen evolueren tot een gezelligheidsvereniging met caritatieve inslag.

Later zou men een romantische en symboliserende inhoud ontwikkelen, voorbode van de beschouwende of speculatieve vrijmetselarij. Deze redenering steunt niet op harde historische feiten. Op het Europese vasteland zijn onder het Ancien Regime geen middeleeuwse corporaties aan te wijzen die volgens de vooropgestelde wegen van geleidelijkheid geëvolueerd zouden zijn tot speculatieve verenigingen, voorboden van de vrijmetselarij. Indien de toestand overal was zoals in onze gewesten, kunnen we zelfs veronderstellen dat de metselaarscorporaties minder te lijden hadden onder functieverlies en onder enige vorm van invasie door niet-beoefenaars dan andere beroepen. Op het einde van het Ancien Regime waren in de Oostenrijkse Nederlanden nog altijd hoofdzakelijk zoniet uitsluitend echte beroepslui bij de ambachten van de metselaars, steenhouwers en timmerlieden aangesloten. Ze waren vaak al wel geëvolueerd tot *moderne* ondernemers, aannemers, architecten, kleine of grote industriëlen, maar ze beoefenden nog echt een aspect van het bouwvak. De evolutie naar de speculatieve vrijmetselarij is bijgevolg nergens op het vasteland tot stand gekomen. Als dit een logische evolutie geweest was, dan zou men er toch sporen van moeten terugvinden.

Hoe het er in Engeland aan toeging

Niemand betwist dat de speculatieve vrijmetselarij in Engeland is ontstaan. Dit staat historisch vast. De theorie van het functieverlies en van het geleidelijk verglijden van operatieve naar speculatieve vrijmetselarij moet dus in Engeland door feiten kunnen worden gestaafd. In Engeland, Schotland en Ierland kenden de beroepsgilden een zelfde neerwaartse evolutie als op het vasteland. In Engeland, waar de prekapitalistische expansie zich het eerst liet gevoelen, was dit het duidelijkst. Het functieverlies liet zich bij alle beroepsgilden voelen en die van het bouwvak maakten hierop geen uitzondering. Ook zij namen soms heren op van buiten het beroep, om het ledenaantal op peil te houden en de financiële draagkracht veilig te stellen.

Uit de zeventiende eeuw zijn een aantal getuigenissen bewaard van niet-metselaars die in een beroepsvereniging werden opgenomen en mee vergaderden in *Masons Hall*, het Londense ambachtshuis van het bouwvak. De schakels die deze evoluerende metselaarscorporaties onomstootbaar zouden verbinden met de speculatieve vrijmetselarij, heeft men ijverig gezocht maar nooit gevonden. In vrijmetselaarskringen heeft men zich daar meer dan twee eeuwen geen zorgen over gemaakt en heeft men het opsommen van enkele laat zeventiende-eeuwse teksten, waarin de geleerde Elias Ashmole (1617-1692) en enkele anderen schreven *was made a Free-mason*, als voldoende bewijsmateriaal beschouwd. De zaak was ééns en voorgoed beslecht: de middeleeuwse corporaties waren geleidelijk geëvolueerd tot wat de speculatieve vrijmetselarij werd. In deze gedachtegang was de gebeurtenis die plaats vond op 24 juni 1717, de officiële bezegeling van deze evolutie en de aanvang van een nieuw hoofdstuk in een eeuwenoude en ononderbroken geschiedenis.

Naar ons weten is ook van buiten de loges deze voorstelling zelden of nooit ter discussie gesteld. Het verhaal van de Engelse historici van de vrijmetselarij, die nochtans veelal geen blijk gaven van scrupuleuze speurzin of van historische acribie, werd zonder meer aanvaard. Tot op vandaag zou een niet-vrijmetselaar, vooral wanneer hij zonder vooringenomenheid de vrijmetselarij benadert, scrupules hebben om als het ware de tak af te zagen waarop men de historische legitimiteit van het genootschap heeft geënt. Het heeft dan ook ongetwijfeld moed

gevraagd van een vooraanstaand historicus en vrijmetselaar om de filiatie tussen de operatieve en de speculatieve vrijmetselarij naar het rijk van de verzinsels te verzenden.

De conservator en bibliothecaris van *United Grand Lodge of England*, John Hamill, heeft in 1986 in zijn gezaghebbend werk *The Craft, a history of English Freemasonry* de knoop op definitieve wijze en met weinig woorden doorgehakt. Hij schreef: *Speculatieve vrijmetselarij is in Engeland ontstaan. Welnu, er bestaat geen enkel document dat het bewijs kan leveren dat in Engeland een beroepsgilde langs wegen van inwendige evolutie omgevormd zou zijn tot een speculatieve vrijmetselaarsloge*. Met deze krachtige uitspraak, gebaseerd op vernieuwend en nauwgezet onderzoek van de authentieke bronnen, heeft Hamill tienduizenden geschriften over de vrijmetselarij van de afdeling geschiedenis doen verhuizen naar die van de fictie. Hamill voegt hieraan toe dat er al wel in de zeventiende eeuw aanwijzingen zijn over loges of clubs van *accepted masons*, waaruit de speculatieve vrijmetselarij en meer bepaald de *Grand Lodge* van 1717 ontstaan kan zijn, maar dat dit *een nieuwe verenigingsvorm was, zonder connecties met de ambachtsgilden*.

Hiermee kan eindelijk de echte geschiedenis van de vrijmetselarij, objectief en onbevangen geschreven worden, bevrijd van de nutteloze ballast van een onbestaande, fictieve vóórgeschiedenis. Dat dit een aantal vrijmetselaars zal ontgoochelen, is mogelijk. Zij kunnen zich troosten met de gedachte dat de waarheid bevrijdend werkt. Het echte verhaal van de vrijmetselarij vanaf 1717 tot in onze dagen is niet minderwaardig of minder boeiend, nu het eindelijk ontdaan is van zijn legendarische oorsprong.

Hoofdstuk II

De ware geschiedenis van de Engelse vrijmetselarij

De onweerstaanbare opgang van een dominee

John Theophile Desaguliers (1683-1744) was een kort, dik mannetje. Volgens een tijdgenoot had hij *gratie noch regelmaat in zijn gelaatstrekken en was hij uiterst bijziend*, terwijl een andere hem beschreef als *een welwillende verschijning, met een vol en goed gemodelleerd gelaat, een brede neus en een krachtige mond, en met een blik vol goedheid en intelligentie.*

Hij was geboren in La Rochelle, het bastion van de Franse hugenoten, waar zijn vader predikant was. In 1685, na de opheffing van het Edict van Nantes, waren zijn ouders met hem naar Engeland gevlucht. Van zijn vader kreeg hij een klassieke en meertalige opvoeding, doordrongen van de leer van Calvijn. Nadien trok hij naar Oxford. Hij was er een zo briljant student, dat hij weldra docent werd. Hij volgde hierbij John Keill (1671-1721) op, die de voornaamste vulgarisator was van de revolutionaire theorieën van Isaac Newton (1642-1727). Desaguliers nam Keills doceerwijze over: het uitvoeren van fysicaproeven die met filosofische en mathematische beschouwingen aan mekaar gepraat werden. Aanschouwelijk onderricht *avant la lettre*!

Die methode viel in de smaak en zodra hij zich in Londen gevestigd had, gebruikte Desaguliers ze om voordrachten voor een ruimer publiek te geven. Adel en burgerij en zelfs de koning kwamen zijn lezingen en experimenten bijwonen. De wetenschappelijke wereld zag in hem een begaafde leerling van Newton. De grote Meester vereerde hem met zijn vriendschap en werd peter van één van zijn kinderen. Desaguliers was goed op weg een Londense persoonlijkheid te worden.

In 1714 werd hij lid van de *Royal Society of Sciences*, waarvan Newton de voorzitter was, en werd hij zelfs conservator van de collecties van de vereniging en haar voornaamste en bezoldigde uitvoerder van experimenten. Ook de grote architect William Talman (1650-1719) vertrouwde hem zijn collectie *antiques* toe. Zo beschikte Desaguliers in zijn ruime woning in Westminster over een soort privé-museum voor kunsten en wetenschappen en zijn reputatie groeide.

In zijn vaders voetspoor aanvankelijk calvinistisch predikant, trad hij tot de Anglicaanse kerk toe. Zijn activiteiten als dominee bleven evenwel tot een minimum beperkt. Hij verkreeg de prebende van de St Lawrence Church in Whitchurch (Middlesex), die toebehoorde aan James Brydges, eerste hertog van Chandos (1673-1744) wiens huiskapelaan hij werd. Beide functies gaven hem een vast inkomen, voor weinig te presteren diensten. Chandos had in Whitchurch het indrukwekkende Cannon House gebouwd, naar ontwerpen van o.m. de grote architecten John James (1672-1746) en James Gibbs (1682-1754). In de prachtige kerk waar Desaguliers af en toe preekte, stond van 1718 tot 1721 het koor onder leiding van de huiscomponist, die niemand minder was dan Georg Friedrich Haendel (1685-1759). De grote schrijvers Alexander Pope (1688-1744) en Jonathan Swift (1667-1745) behoorden tot de intimi van de hertog en waarschijnlijk ontmoette Desaguliers ze bij zijn baas. Pope werd trouwens vrijmetselaar en Swift wijdde aan het genootschap een satirisch en goed gedocumenteerd

werkje. Chandos speelde geen rol in de vrijmetselarij, maar zijn zoon, markies Henry van Carnarvon (1708-1771) werd in 1738, ongetwijfeld door bemiddeling van Desaguliers die één van zijn leermeesters was geweest, tot grootmeester aangesteld.

Desaguliers werd een veelschrijver, zowel van origineel werk als van boeken die hij dank zij zijn goede talenkennis in het Engels kon overzetten. De onderwerpen die hij behandelde, waren zeer uiteenlopend: een traktaat over militaire versterkingen, een studie over de beste manier om schoorstenen te bouwen, een filosofisch gedicht ter ere van Newton, boeken over geneeskunde, elektriciteit, wiskunde, filosofie, optiek en veel andere meer. Zijn grotere werken, zoals zijn *Experimentele Filosofie,* vermelden trots de vóórintekenaars, onder wie de koning en het puik van de aristocratie.

Desaguliers was geen origineel denker, maar een handig vulgarisator van nieuwe theorieën, niet het minst die van de grote Newton. Hij was ook de uitvinder van een *planetarium,* dat volgens het systeem van Copernicus de afstand tussen de hemellichamen aanschouwelijk voorstelde. Van alle kanten werd op zijn vindingrijkheid en kennis een beroep gedaan. De stad Londen raadpleegde hem over de heropbouw van Westminster Bridge, de stad Edinburg over een nieuwe waterleiding, het Lagerhuis over een betere ventilatie van het parlementsgebouw en het leger dankte aan hem een ingenieus mechanisme voor het snel reinigen van grote kanonnen. Voor de *York Water Company* trad hij op als adviseur en hij zorgde ervoor dat er in de kastelen van de hertog van Chandos op alle verdiepingen stromend water was. Hij nam ook een octrooi op een door hem uitgevonden stoommachine, dienstig voor distillateurs en moutdrogers. Desaguliers was dus geen kamergeleerde, maar iemand die zich thuis voelde in talrijke en uiteenlopende materies en milieus. Hij was daarbij een liefhebber van spijs en drank en kende hierin volgens één van zijn biografen grens noch maat, zodat hij tegen het einde van zijn leven zo rond als een ton was geworden.

Dit is de man die vanaf de aanvang en tot aan zijn dood telkens weer op de voorgrond trad, wanneer de vrijmetselarij ter sprake kwam.

De ware vader van alle vrijmetselaars.

Er bestaat geen absolute zekerheid, maar een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, dat Desaguliers het brein is geweest achter het ontstaan van de georganiseerde vrijmetselarij. Alles wijst in die richting. De publicatie van de *Constituties* gebeurde met een voorwoord van zijn hand. In 1719 werd hij de derde grootmeester en toen vanaf 1721 leden van de aristocratie zich tot grootmeester lieten aanstellen, was hij gedurende verscheidene jaren de plaatsvervangende grootmeester en dus de werkelijke leider van *Grand Lodge*. De redevoeringen op de jaarlijkse feestbijeenkomsten werden vaak door hem gehouden. Desaguliers werd tevens de rondreizende ambassadeur van de vrijmetselarij. Van de tournees die hij ondernam voor wetenschappelijke lezingen, maakte hij gebruik om aan de Orde internationale uitstraling te bezorgen. In 1721 of 22 zou hij bezoek gebracht hebben aan een op dat ogenblik nog operatieve metselaarsloge in Edinburg, die hij *bekeerde* tot de speculatieve vrijmetselarij. In 1731 was hij in Holland. Hij zat er een bijeenkomst voor waar Frans van Lotharingen(1708-1765), later gemaal van keizerin Maria Theresia, werd ingewijd. In 1735 was hij aanwezig met de hertog van Richmond op een zitting in de *loge de Bussy* in Parijs. Tijdens zijn continentale reizen kwam Desaguliers in contact met aanzienlijke geleerden zoals Montesquieu (1689-1755) in Frankrijk en Herman Boerhaave (1668-1738) in Holland. Zij spraken vol lof over hem, wat natuurlijk ook zijn aanzien in Engeland ten goede kwam. Te midden van de vrij bescheiden burgers die met hem de vrijmetselarij stichtten,

zoals de eerste twee grootmeesters, de onbemiddelde Anthony Sayer en de belastingontvanger Georges Payne (1680-1757), schitterde Desaguliers als een uitzonderlijk licht.

Wilde het jonge genootschap zich steviger ontwikkelen, dan was het noodzakelijk uit te stijgen boven de maatschappelijke stand van de oorspronkelijke leden. Een vereniging kon zich in die tijd pas vrij en ongehinderd ontwikkelen, als ze op adellijke beschermheren mocht rekenen. *Grand Lodge* ging er dan ook toe over, jonge leden van de aristocratie tot grootmeester te verkiezen. Het is niet zeker, maar zeer waarschijnlijk, dat Desaguliers in 1721 John, tweede hertog van Montagu (1688-1749), voor het grootmeesterschap kon winnen. De hertog woonde in het weelderige Montagu House, dat in 1754 het *British Museum* werd. John Montagu was geen belangrijk politiek figuur, maar wel een aanzienlijke *society* persoonlijkheid. Hij oefende hoge functies uit aan het Hof en was prestigieus gehuwd met de jongste dochter van John Churchill, de beroemde hertog van Marlborough (1650-1722). Hij behoorde tot het type edellieden dat zich voor de wetenschappen interesseerde en zich graag op gelijke voet stelde met de geleerden. Montagu was lid van de *Royal Society of Sciences* en op eigen verzoek werd hij lid van de *Royal College of Physicians*, waar hij zich voor anatomie en bloedsomloop interesseerde. Naast deze ernstige kant had hij ook iets kwajongensachtig, wat hem bij de jolige vrijmetselaars zeker van pas gekomen zal zijn. Het grootste plezier beleefde hij, als hij bezoekers onverwacht nat kon spuiten of het bed van zijn gasten met jeukpoeder kon bestrooien. In Montagu had de jonge vrijmetselaarsorde alvast een patroon van hoog gehalte aangetrokken.

Tegen het einde van Montagu’s mandaat werd een machtsgreep gedaan door de kleurrijke en onevenwichtige Philip, hertog van Wharton (1698-1731). Hoewel iedereen het erover eens was, dat deze compleet onregelmatig was aangesteld, bevestigde Montagu zijn opvolger, op voorwaarde dat Desaguliers tot plaatsvervangend grootmeester zou worden benoemd. Wharton aanvaardde dit met tegenzin en sloeg trouwens enkele maanden later de Tempeldeur achter zich dicht.

De twee volgende grootmeesters, Francis Scott, graaf van Dalkeith (1700-1749) en Charles Lennox, hertog van Richmond (1701-1750), allebei rechtstreekse afstammelingen van koning Charles II en twee van die zijn maîtresses, behoorden tot de kennissenkring van Desaguliers: hun echtgenotes waren meter van zijn kinderen. Hij bleef ook hun plaatsvervangend grootmeester. Nog later zou Desaguliers kapelaan worden van kroonprins Frederick (1708-1751) en in 1737 wijdde hij hem in de vrijmetselarij in. Voortaan zouden talrijke leden van het koningshuis tot de loge behoren en er vaak een vooraanstaande functie vervullen.

Dit is dus de man die algemeen erkend wordt als de voornaamste initiator van de speculatieve vrijmetselarij. Weliswaar wordt nog soms geredetwist of hij er in 1717 al bij was (we hebben boven gewezen op de onzekerheid van de historische gegevens over de stichting), maar dat hij zeker vanaf 1719 de teugels in handen had en de vrijmetselarij op beslissende wijze organiseerde, is duidelijk.

De historische context.

In het jaar 1716 was Engeland aan het herstellen van de zoveelste burgeroorlog. Sedert het schisma van 1534, waarbij Hendrik VIII (1491-1547), de *Verdediger van het Geloof*, de kerk in Engeland had losgescheurd van Rome, was de geschiedenis van het land een bijna ononderbroken verdriet geweest, met godsdienstoorlogen en burgeroorlogen. Elisabeth I (1533-1603) had haar katholieke nicht Mary, Queen of Scots (1542-1587), laten onthoofden.

Karel I Stuart (1600-1649) werd in 1649 door de Roundheads van Cromwell (1599-1658) gehalsrecht. Na de restauratie van de monarchie in 1660 had Karel II (1630-1685) een relatieve vrede kunnen bewaren, maar zijn broer Jakob II (1633-1701), die hem in 1685 opvolgde, verbrodde alles. Hij had het ongelukkige idee gehad zich tot het katholicisme te bekeren en in 1688 werd hij door zijn protestantse dochter Mary (1662-1695) en haar gemaal Willem van Oranje (1650-1702) van de troon gestoten: de *Glorious Revolution* Dit betekende meteen het einde van de absolute monarchie.

De aristocratie, gegroepeerd in de twee concurrerende parlementsfracties van Whigs en Tories, greep de macht. Dit was niet het einde van de broedertwisten. Nadat een ver familielid, de hertog van Hannover, in 1714 tot Georges I van Engeland (1660-1727) was gekroond, dacht de Stuartpretendent *James III* (1688-1766) dat het ogenblik gekomen was om de troon terug te winnen. Hij ontscheepte in Schotland en kon tot begin 1716 een deel van het eiland bezetten. Uiteindelijk werd hij verslagen en moest hij opnieuw naar Frankrijk vluchten. Talrijk waren de aristocraten, vooral onder de Tory's, die voor de Stuarts partij hadden gekozen, en enkelen bekochten het met hun leven. Men kan zich de vijandschappen voorstellen die dit binnen de relatief beperkte groep van de grote families veroorzaakte.

De hevige strijd tussen de clans bleef dan ook jaren voortduren, en werd niet alleen aangemoedigd door de blijvende mogelijkheid van een nieuwe Stuartinvasie, maar ook door de hevige vijandschap tussen koning Georges II (1687-1760) en zijn zoon, de kroonprins. Wie van kamp wou veranderen, in de hoop op grotere macht en fortuin, had keus te over! Religie liet de grote heren tamelijk onverschillig, maar bij burgerij en kleine adel werden de politieke keuzes bijkomend bemoeilijkt door de godsdiensttwisten.

De Anglicaanse kerk was een staatsgodsdienst geworden, die alle moeite had om een authentieke religiositeit te behouden en te bevorderen. Dit had de weg geopend voor talrijke sekten en afwijkende protestantse belijdenissen, die aan de zucht naar een waarachtig en veeleisend geloof tegemoet kwamen. De lutheranen, de calvinisten, de wederdopers, de shakers, de quakers, de methodisten en zoveel anderen die men andersdenkenden, non-conformisten of dissenters noemde, vergaderden vaak in de clandestiniteit. Hetzelfde gold voor de katholieken.

Daarbij waren er dan nog de verlichte geesten, die al die godsdienst voor bekeken hielden, en niet ver meer verwijderd waren van een ongeloof dat ze voorzichtigheidshalve als deïsme of als redelijk geloof betitelden. John Locke (1632-1704) lag met zijn *common sense philosophy* ten grondslag aan een uitgebreide literatuur die het vrijdenken bevorderde. Het grootste schandaal wellicht werd verwekt door de Nederlander geworden Frans-Vlaming Bernard de Mandeville (1670-1733), die in 1705 in Londen zijn Fabel van de bijen publiceerde, waarin hij afrekende met het godsgeloof, met de onsterfelijkheid, met de menselijke vrijheid en met iedere vorm van moraliteit.

Tussen de extremen in kunnen we Desaguliers en zijn geestesgenoten ergens in het midden situeren. Hij heeft het best zijn overtuiging uitgedrukt in het voorwoord dat hij in 1718 schreef voor de vertaling van *Het regt gebruik der wereldbeschouwingen*, geschreven door de burgemeester van Purmerend, Bernard Nieuwentijt (1654-1718). Hij verheugde zich erover dat het boek handelde over de natuurlijke godsdienst en niet over het geopenbaarde christendom. Desaguliers was ongetwijfeld gelovig, en hij bestreed de filosofen en de vage deïsten, maar tezelfdertijd, als zoon van de Reformatie en als vijand van het katholicisme,

stond hij achterdochtig tegenover elke vorm van georganiseerde kerk die de geopenbaarde Waarheid in exclusiviteit beweerde te hebben.

Desaguliers geloofde in God, maar in een God die niet alleen de Jahweh van de Bijbel was of de Messias van het christendom, maar de vanzelfsprekende Heerser en de natuurlijke Meester die boven alle vormen van concrete godsdienstuitingen stond; de God die zodanig *was*, dat men geen openbaring behoefde om hem als een zekerheid aan te nemen, de God van Newton, de Regelaar van alle wetten die de wereld beheersten, in één woord: De Opperbouwmeester van het Heelal. Het is deze houding die in de *Plichten van de Vrijmetselarij* vanaf het eerste artikel tot uiting kwam: *Hoewel men vroeger de Metselaars verplichtte de godsdienst te belijden van hun land, welke die ook mocht zijn, vindt men het thans geschikter ze enkel te verplichten tot die godsdienst waar alle mensen het over eens zijn, hun bijzondere meningen aan hen zelf overlatend (...) welke ook hun gezindte of kerk weze*. Het was meteen vanaf de oorsprong een element dat in de vrijmetselarij zou inwerken en de onvermijdelijke botsing met de Kerken veroorzaken.

Londen, stad van clubs en sociëteiten.

Londen was in het begin van de achttiende eeuw een felle stad. De tekeningen van de onwezenlijk mooie huizen en paleizen in *Georgian style*, de gratievolle en elegante portretten van fijn uitgedoste dames en heren, vergezeld van hun poedels, zoals Godfrey Kneller (1646-1723), Gainsborough (1727-1788), Reynolds (1728-1792) en zoveel anderen ze hebben geschilderd, mogen niet doen vergeten dat de vroeg achttiende-eeuwse maatschappij in Engeland er één was van wreedheid en oorlogen, van hongeroproer en rebellie, van criminaliteit en meedogenloze repressie. Londen was een vuile, moerassige, stinkende stad. Het grootste deel van de bevolking leefde in primitieve omstandigheden. De bestendigheid van grote epidemieën maakte van leven en overleven één grote loterij. Burgerij en kleine adel, die het ontstaan gaven aan de vrijmetselarij, leefden wel comfortabeler, maar ook voor hen bleef de kans op een gezond en lang leven dé onzekerheid van elke dag.

De relatief kleine nederzetting die Londen in de zeventiende eeuw nog was, groeide uit tot een aanzienlijke metropool. Alles wat naam had, in de eerste plaats de aristocratie, moest er zijn paleis, huis of appartement hebben. Allen die faam hadden of wilden verwerven, stroomden er toe. Geërfde of eerlijk verdiende fortuinen maten er zich met avonturiers die aan het kansspel, de criminaliteit of de slavenhandel hun nieuwe welstand dankten. Duizenden, zoniet tienduizenden welvarende of op krediet terende burgers leefden in deze grote stad het ijdele leven van de achttiende-eeuwse *honnête homme*.

In de stad krioelde het van de bierhuizen, taveernen en koffiehuizen. In de achter- en bovenzaaltjes hielden ontelbare clubs en kransjes hun bijeenkomsten. Voor de meeste bezoekers was kaart- of kansspel, drank of vrolijk gezelschap de enige bedoeling. Ze konden er ook enkele van de meer dan twintig Londense dagbladen lezen. Anderen zochten meer gekruide genoegens: de bordelen, al dan niet vermomd in keurige rendez-voushuizen, waren zeer talrijk en zelfs de liefhebbers van mannelijke partners vonden hun gading in tientallen gespecialiseerde cafés.

De *jeunesse dorée* kwam bijeen voor wilde braspartijen, zoals die van de *Hell's Angels Clubs*, en de upperclass ontmoette mekaar in de *Gentlemen's Society*, de *Kit Kat Club* en andere exclusieve verenigingen. Velen vergaderden om politieke complotten te smeden. Het geheim genootschap van de *Sealed Knot* was wijd verspreid in Engeland en groepeerde talrijke

Stuartaanhangers. De *Oak Apple Society* en de *Calves' Head Club* waren, naast andere, verzamelplaatsen voor de nostalgische aanhangers van de onttroonde monarchie en van de *King from over the water*.

De meeste verenigingen opereerden evenwel open en bloot. Hun activiteiten en doelstellingen waren van zeer uiteenlopende aard. Er waren veel literaire of muzikale kransjes, men interesseerde zich voor astronomie of astrologie, voor proeven van fysica en scheikunde en zelfs voor allerlei vormen van alchemie, waarzeggerij of toverij. Zoals zowat overal in Engeland en op het vasteland waren ook in Londen de *sociétés de pensée*, de *cabinets littéraires*, de *Academies* en de *Learned Societies* in de mode. Een niet onbelangrijk aantal onder hen groepeerde de geïnteresseerden in bepaalde aspecten van de geschiedenis en van het verleden. In 1718 werd de *Society of the Antiquaries* gesticht, die zich wijdde aan de studie van munten en medailles, maar ook van fossielen en planten. Rond John Arbutnoth (1667-1735), de uitvinder van het John Bull-personage, ontstond de Martinus Scriblerus club, waar o.m. Jonathan Swift en Alexander Pope deel van uitmaakten. Speciaal gericht op alles wat met de oudheid en meer bepaald met de klassieke architectuur te maken had, bestonden de *Society of Dilettanti*, de *Society of Virtuosi of St Luke*, de *Order of Resurrectionists*, de *Order of the Book* en nog veel andere. Trouwens, al in 1625 was een *Order of the Oak* tot stand gekomen, die zich tot doel stelde oude monumenten te beschermen.

De *Freemasonry* was dus geen uitzondering en zal de deelnemers eraan niet hebben overvallen als buitenissig of vreemd. Het was integendeel heel gewoon dat de gentlemen die mekaar regelmatig in dezelfde club ontmoetten, eraan dachten aan hun gezelschap een eigen *profiel* te geven en het boven de naamloosheid te verheffen.

De alchemie van het succes.

Wat heeft ertoe bijgedragen dat de vrijmetselarij op korte tijd nationaal en na een paar decennia wereldwijd succes had? Dit was namelijk niet vanzelfsprekend, want de meeste gelijksoortige initiatieven bleven lokaal en hadden slechts een korte levensduur. De eerste reden is ongetwijfeld te zoeken bij de dynamische mannen die de vrijmetselarij in de beginjaren op dreef hielpen. Vanaf de stichting hadden ze de ambitie zich niet te beperken tot een club met bescheiden uitstraling, zoals er zo veel waren, maar een organisatie uit de grond te stampen die overal afdelingen zou oprichten en honderden, wellicht zelfs duizenden leden zou tellen.

De vier clubs van 1717 waren in 1723 al tot vijfentwintig aangegroeid en vanaf 1725 begon de grote uitbreiding, zowel over het geheel van de Britse eilanden als in alle landen en werelddelen waar de Engelse aanwezigheid een geschikte voedingsbodem bood. In de geest van de tijd zochten de clubleden een thema, een allegorie, waarmee zij de vereniging een eigen gelaat konden geven. Hun oog viel op het bouwvak en dit bleek een haast geniale keuze te zijn. Niet alleen lag ze in de lijn van de belangstelling voor monumenten en klassieke architectuur (wie alleen de geschiedenis in het boekje van Anderson las, kon waarschijnlijk concluderen dat dit de hoofdbedoeling was), maar het bouwvak en alles er rond bleek een uitstekende basis te bieden voor het ontwikkelen van een symboliek die kon worden toegepast op het leven zelf.

Okk anderen probeerden een *systeem* te ontwikkelen op basis van een centraal gegeven, maar hadden minder succes. De *Tobbacological Society* nam de symboliek van de tabaksplant als

basis voor morele instructies, maar dit bleek niet ver te leiden. Het *Genootschap van de Gormogonen*, dat als concurrent van de vrijmetselarij in 1724 werd opgericht, zocht het in een soort verwaterde Chinese wijsheid, en ook dit viel maar magertjes uit. In hetzelfde lokaal waar in 1716 besloten was om de vrijmetselarij te stichten, werd in 1717 de *Most Ancient Order of the Druïds* opgericht, die de oude Keltische tradities als inspiratiebron nam.

Op het continent werden later pogingen ondernomen om het hout en het bos als thema te nemen in de *Ordre de la Fenderie* en in 1738 werd in Wenen een *Orde van de Mopsen* opgericht, die de kwaliteiten van trouw die men bij de hond aantreft, als leidraad nam. Deze pogingen mislukten en tonen a contrario aan dat het succes van de vrijmetselarij niet noodzakelijk verzekerd was.

Waar haalden de initiatiefnemers concreet hun inspiratie? Vaak is gezegd, en zeker niet zonder reden, dat de lectuur van het utopische boek van Francis Bacon, *The New Atlantis*, het eerste uitgangspunt is geweest. Een dergelijk boek behoorde tot de traditionele lectuur van de *learned gentlemen*. Het baadde in dezelfde geest als de vrijmetselarij: esoterische en hermetische toestanden, allegorische verhalen, verheerlijking van de rede en de redelijkheid, onderverdeling van de bewoners in graden en klassen, enz. Het middelpunt van het Atlantiseiland was het *Huis van Salomo* en dit klinkt erg vertrouwd bij de lezing van alles wat in de vrijmetselarij om en rond de Tempel van Salomo werd opgebouwd.

Zodra de beslissing genomen was om de vrijmetselarij op te richten, en niet vroeger, ging men op zoek naar oude documenten en naar reglementen van de operatieve vrijmetselarij, die als inspiratiebron konden dienen. Op de bijeenkomst van 24 juni 1718 vroeg grootmeester Payne dat de broeders oude geschriften of verslagboeken zouden gaan opsporen nopens de metsers en de metselarij, teneinde de gewoonten der vroegere tijden te leren kennen Voor zoveel nodig, is deze zin een bijkomend bewijs dat de vrijmetselarij een origineel en nieuw initiatief was, dat niet uit de operatieve metselaarsgilden was gegroeid. Ze had trouwens met die gilden, of wat er nog van overbleef, geen contacten. De nieuwbakken vrijmetselaars vergaderden in taveernen en voor hun jaarvergadering in Londen trokken ze zelfs niet naar *Masons' Hall*, het gildenhuis van de metselaars, maar naar *Stationers' Hall*, het gildenhuis van de boekhandelaars en later naar *Merchant Taylors' Hall*, het gildenhuis van de kleermakers.

Het is evenwel duidelijk dat de nieuwe vereniging een aanzienlijke inspiratiebron vond in de documenten die op de oude maçonnerie betrekking hadden en dat ze er alles uit haalde wat haar nuttig leek. De vroegere metselaarsgilden hadden, zoals iedere beroepsorganisatie, hun eigen reglementen. Heel wat van die oude documenten was, gelet op de teleurgang van de gilden, in particuliere handen of in archieven terechtgekomen, en daar ging men ze opdiepen. De grote lijnen ervan werden overgenomen en aangepast. Hierdoor kwam een vrij halfslachtige tekst tot stand. Een aantal elementen werden behouden die naar de beroepsactiviteiten van de metselaars verwezen, ook al hadden die geen concrete inhoud meer voor de speculatieve vrijmetselaars. Anderzijds werden nieuwe elementen ingebracht die noodzakelijk waren voor de werking van een genootschap dat zich als *société de pensée* wilde ontwikkelen. In de oude documenten vonden de vrijmetselaars herhaalde verwijzingen naar het beroepsgeheim. Het overnemen van deze oude verplichting en het toepassen op de nieuwe doelstellingen en werking is wellicht de geniaalste vondst geweest.

Het geheim, het zweren van eden, het gebruiken van paswoorden, geheime tekens en geheimschriften, waren werkwijzen die in anderhalve eeuw oorlogen en godsdiensttwisten

dagelijkse kost waren geworden. De Engelse bourgeois was erop verzot en elke vorm van geheim prikkelde zijn nieuwsgierigheid. Het geheim was in de beginjaren van de vrijmetselarij niet zo veel zaaks. De bijeenkomsten van de loges werden aangekondigd in de dagbladen, elk jaar hield men een plechtige stoet door de straten van Londen en de *Constituties* liet Anderson zo ruim mogelijk verspreiden, want de opbrengst ervan was voor hem persoonlijk. In latere jaren heeft men evenwel op het *geheim* verder kunnen bouwen en is gebleken dat hiermee de stichters aan de loges een aanzienlijke aantrekkingsmogelijkheid hadden gegeven.

En tenslotte was er al heel vlug het beschermheerschap van hoge heren. Zonder aristocratisch peterschap betekenden burgerverenigingen niet zo veel. Een lord of hertog tot hoofdman en beschermheer hebben, was de betrachting van ieder genootschap dat zich wilde affirmeren. Niet alleen rekende men op zijn financiële steun, maar vooral betekende hij een bescherming tegen de mogelijke achterdocht van de politie en een referentie bij het werven van nieuwe leden.

Naast het originele van de metselaarsidee, die een schat aan symbolische mogelijkheden bood, richtte de vrijmetselarij zich ook op andere, meer traditionele activiteiten die aan de vereniging inhoud en zin moesten geven. Het uitgebreid feestvieren was er één van. Het inzamelen van gelden voor goede werken was er een ander. Dit hield onder meer in dat men noodlijdende broeders ter hulp kwam, zodat het lidmaatschap van de loge ook een vorm van bijstandsverzekering inhield.

Een genootschap in relatieve peis en vrede.

De verdere geschiedenis van de vrijmetselarij in Groot-Brittannië is nogal vlug geschreven. De loges zwermden uit, tot er in bijna elke gemeente een werkplaats bestond. Schotland en Ierland richtten hun eigen Grootloges op. De leden werden geleverd door de middenstand, waarvan de leden blij waren mekaar regelmatig te ontmoeten in een sfeer van hartelijke vriendschap.

Vanaf 1739 ontstond een *schisma* in de Engelse vrijmetselarij. Vanuit de Ierse en Schotse loges werd de oprichting aangemoedigd van een *Grand Lodge of England according to the Old Institutions*, die zich in 1751 de oudste, *the Antients*, noemde en de oudere *Grand Lodge* als *Moderns* naar de tweede rang poogde te dringen. De ruzie lijkt vooral ontstaan te zijn rond ritualenkwesties, waarbij de *Antients* aan de *Moderns* verweten dat ze te veel van de middeleeuwse tradities afweken en nauwelijks verschilden van een gewone gezelligheidsvereniging.

Ook de deïstische tendensen werden bekritiseerd, en de *Antients* keerden terug naar een meer uitgesproken christelijk geloof, waarbij veel meer de geopenbaarde God van het Oude en Nieuwe Testament werd aanbeden dan wel die abstracte godheid die men *De Opperbouwmeester van het Heelal* noemde.

Het was niet de enige concurrentie waarmee de eerste *Grand Lodge* af te rekenen had. In York ontstond in 1725 een *Grand Lodge of All England*, in Zuid-Engeland in 1777 een *Grand Lodge of England South of the River Trent* en in Londen een *Scottish Grand Lodge*. Alleen de *Antients* konden zich handhaven en bleven tegen het eind van de 18de eeuw de enige maar belangrijke tegenstrevers van de oorspronkelijke *Grand Lodge*. Ook zij slaagden erin

aanzienlijke beschermheren te verwerven, vooral in de kringen van de Schotse aristocratie. Van 1771 tot 1813 hadden ze achtereenvolgens als grootmeesters drie hertogen van Atholl, die tezelfdertijd grootmeester waren van de *Grand Lodge of Scotland*. De tweedracht werd door velen als nutteloos en zinloos aangevoeld.

VRIJMETSELARIJ EN
THEÏSME, DEÏSME, AGNOSTICISME EN ATHEÏSME

THEÏSME

Het geloof in een in de wereld werkende en als schepper boven de mens staande, zelfbewuste, persoonlijke, levende God.

De *reguliere* loges van Angelsaksische signatuur zijn ontegensprekelijk theïstisch, méér zelfs: monotheïstisch. United Grand Lodge of England houdt "Het geloof in de Opperbouwmeester en Zijn geopenbaarde Wil" voor.

De Belgische Reguliere Grootloge: "De vrijmetselarij bevestigt het bestaan van God. Ze eist van al haar leden dat zij deze bevestiging aannemen".

Er is wel enige afzwakking van het Godsgeloof in de verklaringen die men eraan toevoegt. United *Grand Lodge*: "De vrijmetselaars geloven in de God zoals zij Hem zien. *Reguliere Grootloge van België:* "De vrijmetselarij legt geen enkele definitie van God op. Zij vraagt aan nieuwe leden ook geen verklaringen of toelichtingen over het *Principe*".

Er wordt hiermee bedoeld dat men de God van elke monotheïstische godsdienst kan aanbidden, zolang het maar een geopenbaarde en persoonlijke God is. Onvermijdelijk leiden een aantal vrijmetselaars hieruit af dat ze in de Opperbouwmeester gewoon een *Principe* kunnen zien en dat dit niet verplicht tot het geloof in een persoonlijke God en in de eruit volgende onsterfelijkheid van de mens.

In de Amerikaanse loges bestaat deze interpretatiemogelijkheid niet. Daar bidt men In naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest

DEÏSME:

Het geloof in een God, berustend niet op een Openbaring, maar op de Rede.

De oorspronkelijke Angelsaksische vrijmetselarij was vrij deïstisch, in de lijn van de rationele bewijsvoeringen dat er een Opperwezen moést bestaan.

Aan deze zienswijze wordt minstens lippendienst bewezen door alle loges die hun werkzaamheden onder de auspiciën stellen van de Opperbouwmeester van het Heelal. De leden hebben nog grotere vrijheid dan in theïstische loges om van de door de Rede ontdekte God, een vaag leidend principe te maken.

Ook al houden de *reguliere* loges een strikt theïstische stelling voor, in de praktijk - ook in Groot-Brittannië – zijn de vrijmetselaars in groten getale eerder deïsten dan theïsten.

AGNOSTICISME:

De leer dat wij de eerste oorzaak der dingen (het godsprincipe) niet kunnen kennen.

Ingevolge de basisprincipes van de reguliere vrijmetselarij lijkt het onmogelijk dat een agnosticus zou toetreden. Maar toch, als men geen bezwaar heeft tegen de formule van de *Opperbouwmeester* en hieraan niet méér dan een literair of anekdotisch belang hecht, kan men *regulier* vrijmetselaar worden en blijven, als men hierover maar niet argumenteert.

De meeste leden van loges die werken *Ter ere van de Opperbouwmeester*, zeker als het om irreguliere loges gaat, zijn agnostici. Velen in de reguliere vrijmetselarij zijn het eigenlijk ook.

ATHEÏSME:

De ontkenning van het bestaan of de bewijsbaarheid van een persoonlijke God.

Deze zienswijze wordt gevolgd door de irreguliere vrijzinnige loges, die ieder dogma verwerpen en dus ook de geopenbaarde God, die tot het domein van het geloof en van de dogma’s behoort. Wie gelooft in God of minstens in een regulerend Opperwezen kan in principe onmogelijk lid zijn van een vrijzinnige loge. Een agnosticus kan dit wèl, aangezien hij zich vrijblijvend opstelt: hij verwerpt de mogelijkheid van een God niet, maar houdt zijn overtuiging in beraad, totdat hem een rationeel bewijs wordt gegeven.

Een aantal irreguliere loges, vooral in Europa, hebben van de ontkenning van het bestaan van God een essentieel element van hun principiële stellingen gemaakt. Zij zijn overgegaan tot een actief bestrijden van ieder op geloof of op redenering stoelend godsprincipe.

Het gevolg was dat vanaf 1809 pogingen tot verzoening werden ondernomen, die in 1813 resulteerden in de fusie van beide obediënties tot wat voortaan de *United Grand Lodge of England* werd genoemd. Tot laatste grootmeester van de *Antients* werd een broer van de koning benoemd, de hertog van Kent (1767-1820). Koning George IV (1762-1830) was zelf als prins van Wales meer dan twintig jaar grootmeester van de *Grand Lodge* geweest, en voor de nieuwe *United Grand Lodge* koos men een andere koninklijke broer, de hertog van Sussex (1773-1843), die tot aan zijn dood grootmeester bleef.

De vorming van de *United Grand Lodge* betekende een succes voor de oudste obediëntie, omdat in haar lokalen en met haar organisatie en reglementen verder werd gewerkt. De triomf was evenwel voor de *Antients* even groot, zoniet groter, want hun constituties en hun ritualen worden voortaan als grondslag genomen. De Engelse loges werden zo in hun geheel méér theïstisch dan deïstisch.

Voortaan zou *United Grand Lodge* een vredig en onbekommerd bestaan leiden. Met een grootmeester die meestal tot de koninklijke familie behoorde en met provinciale grootmeesters die praktisch altijd tot de hoge aristocratie behoorden, groepeerde de Engelse - en daarnaast ook de Schotse en de Ierse - vrijmetselarij een niet onbelangrijk deel van de conservatieve en bijna uitsluitend anglicaanse middenstand.

Vriendschappelijk samenkomen, gezellig eten, drinken en zingen, mekaar diensten bewijzen, caritatieve activiteiten ondersteunen: dat was en is nog altijd de Engelse vrijmetselarij. Daarbij werd en wordt natuurlijk ook tijd besteed aan *The Craft*, het symbolisch en ritueel handelen in de formele werkplaatsbijeenkomsten, maar dit heeft nooit de omvang en belangrijkheid gekregen die men er op het Europese continent aan gaf.

Honderdduizenden Britten werden vrijmetselaar en decennia lang was het bijna vanzelfsprekend voor de bourgeois die het anglicaanse geloof beleed en traditioneel *Tory* stemde, lid van de plaatselijke loge te worden. De intellectuele en academische kringen voelden zich minder door de vrijmetselarij aangetrokken. De broeders hielden des te meer de grote namen in eer die het licht hadden ontvangen en actieve broeders geweest waren. Dit gold voor de schilder en karikaturist William Hogarth (1697-1764), voor Schotlands' nationale dichter Robert Burns (1759-1796), voor de grote romancier Walter Scott (1771-1832), voor de vaandeldrager van het Britse imperium, Rudyard Kipling (1865-1936), en voor de medeuitvinder van de penicilline, Alexander Fleming (1881-1955).

Talrijk waren de anglicaanse geestelijken die de kolommen sierden. Kort na de Tweede Wereldoorlog behoorden nog een twintigtal bisschoppen tot de vrijmetselarij, onder wie de aartsbisschop van Canterbury, Geoffrey Fisher (1887-1958).

In iedere generatie werden één of meer leden van de koninklijke familie actief vrijmetselaar. De zoon van Koningin Victoria, de exuberante prins Albert, was Grootmeester vanaf 1874 tot hij in 1901 als Edward VII (1841-1910) de troon besteeg. Zijn broer, de hertog van Connaught (1850-1942), volgde hem op en bleef grootmeester tot in 1939. Edward VIII, later hertog van Windsor (1894-1972), Albert, later koning George VI (1895-1952) en Georges, hertog van Kent (1902-1942), waren allen actieve vrijmetselaars. Kent werd grootmeester en in 1969 kwam zijn zoon Edward (°1935) aan het hoofd van de vrijmetselarij.

De Engelse vrijmetselaars konden ook met trots zeggen dat *United Grand Lodge* door alle vrijmetselaars ter wereld beschouwd werd als de Moederloge. Wereldwijd had de vrijmetselarij zich gevestigd en overal eerden de broeders dezelfde tradities en waren ze georganiseerd volgens het Engelse voorbeeld. Hierop maakten alleen een aantal *irreguliere* loges uitzondering, die als onbelangrijk werden beschouwd.

De grootste voldoening konden de vrijmetselaars halen uit het succes van hun Orde in de Verenigde Staten van Amerika. Miljoenen Amerikaanse middenstanders vonden, generatie na generatie, de weg naar de Tempel. De loges hadden in de States méér weg van een *service*

club, opereerden met grote openheid, richtten zich in de eerste plaats op caritatieve en menslievende bezigheden en ontpopten zich zonder complexen tot een formidabele machine van sociale promotie.

Grote namen eerden de vrijmetselarij, zoals die van de auteur van de federale Constitutie Benjamin Franklin (1706-1790), van de Far-Westheld Buffalo Bill (1846-1917), van de humoristische schrijver Mark Twain (1835-1910), van de piloot Charles Lindbergh (1902-1974) en van veel anderen. De politici ontbraken niet onder de tempelgewelven, en vijftien presidenten van de Verenigde Staten waren vrijmetselaar, o.m. Georges Washington (1732-1799), Thomas Jefferson (1743-1826), James Monroe (1759-1831), Andrew Jackson (1767-1845), Theodore Roosevelt (1858-1919), Herbert Hoover (1874-1964), Franklin Roosevelt (1882-1945), en onder de naoorlogse presidenten Harry Truman (1884-1972), grootmeester van de *Grand Lodge of Missouri,* Gerald Ford (°1913) en Georges Bush (°1924), beiden 33e graad in de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus.

Tevreden over de eigen organisatie en trots op haar universele uitstraling kon de Engelse vrijmetselarij in 1967 de tweehonderdvijftigste verjaardag van haar stichting met een massale bijeenkomst in de Royal Albert Hall vieren. De Engelse *Grand Lodge* telde niet minder dan 8.000 loges met meer dan 600.000 leden. Een derde daarvan was in de Londense agglomeratie gevestigd. De filantropische activiteiten, zowel ten behoeve van de eigen leden (een ziekenhuis, een solidariteitsfonds, een jongens- en een meisjesschool) als ten gunste van *profane* liefdadigheidswerken, hadden indrukwekkende afmetingen aangenomen.

Toch stapelden zich vanaf de jaren vijftig brede wolkenvelden op aan de hemel van de reguliere en Angelsaksische maçonnerie. In de Verenigde Staten nam het ledenaantal langzaam af. In de zestiger jaren werden nog vier miljoen leden aangegeven, thans ligt dit rond de drie miljoen. Er zijn verschillende redenen om de verminderde belangstelling te verklaren: de geringere interesse van de jongere generaties voor de als curieus beschouwde riten en geplogenheden; de concurrentie van talrijke serviceclubs en andere verenigingsvormen; de vermindering (althans bij de blanke bevolking) van de groep die steun zoekt voor zijn ambities van sociale promotie. Heel wat inspanningen (op zijn Amerikaans: met marketingmethodes en public relations activiteiten) werden in de voorbije jaren ondernomen om het tij te doen keren. De toekomst zal leren of dit succes heeft.

In de andere Engelstalige landen is de neerwaartse beweging eveneens vast te stellen. In Canada is het ledenaantal sedert 1965 met een kwart gedaald. In Nieuw-Zeeland en Australië is het zelfs gehalveerd en op circa tweehonderdduizend teruggevallen.

In Engeland heeft *United Grand Lodge* met dezelfde ongunstige elementen af te rekenen. Daar is nog bijgekomen dat in verschillende bestsellers terecht of ten onrechte allerhande duistere logeverhalen werden opgedist. Vooral zijn verschillende kerkgemeenschappen zich kritisch gaan opstellen tegenover de vrijmetselarij en werd de verenigbaarheid van het lidmaatschap met de trouw aan een christelijke geloofsbelijdenis meer en meer ter discussie gesteld.

De dekolonisatie heeft *United Grand Lodge* nog bijkomende problemen opgeleverd. In het hele Britse imperium werkten méér dan duizend loges onder de rechtstreekse hoede van het Londense hoofdkwartier. Sommige van die loges, zoals bijvoorbeeld in Indië, hebben zich tot een eigen onafhankelijke obediëntie uitgeroepen. In de thans ongeveer 800 overgebleven loges buiten Engeland, maar die hoofdzakelijk Britten groeperen, is het gemiddelde

ledenaantal onvermijdelijk geslonken. Voor Engeland en de overzeese gebieden samen heeft *United Grand Lodge* het aantal werkplaatsen op ongeveer 8.000 behouden. Het ledenaantal is daarentegen gehalveerd. Nadat men in de jaren zestig het cijfer van 600.000 leden en zelfs van 750.000 gepubliceerd had en nadat men vele jaren geen cijfers meer vrij gegeven had, heeft *United Grand Lodge* in 1985 een ledenaantal van 320.000 bekend gemaakt.

De rekrutering stelt dus duidelijk zware problemen, waarover naar buiten niets wordt gezegd, maar inwendig toch met onrust zal worden nagedacht. In hoofdstuk X en XII zullen we op verschillende aspecten van de recente evolutie ingaan.

In ons volgend hoofdstuk keren we naar de achttiende eeuw terug en stappen we over naar het vasteland en meer bepaald naar Frankrijk. Ontstaan en vroege geschiedenis van de vrijmetselarij in dit land is belangrijk in ons verhaal, omdat geschiedenis en evolutie van de loges bij ons er nauw bij aansluiten.

MAÇONNIEKE WOORDENSCHAT

Koninklijke Kunst: synoniem voor vrijmetselarij.

Blauwe vrijmetselarij: de basisvrijmetselarij die de graden leerling, gezel en meester toekent.

Rode vrijmetselarij: de *Schotse* vrijmetselarij van de hoge graden.

Tempel, werkplaats, loge: benamingen voor het vergaderlokaal dat o.m. omvat:
- *voorhof:* verzamelplaats of wachtplaats.
- *tempel:* de ruimte waar de rituele bijeenkomsten gehouden worden.
- *middenkamer*: ruimte uitsluitend voorbehouden aan de houders van de meestergraad (niet noodzakelijk een apart vertrek, maar bv. de tempel, wanneer uitsluitend de meesters *in middenkamer* bijeen komen.
- *vochtige kamer*, vochtig vertrek, natte of vochtige zaal: de bar.
- *kamer van inkeer, donkere kamer, kamer van overpeinzing of van overdenking*: ruimte waar de kandidaat- geïnitieerde wordt in geplaatst, vóór de inwijding.

Oosten: alle loges bevinden zich *in het Oosten*. Voorbeeld: *Achtbare Loge De Waag in het Oosten Turnhout*

Vallei: de meeste kapittels van hoge graden bevinden zich *in de Vallei*. Voorbeeld: *Het Souverein Kapittel Achnaton in de Vallei van Gent.*

Obediëntie: de groepering van een aantal (minstens drie) gelijkgezinde loges met een overkoepelend bestuur: een Grootoosten of Grootloge.

C.O.D.: commissie van officieren en dignitarissen die het bestuur van een loge vormt. Ook genoemd: administratieve commissie

zitting: rituele logebijeenkomst.

blanke zitting of gesloten blanke zitting: uitsluitend bijgewoond door vrijmetselaars maar met een profane gastspreker.

open blanke zitting: met aanwezigheid van profane genodigden.

gemeenschappelijke zitting: rituele logebijeenkomst met twee of meer loges van een zelfde obediëntie.

interobediëntiële zitting: rituele logebijeenkomst met twee of meer loges van verschillende obediënties.

gemengde interobediëntiële zitting: rituele logebijeenkomst met twee of meer loges van verschillende obediënties, waaronder vrouwelijke of gemengde.

rouwzitting of rouwloge: jaarlijkse herdenking overleden broeders.

Eeuwig Oosten: het hiernamaals.

metselen: vergaderen in logeverband.

kolommen oprichten: een loge of werkplaats stichten.

uitzwermen: broeders die een werkplaats verlaten om er een nieuwe op te richten.

in slaap stellen: een loge (of een lid) op non-actief plaatsen.

initiatie: inwijding van een nieuw lid.

affiliatie: overstap door een vrijmetselaar naar een andere loge (eventueel naar een andere obediëntie).

familiezaken: de zaken die een werkplaats aanbelangen.

de tempel dekken: het geheim van de loge beschermen.

de tempel is niet meer gedekt: er zijn indiscreties geweest.

tableau: een voorstelling van de logeattributen (meestal op doek geschilderd) die in het midden van de tempelruimte tijdens de rituele zittingen op de grond ligt.

kleine lichten: drie kaarsen die rond het tableau worden opgesteld.

ontsteken der lichten: opening van een rituele zitting.

grote lichten: de Bijbel, de passer en de winkelhaak die vooraan zijn opgesteld tijdens de rituele zittingen. Overdrachtelijk: de leiders van een obediëntie.

kledij in forma: rituele kledij, d.w.z. smoking of donker pak, schootsvel, witte handschoenen, eretekens.

adoptie: aangepaste ceremonie waarbij kinderen van leden onder de bescherming van de loge worden genomen.

middag: het symbolisch uur voor het openen van een rituele zitting.

middernacht: het symbolisch uur voor het sluiten van eenrituele zitting.

plank, tekenplank: uitnodiging, kalender der werkzaamheden.

schets: beknopt verslag, verslag van een zitting.

bouwstuk: redevoering in een logebijeenkomst.

(bak)steen: frank bvb. de maaltijd kost 500 stenen van 1 fr.

salarisverhoging: verhoging in graad.

metalen: geld, ringen, uurwerk, enz. (worden tijdelijk afgenomen tijdens inwijding).

batterie: rituele toejuiching.

Het regent: opgepast, er is een profaan in ons midden.

Het sneeuwt: opgepast, er is een profane in ons midden.

Hij is een schakel van puur metaal: een uitstekende vrijmetselaar.

Hij heeft zijn werktuigen ingeleverd: hij is overleden.

Hoofdstuk III

De vrijmetselarij in Frankrijk

Charles Radclyffe, eerste vrijmetselaar in Frankrijk.

Hij was van koninklijken bloede. Charles Radclyffe (1693-1746) was zijn naam. De Stuartkoning Charles II was zijn grootvader en daardoor kon Radclyffe zich met recht de neef noemen van de Engelse koninklijke telgen. Via zijn grootvader stamde hij ook van het Franse koningshuis af en kon hij Lodewijk XV *mon cousin* noemen. Aan de kant van zijn grootmoeder Moll Davies was de afstamming minder eervol. Zangeres en danseres - zij danste graag in jongenskleren - werd Mollie één van de talrijke maîtresses van Charles II. *Die hoogst onbeschaamde slet*, zoals Samuel Pepys haar in zijn dagboek beschreef, schonk de koning een dochter, Mary Tudor (1673-1726). Het meisje kreeg een behoorlijke opvoeding en trouwde met Francis Radclyffe, eerste graaf van Derwentwater.

Charles Radclyffe en zijn broer James (1690-1716) verkozen de ballingschap boven de onderwerping aan de Hannovers en in 1715 namen zij deel aan de mislukte Stuartinvasie. Ze werden gevangen genomen, James werd ter dood veroordeeld en gehalsrecht, maar Charles kon zich redden door een avontuurlijke ontsnapping uit de Londense Tower. Beide broers werden, de ene als martelaar de andere als romantische held, in liederen en gedichten verheerlijkt. Het aureool van de dappere strijder was voor Charles evenwel onvoldoende om de vrouw van zijn hart te veroveren. Na zijn ontsnapping was hij in de Oostenrijkse Nederlanden verzeild en in Brussel werd hij hopeloos verliefd op een weduwe, de gravin van Newburgh (1693-1755). Toen zijn zestiende huwelijksaanzoek zoals alle vorige was afgewezen en hem zelfs de toegang tot zijn geliefde was ontzegd, slaagde hij erin via de schoorsteen tot in haar kamer door te dringen. Zoveel ontembare hardnekkigheid kon de dame niet langer weerstaan! Het paar vestigde zich in Parijs en daar ontmoette Radclyffe heel wat lotgenoten. Onder hen bevonden zich de Schotse edelman James Hector Mac Leane (1703-1750) en de Ierse zakenman Dominique O'Héguerty (1699-1790). Beiden waren in 1725 vooraan in de twintig, Radclyffe was er tweeëndertig.

Zoals alle Britse vluchtelingen bleven ze bestendig in contact met familie en vrienden in het vaderland en schrikten er niet voor terug af en toe het Kanaal over te steken. Plannen smeden voor de grote dag waarop zij de Stuartpretendent opnieuw op de troon zouden plaatsen, was hun voornaamste bezigheid, wat onvermijdelijk gebeurde in een sfeer van geheimhouding en complot. Geëmigreerde Britten leefden meestal op bescheiden voet en moesten zich tevreden stellen met karig betaalde activiteiten, sommigen als militair, anderen als rentmeester of opvoeder in dienst van de Franse adel. Sommigen kregen af en toe wat financiële steun van de Stuarts, maar méér dan een aalmoes was dit niet. Voor het voeren van hun eindeloze discussies en het uitwisselen van hun toekomstdromen brachten de ballingen avonden en nachten door in de achterzaaltjes van koffiehuizen.

Op een avond las één van hen voor uit een Londense krant die over de oprichting van een *Grand Lodge of freemasons* berichtte. Weldra kwam een andere aandragen met een boekje dat onlangs was verschenen en waarin alles over die nieuwe vereniging te lezen stond. De geëmigreerden wilden niet onderdoen voor wat in Engeland gebeurde. Het vrijmetselaarsidee,

op basis van hechte kameraadschap en met zijn regels van geheimhouding, sprak hen aan. Zo komt het dat in 1725 of 26 een eerste loge in Parijs werd opgericht. De leden die mekaar ontmoetten bij de Engelse tafelhouder Huré in de rue des Boucheries, faubourg Saint-Germain, waren allemaal Engelse Stuartgezinden of Jacobieten, zoals men de volgelingen van de verbannen dynastie noemde. In plaats van zoals de Engelse loges de naam te nemen van het café waar ze bijeenkwamen, gaven ze aan hun club de naam van de Engelse heilige en martelaar Thomas Beckett, die in zijn tijd ook naar Frankrijk had moeten vluchten.

Alleen al door de persoonlijkheid van de leden - allemaal Stuartgezind en de meesten zoniet allen katholiek - kreeg deze loge een heel andere inhoud dan de werkplaatsen van *Grand Lodge*. Het werd een bijeenkomst van ballingen die bij mekaar steun, vriendschap en informatie zochten. Lord Derwentwater werd hun eerste voorzittend meester. De beginjaren van deze loge en de mogelijke oprichting van andere werkplaatsen zijn bij gebrek aan nagelaten documenten moeilijk te achterhalen.

Daar is de hertog van Wharton weer.

In 1728 werd naar alle waarschijnlijkheid hertog Philip van Wharton als hun eerste grootmeester aangesteld. De jonge hertog had zich in Engeland niet alleen bij de loges onmogelijk gemaakt, maar was er op korte tijd in geslaagd het familiefortuin te verkwanselen en zich door zijn incoherente politieke houding de vijandschap van de monarchie en van het establishment op de hals te halen.

Ten einde raad vluchtte hij naar het continent en bekeerde hij er zich tot de Stuartgezindheid. Door de kroonpretendent werd hij met open armen ontvangen. Hij kreeg de titel van hertog van Northumberland en werd opgenomen in de Orde van de Kouseband. Tot zijn ontgoocheling evenwel kreeg hij weinig los van datgene waar hij het meest op aasde: centen om zijn verkwistende levensstijl hoog te houden.

Wharton kwam enkele maanden in Parijs wonen, waar hij nieuwe schulden opstapelde. Hij had zich weliswaar tot het katholicisme bekeerd, maar hij bleef de corrupte wildeman die door de dichter Alexander Pope beschreven werd als iemand die alle ondeugden in zich verenigde en alle regels en wetten met voeten trad. Maar ja... hij was hertog, drager van twee prestigieuze titels en was in Engeland één van de eerste grootmeesters van de vrijmetselarij geweest. Wellicht drong hij zich bij zijn nieuwe vrienden op zoals hij het in Londen had gedaan. Pope zei van hem dat hij een dwaas was maar met een uitzonderlijke overredingskracht. Lang bleef hij niet bij zijn Parijse broeders, want weldra zou hij opnieuw het nomadenleven gaan leiden van een door schuldeisers achtervolgde armoezaaier en dronkeman. Nauwelijks drieëndertig jaar oud, stierf hij in Spanje, waar hij zijn diensten was gaan aanbieden.

Hoewel er in Parijs omstreeks 1730 hoogstens een paar loges geweest kunnen zijn, werd voortaan toch regelmatig een grootmeester aangesteld. Eerst was het baron Mac Leane en eind 1736 werd het Charles Radclyffe, die ondertussen graaf van Derwentwater geworden was en pas terug was van enkele jaren verblijf in Engeland, waar hij ondanks zijn anti-Hannovergezindheid ongestoord de familieeigendommen kon beheren.

De katholieke en Jakobitische logebroeders vonden het niet prettig te moeten toegeven dat ze een idee hadden overgenomen dat aan het brein van hun anglicaanse vijanden was ontsproten. In het uitvinden van een eigen geschiedenis waren ze echter even sterk als de stichters van *de Grand Lodge* en weldra circuleerde het verhaal dat ze afstamden van loges die al vanaf 1688 door Schotse regimenten naar Frankrijk waren meegebracht: Eén van de vele vrijmetselaarsverhalen die tot in onze dagen in historische overzichten, al dan niet met kritische bedenkingen, te lezen staan.

De *Grand Lodge* verschijnt ten tonele.

Bij dit alles bleven de Engelsen van over het Kanaal niet zonder repliek. In 1732 werd een loge *Au Louis d'Argent* opgericht in de rue de Bussy. Ze kreeg officiële erkenning van de Engelse *Grand Lodge* en werd op de Londense tabellen ingeschreven onder het nummer 90. Deze loge bestond hoofdzakelijk uit Franse leden, die tot een *société de pensée* behoorden onder de naam van *Le Parnasse de Chaulnes* en geleerde bijeenkomsten hielden in de residentie van de jonge hertog van Chaulnes (1714-1769). In 1732 waren er al heel wat publicaties voor en tegen de vrijmetselarij verschenen en was de nieuwe Orde ook de Fransen beginnen te interesseren, althans de enkelen onder hen die uit waren op nieuwe ideeën en experimenten. Wisten ze bij hun succesvolle aanvraag tot erkenning, gericht tot de *Grand Lodge* in Londen, dat er al één of meer niet door Londen erkende loges in Parijs bestonden? Het is ver van zeker, want de Stuartiaanse vrijmetselaars waren discreet gebleven.

De banden die de *Louis d'Argent,* of in het Engels *King's Head*, voortaan met Engeland onderhield, werden onderstreept toen de hertog van Aubigny in 1735 een vergadering in het lokaal van de rue de Bussy kwam voorzitten. Aubigny was de naam die de jonge hertog in Frankrijk droeg. Zijn echte naam was Charles Lennox, hertog van Richmond, en zoals Charles Derwentwater was hij een kleinzoon van koning Charles II. Zijn grootmoeder, Louise de Kéroualle (1649-1734) was een echte romanfiguur. Door koning Lodewijk XIV werd ze als spionne naar Engeland gestuurd met de opdracht in 's konings bed terecht te komen, er alle staatsgeheimen te ontfutselen die ze maar kon en die door te spelen. Louise, *de grootste deerne ter wereld* volgens een nicht van de koning, overleefde de meeste van haar tijdgenoten. In 1734, vijfentachtig jaar oud geworden, stierf ze in Parijs vroom en katholiek, omringd door de kloosterzusters voor wie ze een ziekenhuis had opgericht. Als dank vanwege Charles II was ze hertogin van Portsmouth geworden en Lodewijk XIV had haar tot hertogin van Aubigny gemaakt!

Haar kleinzoon had de zijde van de Hannovers gekozen, het beste middel om het familiefortuin ongeschonden te behouden. In Engeland was hij betrokken bij de vrijmetselarij. In hetzelfde jaar 1724 waarin hij vleugeladjudant van koning Georges I werd, was hij ook de achtste grootmeester van de *Grand Lodge*. Zoals boven vermeld, was zijn vrouw meter van één van de kinderen van dominee Desaguliers. In 1734 kwam hij naar Parijs om de erfenis van zijn grootmoeder te regelen. Hij hield er een logebijeenkomst in haar woning, in aanwezigheid van de filosoof Montesquieu, die in 1730 door Richmond in Londen was ingewijd. Nu was het Montesquieu jr. die als lid werd opgenomen, hoewel hij nauwelijks achttien was. Het jaar daarop was Richmond opnieuw in Frankrijk en dit keer was hij vergezeld van dr. Desaguliers.

In augustus 1735 stichtte hij in zijn kasteel van Aubigny een loge, die onder het nummer 133 ingeschreven werd op de tabellen van de Londense *Grand Lodge*. In september verbleven

beide heren in Parijs. Zij maakten bij deze gelegenheid gebruik van het lokaal van de *Louis d'Argent* om een aantal Engelse ingezetenen, allemaal Hannoveraanhangers tot de vrijmetselarij toe te laten. Er waren ook een paar Fransen aanwezig: opnieuw Montesquieu, de graaf van Locmaria (1708-1746) en de graaf de Saint-Florentin (1705-1777). Deze laatste was met een Hannoverse gravin gehuwd en kon dus als Hannoversympathisant beschouwd worden. Hij was daarbij de minister verantwoordelijk voor de protestantse erediensten. Locmaria was, althans volgens Montesquieu, geen interessant personage, want na zijn dood beschreef hij hem op weinig broederlijke wijze als *de meest vervelende gek en de schrikkelijkste plaag die hij ooit in zijn leven ontmoet had*.

Logestichters en logebeschermheren.

In 1736 werden twee nieuwe loges opgericht. De eerste werd geleid door de edelsteenslijper Jean Coustos (1703-1746), een hugenoot van Franse afkomst maar van Engelse nationaliteit. Op minder dan een jaar traden zeventig leden toe, voor twee derde vreemdelingen; een heel internationale club dus, met vooral Duitsers - meestal uit het hertogdom Hannover -, Polen, Italianen, Scandinaven en zelfs een Belg, Errembault, heer van Dudzele. Ongeveer de helft behoorde tot de adel, met prins Stanislas Lubomirski (°1719) en graaf Czapski (1711-1784), neef van de koningin van Frankrijk als meest prestigieuze namen.

De Franse leden waren hoofdzakelijk burgers, waaronder enkele bekende namen, zoals die van de *abbé* Aunillon (1685-1760), kleinzoon van een Engelse Stuartgezinde, schrijver van flauwe romans en minnaar van Mademoiselle Guichard van de Comédie Française. De componist Jacques Naudot (1710-1762), die een boekje met vrijmetselaarsliederen publiceerde, werd ook bij Coustos ingewijd, evenals de meest gevierde operazanger van die tijd, Pierre Jeliotte (1711-1782).

Zodra de werkplaats goed georganiseerd was, deed men zoals steeds een beroep op een illuster personage om er beschermheer van te worden. De keuze viel op hertog Louis de Villeroy (1695-1766), die wellicht in de logebroederschap troost vond voor zijn echtelijke problemen, want de hertogin stond bekend als iemand die zich prostitueerde met de eerste de beste, *zelfs met livreidragers*.

Op een paar dagen verschil met de loge Coustos-Villeroy, werd door de hofschilder Louis Collins, die in Parijs de agent was van de Engelse vrijmetselaar lord Kingston, ook een loge opgericht in het lokaal van de *Louis d'Argent*. Voor het beschermheerschap werd een beroep gedaan op hertog Louis d'Aumont (1709-1782). Hoewel hij tot een grote Franse familie behoorde, valt ook hier weer de Engelse relatie op. Hij was namelijk gehuwd met Victoire de Duras (1706-1753), die de weduwe was van de hertog van Fitzjames (1702-1721), een kleinzoon aan de bastaardzijde van de Stuartkoning James II. Aumont was een typisch vertegenwoordiger van de hoge aristocratie. Een anoniem hekeldicht beschreef hem als volgt:

Peu délicat sur l'honnête,
Plat courtisan, flatteur bête,
Sans caractère et sans tête,
d'Aumont, voilà ton portrait.

Toch was hij een actief beoefenaar van de scheikunde, werd hij beschouwd als de beste kenner van porselein in zijn tijd en bouwde hij een prachtige residentie die hij door vooraanstaande artiesten en kunstambachtslui liet decoreren en meubileren. Zijn deelname aan bijeenkomsten waar hij kunstenaars ontmoette zoals de hofschilder Collins, de juwelier

Artaud en de koninklijk graveerder Le Lorrain (1701-1778), was niet ongewoon. Toch moeten we er rekening mee houden, dat d'Aumont slechts als patronerende meester fungeerde en het bestuur overliet aan de schilder Collins. Hij zelf tafelde liever met gelijken. Een krantenberichtje vermeldde *dat hertog d'Aumont een groot diner had aangeboden als logemeester, waarop hij uitsluitend edellieden had uitgenodigd, wat de leden van de derde stand erg gekrenkt had*. De beoefening van de universele broederschap was dus heel relatief, zoals we nog vaak in ons verhaal zullen vaststellen.

Naar een bestendige vestiging.

Hoewel er vanaf 1732 één en vanaf einde 1736 drie loges onder auspiciën van de Engelse *Grand Lodge* werkten, erkenden ook zij de Stuartgezinde grootmeesters Macleane en Derwentwater. Toch tonen de schaarse documenten die tot ons zijn gekomen, duidelijke wrijvingspunten aan. Zo lezen we dat de Engelsgezinde loges het niet passend vonden dat Derwentwater hun precieze richtlijnen gaf over de gang van zaken in de werkplaatsen: hij was er alleen om de bestaande aloude reglementen te doen eerbiedigen en niet om er nieuwe op te leggen, zo vonden ze. Ook waren ze het er niet mee eens dat burgers in de loges een degen mochten dragen, wat een adellijk voorrecht was. Dit was een eerste aanduiding van de meningsverschillen die weldra hoog zouden oplaaien tussen diegenen die de vrijmetselarij zo dicht mogelijk bij haar vermeende oorsprong van ambachtsgilde wilden houden en diegenen die er een soort ridderorde van wilden maken.

Uit al het voorgaande kunnen we over de eerste tien jaar van de vrijmetselarij in Frankrijk, waarover heel wat gegevens ontbreken, toch een eerste reeks elementen aangeven. De vrijmetselarij nam een trage aanloop, met eerst één of twee loges ontstaan in de kringen van de Jakobieten en vanaf 1732 en vooral 1736 met een drietal loges van orthodox-Engelse oorsprong. Vooral in deze laatste werden nogal wat Fransen opgenomen, wat niet naar de zin was van grootmeester Derwentwater, die hierin een afwijking zag van de oorspronkelijke opzet er een homogene broederschap van Engelse Stuartgezinde ballingen van te maken. Toen vanaf 1732 zowel Fransen als Hannovergezinde Engelsen tot loges toetraden, behoorden zij tot de *jeunesse dorée* van de hoofdstad, hoewel ook enkele heren op middelbare leeftijd toetraden, die van de internationale *jet set* van de hoofdstad deel uitmaakten.

De Hannoverse loges werden door burgers voorgezeten: de goudsmid Thomas Le Breton (1700-1768), de schilder Louis Collins, de steenslijper Jean Coustos, de graveerder Jean Le Lorrain, de producent van sierveren Martin Peny, de architect Jean Puisieux (1700-1776). In hun kielzog brachten ze een aantal burgers, zowel Fransen als Engelsen mee. Opvallende leden waren enkele mondaine geestelijken, zoals de ex-jezuïet Jean-Baptiste Gresset (1709-1777) *zijn talent is gekeerd naar alles wat libertijns en losbandig is*, l'abbé Aunillon (bijgenaamd Conillon, groot liefhebber van actrices), legeraalmoezenier Le Camus (*die te graag vrouwen en wijn lust*), en de priesters Jacques Pernetti (1696-1777) en Des Roussaux. We moeten er aan toevoegen dat Gresset, Aunillon en Pernetti tot het literaire wereldje van de *auteurs à la mode* behoorden.

Ook de lagere adel, vooral uit de militaire en ambtelijke kringen, werd door de vrijmetselarij aangetrokken. Dit alles werd bekroond door enkele grote aristocraten, die als beschermheren optraden. In het eerste decennium werden hooguit een paar honderd leden ingewijd, waaronder een aantal vreemdelingen, die meestal kortstondig in Parijs vertoefden en waarvan enkelen ten grondslag lagen aan vrijmetselaarsactiviteiten in Duitsland, in Zweden en in Polen. De adellijke heren, waaronder verscheidene hertogen, die tot het nieuwe genootschap

toetraden, behoorden tot de frivole, nogal immorele en losbandige bovenlaag, van wie de avonturen met danseressen en actrices een publiek geheim waren. Een paar onder hen, zoals de hertogen van Chaulnes en de Villeroy, zochten wellicht troost in de logevriendschap voor de ontrouw van hun echtgenotes, die door de schandaalschrijvers dik in de verf werd gezet. Anderzijds waren zij ook vaak geïnteresseerd in kunsten en wetenschappen, waren zij zelf grote verzamelaars of experimenteerden zij in scheikunde, sterrenkunde of alchemie.

Voor allen die toetraden tot de nieuwe Orde, was de nieuwsgierigheid, de drang naar nieuwe experimenten en sensaties de hoofdzakelijke drijfveer. De vrijmetselarij beantwoordde aan de tijdsgeest!

Eerste vervolgingen.

De snelle toename van het aantal logeleden in het jaar 1737 had als onvermijdelijk gevolg dat van de aanvankelijke geheimhouding weldra weinig overbleef. De overheid, en meer bepaald eerste minister en kardinaal de Fleury (1653-1743), begon zich om de nieuwe *sekte* te bekommeren en de politie werd op speurtocht gestuurd om na te gaan wat ze juist te betekenen had. Werden in deze uitsluitend mannelijke bijeenkomsten de goede zeden aangetast? De aanwezigheid van notoire homofielen, zoals de hertogen de Villars (1702-1770) en de Villeroy, en van grote losbollen, zoals hertog de Richelieu (1696-1788) en prins de Conti (1717-1776), kon het doen vermoeden. Werd er tegen de regering gecomplotteerd? De aanwezigheid van misnoegde en op een zijspoor geplaatste aristocraten kon het doen veronderstellen. Waren de Stuartgezinden er complotten aan het smeden die de Franse politiek van verzoening met de Hannoverdynastie konden bemoeilijken? Dit was zeer waarschijnlijk.

Politiecommissaris René Hérault (1691-1741) trok dan ook op pad en organiseerde verschillende invallen tijdens logebijeenkomsten. Wat aan archieven en attributen aanwezig was, werd in beslag genomen, enkele leden werden opgepakt en de traiteurs werden beboet. Verder dan enkele intimidatieoefeningen ging men evenwel niet, want tegen de adellijke beschermheren optreden werd toch wat riskant. Hérault was een meester in het spioneren. Hij deed een beroep op de actrice Manon Carton, die de *geheimen* van de vrijmetselarij aan één van haar minnaars ontfutselde. Begin 1738 publiceerde Hérault een *Mystérieuse réception des membres de la célèbre société des franc-maçons*, waarin iedereen kon lezen wat hij door bemiddeling van *la Carton* had vernomen. Hij bereikte evenwel het tegengestelde van wat hij had beoogd. De belangstelling voor het mysterieuze gezelschap werd er alleen maar groter door!

Toen de politiecommissaris het probleem vrijmetselarij voor de rechtbank van Parijs bracht, was het vonnis dubbelzinnig. De rechters oordeelden dat het weliswaar om een deftig tafelend genootschap ging, maar dat het niettemin gevaren inhield, doordat het onverschillig stond tegenover de godsdienst, een voedingsbodem voor complotten kon zijn, geheimen bewaarde en alle slag van personen verenigde wat ook hun stand, nationaliteit of godsdienst was. Weliswaar was het besluit hiervan dat het wenselijk was de vereniging te verbieden, maar, zo oordeelden de rechters *op voorwaarde dat men dit niet al te ernstig zou opnemen*. De politie nam hiermee geen genoegen en begon dan maar op eigen houtje de traiteurs lastig te vallen die vrijmetselaarssoupers aanrichtten. Er volgde een vonnis van de politierechtbank, dat de restauranthouders verbood voortaan nog vrijmetselaars in hun zaak toe te laten. Verder ging

men niet en dit was begrijpelijk. Hoezeer Fleury ook wenste deze nieuwe vereniging in de kiem te smoren, de aanwezigheid van hoge heren, waarvan sommigen rechtstreeks toegang hadden tot koning Lodewijk XV, spoorde hem en zijn politiesuppoosten tot voorzichtigheid aan.

De werking van de loges werd door het politieoptreden tijdelijk bemoeilijkt, maar dit zette eerder aan tot doorzetten dan tot afhaken. De belangstelling was bij velen dermate opgewekt, dat abbé Le Camus tegen het einde van 1737 niet zonder overdrijving kon schrijven *dat alle gezond denkende lieden zich in massa aanboden om het aantal broeders te vermeerderen...*

Op 4 mei 1738 gebeurde iets heel bijzonders. Paus Clemens XII vaardigde een bul uit waarmee hij de toetreding tot de vrijmetselarij aan alle katholieken verbood op straf van excommunicatie. Kardinaal en eerste minister de Fleury moest wàt blij zijn zich op het pauselijk gezag te kunnen beroepen en te mogen verklaren: *Ziet u wel dat ik gelijk heb, de paus zegt het ook*. Toch was het niet zo. De pauselijke bul werd in Frankrijk en in de meeste landen, ook in de Oostenrijkse Nederlanden, om allerhande redenen doodgezwegen en voor niet-uitvoerbaar gehouden. De invloed ervan op de 18de-eeuwse vrijmetselarij was, met uitzondering van de Pauselijke Staten, gering tot onbestaande, zodat we op dit punt hieraan geen verdere aandacht hoeven te besteden. In hoofdstuk XII wordt in een ruimer verband hierop teruggekomen.

De eerste Franse grootmeesters.

Eén van de bezwaren van kardinaal de Fleury was dat de vrijmetselarij een broeinest van Stuartgezinden was. Het werd tijd dit te verhelpen en minstens dit bezwaar te ontzenuwen, door het genootschap onder de bescherming te plaatsen van een authentieke Franse grootmeester. Graaf Derwentwater nam ontslag en verdween in een relatieve anonimiteit, waar hij opnieuw uit te voorschijn zou komen in 1745, naar aanleiding van de laatste invasiepoging van de Stuartpretendent. Dit keer ontsnapte Derwentwater niet aan zijn heroïsch noodlot en werd hij geëxecuteerd, een leven van trouw aan koning en godsdienst met de dood bekopend.

Op 24 juni 1738 werd Louis de Pardaillan, hertog d'Antin (1707-1743), tot zijn opvolger verkozen. Als hoofdopzichter van de koninklijke gebouwen leek hij een voor de hand liggende keuze om aan het hoofd te worden gesteld van een *metselaars*vereniging. Als jeugdvriend van Lodewijk XV, op wie hij in geval van nood een beroep kon doen, bleef hij buiten het bereik van Fleury en was hij een uitstekende schutsengel voor de vrijmetselaars.

Eén enkele keer werden in 1740 enkele bescheiden vrijmetselaars opgepakt en een paar dagen opgesloten, maar voor de rest bleef het stil rond de Orde. De broeders hadden uit de voorbije gebeurtenissen geleerd zich zo discreet mogelijk op te stellen.

Toen d'Antin in 1743 op de leeftijd van zesendertig jaar overleed, zijn weduwe met een zwaar verlieslatende successie opzadelend, waren er in Parijs al een twintigtal loges. Zestien achtbare meesters kwamen bijeen en verkozen tot hun nieuwe grootmeester Louis de Bourbon Condé, graaf van Clermont (1709-1771). Met hem was het een lid van de koninklijke familie, een *Prince du Sang*, die aan het hoofd van de Orde kwam, aangezien hij een kleinzoon was van Lodewijk XIV. De graaf van Clermont was abt van de abdij van Saint-Germain des Prés,

hoewel hij geen priester was en ook een belangrijk legeraanvoerder. Daarbij was hij een beschermer van kunsten en wetenschappen en werd hij lid van de *Académie Française*. Pas éénentwintig geworden, stichtte hij een *Société des Arts*, die zich als concurrent opstelde van de *Académie des Sciences*. Op het ogenblik van zijn verkiezing tot grootmeester behoorde hij tot de groep aristocraten die er een weinig stichtende levenswandel op nahielden. De enorme inkomsten die hij uit de door hem bestuurde abdijen haalde, dienden om er een mondaine en buitensporige levensstijl op na te houden. Clermont bleef ongehuwd maar had een jarenlange verhouding met de actrice Elisabeth Leduc, die ook de maîtresse was geweest van zijn voorganger, de hertog van Antin.

Hoewel er nog af en toe politieoptredens tegen de vrijmetselaars voorkwamen, weliswaar uitsluitend tegen loges en tegen leden van bescheiden sociale rang, nam de Orde voortaan aanzienlijke uitbreiding. In 1744 waren er twintig ateliers in Parijs en vierentwintig in de rest van het land. Tegen het jaar 1755 waren er één of meer ateliers in tweeënzeventig steden. Een paar onder hen hadden al een kwarteeuw vrijmetselaarstraditie opgebouwd, zoals in Bordeaux en in Valenciennes waar al vanaf 1732 door de Engelse *Grand Lodge* erkende werkplaatsen bestonden. In 1760 noteerde men voor Parijs vijfenzeventig loges en zevenenveertig in de rest van het land. Dit waren de door de Franse Grootloge erkende loges.

Daarnaast waren er nog heel wat bastaardloges, die van de een of andere buitenlandse obediëntie patenten hadden verkregen, en ook een aantal *wilde* loges, die op eigen houtje tot stand gekomen waren.

Een *katholieke* ombuiging.

Vanaf 1745 werd duidelijk dat de Franse vrijmetselarij begon af te wijken van het Engelse model. In ons volgende hoofdstuk zullen we het over de aanzienlijkste afwijking of ontwikkeling hebben, die van de hoge-gradenvrijmetselarij. Maar ook de basisvrijmetselarij, de *blauwe* vrijmetselarij van de eerste drie graden, kreeg een duidelijk verschillende inhoud. Het vage deïsme van de Engelse Constituties moest plaats ruimen voor een uitgesproken katholieke gedragslijn. Nieuwe statuten door de *Loge Saint-Jean de Jerusalem*, de persoonlijke loge van graaf de Clermont in 1745 opgesteld, werden naderhand door talrijke zoniet de meeste loges overgenomen. Hierin luidde Artikel Eén: *God is onze meester, wij zullen Hem steeds om hulp bidden en nooit zijn heilige naam ontwijden*. Wat een verschil met de vrijblijvende Engelse verwijzingen naar de *Opperbouwmeester van het Heelal*.

De statuten bepaalden verder dat enkel gedoopte, gelovige en godvrezende kandidaten mochten worden opgenomen. De bijeenkomsten moesten gehouden worden buiten de uren waarop kerkelijke diensten plaatsvonden. Op het feest van Sint-Jan moesten alle leden de H. Mis bijwonen, alsook ‘s anderendaags een herdenkingsmis voor de overleden leden. Een broeder die iets ondernam tegen het geloof of de goede zeden, moest uitgesloten worden. Bij overlijden van een lid moesten alle broeders de uitvaartmis bijwonen.

Dergelijke verplichtingen brachten de Franse vrijmetselarij dichter bij de statuten van een godsdienstige confrérie dan bij die van de Engelse Grootloge. Met varianten kunnen we ze in alle statuten van de verschillende achttiende-eeuwse obediënties in Frankrijk terugvinden.

Naast de op de godsdienst gerichte artikelen, bevatten de statuten voortaan ook een veel belangrijker aantal moraliserende elementen dan dit in de Constituties van Anderson het geval was. Zo werd voorgehouden dat rijkdom en aanzien niet tot hoogmoed mochten leiden, maar

integendeel moesten aanzetten tot nederigheid en steun aan de behoeftigen; dat ieder broeder zich beleefd en menselijk moest gedragen en de vijand moest zijn van leugen en laster; dat hij voor vrouw en kinderen een voorbeeld van goed gedrag moest zijn, niet mocht toegeven aan verkwisting en ontucht en alle tegenslagen met geduld moest verdragen; dat geen godslasteringen, vloeken of obscene woorden over zijn lippen mochten komen; dat hij zich niet te buiten mocht gaan aan drankmisbruik of andere buitensporige zaken; dat hij zijn zieke broeders moest bezoeken en bijstaan; dat hij zijn onrechtvaardig gevangen genomen broeder moest vrijkopen.

Als de logeleden zich volgens deze principes gedroegen, dan is het duidelijk dat ze zich aanzienlijk verwijderd hadden van de oorspronkelijke loges, die niet veel méér waren geweest dan
gezelligheidsverenigingen, waar vooral goede spijs en drank en jolig gezelschap van tel waren.

Was de vrijmetselarij vanaf haar ontstaan op vrij chaotische en weinig georganiseerde wijze tot ontwikkeling gekomen, voortaan zou hierin, onder de nieuwe statuten, wijziging komen. Graaf de Clermont vergenoegde zich niet met het uitvaardigen van strenge regels, hij wou ook de misbruiken uitroeien. Begin 1744 stond in een Parijs krantje te lezen dat hij uit de loges *zou verwijderen al wie geen edelman of deftig burger* was. En l'abbé Perau (1700-*1767)* schreef rond dezelfde tijd in *zijn L'Ordre des Francs-Ma·ons trahi*: *Men zal een aanzienlijk deel van de broeders uit de Orde wegjagen, omdat ze deze onteren door de laagheid van hun inborst en door de verachtelijke baatzucht die hen bezielt*. Want, zo schreef hij verder: *men heeft de waardigheid van Gezel en Meester verleend aan lieden die nog niet goed genoeg waren om als Dienaars te worden opgenomen*.

Inderdaad, vanaf 1744 werden zuiveringsacties uitgevoerd en hiervoor riep de Grootmeester zelfs de hulp in van de politie, die binnenviel in werkplaatsen samengesteld uit bescheiden lieden en ze aanmaande hun logewerkzaamheden te staken.

Toen in 1755 de statuten van 1745, met enige wijzigingen, maar trouw aan de katholieke inspiratie, werden gepubliceerd *om te dienen tot reglement voor alle loges van het Koninkrijk,* was de evolutie van een ontspanningsvereniging naar een soort godsdienstige confrérie duidelijk te merken. Terwijl in de eerste jaren, een groot deel van de leden uit de adel, zelfs uit de hoge aristocratie, kwamen, was dit na 1745 niet meer het geval. De meeste edele heren waren het maçonnieke spel vlug moe en alleen een kleine groep bleef nog actief, hetzij in exclusieve adellijke loges, hetzij in burgerlijke loges, waar zij als beschermheer optraden zonder zelf veel aan de werkzaamheden deel te nemen. De burgerij en de gegoede middenstand zorgden voor de aflossing. Die handelaars en industriëlen waren rooms-katholiek, vroom, zelfs devoot en jansenistisch beïnvloed. Het Jansenisme was in die tijd het toevluchtsoord voor al wie zich contesterend opstelde tegenover het kerkelijke en burgerlijke gezag.

Hetzelfde deed zich voor in de provinciesteden. Men heeft uit lokale studies over de 18de-eeuwse loges in Frankrijk kunnen vaststellen dat zij in de kringen rekruteerden van de godsdienstige confrérieën, meer bepaald van de boetecongregaties of penitenten. Grootmeester de Clermont was hiermee in éénklank, want stilaan was hij van losbandigheid overgeschakeld op devotie en voorbereiding op het eeuwig leven.

De stichting van de *Grand Orient de France*

Graaf de Clermont bleef weliswaar grootmeester tot aan zijn dood in 1771, maar erg veel heeft hij zich om de vrijmetselarij niet bekommerd, althans niet om de op Engelse wijze georganiseerde loges zoals hij die bij zijn functieaanvaarding aantrof. In een volgend hoofdstuk zullen we het hebben over zijn activiteit in de hoge-gradenvrijmetselarij.

De dagelijkse leiding van de *Grande Loge de France* gaf Clermont in handen van substituten, die volgens eigen godsvrucht en vermogen opereerden. Weldra begonnen zich allerlei rivaliteiten af te tekenen, die gedurende vele jaren de logeactiviteiten zouden bezwaren. Er waren hiervoor allerhande redenen, waarvan de voornaamste het antagonisme was dat ontstond tussen burgerij en adel. Vooral in Parijs leidde dit tot talrijke scheuringen en uitsluitingen. De ruzies namen dergelijke proporties aan en werden zo publiek uitgevochten, dat in 1767 bij politiebevel alle logewerkzaamheden voor onbepaalde tijd verboden werden. Ook al legden de broeders zich hier niet helemaal bij neer, toch leidde de vrijmetselarij in de volgende vier jaar slechts een sluimerend voortbestaan.

Toen in 1771 grootmeester de Clermont als vrome en berouwvolle zondaar de geest gaf, liet hij een bijzonder verwarde toestand na. De vrijmetselarij verkeerde, in de mate waarin ze nog actief was, in een chaotische toestand, waarin rivaliteiten en ruzies hoogtij vierden en nog weinig broederlijkheid te bespeuren viel. Het zou niet ondenkbaar geweest zijn dat de centrale organisatie volledig opgedoekt werd en alleen nog mekaar bestrijdende of mekaar negerende splintergroepen overgebleven zouden zijn.

Een redder in de nood trad evenwel aan. Zijn naam was Anne-Charles, hertog de Montmorency-Luxembourg (1737-1803). Actief vrijmetselaar sedert zijn initiatie in 1762, had hij contacten met de elkaar bestrijdende kampen en hij slaagde erin de meesten tot verzoening te bewegen. Zelf wou hij niet de nieuwe grootmeester worden en vergenoegde hij zich met een functie van algemeen beheerder, die hem evenwel de effectieve leiding over de vrijmetselarij gaf, althans over het gedeelte dat zich aan zijn gezag wou onderwerpen.

Tot de Franse Revolutie het verhinderde, zou Montmorency-Luxembourg met voorbeeldige ijver werken in dienst van een geordende en ordentelijke vrijmetselarij. Hij slaagde erin de *Grande Loge de France*, die nagenoeg ten onder was gegaan aan haar inwendige twisten, te vervangen door een nieuw opgerichte *Grand Orient de France*. Begin 1773 was de nieuwe organisatie operationeel. Nieuwe statuten werden opgesteld, een nieuw hoofdbestuur werd aangesteld en de vernieuwde vrijmetselarij nam haar intrek rue Pot-de-Fer, in het vroegere klooster van de Jezuïeten.

Tot grootmeester van de *Grand Orient* werd Louis-Philippe de Bourbon (1747-1793), hertog van Chartres, later hertog van Orléans, verkozen. Hij was een rechtstreekse nazaat van Lodewijk XIII en van moederskant ook van Lodewijk XIV. Zijn overgrootvader Philippe d’Orléans (1674-1723) was de controversiële Regent van Frankrijk geweest tijdens de minderjarigheid van Lodewijk XV. Politiek en staatkundig was die Regent geen slecht leider, maar moreel was hij een van de meest verdorven personages die de zo al libertijnse 18de eeuw voortbracht. Philippe d’Orléans junior had dan ook een illuster voorbeeld, dat hem in zijn neigingen tot roekeloos kansspel, geldverkwisting en seksuele losbandigheid kon stimuleren. Net als de vriendenclub waartoe hij behoorde, was hij een prototype van de moreel aan lager wal geraakte aristocratie.

Niet dat dit voor de vrijmetselarij veel belang had, want zijn bijdrage beperkte zich tot het verlenen van zijn beschermheerschap en tot het bij hoge zeldzaamheid bijwonen van plechtige bijeenkomsten. Als hij al eens zelf *metselde*, was het in besloten kring, met een paar vrienden en enkele dames, in zijn eigen persoonlijke loge.

Philippe d'Orléans heeft in de Orde nog de meeste herinneringen nagelaten door in 1793, toen hij onder de naam Philippe-Egalité de zijde van de revolutie had gekozen, publiek en brutaal afstand te nemen van de vrijmetselarij die hij een *schim van Gelijkheid* noemde. Enkele weken na de verloochening van zijn vrijmetselaarsverleden werd hij slachtoffer van de Terreur. Hij eindigde zijn korte en weinig stichtende leven op dezelfde wijze als zijn neef Lodewijk XVI, die mede door hem ter dood was veroordeeld.

Veertig jaar later zou een kleindochter van Philippe-Egalité met een vrijmetselaar trouwen. Haar naam was Marie-Louise d'Orléans, gemalin van Leopold I, koning der Belgen.

Bestendige groei tot aan de revolutietijd.

Vanaf 1773 tot aan de Franse Revolutie, groeide de *Grand Orient de France* bestendig. Er werd aanzienlijk werk verricht voor het organiseren en het stroomlijnen van de logeactiviteiten, zowel in Parijs als in het hele land. Gemakkelijk en helemaal succesvol was dit niet. Niet alleen waren er de problemen met verschillende kleine obediënties, die apart bleven opereren, maar vooral kwam er een belangrijke scheuring die onder de naam *Grande Loge de Clermont* tot in 1799 concurrerend zou blijven werken. Alleen al in Parijs werden door deze aan de *Grand Orient* vijandige organisatie honderd en twintig loges erkend. Ook zij beschouwden Philippe d'Orléans als hun grootmeester.

De werkplaatsen van de *Grande Loge de Clermont* bleven nagenoeg uitsluitend bevolkt door leden van de burgerij en de middenstand en werkten verder in de geest van de rooms-katholieke traditie. In de *Grand Orient de France* was het uitzicht enigszins anders. Ook daar waren een aantal loges door burgers bevolkt. Er bestonden echter ook werkplaatsen die de aristocratie groepeerden. Voorbeelden hiervan waren in Parijs de loges *La Candeur, Saint-Jean d'Ecosse du Contrat Social* en *L'Olympique de la Parfaite Estime*. Er waren ook heel wat militaire loges die ontstonden in de schoot van legerregimenten, terwijl er ook talrijke *adoptieloges*, d.w.z. vrouwenloges, bestonden.

Een *buitenbeentje* bij al deze werkplaatsen was de *Loge des Neuf Soeurs*. Opgericht in 1776, verdwenen in 1790, rekruteerde ze een ander soort leden dan men in de burgerlijke of aristocratische loges vond. De tweehonderd vijftig leden die men van deze loge kent, waren voorlopers van de negentiende-eeuwse vrijmetselarij. Zij behoorden tot de literaire of wetenschappelijke kringen en tot diegenen die *les Lumières*, de Verlichting, propageerden. Bij hen weinig of geen godsdienstige gevoelens, ook al waren er enkele priesters onder de actieve leden, zoals de schrijvers Claude Cordier de Saint-Firmin (1743-1826), en Marc d'Espagnac (1743-1794), die kanunnik was van de Parijse kathedraal. *Les Neuf Soeurs* richtte haar belangstelling op kunsten en wetenschappen, zoals het de stichter, astronoom Jerôme de Lalande (1732-1807), gewild had en stichtte o.m. twee musea en een lyceum. Anderzijds nam ze de verdediging van onrechtvaardig veroordeelden op zich. In *Les Neuf Soeurs* werd Benjamin Franklin achtbare meester en werd de vierentachtigjarige Voltaire (1694-1778) enkele weken voor zijn dood plechtig geïntroniseerd in de vrijmetselarij, waarover hij nochtans schampere opmerkingen had gepubliceerd.

Vanaf 1787 was de revolutie onderweg. Iedereen voelde aan dat maatschappelijke evoluties onvermijdelijk waren, maar weinigen voorzagen dat in de eerstkomende tien jaar een zo grondige en bloedige revolutie plaats zou grijpen. Toen de echte revolutie zich ontwikkelde, waren de logebroeders er niet op voorbereid. Men had hun altijd ingeprent, dat zij gehoorzame en loyale onderdanen moesten zijn en het was zeker niet in hun kringen, dat de revolutionaire ideeën gemeengoed waren.

Veel vrijmetselaars sneuvelden onder de guillotine, velen vluchtten uit Frankrijk, nog méér hielden zich voorzichtig buiten alle politiek engagement. Slechts een kleine minderheid vond men terug onder de revolutiegezinden en dan nog meestal bij de Girondijnen of andere gematigde groepen.

Behalve onder de Terreur hielden de loges nooit op te functioneren, hoewel het dan toch maar in mineur was. Onder het Consulaat zouden ze een merkwaardige opstanding beleven. In 1799, na bloedige jaren die ook in de rangen van de vrijmetselaars zwaar hadden toegeslagen, besloten de *Grand Orient de France* en de *Grande Loge de Clermont* dat het tijd was om de grote verzoening te bewerkstelligen. Verenigd stapten ze de negentiende eeuw binnen. In de loop van de achttiende eeuw hadden ze allebei, en met hen nog andere obediënties, méér dan duizend loges opgericht of aanvaard. Ongeveer 50.000 Fransen hadden in de achttiende eeuw het maçonnieke *Licht* gezien.

DE BESTUURSFUNCTIES IN EEN OBEDIËNTIE

Het hoofdbestuur van een Grootloge of Grootoosten bestaat in algemene regel uit vijftien à twintig leden. Gewoonlijk worden volgende functies uitgeoefend:

Grootmeester
Gewezen Grootmeester
Adjunct Grootmeester
Eerste Grootopziener
Tweede Grootopziener
Grootredenaar (en adjunct Grootredenaar)
Grootsecretaris (en adjunct Grootsecretaris)
Grootthesaurier (en adjunct Grootthesaurier)
Grootaalmoezenier
Grootarchivaris Bibliothecaris
Grootkeurmeester
Grootkapelmeester
Grootceremoniemeester
Grootdekker (en adjunct Grootdekker)

Op het niveau van de plaatselijke loges bestaat ongeveer dezelfde bestuursorganisatie. De *C.O.D.* of *Commissie van officieren en dignitarissen* bestaat meestal uit:

Achtbare meester
Ex-achtbare meester
Eerste opziener
Tweede opziener (en adjunct opziener)
Redenaar (en adjunct redenaar)
Administratief secretaris
Secretaris
Keurmeester (en adjunct keurmeester)
Ceremonie meester (en adjunct ceremoniemeester)
Penningmeester
Hofmeester
Tempelsluiter of Dekker (en adjunct tempelsluiter)
Zegelbewaarder
Kapelmeester (en adjunct kapelmeester)
Bibliothecaris
Aalmoezenier (en adjunct aalmoezenier)
Bouwmeester

Daarnaast bestaat er ook meestal:

een rekruteringscommissie
een college van maçonnieke rechters.

Hoofdstuk IV

Het verhaal van de hoge graden

Een ingewikkelde geschiedenis.

In dit hoofdstuk snijden we het ingewikkeldste en minst overzichtelijk aspect van de ontwikkeling van de vrijmetselarij aan. Als dominee Desaguliers in 1744 niet was overleden, zou hij weldra, zeker op het continent, zijn geesteskind niet meer herkend hebben. Er werden in snel tempo elementen aan het oorspronkelijke concept toegevoegd, die het aanzienlijk wijzigden en er zelfs tegenstrijdig mee waren.

De loges van Desaguliers bestonden uit drie graden, de leerling, de gezel en de meester, naar de middeleeuwse corporaties die men als model had genomen. Bij het overbrengen van die vrijmetselarij naar het continent, werden aanvankelijk ook maar deze drie graden gebruikt. De Fransen vonden evenwel de Engelse organisatie te prozaïsch naar hun smaak en introduceerden hun eigen meer romantische ingrediënten. De zakelijke titel *master of the lodge* werd in Frankrijk *Vénérable Maître,* de functies van redenaar, van ceremoniemeester, van aalmoezenier, van *frère terrible* werden gecreëerd en de wat droge inwijdingsceremonies werden met Franse creatieve verbeeldingskracht herzien en bijgewerkt tot echte *psychodrama's.* De broederlijke gelijkheid werd doorbroken doordat in de loge dienaars of *frères servants* opgenomen werden die alleen de graad van leerling konden verwerven, en *frères à talent* die hun lidmaatschap te danken hadden aan de diensten die zij bewezen aan de werkplaats, hetzij als traiteur, hetzij als zanger of bespeler van een muziekinstrument.

Het zou ook niet lang duren voor de bescheiden genealogie van de vrijmetselarij, als nazaat van de vroegere metselaarsambachten, geen bevrediging meer schonk, zodat naar een meer prestigieuze voorgeschiedenis werd gezocht. Waar en hoe men die vond, zullen we hierna in algemene lijnen aanduiden. Het gaat namelijk om een verhaal dat talrijke boekdelen zou vergen om het min of meer omstandig uit de doeken te doen. De eerste sporen van de zoektocht naar een meer indrukwekkend verleden brengen ons in Parijs bij de Schot de Ramsay.

Le chevalier de Ramsay.

Andrew Michael Ramsay (1686-1743), één van de vele enigmatische figuren uit de geschiedenis van de vrijmetselarij, staat mee aan het begin van de evolutie die naar de opbloei van de hoge-gradenvrijmetselarij zou leiden.

Ramsay was een Schot. Zijn Schotse biografen zeggen dat hij een bakkerszoon was, en zijn Franse biografen dat hij van Schotse adel was. Was zijn vader calvinist - en in Schotland betekende dat aanhanger van de zich extreem opstellende puriteinse presbyterianen -, zijn moeder beleed de anglicaanse godsdienst en Andrew Ramsay volgde haar hierin. In Schotland waren de anglicanen of *episcopalians* in meerderheid Stuartgezind. Daarbij waren zij sterk

beïnvloed door het *quiëtisme*, de mystieke beweging die heel wat gelovigen in de 18de eeuw beroerde en die zowel in het katholicisme als in het protestantisme profeten had.

Het quiëtisme kwam erop neer dat men geloofde de christelijke volmaaktheid te vinden in een lijdelijke zielenrust, waarbij de H. Geest zijn werk deed. Als men zich maar terugtrok in een ingekeerde meditatie, trad men vanzelf de volmaaktheid binnen. De mens was zo verdorven dat hij door eigen inspanningen, versterving, boete of vervolmaking de eeuwige zaligheid niet kon verwerven. Al wat hij kon doen, was zichzelf passief openstellen om aan de goddelijke werking de vrije loop te laten, daarbij een soort *nirvana* nastrevend, een volledig opgaan in de goddelijke universaliteit. De onorthodoxe ontwikkelingen die uit zulke principes konden voortspruiten, waren legio. De annihilatie van de eigen ziel om te verdwijnen in die van de Godheid, leidde tot een pantheïstische visie. De passiviteit, het *quiëtisme*, leidde tot onverschilligheid tegenover de moraal en de ascese die ten grondslag moesten liggen aan de inspanningen tot vervolmaking en tot verwerving van de eeuwige zaligheid. Dit opende de weg naar het idee, dat als je inwendig maar open stond voor God, de zonden die het lichaam bedreef, geen belang hadden en je hiervoor niet verantwoordelijk was. Het quiëtisme was dus een godsdienstige houding die optimisme en inwendige vrede predikte en de strijd tot vervolmaking, het gebed, de uitoefening van de godsdienstige plichten, het beoefenen van de deugden, het onderhouden van de wetten van de moraal, als bijkomstig of zelfs overbodig beschouwde.

Eeuw na eeuw stak het quiëtisme in wisselende gedaanten de kop op en de Kerk had het steeds bestreden, met des te meer moeite omdat het quiëtisme soms moeilijk te onderscheiden was van de contemplatieve mystiek, waarin grote orthodoxe heiligen uitgeblonken hadden.

Het moderne quiëtisme.

Het quiëtisme zou een nieuw hoogtepunt bereiken vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw. In Rome leefde een vrome priester, Michel de Molinos (1628-1696), die als biechtvader en geestelijke leider een internationale reputatie had verworven. Kardinalen, kloosteroversten, prinsen verdrongen zich om van hem advies en leiding te krijgen. Hij zou ongetwijfeld in geur van heiligheid zijn gestorven had hij niet in 1675 de som van zijn godsdienstige overtuigingen te boek gesteld. De *Geestelijke Gids* van Molinos werd een bestseller en deed zowat overal, onder meer in veel kloosters, een nieuwe beweging van spiritualisme ontstaan die in conflict kwam met de institutionele kerk.

Méér wegens de gevolgen dan de inhoud van zijn geschriften, werd de Molinos als *quiëtist* veroordeeld, en ze waren voor hem des te strenger, omdat ze in de zachtheid en de vriendelijkheid van zijn leer nogal wat moeite hadden de proposities te identificeren die ze als ketters beschouwden. Maar ook andere geloofsverkondigers kregen het quiëtistische etiket opgeplakt. Een formidabele *mystica* was de Rijselse Antoinette Bourignon (1616-1680), die op grond van haar visioenen propageerde dat de echte Kerk gestorven was en door haar tot nieuw leven gebracht moest worden. Ook zij predikte een persoonlijke mystiek die, los van alle uitwendige liturgie of godsdienst, tot de volmaaktheid zou leiden. Hoewel ze door kerkelijke en burgerlijke overheid vervolgd werd, wierf ze heel wat aanhangers bij adel en burgerij en zelfs bij de geestelijkheid. In de protestantse kerken verspreidde vooral Pierre Poiret (1646-1719) haar leer, o.m. door haar werken te drukken.

Had Antoinette Bourignon zich volledig in de marge van de Kerk geplaatst, binnen de katholieke gemeenschap zelf stond een nog indrukwekkender mystieke vrouw op. Jeanne de

la Mothe-Guyon (1648-1717) vond, bijna op eigen houtje, de recepten van het quiëtisme en hield voor dat men de algehele gemeenschap met God kon bereiken in absolute passiviteit, zonder gebed of sacramenten. Zij was een begenadigd schrijfster, een talentvol debater en een gloedvol redenaar, zodat ze werd toegejuicht als een nieuwe Theresia van Avila. De bewakers van de orthodoxe leer, in de eerste plaats de bisschop van Meaux, Jacques Bossuet (1627-1704), hielden haar in de gaten en zorgden ervoor dat ze in Rome veroordeeld werd. Ze legde er zich ogenschijnlijk bij neer, maar verspreidde verder haar zienswijzen zolang ze leefde, hierin gesteund door Madame de Maintenon (1635-1719), de morganatische echtgenote van Lodewijk XIV.

In haar veroordeling sleurde ze haast de goede aartsbisschop van Cambrai mee. François de Salignac de la Mothe-Fénelon (1651-1715) was de zachtste onder de prelaten. Naar zijn preken luisteren was een voorsmaakje krijgen van hemelse vreugde. Ook hij vond méér gaven in een geloof dat vredig en vreugdig was, dan in een door contra-reformatorische strengheid getekende Kerk. Hij ook moest hiervoor boeten en werd voor sommige van zijn geschriften door Rome veroordeeld, vooral omdat hij de verdediging van Madame Guyon had opgenomen. Wenend en in volle nederigheid legde hij zich bij deze grotendeels onrechtvaardige veroordeling neer.

Ramsay en het quiëtisme.

Ramsay behoorde, zoals we hierboven schreven, tot de minderheid behorende maar overtuigde Schotse anglicanen, onder wie het quiëtisme sterk aanwezig was, en in oppositie stond met de strengpuriteinse houding van de presbyterianen. De universiteit van Aberdeen was een levendig centrum van quiëtistische mystiek. In King’s College doceerden achtereenvolgens John Forbes of Corse (1593-1648), Henry Scougall (1650-1678) en Georges Garden (1649-1733), die alle drie bijdragen leverden tot de mystieke literatuur. Garden werd diep beïnvloed door de dames Bourignon en Guyon, van wie hij de werken via Poiret had leren kennen en over wie hij publiceerde.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Ramsay, met deze tendensen geconfronteerd en op zoek naar het ware geloof, naar het continent trok en bij Poiret terecht kwam. Hij werd evenwel door hem maar half overtuigd. Hij trok verder en meldde zich in 1709 bij Fénelon aan, die hem tot het katholicisme bekeerde. Voor de toen drieëntwintigjarige Ramsay was dit het grote evenement in zijn leven. Hij bleef als secretaris bij Fénelon werken en na die zijn dood acteerde hij een paar jaar in dezelfde functie voor Madame Guyon. Later kreeg hij onderdak bij de hertogin van Sully (1673-1736), een dochter van Madame Guyon. In 1720 publiceerde hij een biografie van zijn idool Fénelon. Hij werd de belangrijkste kenner van deze grote figuur.

Ramsay was één van de weinigen die de hoofdpersonages van het quiëtisme, zowel van protestantse als van katholieke zijde, van zo nabij had leren kennen. Hij werd blijvend door hun invloed getekend, en zijn katholicisme was er dan ook één van een bijzonder soort, gekenmerkt door mysticisme en weinig geïnteresseerd door wat de kerkelijke hiërarchie voorhield. De ideeën van Ramsay maakten geen kans in de officiële kerk, zodat hij zich geroepen voelde ze tot leven te wekken in een vrijmetselarij die voor hem een kerk van *ingewijden* moest worden.

De verdere levensloop van Ramsay.

Ramsay stond in onderdanig contact met de opeenvolgende eerste ministers en kardinalen, Dubois (1656-1723) en de Fleury. Dit leverde hem in 1723 een onderscheiding op in de orde van Sint-Lazarus - van toen af betitelde hij zich: le chevalier de Ramsay - en een jaarpensioen van 2.000 pond, dat zijn leven wat comfortabeler maakte, maar hem tevens afhankelijk maakte van zijn Franse weldoeners.

Ramsay was een veelschrijver. Naast gedichten en filosofische werken in de geest van Fénelon en Madame Guyon schreef hij historische traktaten - waarbij hem door Voltaire plagiaat werd verweten - en een educatief werk *Les voyages de Cyrus*, dat niet het niveau haalde van *Les voyages de Télémaque* van zijn leermeester Fénelon en door sommige critici als een ketters en deïstisch werk werd bestempeld.

Ramsay's bekering was waarschijnlijk oprecht, ook al bleef ze dubbelzinnig. Ze was zeker nuttig om zich te laten accepteren door de talrijke katholieke Stuartgezinden en bij de katholieke Franse adel. Hij moest toch leven. Het soort boeken dat hij publiceerde was niet van die aard dat hij ermee in zijn onderhoud kon voorzien en hij zou dan ook vele jaren werken als privé-leraar of rentmeester in dienst van grote adellijke families. Ramsay behoorde tot diegenen die te gehoorzamen hadden en die om te leven of zelfs te overleven hun lot volledig moesten verbinden aan enkele groten der aarde, bij wie ze in het gevlei moesten komen en van wie ze functies, eretitels en vooral prebenden en pensioenen moesten zien te verkrijgen.

Katholicisme en Jacobitisme liepen voor een Brit en a fortiori voor een katholieke Schot bijna onvermijdelijk samen. Het is waarschijnlijk dat Ramsay de Stuarts getrouw steunde, ook al zijn er enkele tegenindicaties. In 1715 lijkt hij geen deel te hebben genomen aan de Stuartinvasie en van 1728 tot 1730 verbleef hij in Londen, waar hij naar eigen zeggen op een grote carrière hoopte. Eerbetuigingen kreeg hij tijdens zijn Engels verblijf genoeg. Hij werd lid van de *Gentlemen's Society* en van de *Royal Society of Sciences* en werd doctor honoris causa van de universiteit van Oxford. In 1730 werd hij vrijmetselaar in de *Horn Tavern Lodge,* waar ook Montesquieu was ingewijd, waar de hertog van Richmond Meester was en waar de dominees Desaguliers en Anderson lid waren.
Veel eer maar blijkbaar weinig perspectieven voor een goed betaalde baan, zodat Ramsay einde 1730 weer naar Frankrijk trok, waar hij opnieuw als privé-leraar werkte bij enkele grote families. Op zijn vijftigste trouwde hij met een mademoiselle de Nairne. Toen hij in 1743 overleed met oud-grootmeester Derwentwater aan zijn zijde, werd gemeld dat hij *in geur van heiligheid en in de armen van zijn Schepper* de geest had gegeven.

Ramsay had niet enkel vrienden. De kroniekschrijver Matthieu Marais (1664-1737) verheugde er zich over dat Ramsay in 1730, na zijn terugkeer uit Engeland, zich tevergeefs kandidaat had gesteld voor de Académie Française. Een schotschrift, de *Ramsayde* van de hand van de satirische dichter Pierre Roy (1683-1764), beschreef hem als een intrigant, een kameleon, iemand die zijn bekering aan Fénelon *verkocht* had voor het verkrijgen van onderhoudsgeld, die een masker als enig gelaat had en die voor geld welk kamp ook zou gekozen maar ook verraden hebben. Eén van zijn landgenoten beschreef hem als een achtenswaardig man, die evenwel op de lachspieren werkte door zijn stijve manieren en zijn geaffecteerd etaleren van eruditie. Hij was een pedante Schot, zo besloot hij. En zijn logebroeder Montesquieu schreef over hem: *Hij was een flauwe man: altijd dezelfde vleierijen; hij was zoals het epitheton van Homeros, al zijn helden waren lichtvoetig*. Het moet evenwel worden gezegd, dat Montesquieu in zijn *Pensées* over ongeveer niemand iets goeds wist.

In 1736 had Ramsay al een heel leven van metafysische onrust achter zich. Hij was nog altijd op zoek naar een vooraanstaande rol, die hem als profeet of apostel op de voorgrond kon brengen. Hij was ondertussen lid geworden van de Jakobitische loge van graaf Derwentwater en stilaan werd het voor hem een illuminatie: hij zou de profeet van de vrijmetselarij worden.

Le Discours de Ramsay

.Weinig redevoeringen hebben zoveel inkt doen vloeien als die van Ramsay in zijn hoedanigheid van redenaar van de Stuartgezinde loge in december 1737. Ze wordt beschouwd als het uitgangspunt voor de stormachtige ontwikkeling die de hoge-gradenvrijmetselarij heeft doorgemaakt.

Er is heel wat te zeggen over deze tekst. De christelijke inspiratie was duidelijk. Aan de drie graden gaf Ramsay een bijkomende naam en een specifiek doel. De leerlingen of novicen moesten de morele deugden aanleren; de gezellen of professen de heroïsche deugden; de meesters of ingewijden de christelijke deugden. De vrijmetselarij had als doel, zo zegde Ramsay, alle mannen met een verlichte geest, zachte zeden en een aangenaam humeur te verenigen, om samen de schone kunsten te beoefenen, evenals de grote principes van deugdzaamheid, wetenschap en godsdienst.

Het beoefenen van de wetenschap kreeg een bijzondere vermelding, doordat Ramsay zijn medebroeders opriep om mee te werken aan het totstandkomen van een Universele Encyclopedie van Kunsten en Wetenschappen, waarin alle kennis van de gehele mensheid terug te vinden zou zijn. Dit was een interessant, maar geen origineel idee. Ephraïm Chambers (1680-1740) had al in 1728 zijn belangrijke *Cyclopaedia or Universal Dictionary of Arts and Sciences* uitgegeven. In 1732 waren in Leipzig ook al de eerste delen van een *Vollständiger Universal Lexicon* van Johannes von Ludewig (1665-1743) verschenen. De vrijmetselaars waren er trouwens niet tegen opgewassen zo'n formidabele taak op zich te nemen.

De Franse *Encyclopédie* zou vanaf 1751 verschijnen, maar de invloed of medewerking vanuit de logekringen zou uiterst gering blijven. Zowel de uitgever André Le Breton (1708-1779) als de voornaamste auteurs Denis Diderot (1713-1784) en Jean d'Alembert (1717-1783) waren geen maçons. In de vrijmetselarij zouden er trouwens hevige bekampers van de *Encyclopédie* voorkomen, waarvan de vijand van Voltaire, Elie Fréron (1719-1776), die na Ramsay Grootredenaar van de *Grande Loge* zou zijn, één van de voornaamste was.

Een nieuwe oorsprong voor de vrijmetselarij.

Van de *Discours* van Ramsay bestaan twee versies. In de eerste kwam een passage voor die in de tweede versie werd weggelaten en waarin hij de vrijmetselarij beschreef als de afstammeling van *de godsdienst van Noach*, de universele godsdienst die bestond voor er afzonderlijke geloofsbelijdenissen tot stand kwamen en uitstak boven de dogma's, de verschillen en de tegenstellingen. Hiermee verenigde Ramsay zich met de Andersoniaanse visie op de vrijmetselarij en toonde hij aan dat zijn katholicisme niet zeer orthodox was. Dat hij het bij deze stelling hield, toonde hij aan in zijn postuum verschenen studie *Essais Philosophiques*, dat zodanig afweek van de katholieke geloofsleer, dat zijn vrienden niet wilden aannemen dat dit een werk van hem was.

Zoals er een natuurrecht is, bron van alle positief recht, zo is er een universele godsdienst die alle afzonderlijke godsdiensten omvat. Wij zijn niet zonder geloofsovertuiging omdat wij een geloof belijden dat alle godsdiensten in zich verenigt, schreef hij. Had Ramsay méér gewicht gehad als filosoof, dan zou hij plechtig veroordeeld zijn. Het is alvast duidelijk dat hij zich tot aan zijn dood zowel lid van de katholieke kerk beschouwde als van een universele alles overspannende godsdienst. Uitwendig katholiek, was hij niettemin blijvend beïnvloed gebleven door het protestantisme van zijn jeugd en vooral door alles wat het quiëtisme hem had bijgebracht. Wellicht mogen we aannemen dat hij veel uiteenlopende stromingen in zich had opgenomen, zonder tot een coherente synthese te komen. Wat hij dacht en schreef was dan ook vanuit rooms-katholiek standpunt nogal onorthodox. Zonder dat hij het wellicht zelf besefte, was hij een bescheiden pion in de eeuwenlange opeenvolging van gnostici en quiëtisten, die zich niet met de *officiële* godsdienst konden verzoenen en op zoek gingen naar een eigen God en een individuele geloofsovertuiging. De vrijmetselarij bood een geschikte voedingsbodem voor een zoveelste heropleving van een *Kerk van Sint-Jan* voor bevoorrechte ingewijden.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Ramsay in zijn *Discours* met de thesis uitpakte dat de vrijmetselarij een heel wat nobeler afstamming had dan de middeleeuwse bouwvakkers en noch min noch meer door de kruisvaarders was gesticht. De naam vrijmetselaar, zo betoogde hij, moest niet in letterlijke zin worden opgevat, alsof de stichters gewone arbeiders waren. Neen, de echte stichters van de vrijmetselarij waren de prinsen, edele heren en burgers die het Heilig Land gingen veroveren en er de Tempels van het christelijk geloof gingen heropbouwen. De vrijmetselarij maakte er deel uit van de Orde van Sint-Jan van Jeruzalem, met het gevolg dat van toen af alle loges de naam van de heilige Johannes droegen. Bij hun terugkeer uit het Heilig Land stichtten de koningen en prinsen loges in hun eigen landen en in Engeland en vooral in Schotland bleven die voortbestaan om, na heel wat hoogten en laagten, in het begin van de 18de eeuw opnieuw tot bloei te worden gebracht.

Twee elementen, de afstamming van de kruisvaarders en de Schotse connectie, zouden ten grondslag liggen aan wat men *les hauts grades* zou gaan noemen. Heeft Ramsay die cruciale en originele elementen van zijn *Discours* in de praktijk omgezet? Er is geen enkel eigentijds document en ook geen enkele aanwijzing hierover. Dit is trouwens ook niet zo belangrijk. Anderen kunnen de concrete gevolgen uit zijn woorden hebben getrokken, de Schotten Derwentwater en Mac Leane bijvoorbeeld. Heel wat initiatieven kunnen ook los van elkaar zijn genomen. De tekst van Ramsay kreeg immers bijna onmiddellijk verschillende publicaties. Al in 1738 verscheen hij in een boekje *Lettre de M. de V. avec plusieurs pièces de différents auteurs*. In 1740 werd hij gepubliceerd in de populaire *Almanach des Cocus pour l'année MDCCXLI* en in 1742 nam Broeder de la Tierce (waarschijnlijk een schuilnaam) hem op in zijn *Histoire, obligations et statuts de la très vénérable confraternité des Francs-Maçons.*

Er was dan ook al voldoende voorgeschiedenis, toen voor het eerst van *Schotse* graden gewag werd gemaakt.

Het begin van de *Schotse* graden.

We hebben boven gemeld dat de Engels geïnspireerde loges in Parijs zich al in 1737 verzet hadden tegen sommige nieuwigheden die in de Jakobitische loges werden ingevoerd, meer bepaald tegen het feit dat burgers er de degen droegen zoals de edellieden. Eerste bescheiden evolutie naar een ridderlijke vrijmetselarij? Niet onmogelijk.

In 1740 komt voor het eerst de vermelding *Schotse Meester* in een logetekst voor. In de nieuwe statuten van 1743 werd gezegd dat *de Schotse Meesters die zich recentelijk hebben gemanifesteerd en rechten en voorrechten opeisen die door geen enkele archieftekst of gewoonte worden bevestigd, gewoon zoals alle andere broeders beschouwd zullen worden.* En in 1744 schreef l'abbé Perau in zijn *L'ordre des francs-maçons trahi* dat er een vaag gerucht circuleerde over een vrijmetselaarsorde van Schotten die verhevener zou zijn dan de gewone vrijmetselarij.

Dit was dus het bescheiden uitgangspunt van de *Schotse* graden, die zoals u al begrepen zult hebben, niet uit Schotland kwamen, maar in Frankrijk werden uitgevonden. In de eerstvolgende jaren werden de sluizen radicaal opengezet en ontstond een nieuw soort van vrijmetselarij, die zich hoger en beter achtte dan de oorspronkelijke. Voortaan zou de vrijmetselarij zich in Frankrijk en op het hele continent ontwikkelen, ver weg van het aanvankelijke ideaal van gelijkheid en even ver weg van het rationalisme en van de Verlichting.

Tegen het jaar 1760 was al een hiërarchie van minstens vijftien hoge graden in regelmatig gebruik. De hoge graad die een enorm succes had, was die van *Elu* of Uitverkorene, waarin het verhaal van de moord op Hiram, de bouwer van de tempel van Salomo en de bestraffing van de daders, als leidraad diende voor het ontwikkelen van een esoterisch rituaal. In de loges in de Oostenrijkse Nederlanden werd de nomenclatuur aangenomen die in de privé-loge van de Franse grootmeester de Clermont gold. Hierbij waren er zeven graden, die in elke plaatselijke loge verworven konden worden: leerling - gezel – meester - volmaakte meester - doorluchtige Ierse meester – uitverkorene - doorluchtige. Vervolgens waren er acht graden die alleen in het *kapittel* van de provinciale grootloge te verkrijgen waren: uitverkorene van de Onbekende - uitverkorene der IX - Schotse leerling - Schotse gezel - Schotse meester - volmaakte Schotse meester - Schotse ridder en Rozenkruiser of volmaakte vrijmetselaar.

Graaf de Clermont hield erg van deze aristocratische vrijmetselarij en moedigde zijn medebroeders aan om met de toekenning ervan heel zuinig om te springen. In de hoge graden voelden hij en zijn gezellen zich helemaal thuis. Vooral de graad van Rozenkruiser oefende een aanzienlijke aantrekkingskracht uit. Hoe de vrijmetselaars ertoe kwamen het 17de-eeuwse mythische verhaal van de Broederschap der Rozenkruisers voor eigen gebruik te annexeren, is één van de vele onopgehelderde mysteries van de hoge-gradenvrijmetselarij.

Rond de Rozenkruisersgraad werd een volledig christelijk rituaal opgebouwd met een vleugje mysticisme en met zelfs wat alchemistische trekjes. In deze graad bereikte men het summum van de *christelijke vrijmetselarij* De aankleding van de logetempel voor het rozenkruisersrituaal gaf dit duidelijk aan. In een met zwart beklede ruimte werd een altaar opgericht met bovenop een Calvarie. In een hoek werd het graf van Christus uitgebeeld. Drie kolommen droegen de woorden geloof, hoop en liefde. Aan de nieuwe kandidaat werd gezegd dat hij zich onmiddellijk mocht terugtrekken, als hij niet *geloofde in God de Schepper, in zijn Zoon onze Verlosser en in de Heilige Geest die ons heiligt*. Vervolgens werd hij, na een ondervraging, rond het graf van Christus geleid waarboven het woord *Emmanuel* te lezen stond. Nadat hem het *verloren woord* was meegedeeld, en dit woord was I.N.R.I., sprak de nieuwe Rozenkruiser zijn geloften uit op de Bijbel, geopend op het evangelie van Sint Jan. Verder leerde hij dat ook de woorden *Pax vobis* en *Eli Eli Lama Sabactani* tot de wachtwoorden van de graad behoorden. Tot slot werd een ritueel banket gehouden, dat een soort eucharistieviering was, waarbij het brood gebroken werd en de wijn gedronken. Bij het

einde van de ceremonie verklaarde de Zeer Wijze (naam van de Achtbare Meester in een Rozenkruiserskapittel): *Et consummatum est*. Na dit alles mocht de nieuwe ridder zich noemen: *Souvereine Prins Metselaar, Ridder van de Arend en de Pelikaan, Volmaakte en Vrije Metselaar van Herodon onder de titel van Rozenkruiser*. Weldra werd de verwijzing naar de vrijmetselarij afgezwakt en klonk de titel *Souvereine Prins Rozenkruiser, Ridder van de Arend en de Pelikaan, Volmaakte Metselaar*.

De grote inflatie.

Was de eerste reeks hoge graden, zoals ze onder leiding van de graaf de Clermont tot stand kwam, nog beperkt, weldra zou de overvloed losbreken. Al vlug ontstonden twee rivaliserende groepen. De enen noemden zich *Chevaliers d'Orient et d'Occident*, de concurrenten noemden zich *Empereurs d'Orient et d'Occident*. De eersten stonden onder rechtstreeks gezag van de Clermont en hielden het bij vijftien graden; de tweeden breidden uit tot 25 graden en lagen ten grondslag aan de thans nog bestaande *Oude en Aangenomen Schotse Ritus* met 33 graden. Dit was nog maar een begin. Weldra zou de toename van hoge graden en van *systemen* of *riten* kolossale proporties aannemen. In Rouen, Bordeaux, Toulouse, Montpellier en Lyon ontstonden *Grandes Loges Ecossaises*; nog in Bordeaux een *Souverain Grand Consistoire des Sublimes Princes du Royal Secret*, in Marseille een *Mère-Loge Ecossaise de France*; in Metz een *Collège de Saint-André d'Ecosse.*

Vanaf 1755 en volop vanaf 1760 veroverden de hoge graden stormenderhand de wereld. De *onontwarbare Schotse warboel* was in volle, adembenemende ontwikkeling en terzelfder tijd in bestendig dispuut met de obediënties die de drie eerste graden toekenden en tegenover wie hij zich superieur of minstens onafhankelijk opstelde. In 1756 stichtte de Duitse baron Karl von Hund (1722-1776) een eigen vrijmetselaarsorde, de *Tempeliers van de Stricte Observantie*. Bekeerd tot het katholicisme, stortte de geëxalteerde Hund zich in de vrijmetselarij zoals anderen in het religieus proselitisme. Zijn door het tempeliersverhaal geïnspireerde Orde had heel wat succes, hoewel het lidmaatschap voorbehouden werd aan uitgelezen en aristocratische leden. Het initiatief zou na zijn dood verwateren, maar toch ten grondslag liggen aan de *Gerectificeerde Schotse Ritus*, die ook vandaag nog bestaat.

Het *Ecossisme* van de hoge graden met zijn christelijke, zelfs katholieke inspiratie, dat de oorsprong van de vrijmetselarij zocht bij de kruisvaarders en de tempeliers, had onvermijdelijk een heel nieuw beeld - we durven niet zeggen een nieuwe inhoud - aan de Orde gegeven. Maar dat was nog niet het einde. Weldra namen allerhande vormen van mysticisme en occultisme de tempels stormenderhand in. Hierna volgen enkele voorbeelden.

Pernety, Martinès, Saint-Martin en Willermoz.

Dom Antoine Pernety (1716-1801) was een benedictijn van de Congregatie van Saint-Maur, die minder aandacht had voor zijn brevier als voor de hermetische filosofie. In 1766 keerde hij zijn abdij de rug toe en stichtte hij in Avignon een loge die hij *Les Sectateurs de la Vertu* noemde, waarvoor hij een rituaal bedacht gebaseerd op gnostische theorieën en dat hij met alchemistische, magische en astrologische ingrediënten stoffeerde. Hij beschouwde zich hierbij als de Hogepriester van het nieuwe Sion en zijn woning noemde hij *de Berg Thabor*. Het hele systeem, dat hij ook in Berlijn ging propageren, stierf met zijn uitvinder.

Martinès de Pasqually (1727-1774), een katholieke jood, stichtte rond 1758 een *Ordre des Chevaliers Maçons Elus Coëns de l'Univers*. *Coëns* betekende *priester*. Martinès voelde zich

geroepen in het kader van de vrijmetselarij een nieuwe godsdienst op te richten die de uitverkorenen de middelen en instrumenten zou verschaffen om in tastbaar contact met God te komen. Hij bouwde een nieuwe gnosis op, gebaseerd op disparate gegevens die hij haalde uit de Bijbel en uit allerhande theosofische geschriften. Meteen beloofde hij aan zijn volgelingen bovennatuurlijke krachten, wat natuurlijk in heel wat ontgoochelingen en ontmoedigingen moest uitmonden.

Louis-Claude de Saint-Martin (1743-1804) was bestemd voor een juridische loopbaan, maar zijn diep religieus temperament stuurde hem in een mystieke richting. Hij werd een discipel van Martinès de Pasqually en bouwde zijn eigen nogal warrige theosofische wereldbeschouwing op, die er in grote lijnen op neerkwam, dat een elitekerk van ingewijden erin zou slagen de erfzonde te overwinnen en zich opnieuw in de Eenheid van God te integreren. Het was allemaal erg wazig en de boeken die hij publiceerde onder het pseudoniem *Le Philosophe Inconnu*, waren moeilijk verstaanbaar. De Saint-Martin ging bij veel hermetische schrijvers zijn inspiratie zoeken, voornamelijk bij de mysticus en schoenmaker Jacob Boehme (1575-1624). Hij was ook een tijd volgeling van Catherine Theos (1725-1795), die zich nu eens als de Moeder Gods, dan weer als de reïncarnatie van Eva voordeed. Hoewel hij de lijn van Martinès de Pasqually doortrok en van veel maçonnieke verenigingen lid was, liet hij geen eigen *systeem* na en verliet hij na een aantal jaren de vrijmetselarij.

Jean-Baptiste Willermoz (1730-1824) heeft in Lyon het publieke leven geleid van een belangrijk handelaar in zijdestoffen en het discrete zoniet geheime leven van één van de actiefste zoekers naar de grote geheimen die de vrijmetselarij wel kon verbergen. Leerling van Martinès de Pasqually, vriend van de Saint-Martin, zocht hij onvermoeibaar naar wat de ware betekenis van de vrijmetselarij kon zijn. Toen hij in 1773 in contact kwam met de *Stricte Observantie* van baron de Hund, was dit voor hem een revelatie. Gedurende de volgende vijftig jaar zou hij onvermoeibaar op zoek gaan naar onbekende geheimen, naar nieuwe revelaties en alles methodisch registreren. En zoals het een overtuigd mysticus paste, ordende hij dit alles in een nieuw systeem, de *Gerectificeerde Schotse Ritus*.

Savalette, Cagliostro, Mesmer, Weishaupt en Swedenborg.

Charles Savalette de Lange (1745-1797), koninklijk tresorier en in zijn jeugd groot rokkenjager, werd na zijn initiatie één van de actiefste Parijse vrijmetselaars. Hij was vele jaren één van de voornaamste grootofficieren van de *Grand Orient*, was medestichter van de loge voor edellieden *L'Olympique de la Parfaite Estime* en van twee paramaçonnieke verenigingen, de *Société Olympique* en de *Maison Philantropique*. In 1773 richtte hij in de schoot van zijn eigen loge *Les Amis Réunis* een groep *Vrienden van de Waarheid* of *Philaleten* op. Deze nieuwe academie van het occultisme toog op zoek naar alle oude geheimen die terug te vinden zouden zijn. Savalette zocht de mogelijkheid om met het onzichtbare in contact te treden en met immateriële geesten te converseren. Groot programma, dat onvermijdelijk op veel ontgoochelingen moest uitdraaien...

Het aantal liefhebbers van magie, esoterie en alchemie was in de 18de eeuw aanzienlijk. Zelfs de grote Newton was zeer geïnteresseerd in alchemie en schreef een werk over de hermetische betekenis van het Boek der Openbaring. Hoe zouden dan mindere goden niet verlekkerd zijn op alles wat geheimzinnig en mysterieus was? Al wie ook maar enige intellectuele belangstelling had, bezat thuis een rariteitenkabinet en velen waagden zich aan allerhande

scheikundige proeven. De transmutatie was een grote bezigheid, net als het zoeken naar het levenselixir. De vrijmetselaars bleven hierin niet ten achter, integendeel, aangezien precies in hun kringen alles werd gecultiveerd wat met *de geheimen* te maken had.

Nicolas de Milly (1728-1784), wiens reputatie als wetenschapper de poorten van de *Académie des Sciences* voor hem had geopend en die lid was van *Les Neuf Soeurs*, één van de weinige loges waar de geest van de Verlichting heerste, wou het ultieme genezend *wondermiddel* ontdekken en testte het uit op zichzelf: hij haalde er zijn dood aan. Eén van de eerste Franse vrijmetselaars, architect Puisieux, schreef een boekje over de transmutatie van lood in zilver. Kaartenlegger Aliette en Madame de la Croix, die boze geesten kon uitdrijven, leefden vooral dank zij hun vrijmetselaarscliënteel. De *Graaf van Saint-Germain* (1696-1784), die beweerde de hoogste geheimen van de vrijmetselarij te kennen, reisde de Europese hoven af, waar hij fantastische verhalen vertelde over zijn vroegere levens en beweerde zowel over een levenselixir te beschikken als over de macht om edelstenen te maken.

Het summum van de kwakzalverij werd bereikt door Joseph Balsamo, die zich graaf van Cagliostro (1743-1795) noemde. In 1775 stichtte Cagliostro zijn eigen vrijmetselarij, die hij Egyptisch noemde. Met magische trucs en dank zij enkele spectaculaire genezingen slaagde hij erin een grote reputatie te verwerven en in de gunst te komen van hoge heren die hem rijkelijk bezoldigden. Cagliostro, die zich graag *le Grand Cophte* of ook nog *le Supérieur Inconnu* liet noemen, organiseerde een *systeem* dat hij zowel voor mannen als vrouwen opende en waartoe enkele van de grote Franse vrijmetselaars toetraden, met als eerste de hertog van Montmorency-Luxembourg, de Grootadministrateur van de *Grand Orient*. Cagliostro maakte van zijn *systeem* een allegaartje met magische, alchemistische en pseudo-godsdienstige ingrediënten, het geheel overgoten met een Egyptisch sausje!

Franz Anton Mesmer (1734-1818) was nog zo een organisator van een eigen vrijmetselarij. Geneesheer geworden, werd hij paranormaal genezer op basis van zijn theorie van het *dierlijk magnetism*e. In Parijs stichtte hij de loge *L'Harmonie*, wat hem een aardig inkomen verschafte. Overal in Frankrijk werden *harmonistische* of *magnetistische* loges opgericht. Mesmer was een kwakzalver, maar de wetenschap heeft hem later niettemin erkend als een voorloper van de psychoanalyse en van het moderne hypnotisme. In het Engels is het woord *mesmeriz*e synoniem geworden met hypnotiseren en biologeren.

Waren al deze nieuwe loten vooral door Fransen of in Frankrijk op de steeds uitgebreider wordende vrijmetselaarsboom geënt, ze verspreidden zich zowat over heel de wereld. Ook elders ontstonden nieuwe vormen van mystisch geïnspireerde vrijmetselarij.

In Beieren stichtte de rechtsprofessor Adam Weishaupt (1748-1830) de *Orde der Illuminati*. Het was een antiklerikale en rationalistische groep, die toch weldra onder invloed van Adolf Knigge (1752-1796) méér in deïstische zin evolueerde.

In Zweden stichtte de theoloog en mysticus Emmanuel Swedenborg (1688-1772) een vrijwel maçonnieke organisatie met, op basis van het Boek Genesis, een initiatieritual in acht graden. Daarnaast stichtte Swedenborg een kerkgemeenschap die hij het *Nieuwe Jeruzalem* noemde en die tot vandaag een kleine groep aanhangers heeft.

Een excentriek onder velen: le Chevalier de Beauchaîne.

We besluiten de lange reeks stichters van maçonnieke *systemen* met het verhaal van ridder Charles de Beauchaîne (1715-1775), die model kan staan voor de vele andere *uitvinders* die we hier niet kunnen vermelden. Vaak waren het wat buitenissige figuren, die uit waren op gemakkelijk gewin of op plezierige bijeenkomsten en onder de vrijmetselaars gewillige slachtoffers vonden.

Beauchaîne hield aanvankelijk loge in de *Soleil d'Or* in Parijs. Men kon er alle maçonnieke graden in één zitting verkrijgen voor de som van zes ponden. Tijdens de Zevenjarige Oorlog volgde hij de troepen in een woonwagen volgepropt met teksten van ritualen, maçonnieke catechismussen, schootsvellen, linten en decoraties van de vijfenveertig graden die hij verkocht. Hij was in 1747 ook de stichter van l'*Ordre des Fendeurs et Fendeuses*, een gemengde vrijwel maçonnieke vereniging, die symbolen en ritualen uit het houtvestersberoep haalde.

De mercantiele opstelling van Beauchaîne belette niet dat hij talrijke aristocraten - en ook enkele dames - lid kon maken van zijn loge. Zonder enig bewijs en zonder veel waarschijnlijkheid beweerde hij dat hij de akte voor zijn *Grande Loge Ecossaise et Anglaise de la Constance et de l'Amitié* van de Stuartpretendent Charles-Eduard (1720-1788) had verkregen. In de schoot ervan richtte hij een *Ordre des Chevaliers Protecteurs de l'Innocence* op, waarvoor hij de geschiedenis zoals zoveel anderen in de richting van de Tempeliers zocht. De loges van Beauchaîne verdwenen rond 1775. Wellicht was de stichter overleden en betekende dit het einde van deze bijzonder actieve, maar kleine obediëntie.

Zoals Beauchaîne waren er nog talrijke oprichters van kortstondige vrijmetselaarsstrekkingen, die door de grote obediënties als *wild* of *irregulier* werden beschouwd en die elk op hun manier bijdroegen tot het welig tierende maçonnieke.

Het latere leven van de hoge graden.

De tientallen *systemen* en obediënties die in de 18de eeuw ontstonden, en de letterlijk duizenden graden die werden uitgevonden, gaven bij herhaling aanleiding tot pogingen om hierin orde te scheppen. Er werden hiervoor zelfs internationale bijeenkomsten, zogenaamde *conventen*, gehouden. In ruime mate was dit vergeefse moeite. Iedereen vond dat er veel te veel graden en systemen waren, maar niemand wou afstand doen van de eigen particulariteiten en extravaganties.

De revolutionaire periode trof ook de hoge-gradenvrijmetselarij, maar in de 19de eeuw trad ze weer op de voorgrond. Sedert het begin van de 19de eeuw tot vandaag waren er talrijke pogingen om de Tempeliersvrijmetselarij te doen herleven. Telkens werden verzonnen *filiaties* opgesteld, vaak gebaseerd op zogenaamd oude maar gewoon valse documenten. De vindingrijkheid van de ordestichters was onuitputtelijk. Tot op vandaag leven dergelijke verenigingen of worden er nieuwe opgericht. Niet alle hebben met de vrijmetselarij te maken, maar een aantal wel.

Hetzelfde kan worden gezegd van de systemen die zich op de Rozenkruiserssymboliek baseren, of op één of andere vorm van gnosis, van theosofie, van alchemie of van esoterie. Deze verschillende elementen zijn alvast terug te vinden in de systemen van hoge graden die

zich hebben kunnen bevestigen en waarvan de voornaamste de *Aloude en Aangenomen Schotse Ritus* en de *Gerectificeerde Schotse Ritus* zijn.

Begin XIXde eeuw was ook de *Egyptomanie* in de mode en liet ze zich eveneens in de vrijmetselarij gelden. In Milaan woonde in 1805 een broeder Lechangeur, die mistevreden over het feit dat hij niet toegelaten werd tot de *Opperraad* van de Schotse Ritus, dan maar zijn eigen vrijmetselarij oprichtte, de *Orde van Misraïm* (= Egypte) met niet minder dan 90 graden. Drie avontuurlijke officieren, de gebroeders Michel, Marc en Joseph Bedarride, interesseerden zich voor de obediëntie, brachten ze naar Frankrijk, introduceerden ze in andere landen en verdienden er geld mee. Hun geschiedenis was er een van conflicten met de *Grand Orient* en andere obediënties, van bestendige scheuringen en broedertwisten en van regelmatige vervolgingen vanwege de politie en het gerecht. Toch bleef de obediëntie bestaan.

In 1838 richtte Jacques-Etienne Marconis de Nègre (1795-1868) een dissidente obediëntie op, die hij de *Ritus van Memphis* noemde en waarvoor hij 92 graden bedacht. Tegen het einde van de XIXde eeuw werden de beide obediënties samengevoegd tot *Orde van Memphis-Misraïm* met als eerste grootmeester de Italiaanse revolutionair Giuseppe Garibaldi (1807-1882). Ook deze bijzondere vorm van vrijmetselarij heeft zich tot op vandaag gehandhaafd.

Waarom de hoge graden?

Het is gemakkelijker de overvloedige vermenigvuldiging van hoge graden vast te stellen dan er een rationele uitleg voor te geven. Paradoxaal genoeg is de grotere vrijheid van meningsuiting in de *Verlichte* 18de eeuw een van de oorzaken die het esoterische gewemel in de hand werkte. Tot in de 17de eeuw behoorde alles wat betrekking had op geheime kennis en wetenschap, tot het verboden domein. De tovenaars, heksen, alchemisten en andere liefhebbers van *duivelse* praktijken, die nog tot ver in de 17de en zelfs nog in de 18de eeuw op de brandstapel of in de folterkamers het leven lieten, toonden aan dat kerkelijke en burgerlijke overheid en de maatschappij in haar geheel nog niet ver verwijderd stonden van het middeleeuws obscurantisme en bijgeloof.

De grote denkers van de 17de eeuw hadden nieuwe wegen geopend. Descartes (1596-1650) en Bayle (1647-1706), Hugo De Groot (1583-1645) en Leibnitz (1646-1716), Newton en Locke legden de grondslagen van een filosofische beweging die het absoluut gezag in twijfel trok, de dogma's ter discussie stelde en de rede tot fundament van het menselijk denken verhief. In het voetspoor van hun leermeesters uit de Renaissance, werden zij de grondleggers van de 18de-eeuwse filosofische beweging, die Verlichting heet.

Eén van de gevolgen van de Verlichting was dat de maatschappij opener, vrijer en pluralistisch werd. Voortaan kon men zich zonder levensgevaar buiten het nauwe pad van de kerkelijke of burgerlijke orthodoxie wagen. Wie evenwel gedacht had dat allen als één man de rationele gedachtegang van de Verlichte geesten zouden volgen, zondigde door gebrek aan mensenkennis. Natuur trekt meer dan zeven paarden. De 18de-eeuwse *honnêtes homm*es werden niet onverdeeld rationeler. Integendeel, velen stortten zich met verrukking in de wereld van het mysterie en het onbekende. Zij volgden hierin het voorbeeld van de grote geesten zelf. Descartes was Duitsland rondgereisd op zoek naar de onbestaande *Orde van de Rozenkruisers*, waarvan hij de geheimen hoopte te leren kennen, en de wetenschappelijke reus Newton schreef, zoals we boven schreven, in alle ernst een esoterisch werk gebaseerd op het Boek der Openbaring.

De vrijmetselarij zou al evenmin aan de esoterische rage ontsnappen. Ze was er zelfs een van de voornaamste dragers of als men wil *slachtoffers* van. Waarom in de vrijmetselarij zo}n geestdrift ontstond voor de talrijke *systemen* en graden, is waarschijnlijk toe te schrijven aan de hoge verwachtingen die men bij de leden wekte. Wanneer iemand toetrad tot de broederschap, werd geheimzinnig maar vaag gealludeerd op de grote geheimen die werden bewaard en die stapsgewijze, naarmate hij de verschillende initiaties doorstond, geopenbaard zouden worden. Groot moet dan ook de ontgoocheling geweest zijn van degenen die leerling, gezel en tenslotte meester werden en vaststelden dat de geheimen zich beperkten tot wat handdrukken, wachtwoorden en ritualen. Het geheim was dan nog heel relatief, want men kon er vlugger en goedkoper in talrijke drukken kennis van nemen.

In de geest van de tijd had men zich over de te openbaren geheimen een heel ander idee gevormd. Sommigen verwachtten dat hun het *Verloren Woord* zou worden geopenbaard, zonder juist te weten wat dit wel kon zijn, maar met op zijn minst het vermoeden dat het om iets belangrijks ging. Anderen dachten dat alchemistische formules zouden worden meegedeeld, waarmee ze lood in goud konden omtoveren. Nog anderen hoopten dat ze wonderlijke geneesmiddelen zouden kunnen samenstellen of zelfs dat de *steen der wijsheid* hun de onsterfelijkheid zou verzekeren. De onuitroeibare legenden die over de Tempeliers circuleerden, konden doen hopen dat de vrijmetselarij de geheime bergplaatsen kende waar fabuleuze schatten begraven lagen. Ten minste kon men veronderstellen dat de vrijmetselaars in het bezit waren van de geheimen van het bouwvak en van de kathedraalbouwers.

Meer intellectueel onderlegden dachten in de vrijmetselarij de bewaarster te vinden van geheimen die vanaf Adam mondeling aan enkele bevoorrechten zouden zijn doorgegeven. Nog anderen vermoedden dat het om de geheimen ging die Christus aan zijn lievelingsleerling Johannes zou hebben toevertrouwd en die van generatie op generatie zouden zijn overgeleverd binnen een geheime kerk van ingewijden, de *kerk van Sint Jan*. Wat ook de gekoesterde verwachtingen waren, ze werden op geen enkele wijze vervuld door de *blauwe* vrijmetselarij van de drie eerste graden. De vage en symbolische initiatierituaIen brachten bij velen ongerustheid en ontgoocheling teweeg. *Was het maar dàt*?

Toen dan ook weldra *hogere* graden tot stand kwamen, stonden de vrijmetselaars klaar om als één man in de val te lopen. Op massale wijze werden nieuwe esoterische verhalen bedacht, nieuwe ritualen samengesteld, bijhorende ceremonies, wachtwoorden, geheime tekens, symbolen en attributen uitgevonden. En om dit alles te verwerven en het begeerde diploma te verkrijgen dat de initiatie bevestigde, telde de goedgelovige vrijmetselaar telkens weer talrijke dukaten, ponden of guldens neer.

De grote mystificatie.

Wie de hoop koesterde eindelijk de openbaring van echte geheimen te beleven en hiervoor driftig de ene graad na de andere verwierf, het ene maçonnieke *systeem* na het andere binnentrad, moest vroeg of laat tot het besef komen dat het allemaal één fabelachtige mystificatie was. Als hij gehoopt had ooit tot de *Grote Ingewijden* te behoren, misschien zelfs door te dringen tot de omgeving van de *Superieurs Invisibles*, moest hij vroeg of laat tot het besluit komen, dat hij naar het woord van prins de Ligne deel uitmaakte van de grote groep gefopte leden.

In dit geval kon hij het voorbeeld volgen van een Duitse markies, wie zijn verhaal al in 1743 te lezen stond in *De geheimen der vrye-metselaars geopenbaart*. Nadat de markies zich volledig had laten inwijden, riep hij uit: *Is dat alles? Gij zult mij niet wijsmaken dat dit het gansche Metselaarschap is. Indien dat zo is, zo hebt de goedheit om mij mijne zestig rijksdaalders wederom te geeven; anders zo zal ik morgen alle uwe zotternijen in de Courant laten zetten. Ik zoude waarlijk nooit gedacht hebben dat redelijke lieden diergelijke wisje-wasjes zo ernstelijk konden behandelen*. De meeste ontgoochelden maakten niet zo}n kabaal en verdwenen geruisloos, sakkerend over de eigen lichtgelovigheid en zwerend dat men hun niet meer beet zou nemen.

Toch waren niet alle liefhebbers van hoge graden echt op zoek naar grote geheimen. Een niet onbelangrijke groep snobs was alleen uit op mondain plezier en sociale promotie. Men kan zich voorstellen hoezeer de ijdelheid van de bescheiden edelman gestreeld werd wanneer hij zich met titels kon tooien waarvan hij in het *profane* leven hoogstens kon dromen. Dit gold nog méér voor de burgerman die in de loges een degen mocht omgorden, wat in het dagelijks leven tot de voorrechten van de adel behoorde.

Hoe hoger men in de gradenhiërarchie opklom, hoe méér ronkende titels men zich kon toe-eigenen, hoe mooiere decoraties men mocht opspelden, des te meer men het gevoel kreeg tot een exclusief elitecorps te behoren. Met allerlei kleine en soms futiele voorrechten zoals bij voorrang het woord te mogen nemen, gedekt te mogen blijven wanneer de andere broeders hun hoofddeksel moesten afnemen of te mogen blijven zitten wanneer de anderen moesten opstaan, werd de belangrijkheid van de hoogverheven broeder onderstreept. De futiliteit van dit alles, regelrecht indruisend tegen de idealen van gelijkheid en broederlijkheid, hinderde de hoge-gradenliefhebbers allerminst.

Hoge graden: hoogromantisch.

Een laatste en belangrijk element dat hieraan moet worden toegevoegd, is dat de achttiende-eeuwse vrijmetselaar, zeker als hij tot de hoge-gradenvrijmetselarij toetrad, niet de richting uitging die door de Verlichting was aangeduid, maar zich integendeel hals over kop in de romantiek stortte. Bewust of onbewust was Rousseau (1712-1778) zijn model en niet Voltaire. De schampere patriarch van Ferney voelde dit goed aan. In zijn ontzaglijke oeuvre heeft hij slechts éénmaal over de vrijmetselarij geschreven, namelijk om zijn misprijzen uit te drukken over *nos pauvres Francs-Maçons dont les mystères sont bien plats*...

De vrijmetselaars van de hoge graden - praktisch alle continentale en een groeiend deel van de Britse maçons - behoorden niet tot de vereerders van de Rede, zo dierbaar aan de Verlichting, maar van de Emotie en de Irrationaliteit. Het ontastbare, het onbegrensde, het gevoelsmatige, het fantastische, het sprookjesachtige behoorden tot hun gevoelswereld. Het macabere, typisch romantische ingrediënt, was sterk aanwezig in veel van hun ritualen, niet het minst in het universele rituaal gewijd aan de moord op en de opstanding van Hiram.

De romantiek was geen 19de-eeuwse reactie op de *Aufklärung*, zoals men ons vaak heeft geleerd, maar een gelijktijdige en concurrerende stroming. *Die Leiden des Jungen Werthers* van Goethe (1749-1832), het meesterwerk van de romantiek, dateert van 1774. Goethe werd in 1780 lid van de loge *Amalia zu den drei Rosen* in Weimar. Een aantal van zijn werken, vooral zijn *Wilhelm Meister*, kan als maçonnieke inwijding worden gelezen. Zijn maçonnieke zoektocht leidde hem in de Orde van de Strikte Observantie en in die van de Illuminati, ongeduldig als ook hij was om *Het Geheim* te ontdekken. Ook voor hem liep dit

onvermijdelijk op een ontgoocheling uit, wat niet belette dat hij zijn leven lang vrijmetselaar bleef.

Goethe was niet de enige Duitse romanticus die zich door de vrijmetselarij aangetrokken voelde. Zijn vriend Johann Herder (1741-1803) was al in 1766 ingewijd. De andere groten van de *Sturm und Drang* behoorden eveneens tot de vrijmetselarij. Friedrich Klopstock (1724-1803) werd lid van de loge *Zu den drei Rosen* in Hamburg en Friedrich Klinger (1758-1831) werd in Zürich lid van de loge *Modestia cum libertate*. Ook Mathias Claudius (1740-1815) behoorde tot *Zu den drei Rosen* en naast zijn romantische liederen is het interessant te noteren dat hij werken van drie Franse vrijmetselaars, de Ramsay, Louis-Claude de Saint-Martin en abbé Terrasson, in het Duits uitgaf.

Het is niet verwonderlijk dat zoveel Duitse romantici de weg naar de loge vonden: in de tempels heerste een sfeer die met hun gemoedstoestand overeenstemde. Dat ook de filosofen Gotthold E. Lessing (1729-1781) en Johann Fichte (1762-1814), die veeleer als vertegenwoordigers van de Aufklärung gelden, vrijmetselaar waren, is minder verwonderlijk dan we zouden denken. Was Lessing in zijn filosofisch werk, en o.m. in zijn vrijmetselaarsgeschriften zoals *Nathan der Weise* en vooral zijn *Freimaürergespräche, Ernst und Falk* onder de rationalisten te catalogiseren, dan was dit niet het geval voor zijn toneelwerk. Fichte was een romanticus in zijn verheerlijking van de eigen natie en evolueerde (onder vrijmetselaarsinvloed?) van atheïsme naar een religieus mysticisme.

Was de vrijmetselarij beperkt gebleven tot het sobere en Angelsaksische systeem van de drie eerste graden, dan had ze een passend vehikel kunnen zijn voor de ideeën van de Verlichting. De enorme ontwikkeling van de continentale hoge graden maakte van de vrijmetselarij integendeel een merkwaardige anti-Aufklärungsmachine. Er waren natuurlijk wel elementen aanwezig, vooral in de *blauwe* vrijmetselarij, die aanknopingspunten hadden met de nieuwe ideeëen, maar ze waren weinig talrijk en werden gemarginaliseerd. Een rationalistische loge zoals *Les Neufs Soeurs*, die in de geest van de Verlichting paste, was een hoge uitzondering.

Pas later spoten vriend en vijand in de 18de-eeuwse vrijmetselarij de nodige dosis Verlichte ideeën in, om de thesis te kunnen verspreiden, dat het einde van het Ancien Régime, de revoluties en vooral de Franse, de rechten van de mens, de Gelijkheid - Vrijheid - Broederlijkheid beginsels, geesteskinderen van de loge waren. Daar was weinig of niets van aan, maar het was een verhaal dat van de 19de eeuw en tot vandaag zowel de vrijzinnige vrijmetselarij als haar tegenstanders perfect goed uitkwam. De legende is thans zo diep ingeworteld, dat ze nog lang de objectieve contra-indicaties van de geschiedschrijving zal overleven!

Hiermee wordt het eerste deel van onze studie afgesloten, waarin de elementen werden gegeven die een beter begrip toelaten van de vrijmetselarij als geheel. Het ware verhaal van het ontstaan in
Engeland en van de ontwikkeling op het vasteland - meer bepaald in het referentieland Frankrijk - zowel van de vrijmetselarij naar Angelsaksisch model als van de hoge graden, is noodzakelijk wil men de loges bij ons situeren en begrijpen. In het tweede deel kunnen we dan ook uitgebreid en uitsluitend aandacht besteden aan *onze* vrijmetselarij, vanaf haar ontstaan tot op vandaag.

MACONNIEKE TIJDREKENING

De vrijmetselarij heeft vanaf haar oprichting een eigen tijdrekening ingevoerd, die ze symbolisch doet aanvangen met de schepping van de wereld volgens de Bijbelse traditie, en aangezien Adam de eerste vrijmetselaar was, met de stichtingsdatum van de vrijmetselarij.

Het Jaar *Profane Stijl* 1991 is dus het *Jaar van het Ware Licht* 5991.Daarbij gebruikt men in de meeste continentale loges de Juliaanse kalender, waarbij het jaar op 1 maart begint. Wat omslachtig spreekt men van *de zoveelste dag van de zoveelste maand*.

Voorbeelden:
1 maart 1991 is de eerste dag van de eerste maand van het Jaar van het W: L:5991
28 februari 1992 is de achtentwintigste dag van de twaalfde maand van het Jaar van het W: L: 5991

DE VRIJMETSELAARS AAN TAFEL

De vrijmetselarij (vooral de Europese) heeft een eigen woordenschat ontwikkeld die zij in de tafelbijeenkomsten gebruikt.

Enkele voorbeelden:

ritueel banket: eetmaal volgens rituele regels
broedermaal: gewone maaltijd
mastiekzitting: maaltijd
mastikeren: eten
materiaal: voedsel
mortel: brood
zand en geel zand: zout en peper
rood, wit, bruisend en zwak poeder: rode en witte wijn, champagne en water
vuren: drinken
vat en kanon: fles en glas
vaandel: servet
truweel, houweel en zwaard: lepel, vork en mes
aflijnen: *de kanons* op één lijn op tafel plaatsen, alvorens te *vuren*

Deel II

De vrijmetselarij bij ons

Hoofdstuk V

De eerste eeuw van de vrijmetselarij in onze gewesten

Een trage start.

In de Oostenrijkse Nederlanden heeft de vrijmetselarij zich pas na 1740 gemanifesteerd. In een aantal publicaties kunnen we vernemen dat er al in 1721 een loge in Bergen en in 1730 in Gent bestaan zou hebben. Maar zoals zo vaak in de vrijmetselaarsgeschiedenis gaat het hier om niet door documenten gestaafde beweringen. Men neemt thans algemeen aan dat het om latere verzinsels gaat, een gevolg van de veelvuldig voorkomende concurrentiestrijd tussen loges die mekaar de loef wilden afsteken.

In 1738 werd de Franse vertaling van een boekje van de Londense vrijmetselaar Samuel Prichard in Luik door boekhandelaar Jacques Jacob te koop aangeboden, maar dit bewijst natuurlijk niet dat er toen ook al een loge in het prinsbisdom bestaan zou hebben. Het jaar 1743 was het eerste dat duidelijke berichten over logewerking naliet. De in dat jaar in Brussel opgerichte loge *L'Egalité* liet een gedenkpenning slaan, waar op de voorzijde de geheimhouding en op de achterzijde de gelijkheid onder alle mensen symbolisch werden voorgesteld. Wie lid was van deze loge, is niet bekend, met uitzondering van de Fransman Joseph Uriot (1713-1778), die dit zelf meedeelde in een boekje dat hij in 1744 publiceerde: *Le secret des franc-maçons mis en évidence*. Uriot was een toneelspeler die in Bayreuth optrad. Wellicht was hij in Brussel op tournee toen hij tot de lokale loge toetrad, of ze wellicht zelf stichtte.

In hetzelfde jaar 1743 verschenen in Brussel en in Gent twee werkjes waarin de rituele geheimen werden beschreven. Het ene was de herdruk van het in 1737 in Parijs door politiecommissaris Hérault gepubliceerde boekje en het andere was het werkje van Prichard. Belangstelling was er dus zeker. Toch was *L'Egalité,* evenals een tweede loge, maar een uiterst kortstondig leven beschoren, want al op 16 april 1743 berichtte *The Newcastle Journal* dat Maria-Theresia de sluiting ervan had bevolen. De keizerin was op dat ogenblik in oorlog met de koning van Pruisen, die zich tot beschermheer van de vrijmetselarij had opgeworpen en zij vreesde dat de loges Pruisisch gezinden in haar keizerrijk zouden groeperen.

Dat er tussen 1743 en 1760 voor kortere of langere tijd loges bestonden, is bewezen. Zo waren er niet alleen in Brussel logeactiviteiten, maar heel zeker ook in Philippeville (1744), in Namen (1747), in Antwerpen (1749), in Luik (ca. 1749), in Bergen (1748), in Ieper (ca. 1756) in Kortenberg (1756) en wellicht ook in Oostende (ca. 1746). In sommige gevallen ging het om militaire loges, in andere om stichtingen van buitenlanders die zich geroepen voelden het maçonnieke licht in onze gewesten te laten schijnen. Allen deden dit op eigen houtje en geen enkele van die initiatieven ging uit van de *Grand Lodge* in Londen of van de *Grande Loge* in Parijs. De initiatiefnemers hadden wellicht elders aan logeactiviteiten deelgenomen of hadden zich gewoon op eigen houtje aan het *metselen* gezet op basis van de boekjes en pamfletten waarin de *geheimen* en de ritualen van de broederschap werden onthuld.

Eén van de initiatiefnemers was Jean Rousset de Missy (1686-1762), die omstreeks 1750-52 een rol speelde in het totstandkomen of animeren van loges in Antwerpen, Brussel en Luik. Rousset was een naar Nederland gevluchte Franse hugenoot. In zijn nieuwe vaderland werd hij een bijzonder productief schrijver en uitgever en tevens een politiek activist. In 1735 stichtte hij de eerste bekende Amsterdamse loge *La Paix*. Hij bleef er de voorzittend meester

van tot in 1749. Toen moest hij uit Holland vluchten, omdat hij zich bij de politiek radicale *Doelisten* had aangesloten. In de Oostenrijkse Nederlanden, waar hij een onderkomen vond, bleef hij verder publiceren en meteen ook logeactiviteiten ontplooien.

Logestichters waren niet allemaal van het intellectuele gehalte van Rousset. In 1748 richtte de ontspoorde excentrieke ex-schepen van Bergen, Nicolas Louchier de Jericot (1714-1759), een werkplaats in zijn geboortestad op. Louchier, die door een tijdgenoot een megalomane gek werd genoemd, werd na talrijke minder mooie episodes op last van zijn familie in de gevangenis van Froidmont opgesloten, waar hij met een paar lotgenoten opnieuw een loge oprichtte.

Een andere excentrieke man was Sir Thomas Chambers Cecil (1729-1778), die rond 1755 zijn vele schuldeisers in Engeland was ontvlucht en in onze gewesten wellicht enige bijverdienste haalde uit het verlenen van logeakten. In 1756 werd hij gesignaleerd als leider van een werkplaats in Kortenberg, waar verschillende studenten van de Leuvense universiteit deel van uitmaakten.

Pas in 1763, zesenveertig jaar dus na de stichting van de *Grand Lodge* in Londen, werd in Gent onder de naam *La Candeur* voor het eerst een loge opgericht die erkend werd door een bestaande obediëntie, namelijk door de *Nederlandse Grootloge*. Het maçonnieke experiment bleek erg duur uit te vallen, en een paar jaar later stopte *La Candeur* alle activiteiten, na een aanzienlijk deficit te hebben veroorzaakt. Dit belette niet dat in 1765 een andere Gentse loge *La Bienfaisante* eveneens erkenning bij de Nederlandse loge aanvroeg. Ondertussen had in 1764 een derde Gentse *loge La Discrète Impériale et Royale* erkenning gezocht in de richting van de Engelse *Grand Lodge*. Aanleiding hiertoe waren de contacten met Thomas Chambers Cecil, die zich had voorgesteld als *grand maître de la loge écossaise de Londres*. Om niet te achterhalen redenen verkreeg Cecil geen goedkeuring voor de oprichting van een werkplaats in Gent, maar verkreeg hij voor een loge in Aalst, onder de naam *La Discrète Impériale*}}, in juni 1765 een patent. De loge werd onder het nummer 278 op de Londense tabellen ingeschreven.

Markies de Gages, *vader* van de vrijmetselarij in onze gewesten.

Om dezelfde tijd werd de vrijmetselarij ook in Bergen actief. Twee werkplaatsen werden in 1763 of 1764 opgericht, *La Parfaite Union* en *La Parfaite Harmonie*. Ze ontstonden allebei door lokale initiatieven. Was de eerste vooral samengesteld uit advocaten en juristen, de tweede bestond vooral uit militairen en edellieden. Algauw bleek rivaliteit te bestaan tussen de twee loges. De *Parfaite Union* wou zich opwerpen als oudste loge en produceerde een tekst waaruit moest blijken dat ze al in 1721 was opgericht door de Engelse Grootloge: dit was evenwel maar een fabeltje. *La Parfaite Harmonie* besloot haar concurrent de loef af te steken door in Frankrijk steun te gaan zoeken.

Bij die gelegenheid verscheen de voornaamste 18de-eeuwse vrijmetselaar in de Oostenrijkse Nederlanden ten tonele, de markies de Gages. François-Bonaventure du Mont (1739-1787) stamde uit een Henegouwse familie van lagere en recente adel, die rond het midden van de eeuw op de voorgrond trad dank zij een oom van François, de generaal Jean du Mont (1682-1753), die als dank voor diensten aan het Spaanse koningshuis tot graaf van Gages was verheven. François wou niet ten achter blijven en slaagde er in 1758 in (hij was pas negentien jaar) de titel van markies de Gages te krijgen. Later werd hij lid van de Staten van Henegouwen en werd hij een gezien lid van de Brusselse hofadel. Zijn vlugge promoties in de

adellijke hiërarchie typeren de Gages als een man met grote ambities op het vlak van de eretitels. Zijn succesvolle opgang was niet het gevolg van een ambtelijke of militaire loopbaan, maar van zijn bereidheid om met klinkende munt de promoties te betalen…en vervalste documenten te gebruiken.

In 1761 was de Gages getrouwd met zijn nicht Alexandrine de Bousies, de dochter van de Henegouwse burggraaf de Rouveroy. Alexandrine behoorde tot een talrijk en vroom gezin: vijf van haar broers en zusters werden monnik, kanunnik of kloosterzuster. Markies de Gages behoorde zelf tot de devote adel, wat onder meer wordt aangetoond door zijn jarenlange activiteiten aan het hoofd van de Bergense *Confrérie de la Miséricorde de Saint Jean le Décollé*, die bijstand verleende aan armen, zieken, gevangenen en ter dood veroordeelden.

François de Gages behoorde niet tot de stichters van *La Parfaite Harmonie*, want voor 1765 verbleef hij in Frankrijk en op zijn landgoed in de Franche-Comté kwam hij in contact met de vrijmetselarij. Op een niet nader bekende wijze werd hij een intimus van prins Louis de Bourbon-Condé, grootmeester van de Franse loges, die hem introniseerde in zijn *Loge Royale*, wat hem toegang verschafte tot de exclusieve wereld van de hoge-gradenvrijmetselarij. Als gezant van de Franse grootmeester keerde hij in Bergen terug, waar hij niet alleen achtbare meester van *La Parfaite Harmonie* werd, maar tevens de aanzienlijke titel meebracht van *Grand maître provincial et inspecteur général des loges rouges et bleues pour les provinces de Flandres, de Brabant et de Hainaut* Het is niet duidelijk of de Gages, die toch in hoge achting stond bij de Franse grootmeester, zoals blijkt uit enkele brieven van deze laatste, zich aanvankelijk wel erg om de hem opgedragen taak bekommerde. Hij richtte weliswaar een kapittelloge voor hoge graden op in de schoot van zijn Bergense werkplaats, maar voor het grootste deel van 1766 was hij op reis en onbereikbaar en vanaf 1767, toen er in de Franse loges grote ruzies oplaaiden die tot de opschorting van de werkzaamheden van de Franse Grootloge leidden, stond zijn samenwerking op een heel laag pitje.

In zijn functie van provinciaal grootmeester had de Gages de opdracht andere loges in de Oostenrijkse Nederlanden onder zijn gezag te groeperen. Dit werd geen succes, want alleen een jonge loge in Brugge, *La Parfaite Egalité*, waarvan een paar leden Bergense contacten onderhielden, sloot zich bij hem aan. Waarschijnlijk ontgoocheld door het magere succes dat hij met zijn Franse titel had geoogst, ging de Gages op zoek naar andere ondersteuning. Het was hem niet onbekend dat er loges bestonden, zelfs in zijn eigen stad, die met hem en de Fransen niets te maken wilden hebben en zich voor erkenning hadden gericht tot de Engelse, de Nederlandse en zelfs de Schotse Grootloge. Er reisde door de Oostenrijkse Nederlanden een *grootmeester* die voor rekening van de *Grand Lodge* de ontluikende vrijmetselarij op het vasteland opvolgde. Zijn naam was Jean de Vignoles. Van Franse afkomst, waarschijnlijk hugenoot, was hij de contactman vooral met Nederland, Duitsland en de Oostenrijkse Nederlanden. In 1763 had hij samen met J.P. Dubois, secretaris van de *Grootloge der Nederlanden*, een boekje met vrijmetselaarsliederen gepubliceerd onder de titel *La lyre maçonne*.

De Vignoles was geen onverdeeld interessant personage. In de Londense werkplaats waar hij actief was, bleek dat hij op een bepaald ogenblik de inhoud van de voorzorgskas had achtergehouden. Hij was ook spion in dienst van de graaf van Cobenzl (1712-1770), de gevolmachtigd Oostenrijkse minister in Brussel. Wanneer hij niet snel genoeg de uitbetalingen kreeg waarop hij meende recht te hebben, schrok Vignoles niet voor chantage terug. Dit was de man die contact opnam met de Gages, en het bleek dat die wel bereid was zich met de Engelsen een alliantie aan te gaan, op voorwaarde dat hij het grootmeesterschap

mocht behouden. Spoedig was het beklonken: op 17 december 1769 werd tussen beide grootmeesters een akkoord bereikt en een maand later was de Gages *Provincial Grand Master for the Austrian Netherlands*.

Onmiddellijk sloten zich een paar loges bij hem aan: *La Discrète Impériale* in Aalst, *La Constante Union* in Gent en *Les Frères Réunis* in Doornik. Ze werden kort daarop gevolgd door *La Constante Fidélité* in Mechelen, *L'Heureuse Rencontre* en *L'Union* in Brussel.

Loges en logeleden.

Voor de 18de eeuw heeft men het spoor teruggevonden van een negentigtal loges in de Oostenrijkse Nederlanden en in het prinsbisdom Luik. Meer dan de helft hiervan kende slechts een kortstondig bestaan. Sommige kwamen tot stand door de Fransman François Le Boucher de Lenancourt, die tijdens de jaren 1772/73 in onze streken handel dreef in zelfgemaakte constitutiecharters, en waren al verdwenen voor ze eventueel een erkenning bij een grootmacht aanvroegen.

Van de achtendertig loges die méér dan drie jaar werkten, waren er zestien die tien jaar of langer stand hielden, nl. in Aalst (1), Antwerpen (1), Bergen (2), Bouillon (1), Brussel (3), Doornik (1), Gent (1), Luik (3), Luxemburg (1), Mechelen (1) en Namen (1). Zij waren het die de continuïteit van de logewerkzaamheden verzekerden. De 18de-eeuwse vrijmetselaars behoorden bij ons zoals elders hoofdzakelijk tot de gegoede middenklasse: de kleine adel en de burgerij.

La Parfaite Egalité in Brugge telde tweeëntwintig leden, waarvan precies de helft tot de lagere adel en de andere helft tot de betere bourgeoisie behoorde. Hetzelfde kan men vaststellen in de loges van Aalst, Gent, Brussel of Antwerpen. Een paar loges werden gevormd door leden van de kleine middenstand. Vooral in Gent ontstonden dergelijke loges. Zo was er *La Parfaite Amitié*, die o.m. bestond uit een brouwer, een vishandelaar, een goudsmid, een parfumeur, een kleermaker en zelfs de waard van de herberg *Au Dauphin de France*, waar de broeders bijeenkwamen. Een aantal onder hen en enkele anderen van even bescheiden komaf waren ook lid geweest van de kortstondige *La Candeur*.

In 1781 werd onder de naam *La Constante Union* of *De Stantvastige Eendracht* opnieuw een volkse en in de volkstaal opererende loge in Gent opgericht. Ze bleef tot in 1786 buiten de erkenning van de *Grande Loge des Pays Bas autrichiens* werken. Had ze trouwens erkenning gevraagd, dan zou ze die niet gekregen hebben, want grootmeester de Gages oordeelde, zoals de meeste van zijn tijdgenoten, heel selectief over het ideaal van gelijkheid dat één van de basisprincipes van de vrijmetselarij was. Zo was het niet zonder tegenzin dat hij in Brussel *L'Heureuse Rencontre* erkende, omdat de achtbare meester een toneelspeler was. Enkel het feit dat de overige leden *gens de condition* waren, kon hem tot die erkenning bewegen. Nog in Gent werd in 1784 *La Félicité Bienfaisante* opgericht, ook al weer een loge uitsluitend door middenstanders bevolkt, die om zich aanvaardbaar te maken een markies de l'Aspuir als hun achtbare meester aanstelden. Rond dezelfde tijd werd ook in Antwerpen een middenstandersloge opgericht *La Parfaite Union*, één in Brussel, *L'Union Fraternelle* en één in Oostende *Les Trois Niveaux*

Dergelijke loges hadden steeds moeite om zich te laten erkennen door de Provinciale Grootloge en hadden ook maar een korte levensduur. De gemiddelde loge in een provinciestad die wèl erkend werd, rekruteerde bij de kleine adel en de hogere burgerij. In de

garnizoensteden werden sommige loges uitsluitend of overwegend bevolkt door officieren. In deze loges treffen we de meeste telgen uit de hoge adellijke families: de legerkameraadschap bood een gunstiger bodem voor een wat bredere mengeling dan in het burgerleven.

In sommige loges, zoals *La Parfaite Intelligence* in Luik en *Les Frères Réunis* in Doornik, viel een relatief grote aanwezigheid op van reguliere en seculiere priesters en in Bergen stichtten de paters recolletten een exclusieve klerikale loge onder de naam *Les Amis Thérésiens*. Vooral in Brussel, m.n. in *L'Heureuse Rencontre*, worden de grootste namen aangetroffen. Markies du Chasteler, graaf Van der Noot de Duras, hertog d'Ursel, prins d'Arenberg, graaf de Lichtervelde, graaf de Lannoy, prins de Ligne, markies de Preudhomme d'Ailly waren enkelen onder hen. Maar we mogen niet denken dat deze heren allemaal actieve vrijmetselaars waren, wellicht integendeel. Prins Charles-Joseph de Ligne (1735-1814) was al vlug ontgoocheld over de vrijmetselarij en schreef in 1796: *Een aangename en lovenswaardige instelling veranderde in een ridicuul en gevaarlijk genootschap dat uiteen viel in twee groepen: de foppers en de gefopten*. Op een paar uitzonderingen na behoorden de hoge heren veeleer tot de *protecteurs*, die af en toe de sfeer van feestelijke bijeenkomsten kwamen verkennen, maar zich voor het overige niet verdiepten in de symboliek en de werking van de Orde.

Over het algemeen liepen de vrijmetselaarsactiviteiten in de Oostenrijkse Nederlanden zeer parallel met die in Frankrijk, ofschoon ze door de Engelse *Grand Lodge* gepatroneerd werden. Zodra het charter voor de hele provincie verkregen was, koelden de relaties met de Engelse moederloge aanzienlijk af, om weldra bijna onbestaande te worden. De contacten met de continentale, meer bepaald met de Franse loges, waren daarentegen frequent. Geen wonder dat ook bij ons de hoge-gradenvrijmetselarij zeer populair werd.

Onze vrijmetselaars volgden ook op een ander domein het Franse voorbeeld, namelijk op dat van het twisten en ruziën. Het aantal leden dat geschrapt werd, de hevige meningsverschillen die vaak lange tijd de werking in een aantal werkplaatsen en zelfs in de hele provincie lam legden, waren legio. De broederschap was, net als de gelijkheid, een moeilijk te verwezenlijken ideaal.

Jozef II grijpt in.

Voor hij in 1787 nogal vroegtijdig overleed, zou markies de Gages nog moeten meemaken dat zijn vrijmetselarij, die ondanks de inwendige conflicten en de kerkelijke banbliksems een behoorlijke activiteit was blijven ontplooien, door de burgerlijke overheid bijna volledig ontmanteld werd.

Keizer Jozef II (1741-1790) die zich met veel goede bedoelingen maar met een groot gebrek aan diplomatie met alles en nog wat inliet, nam vanaf 1786 ook de vrijmetselarij in het vizier. Zoals we weten, had hij in 1784 alle confrérieën en godvruchtige genootschappen afgeschaft en ze zonder veel succes vervangen door een *Confrerie van de universele liefdadigheid*. In zijn rationalistische denkwijze was er geen plaats voor het onoverzichtelijke kluwen van mekaar overlappende verenigingen. Voortaan moest zowel de inzameling van giften als de uitdeling aan de behoeftigen op georganiseerde en gecentraliseerde wijze gebeuren. Jozef II had geen oog voor de godsdienstige dimensie van de confrérieën. Hij had al evenmin sympathie voor de esoterische en symbolische aspecten van de vrijmetselarij. Hij had het over hun *kinderachtige geheimdoenerij* en de romantiek van de hoge graden was aan hem niet besteed. Hij was er zich evenwel van bewust dat hij de vrijmetselarij niet zoals de confrérieën

zonder meer kon afschaffen om ze in te lijven in zijn universele liefdadigheidsorganisatie. Hij wou ze wel behouden als een *broederschap van rechtschapen mannen die zich ten dienste stellen van de medemens en zich misschien onderscheiden in de geleerdheid*.

De voorwaarden voor het overleven van de Orde waren heel streng. Voortaan zou de vrijmetselarij haar centrum voor het hele Austro-Hongaarse rijk in Wenen hebben. Uit dus in de Oostenrijkse Nederlanden met de affiliaties bij Franse of Engelse obediënties. De hoge graden moesten verdwijnen en alleen de drie symbolische graden zouden overblijven. De werkplaatsen zouden voortaan stipt de overheid moeten inlichten over hun activiteiten en regelmatig hun ledenlijsten meedelen. De grootste klap werd aan de vrijmetselarij toegebracht door de keizerlijke beslissing, dat in de Oostenrijkse Nederlanden voortaan alleen nog in Brussel *gemetseld* mocht worden. Goedschiks kwaadschiks werd alle activiteit in de provinciesteden stopgezet en het enige wat overbleef, waren drie Brusselse werkplaatsen, die in totaal honderdvijftig leden groepeerden.

¨Markies de Gages, die ontslag nam evenals zijn grootofficieren, werd vervangen door een *Centraal Comité*, voorgezeten door de Oostenrijkse baron von Seckendorf (1743-1814), vleugeladjudant van de landvoogden. Von Seckendorf ging onmiddellijk aan het werk om de vrijmetselarij volledig op Oostenrijkse leest te schoeien. Het zou een heel *rationalistische*, ook zeer *egalitaire* vrijmetselarij worden: geen verwijzing meer naar de titels die men in het profane leven voerde, geen hoge graden meer, geen grootmeester of grootofficieren meer.

In de praktijk werden deze revolutionaire wijzigingen nauwelijks doorgevoerd, want plots hielden heel andere gebeurtenissen de aandacht van de broeders gaande. De profane wereld verkeerde in volle gisting, vanaf 1787 kwam Brussel zoals de rest van de Oostenrijkse Nederlanden in opstand tegen de keizerlijke bevelen en weldra sloeg het uur van de Brabantse revolutie. Men vond de vroegere vrijmetselaars in alle kampen: bij de Vonckisten, bij de ex-logebroeder Henri Van der Noot (1735-1827), bij de keizersgezinden. Dit gaf de genadeslag aan de broederschap, die pas jaren later en in grondig gewijzigde omstandigheden zou herrijzen.

Een onschuldige gezelligheidsvereniging.

Hoeveel broeders werden er in de achttiende eeuw in de Oostenrijkse Nederlanden en in het Prinsbisdom Luik geïnitieerd? Waarschijnlijk niet méér dan tweeduizend, waaronder er maar een kleine minderheid echt actief lid was. De logewerking tussen 1743 en 1765 was beperkt en onregelmatig. Van 1765 tot 1784 werd op georganiseerde wijze onder het bestuur van een grootmeester en van een grootloge gewerkt, maar een grote vlucht nam dit niet. In 1786 was het met de vrijmetselarij uit.

In die relatief korte periode en gelet op de weinig dynamische werking kwam ook de hoge-gradenrage minder aan bod dan in sommige buurlanden. Zoals overal waren onze vrijmetselaars tuk op hoge graden, maar buitenissige toestanden waren bij hen minder in trek. Het Belgische gezond verstand was toen al geen ijdel woord! In hun meer actieve fase genoten de loges de welwillende steun van enkele vooraanstaanden van het Oostenrijkse regime. Landvoogd Karel van Lotharingen (1712-1780), gevolmachtigd minister Karl de Cobenzl en Geheimraad Patrice de Neny (1712-1784) waren zelf waarschijnlijk op één of ander ogenblik geïnitieerd. In Luik was de welwillende steun van prins-bisschop François de Velbrück (1719-1784) zo duidelijk, dat velen overtuigd waren dat hij zelf tot de broederschap behoorde.

Keizerin Maria-Theresia en de Weense administratie dachten er anders over. Activiteiten die zich buiten hun controle afspeelden, werden als potentieel staatsgevaarlijk beschouwd. Wat de vrijmetselarij betreft, hadden ze ongelijk. De achttiende-eeuwse loges in de Oostenrijkse Nederlanden en in het prinsbisdom Luik waren in hoofdzaak gezelligheidsverenigingen, waarin de nadruk lag op de kameraadschap en op gezellig eten, drinken en musiceren. Er waren weliswaar de rituele handelingen en initiaties die een eigen filosofie inhielden, maar de meeste broeders gingen hier niet diep op in. Graden, decoraties en lintjes waren voor hun belangrijker dan wat ze symboliseerden.

De redevoeringen die in de loges werden gehouden, gaven uiting aan enkele edelmoedige maar vage idealen: de broederlijkheid, de gelijkheid, de morele deugden. Dit was allemaal heel mooi en leek erg op een kanselrede, te meer omdat de redenaars vaak tot de geestelijke stand behoorden. Veel invloed op de broeders had dit niet en op de buitenwereld nog minder. De vrijmetselarij bleef in onze gewesten een bescheiden bedoening, in de marge van het maatschappelijke leven. Noch voor de Kerk, noch voor de Staat hield ze ook maar het minste gevaar in. Maar omdat ze principieel in het geheim opereerde, wekte ze onvermijdelijk argwaan en bleven de kerkelijke en de burgerlijke overheid waakzaam. Echt optreden tegen de Orde deed men niet, omdat men het raadzamer achtte enige excentriciteit te gedogen binnen kleine en onschuldige groepjes, dan er groter belang aan te hechten door een publiek optreden en een strenge aanpak.

Voltairiaanse geesten zoals Cobenzl en Neny beleefden er enig genoegen aan een organisatie discreet te steunen die de kerkelijke hiërarchie en meer bepaald hun tegenstrever kardinaal de Frankenberg (1726-1804), aartsbisschop van Mechelen, niet welgevallig was. Wanneer bij herhaling uit Wenen instructies kwamen dat men de werking van de loges zoveel mogelijk moest bemoeilijken, tilden de Brusselse gezagsdragers daar niet zwaar aan en deden ze alsof er hun weinig of niets van de logewerking ter ore kwam. Als één of andere plaatselijke loge door een ongepast publiek optreden opviel, kreeg markies de Gages telkens discrete aanwijzingen dat hij orde op zaken moest stellen. Herhaaldelijk werd dan ook alle logewerking op bevel van de grootmeester stilgelegd, *in afwachting van gunstiger tijden*. In hun houding tegenover de vrijmetselarij, zoals in veel andere materies, toonden de bestuurders in Brussel dat ze heel wat gezonder oordeelden dan de bureaucraten in Wenen. Zij wisten best hoe de particularistische en ongedisciplineerde bevolking in onze gewesten moest worden aangepakt. Toen vanaf 1784 Jozef II overmoedig zijn wil wou opleggen, tegen de adviezen in van zijn lokale vertegenwoordigers, was het uur van de revolutie aangebroken. Voor de vrijmetselarij betekende dit tien jaar gedwongen *insluimeren*. Het ontwaken gebeurde in een compleet gewijzigde context.

Hoofdstuk VI

Van liberalisme en antiklerikalisme naar militante vrijzinnigheid

Napoleon, de redder.

Napoleon Bonaparte (1769-1821) was geen vriend van de loges. Had hij zijn antipathie in daden omgezet, dan was het met de vrijmetselarij voor lange tijd uit geweest, althans in de tot het Franse imperium behorende landen. De schrandere consul, die een zo breed mogelijke legitimiteit wou vestigen, was evenwel bereid de broeders opnieuw te gedogen, als hij zelf maar hun onbetwiste meester bleef. Hij had niet geaarzeld vrede te sluiten met zijn gezagvolste en gevaarlijkste tegenstrever, paus Pius VII (1740-1823). Bonaparte besefte nl. dat het volk godsdienst nodig had als brood en met het Concordaat van 1801 gaf hij de katholieke kerk haar vrijheid terug. Een heel voorwaardelijke vrijheid was het, waarbij hij zelf een aanzienlijke macht over de kerkelijke hiërarchie verwierf.

In het opnieuw officieel katholieke Frankrijk was er geen plaats meer voor de cultus van de *Déesse Raison* en van *L'Etre Suprême,* die door de revolutie was uitgevonden en in de pseudo-kerk van de Theofilantropie gestalte had gekregen. Waar zouden de aanhangers van een vaag deïsme, van een niet-gereveleerde natuurlijke godsdienst, van een *kerk voor de niet-kerkelijken* een toevlucht vinden? Als Bonaparte er hun niet zelf een bezorgde, zouden ze die buiten hem om en waarschijnlijk tegen hem vinden. Dat kon hij natuurlijk niet gedogen. De vrijmetselarij, die voorzichtig uit haar assen wou herrijzen, bleek het geschikte instrument te zijn. In haar schoot zouden de Voltairiaanse geesten zich kunnen uitleven. Op voorwaarde natuurlijk - en dat was voor hen geen probleem -, dat ze dit onder het waakzame oog van de burgerlijke overheid deden en onvoorwaardelijke trouw aan het *Genie van de Eeuw* zwoeren. Een bijkomende voorwaarde, waar de vrijmetselaars al evenmin moeite mee hadden, was dat hun werking discreet zou blijven, teneinde niet in botsing te komen met de officiële katholieke staatsgodsdienst.

Enkele van de Ancien-Regimebroeders, die de stormen hadden overleefd, begonnen opnieuw te metselen. In 1800 hadden al vierenzeventig loges hun kolommen weer opgericht, in 1802 waren het er honderd veertien. Voor het hele keizerrijk, onze provincies inbegrepen, waren er in 1804 driehonderd loges, in 1806 zeshonderd zestig, in 1810 elfhonderd zestig en in 1814 meer dan twaalfhonderd. Vanaf 1799 was de *Grand Orient de France* gereorganiseerd en werd de strijdbijl onder de vroegere rivaliserende obediënties begraven. Op het hoogste niveau plaatste Napoleon zijn vertrouwensmannen: zijn broer Joseph Bonaparte (1768-1844) werd grootmeester van de *Grand Orient* en zijn vertrouweling, kanselier Cambacérès (1753-1824), werd grootcommandeur van de *Suprême Conseil*, die de hoge-gradenmaçonnerie beheerde.

Voortaan was de loge een getolereerde en goed gecontroleerde verzamelplaats voor keizerlijke ambtenaren en officieren en voor liberale bourgeois. De duizenden ontwortelden, die op het administratieve of militaire schaakbord veelvuldig van standplaats moesten veranderen, vonden als ze het wensten in iedere stad waar ze terecht kwamen, een gastvrije opvang in de schoot van de plaatselijke werkplaats. De lofbetuigingen aan het adres van de keizer werden het hoofdmotief in de hoogdravende redevoeringen. Er werd uitbundig

getafeld, gezongen en gevierd onder gelijkgezinden. De vrijmetselarij beleefde een tweede jeugd.

In de Belgische provincies.

De bijna doodgebloede vrijmetselarij in de *provinces belgiques* had niet op Bonaparte gewacht om voorzichtig weer het hoofd op te steken. In 1796 had de Brusselse *Vrais Amis de l'Union* haar werkzaamheden hervat en in 1797 streek de militaire loge *Les Amis Philanthropes* in de hoofdstad neer. Deze loge is het die de impuls gaf voor een hernieuwde activiteit in onze gewesten.

Natuurlijk had men graag een zekere autonomie bewaard en wou men een provinciale grootloge oprichten. De *Grand Orient de France* en de Franse overheid waren evenwel op hun hoede en gedoogden alleen een volledig van de Franse obediënties afhankelijke maçonnerie. Tot in 1814 maakt de geschiedenis van de Belgische vrijmetselarij dan ook integrerend deel uit van die van de *Grand Orient de France* en van de *Suprême Conseil de France*. Onnodig te zeggen dat geen enkel contact meer bestond met de Angelsaksische vrijmetselarij en er enkel met de in Frankrijk en in de satellietstaten van het Franse imperium opererende obediënties uitwisselingen werden gedoogd.

Vooral vanaf 1802 werden bij ons heel wat kolommen opnieuw opgericht en werden nieuwe loges gesticht, zevenendertig in totaal, waarvan er zeven in Brussel opereerden, vier in Gent, drie in Antwerpen, Luik en Doornik, twee in Leuven en Chaudfontaine, en één in Boussu, Brugge, Charleroi, Hoei, Kortrijk, Mechelen, Bergen, Namen, Nijvel, Oostende, Oudenaarde, Spa en Verviers.

Hoeveel leden telden deze loges? Enkele grotere ateliers, zoals *Les Amis Philanthropes*, hadden verschillende honderden leden, maar de meeste loges in de provinciesteden telden er veel minder. Tot *La Réunion des Amis du Nord* in Brugge werden tussen 1803 en 1814 een tweehonderdtal leden toegelaten en tot *L'Amitié* in Kortrijk vijfenzeventig.

SCHUILNAMEN

In de XIXde eeuw namen de Franse vrijmetselaars de gewoonte aan zich in de briefwisseling tussen loges achter een schuilnaam te verbergen. Zeer dikwijls werd hiervoor een al dan niet volmaakt anagram van de logenaam gebruikt.

De *Grand Orient* gaf het voorbeeld door als correspondentieadres op te geven: *Mr Legrand Netori*. De aanschrijftitel van het *Grand Collège des Rites* was *Netorico*.

Enkele Belgische voorbeelden uit de negentiende eeuw: *La Réunion des Amis du Nord* (Brugge): *Mr Nordmann de Dourissieu*;
Les Disciples de Salomon (Leuven): *Mr Pison de Masdocles*;
Les Amis Philanthropes (Brussel*): Mr Sephiramis Platon*;

L'Amitié (Kortrijk): *Mr A. Mitié;*
La Félicité Bienfaisante}} (Gent): *Mr Félicité;*
Les Trois Niveaux (Oostende): *Mr Seroni-Viteaux*;
Les Vrais Amis (Gent): *Mr Sinavirus;*
Les Vrais Amis de l'Union (Brussel): *Mr Vasiniras de Niolun.*

De gewoonte van naamcamouflage is niet helemaal verdwenen. Het Belgisch Grootoosten wordt nog altijd aangeschreven als *Mr. GOB*.

Sommige loges hebben ook voor hun post- of bankrekening een deknaam. Zo bvb. de loge *Kentering* in Mechelen die haar postrekening 001.1860279.89 heeft op naam van *Concert Triangel* en de loge *Les Elèves de Themis* in Antwerpen die bij de BBL het nummer 320.0916833.59 heeft onder de naam *Simeth*.

Als we er gemiddeld tweehonderd per loge veronderstellen, dan komt men op een zevenduizend ingewijden. We moeten daarbij rekening houden met de snelle rotatie van leden, die het gevolg was enerzijds van de grote mobiliteit van ambtenaren en militairen en anderzijds van de snel afnemende belangstelling bij een aantal geïnitieerden. In *L'Amitié* in Kortrijk waren over de hele Franse periode hoogstens een twintigtal leden echt actief, en diegenen die het vanaf de stichting tot in 1814 volhielden, waren op de vingers van één hand te tellen. Als dit de algemene toestand was, en alles wijst erop, dan telde ons land in de Franse tijd niet méér dan duizend echt actieve vrijmetselaars over de hele periode.

De ontgoocheling over de geringe impact van de Orde en over de oppervlakkige motivatie van veel toetredingen, die alleen maar om utilitaire redenen gebeurden, klonk al in 1807 door in een brief van de secretaris van *Les Amis Philanthropes*: *Berekening, imitatie, nieuwsgierigheid, zucht naar plezier, liefde voor ereposten en een menigte andere petieterige motieven hebben Frankrijk overspoeld met werkplaatsen die méér verloren gelopen kinderen tellen dan echte activisten. Men is spelenderwijs toegetreden en er onverschillig in gebleven. Men beleeft plezier aan de versierselen en de feestvieringen, maar zo weinigen kennen de ware geest of verdiepen zich in de essentie van de vrijmetselarij. De meesten gaan achteloos voorbij aan het maçonnieke onderricht...*

De bescheiden ledenaantallen en de soms al even bescheiden werking van veel loges, zullen ongetwijfeld redenen geweest zijn waarom ze zelden in de publieke belangstelling kwamen en ook door de katholieke kerk niet werden aangevallen. Af en toe was er wel eens een lokale oprisping, uitgaande van een overijverige pastoor of pater, maar de bisschoppen, in grote meerderheid keizersgezinden, lieten niets van zich horen. De vrijmetselarij bleef een theïstisch, minstens een deïstisch gezelschap. De meeste leden verklaarden zich rooms-katholiek en het geloof in het Opperwezen, schepper van hemel en aarde, en in de onsterfelijke ziel behoorden tot de basisprincipes die door iedere broeder beleden moesten

worden. Was het bij een aantal van de met Voltairiaanse ideeën vervulde vrijmetselaars méér dan een wat oppervlakkig credo, waar weinig werd op ingegaan? Waarschijnlijk niet.

Toen stilaan het ongenoegen tegen de keizer toenam, werden het weer al eens moeilijke tijden voor de vrijmetselarij. Een aantal broeders konden zich niet langer meer thuis voelen in een vereniging die de suprematie van de *Corsikaanse bandiet* als essentiële grondregel aanvaardde. Na Waterloo pakten enkele honderden leden van Franse origine de biezen en bleef alleen een minderheid autochtonen over. Alles leek weer te herbeginnen.

Koning Willem en prins Frederik.

De overgang naar de Verenigde Provincies viel nogal mee. Koning Willem (1772-1843) was de vrijmetselarij genegen, weliswaar op dezelfde manier als Napoleon. Het moest een vrijmetselarij zijn die hem volledig onderdanig bleef. Om hierbij geen risico's te lopen, zorgde hij ervoor dat zijn tweede zoon, prins Frederik (1797-1881), tot grootmeester van het *Groot Oosten der Nederlanden* werd verkozen.

In de zuidelijke provincies was men hierover niet enthousiast. De actief gebleven loges hadden liever een eigen obediëntie opgericht, maar daar wilden de nieuwe machthebbers niet van weten. Een kleine voldoening werd de Belgen gegeven, doordat zij binnen het *Grootoosten* een *Grootloge van Bestuur* kregen, die weliswaar ondergeschikt was aan de Haagse autoriteiten, maar toch de mogelijkheid kreeg - en hier ook handig en uitgebreid gebruik van maakte - een hoge graad van autonomie te verwerven.

Hoe weinig daadwerkelijke invloed de twintigjarige prins Frederik wel had op zijn zuidelijke broeders, werd duidelijk, toen hij de in 1817 hoofdzakelijk door Franse émigrés in Brussel opgerichte *Opperraad voor de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus* - de hoge graden - naar zijn hand wou zetten. Frederik was tegen de hoge graden gekant en vond dat ze van frivoliteit en onverdraagzaamheid getuigden. De romantische en ingewikkelde geest van de hoge graden sprak de koele, rationele Hollander niet aan. De enkele getrouwen die hij op pad stuurde om bij de loges de nodige aanhang te winnen voor een zuiveringsproces, kwamen van een kale reis terug. Om aan een heuse revolte in de maçonnieke gelederen te ontsnappen, liet Frederik dan ook maar die *kinderachtige zuiderlingen* hun *speelgoed* behouden.

Aan het hoofd van de loges stonden nochtans enkele besliste mannen, die een duidelijk project met de vrijmetselarij voorhadden, waarin zij heel wat mogelijkheden zagen tot het bevorderen van de ideeën die zij voorstonden. Die ideeën waren rationalistisch, antiklerikaal en *vrijzinnig* in de Nederlandse betekenis van het woord, wat zoveel betekende als vaag deïstisch. De voorzitter van de *Grootloge van Bestuur der Zuidelijke Nederlanden*, prins Karel van Gavere (1759-1832), laatste rechtstreekse afstammeling van de beroemde graaf van Egmond (1522-1568), vervulde de decoratieve functie van grootmaarschalk aan het hof van Willem I. Voor de vrijmetselarij betekende hij niets méér dan een prestigieus uithangbord en was hij het dus niet die enige richting gaf.

Dit was des te meer het geval met Jean Walter (1773-1845), curator van de Rijksuniversiteit in Luik, die bekend stond om zijn hevig antiklerikalisme, en met de Amsterdamse filosoof Johannes Kinker (1765-1845), die tot professor in Luik werd benoemd. Walter slaagde er o.m. in de broeders van de christelijke scholen, *les Ignorantins* zoals hij ze noemde, uit het onderwijs te bannen en Kinker werd naar de Zuidelijke Nederlanden gestuurd om er de te kleine groep Verlichte intellectuelen te versterken. Beiden waren beschermelingen van de

sterke man van het jonge koninkrijk Anton Falck (1777-1843), die zijn hoge politieke functies cumuleerde met die van rechterhand van prins Frederik in het Grootoosten der Nederlanden. Walter werd na van Gavere de nummer één van de loges in de Zuidelijke Nederlanden en liet geen inspanning onbeproefd om er de zienswijzen van de Grootmeester te bevorderen. Ook Kinker, die rechtstreekse en vertrouwvolle contacten met de prins had, zette zich in tegen de hoge graden, *waarin de Jezuïtische geest niet weinig waait*, zoals hij aan zijn beschermheer Falck schreef.

Ze haalden het evenwel niet tegen de dominerende geest in de Belgische werkplaatsen die, als er al van enige overtuiging gewaagd kon worden, in een heel wat christelijker, zelfs katholieker en vooral ook romantischer sfeer baadden dan de grootmeester en zijn vertrouwelingen lief was. In hun fronderende houding werden de Zuiderlingen trouwens gesterkt door kroonprins Willem (1792-1849), die méér sympathie betoonde voor de *bon vivant* mentaliteit en de romantische ingesteldheid van de hoge-gradenvrijmetselaars, dan zijn broer en die zijn rationalistische entourage. Voornamelijk om zijnentwille konden de vrijmetselaars zonder restricties hun aanhankelijkheid aan de monarchie bevestigen en werden ze trouwe Orangisten. Sommigen zouden het - vooral in Gent en in Luik - nog tot vele jaren na 1830 blijven, de Gentse loge *Septentrion* zelfs tot in 1865!

De vrijmetselarij behoorde voortaan tot het establishment en bij ieder bezoek van koning Willem, van kroonprins Willem of van prins Frederik behoorden de loges tot het klein aantal plaatselijke verenigingen die door de hoge bezoekers in audiëntie werden ontvangen of bij wie ze gingen tafelen.

De meeste loges uit de Franse tijd bleven doorwerken. De enkele die insluimerden, werden vervangen door nieuwe, waarvan de benaming aantoonde dat ze het nieuwe regime genegen waren: *Les Amis Sincères du Roi et de la Patrie* in Antwerpen, *Les défenseurs de Guillaume et de la Patrie* in Brussel, *Les Amis du Roi et de la Patrie* in Gent. De Antwerpse loge werd opgericht door Jacques Vandersmissen (1788-1856), de latere generaal die vanaf 1831 tot aan zijn dood vruchteloze samenzweringen organiseerde om het Verenigd Koninkrijk te restaureren.

In grote meerderheid waren de leden geboren Belgen, aangezien vanuit het Noorden niet de koloniserende toevoer van militairen en ambtenaren kwam die het Frans regime had gekenmerkt. De loges bleven bijna uitsluitend door katholieken bevolkt. Aangezien de vrijmetselarij al evenzeer als in de Franse tijd hoofdzakelijk een gezelligheidsvereniging bleef, kwamen principiële problemen nauwelijks aan bod. De broeders werden wèl, onder Hollandse invloed, op filantropisch gebied actiever.

Groeiende kerkelijke tegenstand.

In kerkelijke kringen groeide stilaan de tegenstand. Sedert de bul van Benedictus XIV in 1751 de eerste veroordeling van 1738 had bevestigd, met even weinig weerklank trouwens buiten de Pauselijke Staten, had het pauselijk gezag zich niet meer verder met de vrijmetselarij ingelaten. Nu werd het anders. Kort op elkaar volgden vier pauselijke veroordelingen, door Pius VII (1821), Leo XII (1825), Pius VIII (1829) en Gregorius XVI (1832). Die vernieuwde belangstelling voor de vrijmetselarij was eigenlijk vrij toevallig. De pausen, als wereldlijke leiders over de pauselijke staten, hadden het vooral gemunt op het Italiaans geheim genootschap van de *carbonari* dat alle koninkrijken van het schiereiland wilde vervangen

door één Italiaanse staat. De vrijmetselarij werd onvermijdelijk mee genoemd in de pauselijke mandementen.

Toch bleef, zowel in Frankrijk als bij ons, de houding van de kerkelijke overheid ten opzichte van de vrijmetselarij opvallend sereen. De bisschoppen achtten het niet nodig aan de pauselijke veroordelingen bijzondere aandacht te schenken of ze in hun bisdom krachtig te propageren. Tegenstand hier en daar was het werk van leden van de lagere seculiere geestelijkheid of van enkele paters en dit werd in de bourgeoiskringen waaruit de vrijmetselaars rekruteerden, niet ernstig genomen. Daar werd zelfs verzekerd dat de kerkelijke veroordelingen die door deze fanatici werden verkondigd, gewoon niet bestonden. De bullen van Clemens XII en van Benedictus XIV werden in logekringen als apocrief beschouwd, want het leek de broeders onmogelijk dat hun op christelijke beginselen gestoelde vereniging ook maar enige kritiek vanwege de Kerk kon oplopen. Het incident dat in 1827 in Oudenaarde plaatsvond, was dan ook een hoge uitzondering. De pastoor-deken was er de loge binnengedrongen om de duivel te verjagen. Dit was niets méér dan een nieuwtje, waarover men zich zowel in kerkelijke kringen als in de loges vrolijk

Het onafhankelijke België.

Voor veel vrijmetselaars betekende de omwenteling van 1830 een verscheurende keuze. Men had in grote mate gerekruteerd in de middens die van het nieuwe regime beter geworden waren. Hoge ambtenaren en magistraten, beoefenaars van vrije beroepen en industriëlen waren uit overtuiging of om den brode voorstanders van het Hollands bestuur en schaarden zich dan ook in 1830 bij de opposanten van de nieuwe staat.

Vijf loges, drie in Gent, één in Lokeren en één in Sint-Niklaas, bleven nog jaren trouw aan het Grootoosten der Nederlanden. Een aantal andere werkplaatsen leden zodanig onder de inwendige verdeeldheid, dat ze hun activiteiten staakten.

Natuurlijk hadden zich ook een aantal broeders aan de kant van de revolutie geschaard. Vooral in Brussel was dit het geval, zodat al in oktober 1830 door de loge *Les Vrais Amis de l'Union* een initiatief werd genomen om prins Frederik vervallen te verklaren van zijn jurisdictie over de Zuidelijke Nederlanden. Enkele loges sloten zich hierbij aan, hoewel alles op hoogst onregelmatige wijze gebeurde, met miskenning van de gebruikelijke maçonnieke procedures. Nood breekt wetten, zo meende men.

De verkiezing van Leopold van Saksen Coburg (1790-1865) tot koning der Belgen werd in de loges gunstig begroet. Hij was immers zelf in zijn jeugd in een Zwitserse loge geïnitieerd. Ook al waren zijn banden met de Orde bijna onbestaande geworden, toch werd hij als een echte broeder door de Belgische maçons begroet. Toen hij door hen benaderd werd, bevestigde hij zijn welwillendheid ten opzichte van de vrijmetselarij en direkt hoopte men dat hij als grote beschermheer, misschien zelfs als grootmeester zou willen optreden. Men besliste alvast dat de tijd gekomen was om een Grootoosten van België op te richten. Op 23 februari 1833 werd het plechtig geïnstalleerd. Het was geen onverdeeld succes, want slechts dertien loges namen aan de oprichting deel. Alle overige waren ofwel ingesluimerd, ofwel vijandig gestemd. De hoop Leopold I tot het grootmeesterschap te bewegen bleek ijdel. Na heel wat vertragingsmanoeuvres werd in 1835 baron Goswin de Stassart (1780-1854), voorzitter van de Senaat en gouverneur van Brabant, tot grootmeester verkozen. Hij was een vertrouwensman van de koning en aanvaardde de functie op diens suggestie.

De eerste jaren van de nieuwe obediëntie verliepen moeizaam. De gelederen waren deerlijk geslonken en in vele steden moest van niets of bijna niets herbegonnen worden. De Orangistische loges bleven spaken in de wielen steken. In de provincie Luik stak het particularisme de kop op en werd een dissidente *Fédération maçonnique belge* opgericht. Er rezen ook betwistingen en bevoegdheidsconflicten tussen het Grootoosten en de *Operraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus*, die zich als obediëntie voor de toekenning van de hoge graden had gehandhaafd. De betrekkingen met obediënties in andere landen kwamen maar moeizaam tot stand. Het was dus een alles behalve rooskleurig nieuw begin.

Definitieve breuk met de Kerk.

In overeenstemming met de traditionele regels van de vrijmetselarij had het Grootoosten van België in het artikel 135 van zijn statuten bepaald dat *de loges zich niet zullen inlaten met politieke of religieuze vraagstukken*. Dit bleek al heel vlug dode letter. In de revolutie hadden de ultramontaanse katholieken of *klerikalen* en de meer liberaal geïnspireerde of *antiklerikalen* de handen in elkaar geslagen. Dit bleef evenwel niet duren. Ondanks de grote inspanningen die de koning zich getroostte, werd het Unionisme weldra weggeveegd door de groeiende politieke tegenstellingen. Alleen de vrees voor een nieuwe inval vanuit Nederland en de onzekere internationale erkenning van het jonge koninkrijk zorgden nog voor een zekere samenhorigheid.

De eerste openlijke strijd werd gevoerd rond het hoger onderwijs. In 1834 besloot het Belgisch episcopaat in Mechelen een katholieke universiteit op te richten. In de loges vond men dat het onmogelijk was de universitaire vorming uitsluitend in de handen van de clerus te laten. De regering bekommerde zich niet om de rijksuniversiteiten, zo oordeelden de vrijmetselaars en onder impuls van de broeders Auguste Baron (1794-1862) en Pierre-Theodore Verhaegen (1796-1862) lag het Grootoosten ten grondslag aan een vrije universiteit in Brussel, die op 20 november 1834 haar deuren opende. Zowel de clerus als de vrijmetselaars beseften het grote belang van de universitaire vorming, die de kaders en de elites van de toekomst zou leveren. Het werd het begin van een hevige concurrentie, die decennia lang de politieke strijd zou beheersen.

De overgrote meerderheid van de logebroeders was op dat ogenblik nog praktiserend katholiek. Bij meer dan één gelegenheid beleed plaatsvervangend grootmeester Theodore Verhaegen zijn aanhankelijkheid aan het katholieke geloof. Dit kon evenwel de clerus en de ultramontaanse *klerikale* meerderheid van de bevolking geen voldoening schenken. Politiek en godsdienst bleven zo nauw met mekaar verweven, dat een definitieve breuk onvermijdelijk werd. Die kwam er in december 1837. Vanaf alle kansels van het koninkrijk werd een herderlijke brief voorgelezen waarin werd bevestigd dat alle vrijmetselaars *in de ban van de katholieke kerk* waren. Zo klonk de veroordeling: *Met verdriet hebben wij er kennis van genomen dat sommige gelovigen, toevertrouwd aan onze herderlijke zorg, menen dat zij zonder gewetensnood, lid kunnen worden van vrijmetselaars-genootschappen en er de samenkomsten van bijwonen. Het is onze plicht ervoor te zorgen dat deze dwaling die zo schadelijk kan zijn voor het heil der zielen, zich niet verder verspreidt. Daarom verzoeken wij U, Mijne Heren, uw parochianen er door voorlezing op de kansel van te informeren dat de in onze bisdommen werkzame verenigingen van vrijmetselaars - welke ook hun naam zij - uitdrukkelijk door hun Pauselijke hoogheden zijn veroordeeld. Daarom is het uitdrukkelijk verboden deel uit te maken van de vrijmetselarij of ermee op enigerlei wijze te sympathiseren. Wie dit toch doet, betoont zich onwaardig nog langer de absolutie of andere sacramenten te ontvangen en dit tot hij ernstig berouw heeft betoond*

Voortaan was elke dubbelzinnigheid uitgesloten. De vrijmetselarij werd een vijand van de Kerk, en als ze wou overleven, bleef er haar niets anders over dan dit inderdaad te worden. Sommige broeders onderwierpen zich aan het mandement en verlieten de werkplaatsen. De meesten bleven en verzaakten een geloofspraktijk, die ze toch al niet meer met grote overtuiging beoefenden. De loges werden verzamelplaatsen voor de vrijzinnigen. Voortaan was de vrijmetselarij niet meer alleen politiek antiklerikaal, maar werd ze stilaan de vaandeldrager van het atheïsme.

Artikel 135 verdwijnt.

De fictie dat men zich in de loges niet met politiek mocht bezighouden, werd nu definitief opgeheven. Onder impuls van de vrijmetselarij werd in 1841 de *Société de l'Alliance* opgericht, die in 1846 zou uitgroeien tot de liberale partij. Voorzitter werd de magistraat en politicus Eugène Defacqz (1797-1871), die in 1842 ook grootmeester van het Belgisch Grootoosten werd.

De unionistische regering, hierin gesteund door de koning, reageerde ongunstig tegen de oprichting van een politieke partij die voor het eerst een georganiseerde oppositie wilde voeren. Ze verbood aan ambtenaren en militairen om van de *Alliance libérale* lid te zijn, en aangezien de stimulerende rol van de loges voldoende bekend was, werd ook dit lidmaatschap negatief beoordeeld. De minister van Oorlog, generaal Prisse (1788-1856), die nochtans zelf in 1838 lid van*Les Amis Philanthropes* was geworden, paste de onderrichtingen nauwgezet toe.

In juni 1847 won de *Association libérale et constitutionelle* de verkiezingen en werd voor het eerst een homogeen liberaal kabinet gevormd, onder leiding van Charles Rogier (1800-1885). Hijzelf en sommige van zijn ministers zoals generaal Pierre Chazal (1808-1892) en Walthère Frère-Orban (1812-1896) waren vrijmetselaar geweest, maar hadden het actieve lidmaatschap opgegeven. Niettegenstaande de overwinning bleef de eenheid van de liberale krachten wankel. De *Alliance libérale* groeide uit tot een radicale dissidentie die in oppositie stond met de meer gematigde meerderheid van *de Union libérale*.

Ook in de loges liet deze tweespalt zich gevoelen en was ze aanleiding tot heel wat gekrakeel, waarbij niet zelden persoonlijke rivaliteiten werden uitgevochten. Voortaan schenen liberale politiek en logeleven zo nauw met elkaar verweven dat de buitenwereld geen verschil meer maakte tussen beide. We hoeven nochtans maar de archieven na te gaan om vast te stellen dat veel maçons deze vermenging allesbehalve genegen waren en zich vaak verzetten tegen de ongewenste intrusie van de politiek in de logetempels. Na hevige strijd werd uiteindelijk het pleit gewonnen door de *reformisten*. Onder de dynamische leiding van Theodore Verhaegen dwongen zij de meer traditioneel gezinde dignitarissen tot ontslag en namen zij hun plaats in.

In 1854 werden de statuten aan de praktijk aangepast en werd artikel 135, dat de behandeling van politieke en religieuze vraagstukken verbood, definitief geschrapt. Van een goedmoedige en filantropische gezelligheidsvereniging was de Belgische vrijmetselarij geëvolueerd tot een strijdende actiegroep. Niet iedereen was het hiermee eens, verre daarvan zelfs. De *Suprême Conseil* verzette zich in blok en fungeerde als toevluchtsoord voor loges die zich niet wilden onderwerpen aan wat ze een machtsgreep vonden. Zo besloot de Brusselse loge *Les Vrais Amis de l'Union*, waartoe oud-grootmeester Defacqz behoorde en die voorgezeten werd door

de latere burgemeester van Brussel André Fontainas (1807-1863), de banden met het Grootoosten te verbreken en zich onder de hoede van de Schotse ritus te plaatsen.

In de meeste werkplaatsen werd heftig gedebatteerd, met een aantal scheuringen en insluimeringen tot gevolg. De reformisten hadden de maçonnieke tempel op zijn grondvesten doen wankelen en een aanzienlijke taak wachtte hun om de aangerichte schade te herstellen. Die schade was al even belangrijk in de internationale betrekkingen. Het toelaten van politieke en religieuze discussies in de tempels, was in strijd met een van de fundamentele principes van de vrijmetselarij. Een aantal Grootloges verbrak dan ook de vriendschappelijke relaties met het Belgisch Grootoosten, terwijl de meeste andere de contacten tot een minimum beperkten. Terwijl sommige loges evolueerden tot politieke clubs en de inwendige twisten hoog oplaaiden, werd ook de *profane* wereld meer en meer geïnformeerd over wat in de tempels omging. Verschillende vrijmetselaars schrokken er niet voor terug de *vuile was* uit te hangen en dit was natuurlijk koren op de molen van al diegenen die in de vrijmetselarij de vijand nummer één zagen. Een aantal boeken en pamfletten gooide de inwendige evolutie en conflicten te grabbel voor het grote publiek en naast relatief ernstige en goed gedocumenteerde geschriften, zoals die van de Brugse journalist Amand Neut (1812-1884), verschenen de gekste verhalen. Zij vonden een publiek dat niets liever wenste, dan aan pikante geschiedenissen geloof te hechten.

Tegen het einde van zijn leven besefte Theodoor Verhaegen dat hij zeer ver was gegaan in de politisering van de loges en keerde hij hierop terug. Op Witte Donderdag 1862, tijdens het jaarlijkse Rozenkruisersfeest, bevestigde hij dat de Belgische vrijmetselarij nog wel verder de politieke discussie zou blijven voeren, maar geen bindende beslissingen meer zou nemen en dus ook niet meer van de broeders die liberaal mandataris waren, zou eisen dat ze blindelings de logebeslissingen zouden uitwerken. Dit was een belangrijke toegeving, die het o.m. senator Joseph Van Schoor (1806-1895) mogelijk maakte om na Verhaegen de functie van Grootmeester te aanvaarden, zonder zich belemmerd te voelen door eventuele imperatieve mandaten voor zijn stemgedrag als wetgever.

Doorgedreven politisering

Tot aan de afschaffing in 1893 van het censuskiesrecht telde België nauwelijks 100.000 stemgerechtigde burgers. Een kleine maar actieve groep kon dan ook op beslissende wijze de verkiezingen beïnvloeden. Men liet niet na er aan katholieke zijde voor te ijveren in de schoot van lokale of arrondissementele kiesverenigingen. Voor de liberalen trad in veel gevallen de plaatselijke loge als officieuze kiesvereniging op. Sommige werkplaatsen namen de voorzorg de rituele bijeenkomsten te beëindigen, de vrijmetselaarsgewaden af te leggen en zich naar de *vochtige kamer* te begeven om er politiek te bedrijven. Zo wilden ze duidelijk de symbolische scheiding aantonen tussen hun werkzaamheden als ingewijden en de zaken van de profane wereld. De resultaten waren evenwel identiek: in grote mate in de loges werden de liberale investituren toegekend.

De vrijmetselarij trad ook op als inspirator en initiatiefnemer van wat we paramaçonnieke organisaties kunnen noemen. De *Ligue de l’enseignement*, die niet alleen opkwam voor de verdediging van het rijksonderwijs maar in dit onderwijs de volledige laïcisering wilde doorvoeren, werd in 1864 door vrijmetselaars gesticht. Prominente liberale politici zoals Pieter Van Humbeeck (1829-1890), die van 1866 tot 1871 als adjunct-grootmeester en als grootmeester grote invloed op de *Grand Orient* uitoefende, en Jules Bara (1835-1900)

bereidden binnen de loges en de liga de onderwijswet voor, die ze in 1879 in het parlement goedgekeurd kregen.

Op het lokale vlak zamelde ieder werkplaats jaarlijks steungeld in voor de *Université libre de Bruxelles* en richtte ze op verscheidene plaatsen zelf kleuter- en lager onderwijs op: *schooltjes van de loge,* zoals ze in de volksmond genoemd werden.

Een hevig twistpunt rees rond de burgerlijke begrafenissen en de weigering van katholieke gemeentebesturen en van de clerus om ongelovigen in gewijde grond te begraven. In het beste geval voorzag men in aparte secties voor de ongelovigen: *le trou des chiens*, zoals dit in klerikale kringen smalend werd genoemd. Om de burgerlijke begrafenissen waardig te kunnen organiseren, richtten vrijmetselaars in 1863 *La Libre Pensée* op. Van toen af ontstonden ook hevige controverses over de bewakingsdiensten, waarvan beweerd werd dat ze door de loges werden georganiseerd bij het afsterven van broeders, om priesters de toegang te ontzeggen en te verhinderen dat een maçon in extremis zou terugkomen op zijn engagement burgerlijk te worden begraven. Dit leverde natuurlijk stof voor allerhande sensationele verhalen.

Het radicaal liberale ministerie Frère - Van Humbeeck (1878-1884) betekende het hoogtepunt maar tevens het keerpunt voor de logeinvloed op het politieke leven. De *ongelukswet* Van Humbeeck op het lager onderwijs bracht het land op de rand van de burgeroorlog. De Kerk en de katholieke bevolking reageerden prompt en richtten uit het niets een eigen schoolnet op, dat vanaf 1880 méér dan 60 procent van de schoolgaande jeugd aantrok. Vooral in Vlaanderen verdween het lager rijksonderwijs bijna volledig. De progressieve liberalen dachten er niet aan hun houding te milderen, integendeel. *Nous irons jusqu'au bout,* klonk de door minister van justitie Jules Bara gelanceerde slogan.

In 1880 werden de diplomatieke betrekkingen met de H. Stoel verbroken, werden een aantal fnuikende maatregelen tegen de geestelijkheid genomen en werden de rekeningen van de kerkfabrieken aan pietluttige controles onderworpen. Bara hield zich zelfs met het formaat en het gewicht van de kaarsen bezig en kreeg natuurlijk prompt de bijnaam van *broeder-koster*. Ook al hadden de doctrinaire liberalen een aantal redenen om op te komen tegen de volgens hen te klerikale politiek van hun voorgangers, de sektarische aanpak had als resultaat dat de verkiezingen van 1884 voor de gedeeltelijke vernieuwing van de Kamer een ware catastrofe voor hen betekenden: slechts twee van de negenentwintig liberale kamerleden werden herkozen.

Tegen de liberale politiek hadden de katholieken, die voordien verdeeld waren in liberale katholieken en ultramontaanse conservatieven, zich op een gematigd kiesprogramma verenigd. De overwinning van 1884 luidde dertig jaar ononderbroken katholiek bewind in. Teruggedrongen in de politieke oppositie, kon de vrijmetselarij zich voortaan méér op het inwendige leven van de loges concentreren. Het was hoogst nodig, want de *profane* en politieke activiteiten hadden heel wat broedertwisten en verscheurende disputen veroorzaakt.

De *Opperbouwmeester* verdwijnt.

Het schrappen van artikel 135 was nog maar een begin geweest in de vrijzinnige evolutie van de loges. Van antiklerikaal werd de Belgische vrijmetselarij gaandeweg antigodsdienstig. Deze evolutie liep parallel met het versterkt dogmatisme van de Kerk. De pauselijke encycliek *Quanta cura* (1864) en de eraan toegevoegde *Syllabus,* waarin Paus Pius IX (1792-1878) tachtig dwalingen opsomde en veroordeelde, gaven voedsel aan katholieken die de

liberale grondwet van 1830 in ultramontaanse zin wilden amenderen om terug te keren naar een *katholieke staat* zoals onder het Ancien Regime. De meerderheid van de katholieke opinie bleef trouw aan de grondwet, maar de ultramontanen boden niettemin aan de vrijmetselaars heel wat stof tot controverse. In 1854 had de Kerk de Onbevlekte Ontvangenis van Maria als dogma afgekondigd. Dit gaf aanleiding tot een komisch incident: ter gelegenheid van de feestelijke viering van dit evenement, was ook het lokaal van *Les Amis Philanthropes* verlicht en dit natuurlijk tot ontzetting van de leden. Het bleek dat de kinderen van de huisbewaarder enkele lampions voor de vensters hadden geplaatst!

In 1870 volgde de dogmaverklaring van de pauselijke onfeilbaarheid in geloofszaken. De kerkelijke evolutie verscherpte de houding van de vrijmetselarij, die stilaan bijna uitsluitend vrijdenkers en atheïsten onder haar leden telde, een kleine groep protestanten en Israëlieten niet te na gesproken. De christelijke inhoud van veel ritualen, het openingsgebed en het wierookzwaaien, de aanwezigheid van de Bijbel werden velen stilaan teveel. Vooral de aanroeping van de *Opperbouwmeester van het Heelal* en het aanvaarden van de onsterfelijkheid van de zielen, kwamen hun méér en méér voor als een anachronisme.

In een eerste fase had de leiding van het Grootoosten een verzoenend standpunt ingenomen. *Opperbouwmeester* en onsterfelijkheid behoorden tot de tradities van de Orde, zo betoogde men. Hierin hoefde men geen dogmatische opstelling te zoeken en iedereen was vrij deze symbolische elementen te begrijpen zoals hij het zelf wenste. Deze stelling bleek mettertijd onhoudbaar en het onvermijdelijke gebeurde. In maart 1872 werd iedere referentie naar de *Opperbouwmeester van het Heelal* uit de statuten van het Belgisch Grootoosten geschrapt. De aanhef van artikel 1 luidde voortaan: *De vrijmetselarij, kosmopolitisch en progressief instituut, stelt zich tot doel de waarheid te zoeken en de mensheid te vervolmaken. Ze steunt op vrijheid en verdraagzaamheid. Ze formuleert geen enkel dogma en roept er geen enkel in.*

Met deze wijziging was de Belgische vrijmetselarij de eerste, nog voor de *Grand Orient de France* om zich op consequente wijze als een vrijdenkersvereniging te affirmeren. Hiermee waren niet alle problemen van de baan. Hoewel de vrijmetselarij voortaan bijna uitsluitend in agnostische kringen rekruteerde, bleven sommige loges de *Opperbouwmeeste*r aanroepen en de Bijbel op een ereplaats behouden. De *Suprême Conseil*, die de hoge graden bestuurde, bleef trouw aan de *landmerken* die in de internationale vrijmetselarij van kracht waren en bleef werken in naam van de Opperbouwmeester van het Heelal.

Van 1872 tot in 1959 zou de *Suprême Conseil* slagen in de delicate evenwichtsoefening om tot de internationale vrijmetselarij te blijven behoren en toch te rekruteren onder de vrijmetselaars van het vrijdenkende en door alle deïstische obediënties als *irregulier* bestempelde Grootoosten. Voortaan hielden de strijdende vrijzinnigen zich aan de drie eerste graden, die tot de bevoegdheid van het Grootoosten behoorden. De ritualen werden er tot een minimum beperkt en ontdaan van alle christelijke en de meeste Oudtestamentische reminiscenties. En toch waren er in het atheïstische Grootoosten broeders die jaar na jaar de stap zetten naar de hoge graden, waar zij in een deïstisch, zelfs christelijk klimaat terechtkwamen: Eén van de vele mysteries - of inconsequenties - van de vrijmetselarij.

Door het Grootoosten werd de strijd tegen de katholieke vijand met kracht voortgezet. Men rekende hierbij op de onvoorwaardelijke medewerking van alle broeders. Als sommigen afweken van de rechte lijn, konden zij op weinig welwillendheid rekenen. Wie zijn kinderen naar katholieke scholen stuurde, wie zijn dochters in de kerk liet trouwen, wie voor een

toelage durfde te stemmen voor een katholieke instelling, werd berispt, bestraft en soms verstoten. Wie aan zijn sterfbed een priester had toegelaten en kerkelijk begraven werd, kreeg geen *in memoriam* in zijn loge.

De grote interne verdeeldheid.

In het jaar 1883 telde het Belgische Grootoosten nog slechts 2.789 leden en een niet onbelangrijk aantal beperkte zich tot een passief lidmaatschap, ontgoocheld als zij waren door de talrijke ruzies en meningsverschillen, die meestal van politieke aard waren. Minstens tot aan de Eerste Wereldoorlog bleef de band tussen de loges en de liberale partij zeer nauw. De grote meerderheid van de vrijmetselaars behoorde uitgesproken tot de liberale politieke familie. Voor een jonge liberaal met politieke ambities betekende het logelidmaatschap een belangrijke troef. In de loges stonden vaak liberale afgevaardigden aan het hoofd van de lokale werkplaatsen. In de Brugse loge *La Flandre*, gesticht in 1881, was advocaat Alphonse Meynne (1839-1915) vele jaren achtbaar meester. Hij was terzelfder tijd liberaal gemeenteraadslid en voorzitter van de lokale *Alliance libérale*. Zijn opvolgers waren eveneens actieve liberale voormannen. Hetzelfde deed zich voor in de meeste werkplaatsen.

Op nationaal vlak was het net eender. De opeenvolgende grootmeesters van het Grootoosten bleven ze, na het grootmeesterschap van de grote liberale voormannen uit de vorige periode, de Stassart, Verhaegen, Van Schoor en Van Humbeeck, bij voorkeur onder de liberale politici zoeken. De journalist Auguste Couvreur (1827-1894) en de chemicus Henri Bergé (1835-1911) waren Brusselse politici; graaf Eugène Goblet d'Alviella (1846-1927) werd vice-voorzitter van de Senaat en tijdens de Eerste Wereldoorlog lid van de Belgische regering in Le Havre; de handelaar Victor Lynen (1834-1894) was gemeenteraadslid in Antwerpen en de makelaar Ernest Reisse (1845-1894) was provincieraadslid in Brabant; de directeur van de *Ecole des Mines* Charles Houzeau de Lehaie (1832-1922) was senator voor Bergen; stadsingenieur Gustave Royer (1848-1923) was senator voor Antwerpen; dokter Joseph Descamps (1845-1926) was volksvertegenwoordiger voor Bergen en Charles Magnette (1868-1927) werd voorzitter van de Senaat en minister van Staat. Geen van hen behoorde tot de tenoren van de partij, hoewel hun invloed op de politieke besluitvorming en hun rol als discrete *kingmakers* niet onderschat moet worden. De leiders behoorden tot de politiek gematigde en conservatieve strekking.

Een actieve minderheid onder de broeders behoorde tot een meer radicale groep, die zich zowel in de liberale partij als in de loges met klem manifesteerde. De onbetwiste leider van de radicalen was Paul Janson (1840-1913). In 1885 had hij zich kandidaat gesteld voor de functie van Eerste Grootopzichter, maar was met 183 stemmen tegen 106 door oud-grootmeester Henry Bergé verslagen. Paul Janson had grote belangstelling voor sociale vraagstukken en was voorstander van het algemeen stemrecht. Hij was zelfs lid geweest van de Eerste Internationale. In 1887 kwam het tot een open breuk met de gematigde liberalen en Janson richtte een *Progressieve Partij* op, die opkwam voor stemrecht voor alle burgers die lezen en schrijven konden, verplicht lager onderwijs, regeling van de kinderarbeid, wettelijk statuut voor de vakbonden, afschaffing van het lotingsysteem, gelijkheid van de twee nationale talen en volledige scheiding tussen Kerk en Staat. Dit programma sloot nauw aan bij dat van de in 1885 opgerichte Belgische Werkliedenpartij en het is dan ook niet verwonderlijk dat veel radicalen zich na de doorbraak van de socialisten in 1894 bij deze partij aansloten.

Grootmeester Goblet d'Alviella beschreef de toestand in de loges zo: *De bijeenkomsten ontaardden weldra in echte meetings, waar men er zich niet meer om bekommerde de*

verschillende aspecten van sociale en politieke problemen uiteen te zetten en te bestuderen, maar waar men resoluties wou afdwingen meerderheid tegen minderheid en hiervoor het hele arsenaal aanwendde van voorstellen, tegenvoorstellen, amendementen, agenda's, prealabele kwesties en andere parlementaire trucs.

Om dit te begrijpen moet men in herinnering brengen dat de conservatieve meerderheid in het Grootoosten de wijziging van het kiesstelsel had bevochten. De invoering van het algemeen meervoudig stemrecht betekende het einde van de electorale invloed van de vrijmetselarij. Deze kon immers een aanzienlijke impact hebben op kleine en goed controleerbare groepen, maar werd machteloos wanneer ieder mannelijke staatsburger mocht kiezen. De nieuwe kieswet deed het aantal kiezers stijgen van 136.755 tot 1.370.687 en doordat een aantal kiezers twee of drie stemmen mochten uitbrengen, steeg het aantal uit te brengen stemmen boven de twee miljoen. Deze wijziging, die tevens bepaalde dat de zetels in elk district volgens het systeem van de absolute meerderheid zouden worden toegewezen, was catastrofaal voor de liberale partij. De verkiezingen van oktober 1894 brachten ze van 61 op 20 zetels. De socialisten deden hun grote intrede in het parlement met 28 zetels. De katholieken versterkten hun meerderheid en behaalden 104 zetels. De gevolgen hiervan waren dramatisch voor de loges, die beseften dat de tijd van hun electorale invloed definitief voorbij was. De disputen tussen de *doctrinairen* of conservatieven en de *progressieven* of linksen laaiden hoog op. Het bleek weldra niet meer mogelijk beide groepen vreedzaam bijeen te houden in een zelfde werkplaats.

De ruzies binnen de loges verliepen daarbij parallel met publieke controverses, onder meer in de schoot van de ULB. In 1890 had een eerste hoog oplaaiend dispuut plaatsgevonden, toen het briljante maar te *rationalistisch* bevonden doctoraal proefschrift van de jonge filosoof Georges Dwelshauvers (1866-1937) geweigerd werd. De professoren van de Brusselse faculteit wijsbegeerte en letteren, in de eerste plaats Guillaume Tiberghien (1819-1901), behoorden tot de spiritualistische, deïstische school van de Duitse wijsgeer Karl Krause (1781-1832). Deze had het nieuwe woord *panentheïsme* uitgevonden om zijn godsgedachte te definiëren: God die de eenheid is van al wat is (een pantheïstische visie), maar zonder dat God met dit Al volledig te vereenzelvigen is: er is nog een Godheid die al wat is, overstijgt; alles is in God maar God is nog méér. De strijd tussen deïsten, of het nu theïsten, pantheïsten of panentheïsten waren, en atheïsten of *rationalisten* had heel wat ruimere weerklank en een veel concretere inzet dan een ideeënstrijd tussen kamergeleerden. De logekolommen trilden mee op het ritme van de discussies.

In de ULB en in de loges volgden de incidenten elkaar snel op en trad een steeds grotere polarisatie op. Paul Janson, de vaandeldrager van de progressieven, moest het telkens weer afleggen, zowel bij zijn kandidatuur voor een hoge functie in het Grootoosten als voor de functie van inspecteur-generaal van de ULB, tegen vertegenwoordigers van de conservatieve meerderheid. De tegenstellingen barstten in alle hevigheid uit in 1894, op het ogenblik dat de loges getraumatiseerd waren door de liberale verkiezingsnederlaag. Het was weer een ULB-incident dat de lont aan het vuur stak. De Franse geograaf Elisée Reclus (1830-1905) had een leerstoel verkregen aan de ULB, maar die werd hem ter elfder ure ontzegd vanwege zijn sympathieën voor de anarchistische beweging, die op dat ogenblik voor heel wat controverses zorgde. De ruzie laaide hoog op tussen de overwegend orthodox-liberale leiding van de universiteit en de progressieve en linkse professoren en studenten. Het kwam tot een breuk en onder leiding van professor Edmond Picard (1836-1924) werd een *Université nouvelle* opgericht, die het tot na de Eerste Wereldoorlog als concurrente van de ULB volhield.

Tot aan de Eerste Wereldoorlog.

De politieke en ideologische tegenstellingen hielden een grote bedreiging in voor het Grootoosten. Men slaagde erin ze gedeeltelijk te overwinnen, dank zij vooral de modererende invloed van Goblet d'Alviella, van Magnette en van de militaire auditeur en maçonniek auteur Pierre Tempels (1825-1923). Zij slaagden erin om na 1894 de gemoederen tot bedaren te brengen. Net als in het verleden zou elkeen binnen de werkplaatsen zijn overtuigingen over politieke en religieuze kwesties de vrije loop kunnen laten, maar er zouden voortaan geen algemene besluiten meer uit getrokken worden en zeker geen stemmingen over uitgelokt worden. Dit kon des te beter gebeuren, omdat binnen het Grootoosten, en vooral in de grote steden, *gespecialiseerde* loges groeiden die de aanhangers van een bepaalde maatschappijvisie groepeerden.

De *rechtse* en de *linkse* maçons konden zich zo elk in hun tent terugtrekken. Vlak voor de viering van haar honderdste verjaardag, splitste de belangrijkste Belgische loge *Les Amis Philanthropes* zich gewoon in twee. Dit gebeurde op 10 december 1894, zes weken na de wetgevende verkiezingen. Voortaan vonden de meer progressieve leden zich terug in de *Amis Philanthropes sans numéro* en de conservatieven in *Amis Philanthropes numéro 2*. De vreedzame coëxistentie werd verkozen boven een onmogelijk geworden broederlijkheid. Deze modus vivendi maakte het de progressieve en vrijzinnige liberalen en de conservatieve en meer *spiritualistische* liberalen mogelijk voortaan méér aandacht te hebben voor wat hun verbond, in de eerste plaats het liberalisme en het antiklerikalisme, dan voor wat hen op het politieke en ideologische vlak scheidde.

Vrijmetselaars die tot de radicaal-liberale strekking behoorden en de overstap maakten naar de socialisten, zoals de professoren Guillaume De Greef (1842-1924) en Edmond Picard evenals Louis de Brouckère (1870-1951) bleven welkom in de tempels. Dit opende meteen de weg voor de kopstukken van de Belgische Werkliedenpartij om eveneens bij de loges aan te kloppen. De voorzitter van de Tweede Internationale Emile Vandervelde (1866-1938), werd in 1899 lid van *Les Amis Philanthropes*, waar de Antwerpenaar Camille Huysmans (1871-1968) in 1900 werd geïntroniseerd. Talrijke socialistische voormannen volgden hun voorbeeld. Het lijkt niet overdreven te zeggen dat in de schoot van de loges de weg werd voorbereid die leidde tot de opname van socialisten in Belgische regeringen. Toen tijdens de Eerste Wereldoorlog de homogeen katholieke regering uitgebreid werd met twee liberale en één socialistische minister, namen Goblet d'Alviella, Paul Hymans (1865-1941) en Vandervelde die functie op: alle drie behoorden ze tot *Les Amis Philanthropes* in Brussel.

Logeleden tot aan de Eerste Wereldoorlog.

In 1887 publiceerde de Brusselse uitgever Tillot onder de titel *La Belgique maçonnique* een lijst van ongeveer 5.500 personen die tussen 1830 en 1885 tot de Belgische loges behoord zouden hebben. Ook al zal niet tot in detail alles juist geweest zijn, toch mag men deze lijst als voldoende representatief beschouwen om er besluiten uit te trekken over de rekrutering van de loges.

De grootste groep, méér dan één vierde van het totaal, bestond uit militairen, van onderluitenanten tot generaals. In aantal werden ze onmiddellijk gevolgd door de categorie van de handelaars. Dit was een ruime groep waarin we allerhande beroepen aantreffen: industriëlen, bankiers, brouwers, drukkers, hoteliers, slagers, juweliers, enz. De vrije beroepen waren met ongeveer vijftien procent de derde groep: geneesheren, notarissen, architecten, ingenieurs, apothekers, makelaars, maar vooral advocaten. Magistraten, gerechtsdienaars en ambtenaren maakten acht procent van het totaal uit en leerkrachten, vanaf onderwijzers tot professoren aan de ULB, vijf procent.

Opvallend groot, zeker méér dan tien procent, was de aanwezigheid van artiesten: schilders, beeldhouwers, schrijvers, maar vooral musici. Het feit dat in logebijeenkomsten veel gezongen werd, was er ongetwijfeld aanleiding toe dat beroepszangers als *frères à talent* speciaal gesolliciteerd werden om de *colonne d}harmonie* te vormen. Vooral de zangers van de Muntschouwburg waren graag geziene broeders.

Een andere vaststelling uit de lijst van 1887 is, dat de vrijmetselarij vooral een Brusselse aangelegenheid was: méér dan vijftig procent van de leden woonden in Brussel en een aantal leden die in de provincies woonden, waren niettemin bij een Brusselse loge aangesloten. Het was natuurlijk minder gemakkelijk, vooral in het katholieke Vlaanderen, om zich tot de vrijmetselarij te bekennen. Militairen waren vooral zeer talrijk in de eerste jaren van het Belgisch Koninkrijk en hadden hun eigen militaire loges. De bekendste onder hen waren de generaals Auguste Belliard (1769-1832), Mathieu Brialmont (1789-1885) en Henri-Alexis Brialmont (1821-1903), Albert Donny (1841-1923) en Jean Meiser (1857-1940). Onder druk van de overheid werd hun aantal na 1845 aanzienlijk geringer.

Het spreekt vanzelf dat onder de negentiende-eeuwse broeders geen priesters meer voorkwamen, tenzij ze uit het ambt waren getreden. De geleerde geoloog Alphonse Renard (1842-1903), die, in 1860 jezuïet geworden, in 1901 de Sociëteit en de Kerk verliet, werd lid van *Les Amis Philanthropes*. Ook de adel verdween bijna volledig uit de tempels, behalve enkele *blauwe* families, zoals de Goblet d'Alviellas, de de Chasteleers, de de Kerckhove de Denterghems en de Van der Stegens.

De politieke wereld was ruim vertegenwoordigd, zoals we al hebben aangetoond. Dit was vooral het geval in Brussel, waarvan de meeste burgemeesters en schepenen actieve logebroeders waren. Te vermelden zijn Nicolas Rouppe (1769-1838), André Fontainas, Charles de Brouckère (1796-1860), Jules Anspach (1829-1879), Emile De Mot (1835-1909) en Charles Buls (1837-1914), de auteur van het onvolprezen werkje *L'esthétique des villes*. Ook in Antwerpen behoorden burgemeesters tot de loge, zoals Jan Van Ryswyck junior (1853-1906), die lid werd van *Les Elèves de Thémis*.

De maçonnieke invloed in de Brusselse agglomeratie was aanzienlijk. Hij wordt onder meer weerspiegeld in de straatnamen: de naam van méér dan tweehonderd vijftig negentiende en

twintigste-eeuwse maçons werd aan een straat, laan of plein gegeven. Zo blijven enkele namen ruime bekendheid genieten, die anders nog nauwelijks in de herinnering zouden voortleven. Te noemen zijn onder meer Emile Bockstael (1838-1920), August Reyers (1843-1924), Louis Mettewie (1855-1942), Emile Jacqmain (1855-1942), Louis Schmidt (1877-1944), Jean Fonsny en Leon Van der Kindere (1842-1906). Niet minder dan achtenveertig burgemeesters van Brussel en randgemeenten die met een straatnaam werden bedacht, waren vrijmetselaar. Zeven grootmeesters van het Grootoosten van België, vier Soevereine Grootcommandeurs van de Opperraad van België en tweeëntwintig achtbare meesters van Brusselse loges werden in een straatnaam vereeuwigd. Behalve aan hun activiteiten in het *profane* leven hadden ze deze postume hulde vaak te danken aan het feit dat hun opvolgers in de gemeentebesturen eveneens vrijmetselaar waren.

Politici waren natuurlijk niet de enige prominente leden in de Belgische loges. Een opvallende industriële figuur was de kachelfabrikant Nestor Martin (1825-1916), die in 1898 door het Grootoosten werd gelukgewenst omdat hij in *Saint-Hubert, in de burcht van het bijgeloof en het fanatisme, de strijd voor recht, vrijheid en rechtvaardigheid* gevoerd had.

Onder de artiesten noemen we François Van Campenhout (1779-1848), auteur van het Belgisch volkslied, de vioolvirtuozen Henry Vieuxtemps (1820-1881) en Charles Hanssens (1802-1871) evenals de beeldhouwer Constantin Meunier (1831-1905). Heel wat schilders behoorden tot de loge. Onder hen de neoclassicistische schilder Fran·ois Navez (1787-1869), de historieschilder André Hennebicq (1836-1904), de portretschilder Edouard Agneessens (1842-1885) en de dierenschilders Eugeen Verboeckhoven (1798-1881) en Alfred Verwee (1838-1895), alsook de waterverfschilder Felix Bovie (1812-1880) en de schilder, graficus en schrijver Felicien Rops (1833-1898). Grote architecten zoals Alban Chambon (1847-1929), Paul Hankar (1859-1901) en Jean Hasse (1849-1923) waren vrijmetselaar. De grootste onder de vrijmetselaars die literatuur bedreven, was de auteur van de *Légende d'Ulenspiegel*, Charles De Coster (1827-1879). In 1858 werd hij lid van *Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis* in Brussel.

Vlamingen in de Tempels.

De Nederlandse literatuur werd op de kolommen vertegenwoordigd door de dichter, onvermurwbare orangist en achtbare meester van *Les Vrais Amis* in Gent, Karel Vervier (1789-1872); door de flamingant en stichter van de *Liberale Vlaamse Bond* Julius De Geyter (1830-1905), auteur van het *Beiaardlied* (*Dan mocht de beiaard spelen..*), dat door Peter Benoit op toon werd gezet; door de stichter van '*t Zal wel gaan* en van de *Vlaamse Liberale Vereniging* Julius Vuylsteke (1836-1903) en door de dramaturg en ijveraar voor een Vlaamse Schouwburg in Brussel, Emmanuel Van Driessche (1824-1897). Alle vier waren ze tevens liberaal afgevaardigde in de raad van hun gemeente of provincie.

Belangrijk in de Vlaamse Beweging, vooral in Brussel, was Emmanuel Hiel (1834-1899), die naast zijn vele teksten voor cantates en oratoria, waaronder *De Schelde*, getoonzet door Peter Benoit, ook *Het Lied der Vlamingen* schreef: *Waar Maas en Schelde vloeien, De Noordzee bruist en stormt...*. Hij was lid van *Les Amis Philanthropes* in Brussel.

Een volgende generatie maçons telde eveneens verschillende Vlaamse literatoren. Max Rooses (1839-1914) was conservator van het Plantin-Moretusmuseum in Antwerpen, schreef een standaardwerk over Rubens en was een gezaghebbend literatuurcriticus. Julius Sabbe (1846-1910) was de minnende dichter van de stad Brugge en één van de voorvechters van

Brugge Zeehaven. Julius Hoste (1848-1933), dramaturg en journalist, verwierf vooral bekendheid als stichter van *Het Laatste Nieuws*. Isidoor Teirlinck (1851-1934) en zijn zwager Raimond Styns (1850-1906), beiden lid van *Les Amis Philanthropes,* schreven samen de populaire roman *Arm Vlaanderen*, die over de schoolstrijd handelde. Theophiel Coopman (1852-1915) was de auteur van het mooie lied *Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief* en medeauteur van verzamelwerken zoals de *Geschiedenis der Vlaamsche letterkunde* en de *Bibliographie van den Vlaamschen taalstrijd*. Ook nog te vermelden zijn de jeugdvriend van Albrecht Rodenbach, Pol De Mont (1857-1931), de auteur van *Het gezin Van Paemel* Cyriel Buysse (1859-1932) en Maurits Sabbe (1873-1938), die naast zijn academisch werk ook de auteur was van *De filosoof van 't sashuis, Een mei van vroomheid* en *De nood der Bariseeles*, die zich allemaal in het vredige Brugge afspeelden.

Al deze personages waren sieraden van de Belgische vrijmetselarij. Weinig of geen onder hen was in de *profane* wereld als dusdanig bekend. Hadden ze zich als vrijmetselaar kenbaar gemaakt, dan zouden ze hiervan wellicht enige ongunstige weerslag hebben ondervonden, maar zouden zij ongetwijfeld het prestige en de uitstraling van de loges bevorderd hebben. Het eeuwige dilemma voor een vrijmetselaar!

Nieuwe strijd met de Kerk.

Had de Belgische vrijmetselarij vanaf 1894 veel van haar politieke macht verloren en was ze vooral bezig met het helen van de eigen wonden, de strijd met de katholieken zou weldra weer hoog oplaaien. In 1884 had paus Leo XIII (1810-1903) met zijn encycliek *Humanum genus* het signaal gegeven voor nieuwe aanvallen op de *sekte*. De encycliek en wat erop volgde, behoort niet tot de mooiste bladzijden van de Kerk. Zoals in elk conflict kan men de schuld op de andere werpen. Het is duidelijk dat de vrijzinnigen en in de eerste plaats de vrijmetselaars, waar zij aan de macht kwamen, de positie en de invloed van de Kerk wilden breken. Men had het in België vastgesteld met de liberale regering Frère-Orban en Van Humbeeck. Men zag het nog duidelijker in Frankrijk en in Italië. Het pauselijk leergezag had dus wel redenen om met kracht de Kerk en de kerkelijke instellingen te verdedigen. De nieuwe veroordeling werd evenwel het signaal voor heel wat minder fraaie aanvallen, die werden georganiseerd door leden van de lagere clerus en die aanleiding gaven tot het oprichten van antimaçonnieke liga's. De verwijten en beschuldigingen tegen de loges en tegen individuele vrijmetselaars waren heftig, overdreven en vaak kinderachtig.

In ons land werd in 1910 een *Antimaçonnieke Liga* opgericht, die zich liet gelden door woord en geschrift. De Franse evolutie was hieraan niet vreemd. In Frankrijk was de vrijmetselarij trager in de richting van de vrijzinnigheid geëvolueerd dan in België, maar onder de Derde Republiek was dit vanaf 1877 een voldongen feit. In tegenstelling tot België, waar de vrijmetselaars en hun ideeën vanaf 1884 voor dertig jaar in de oppositie werden gedrongen, triomfeerde in Frankrijk het laïciserende gedachtegoed. Parlement en regering telden talrijke actieve vrijmetselaars. De katholieke scholen en de religieuze congregaties werden de voornaamste schietschijven. De katholieken beschouwden de wetten die tegen hun werden ingevoerd, als een nieuwe kerkvervolging.

In 1904 kwam aan het licht dat in de *Grand Orient* een inlichtingendienst werkte, die als opdracht had de officieren in het leger te bespioneren en aan de minister van oorlog aan te wijzen wie *goede republikeinen* waren die hij bij voorkeur moest bevorderen ten nadele van officieren die als katholiek en anti-republikeins gebrandmerkt werden. Het schandaal was enorm. De oprichting van een Franse *Ligue antimaçonnique* was er een direct gevolg van.

Vooral in de jaren 1912-1914 was de anti-maçonnieke activiteit aanzienlijk, zowel in Frankrijk als in België.

De oorlog maakte hieraan een einde en bracht zelfs een toenadering tot stand tussen grootmeester Charles Magnette en kardinaal Mercier (1851-1926). De loges die door de bezettende overheid in het oog werden gehouden maar niet verboden, beperkten zich tijdens de oorlog tot hulpverlenende activiteiten: inrichting van veldhospitalen, hulp aan geteisterde broeders, uitdeling van soep en middagmalen, oprichting van aan- en verkoopcoöperaties, enzovoort.

Vlak voor de oorlog telde het Belgisch Grootoosten 4300 leden, in 1918 waren het er nog 3700. In een sfeer van vurige vaderlandsliefde en teruggevonden nationale eendracht kon de vrijmetselarij zich spoedig herstellen. In de euforie van de overwinning verstomden de wederzijdse aanvallen tussen vrijmetselaars en integristische fracties in het katholieke kamp. Niet voor lang evenwel.

Het interbellum.

In 1934 nog kon de vrijmetselaar Maurice Cock in zijn studie *A l'assaut de la franc-maçonnerie* besluiten dat van de vooroorlogse aanvallen tegen de vrijmetselarij *niets, tenzij bij sommigen enige schaamte* was overgebleven. Toch stapelden de wolkenvelden zich toen al boven de tempels op. Totalitaire regimes, zowel van rechts als van links, verboden de ene na de andere de vrijmetselaarsactiviteiten. De Sovjetunie had het voorbeeld gegeven in 1917 en het regime van Bela Kun in Hongarije volgde in 1919. In West-Europa werden de loges het mikpunt van de fascistische of dictatoriale regimes, die één na één de *geheime genootschappen* verboden: het Horthyregime in Hongarije in 1920, Italië in 1925, Portugal en het Duitse Rijk in 1935 (de meeste loges hadden al vanaf 1933 hun werkzaamheden gestaakt), Polen in 1938, Spanje in 1940. De invasies van nazi-Duitsland en van de Sovjetunie deden de loges natuurlijk ook in alle landen van Oost-Europa verdwijnen.

Het Belgisch Grootoosten nam de verdediging op zich van de vervolgde broeders. In november 1925 publiceerde het een manifest, waarin plechtig werd geprotesteerd tegen de opheffing van de Italiaanse loges. Een jonge broeder van *Les Amis Philanthropes*, Leo Moulin (1906-1994), voegde de daad bij het woord en trok in mei 1931 naar Italië met een lading pamfletten tegen het fascisme. Hij werd aangehouden en veroordeeld en de hele vrijmetselarij spande zich in om hem vrij te krijgen. Dit slaagde een jaar later en Moulin werd als een held verwelkomd.

In 1933 publiceerde het Grootoosten een protest tegen de jodenvervolgingen in Duitsland en vanaf 1936 steunde hij de Spaanse republikeinen en vooral de Spaanse vrijmetselaars, die om hulp schreeuwden. Hoe meer de vrijmetselarij zich solidair toonde met de vervolgde broeders, des te meer werd ze natuurlijk het mikpunt van aanvallen door diegenen die het verbieden van de loges als een rechtmatige zaak beschouwden. Vanaf september 1939 kantten veel vrijmetselaars zich tegen de neutraliteitspolitiek van België en wilden ze de strijd aangaan aan de zijde van Engeland en Frankrijk. Hoewel het Grootoosten hier zelf geen stelling in nam, werd toch in de vijandige pers verzekerd dat de *Oproep der 59*, die door heel wat vrijmetselaars was ondertekend, een initiatief van de loges was.

De vrijmetselarij was in de voorbije decennia veeleer de neutralistische en pacifistische richting opgegaan. Men koesterde grote verwachtingen in de Volkenbond, die, volgens een

verklaring van het Grootoosten in 1925, *op het politiek vlak dezelfde doelstellingen nastreeft als de vrijmetselarij op het moreel vlak*. Het Belgisch Grootoosten was dan ook medeoprichter van een *Internationale Vrijmetselaarsfederatie voor de Volkenbond*. Er was trouwens in de schoot van de vrijmetselarij al van voor de Eerste Wereldoorlog een radicaal-pacifistische groep, die de politiek van het *gebroken geweer* voorstond. Eén van de vaandeldragers hiervan was de achtbare meester van *Les Amis Philanthropes* en ondervoorzitter van de Senaat, de socialist en pacifist Henri Lafontaine (1854-1943), die in 1913 de Nobelprijs voor de vrede ontvangen had nadat hij een *Wereldcongres voor de Vrede* in Den Haag had voorgezeten en er had verklaard dat *officieren en soldaten zo een afgrijzen van de oorlog moesten hebben dat ze hun wapenen verbrijzelden op hun knieën*. Bleef zo een utopisch idealisme nog aanvaardbaar, als de tekenen van oorlogsvoorbereiding duidelijk werden? In ieder geval hadden sommigen in 1939 meer doorzicht. Het probleem was wel dat het pacifisme in 1913 en de oorlogszucht in 1939 telkens tegen de stroom van de grote meerderheid van de opinie in ging. Redenen dus om de vrijmetselarij verder aan te vallen en in het defensief te dringen.

De Judeo-maçonnerie.

Op een ander domein evenwel kreeg de vrijmetselarij het in het interbellum het hardst te verduren. Vanaf 1933 deed de hetze tegen de joden, die zich over heel Europa begon te verspreiden, ook opnieuw de campagnes tegen de vrijmetselaars aanzwellen. Beide groepen werden voortaan beschouwd als een amalgaam van staatsgevaarlijke lieden. De *judeo-maçonnerie* was geboren. Het grote argument in de strijd was, dat deze judeo-maçonnerie in het geheim een wereldheerschappij aan het voorbereiden was. De *bewijzen* hiervoor haalde men hoofdzakelijk uit een tekst die genoemd werd *De Protocollen van de Wijzen van Zion* en die in 1903 in het tsaristisch Rusland was verschenen. Als aanhangsel bij een boek *De Antichrist als aanstaande politieke mogelijkheid* was een verslag gepubliceerd van een vergadering van *Wijzen van Zion*, die in 1897 in Basel zou zijn gehouden en waaruit moest blijken dat een joodse Internationale voorbereidingen trof om zich van de wereld meester te maken. Eén van de kanalen waarlangs dit moest gebeuren, was volgens dit verslag de vrijmetselarij.

Het bleek algauw dat de *Protocollen* een mystificatie waren, bekokstoofd door de *Ocrana*, de geheime diensten van de tsaar. Men kon namelijk aantonen dat het om niets anders ging dan om een wat bijgewerkte versie van een boekje dat al in 1864 in Brussel was gepubliceerd, van de hand van een Maurice Joly: *Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu*. De Ocrana zocht vooral de progroms tegen de joden te rechtvaardigen en tevens de bolsjewieken te schaden. Er moest aangetoond worden dat, in het kielzog van Marx en Engels, de samenzweerders tegen het Heilige Rusland hoofdzakelijk joden waren en met voormannen zoals Lenin en Trotski was dit niet moeilijk.

De *Protocollen van de Wijzen van Zion* is één van de schandelijkste maar tevens succesvolste vervalsingen van de twintigste eeuw geweest. Allen die een zondebok zochten - de nationalisten, de fascisten, de nazi's - hebben dankbaar en uitgebreid van de lichtgelovigheid van de massa's en zelfs van de intellectuelen gebruik gemaakt om steeds opnieuw de *Protocollen* in hun antisemitische en anti-maçonnieke campagnes als *bewijs* te gebruiken.

Weldra kwam zich bij de judeo-maçonnerie nog een derde te bestrijden vijand voegen, het bolsjewisme. Drie vliegen in één klap! In ons land werd deze zienswijze onder meer verwoord door graaf Maurice le Grelle (1903-1973) in zijn in 1932 bij Rex gepubliceerde *La*

Franc-maçonnerie. Hij schreef: *Een objectieve vergelijking van de doelstellingen van de vrijmetselaars en de verwezenlijkingen van de Sovjets brengt ons tot het besluit dat beide gelijk lopen. De Godshaat, de oorlog tegen de christelijke instellingen, de propaganda voor de immoraliteit verenigt ze. De internationale joderij regeert de wereld op tirannieke wijze dank zij zijn rijkdom. Die geheime en ongrijpbare macht veroorzaakt schandalen, wakkert de onrust aan en organiseert oproer, oorlogen of revoluties. Vrijmetselarij en joderij zijn één. Overal verbonden, gehoorzamend aan dezelfde onderduimse directieven en aan dezelfde instincten, tasten zij de maatschappij aan*. En hij besloot met de stilaan zeer verspreide strijdkreet: *La Franc-maçonnerie, voilà l'ennemi!*

Dat de volgelingen van Maurras en weldra de Rexisten en de Vlaamsnationalisten dezelfde stellingen aanvaardden en voortaan konden zeggen *contre les bolcheviques, contre les juifs, contre les francs-maçons: même combat*, was bijna fataal. Het is voor de latere generaties veel minder begrijpelijk dat zoveel gematigden zich eveneens van dit onzinnige amalgaam lieten overtuigen. In katholieke kranten zoals *De Standaard, Gazet van Antwerpen, La Libre Belgique* en *Le Vingtième Siècle* werden de vrijmetselaars hard aangepakt. Verschillende priesters streden in de voorste gelederen en het werd moeilijk het onderscheid te maken tussen rechtmatige en principiële bezwaren die men vanuit een katholiek standpunt tegen de vrijmetselarij kon hebben, en louter politieke of zelfs irrationele beweegredenen, waarbij de grenzen van de verdraagzaamheid en de welvoeglijkheid, om niet te spreken van de christelijke naastenliefde, aanzienlijk werden overschreden.

De schandaalsfeer.

In het paranoïde klimaat dat tot stand kwam, werd de minste zwakheid die men bij de tegenstander kon aantreffen, opgeklopt tot een buitensporig schandaal. Begin 1934 werd eerst Frankrijk en weldra heel Europa op stelten gezet door het Staviskyschandaal. De Russische jood Alexander Stavisky (1886-1934), een oplichter van groot formaat, had tot aan zijn bankroet op onverklaarbare medeplichtigheid kunnen rekenen in de hoogste politieke en financiële kringen. Hoewel zelf geen vrijmetselaar, bewoog hij zich in kringen waar de maçons - en o.m. de joodse maçons - talrijk waren en genoot hij protectie van sommigen onder hen. De *maffia van de maçonnerie* werd dan ook van medeplichtigheid met Stavisky beschuldigd. De oplichter had profijt gehaald uit de omkoopbare solidariteit die heerste in *la république des camarades*. Frankrijk stond weldra in rep en roer en een crisis van het regime brak uit. Een manifestatie van rechtse oud-strijders tegen de parlementaire democratie werd bloedig onderdrukt: twintig doden vielen bij de Place de la Concorde. Raadsheer Albert Prince, die de Staviskyzaak moest onderzoeken, werd vermorzeld aangetroffen langs de spoorlijn Parijs - Dijon. Algemeen werd aangenomen - ten onrechte zoals vele jaren later zou blijken - dat de vrijmetselarij hem vermoord had.

België kende een soortgelijke schandaalsfeer. Een militair geneesheer, dokter Paul Ouwerx (1896-1946), was er een van de actieve gangmakers van. Disciplinair gestraft door de maçon Albert Devèze, minister van landsverdediging, zon hij op wraak. De socialistisch geïnspireerde politiek van volksgezondheid zou hem de mogelijkheid hiertoe bieden. Alles wat deze politiek inhield (preventieve geneeskunde, seksuele voorlichting, lichamelijke opvoeding, schoolinspectie, recreatiedomeinen) was voor hem des duivels. In één adem beschuldigde hij alle maçons die aan de sovjetisering en de etatisering van de geneeskunde meewerkten: de ministers van volksgezondheid Emile Vandervelde, Arthur Wauters (1890-1960) en Joseph Merlot (1885-1959), de jood en secretaris-generaal van het ministerie van volksgezondheid René Sand (1877-1953) en de adjunct secretaris-generaal M. De Laet. Wat

in hun plannen voorkwam aan socialiserende voorstellen, die ook in het Plan van de Arbeid van Hendrik De Man (1885-1953) waren opgenomen, werd door Ouwerx en consorten als de bolsjevisering van de Belgische geneeskunde beschreven.

Dit bleef nog op het niveau van de politieke controverse. Het werd anders toen Ouwerx tot de ontdekking kwam, dat een zekere dokter Imianitoff op het ministerie van volksgezondheid de inspirator was van de nieuwe ideeën. Frederic Imianitoff (°1902) was jood, vrijmetselaar, socialist, voorstander van abortus en voorbehoedsmiddelen, auteur van het hoofdstuk *Sociale hygiëne* in het plan van De Man: een gedroomde schietschijf. Ouwerx kwam tot de ontdekking dat de dokter zich een prestigieus oorlogsverleden in het Engels leger had aangemeten, hoewel hij geen soldaat was geweest en vooral in Engeland slechts lagere medische studie had volbracht. Hij werd derhalve aangeklaagd wegens usurpatie van een wettelijk beschermde titel en het onwettig uitoefenen van de geneeskunde. Imianitoff werd aangehouden en veroordeeld; de antisemitische en anti-maçonnieke kringen triomfeerden.

Waren de loges onschuldige slachtoffers van een onrechtvaardige vervolging? In grote mate wel, maar toch niet helemaal. Hun politieke opstelling maakte ze kwetsbaar en het politiek engagement van een aantal vooraanstaande broeders bracht heel wat risico's met zich mee. De recrutering was ook niet altijd oordeelkundig of voorzichtig: militante vrijzinnigheid gold als voornaamste criterium, waarbij meer discutabele aspecten van sommige kandidaten werden genegeerd. De Franse vrijmetselaar Albert Lantoine (1869-1949) schreef in 1926 in zijn boek *Hiram couronné d'épines: De democratie heeft van de vrijmetselarij een plaatsingsbureau voor ambtenaren gemaakt. In plaats van een cenakel van de vrije gedachte is ze een broeinest van vrijdenkerij geworden*. Dit was ook op het Belgisch Grootoosten toepasselijk.

De heftige, overdreven en irrationele houding van grote delen van de publieke opinie tegenover de vrijmetselarij was het gevolg van een maatschappij in volle mutatie en in crisis. De parlementaire democratie had in menig opzicht gefaald en zoals steeds als het verkeerd loopt, werden zondebokken gezocht. De joden kwamen voor deze weinig benijdenswaardige rol al eeuwen in aanmerking en het was dan ook het doeltreffendst om vrijmetselaars en joden, met voor een goed gewicht de sovjets erbovenop, als de veroorzakers van alle kwalen te bestempelen. Stilaan kwam hiertegen, minstens in enkele intellectuele kringen, een reactie op gang. Zowel in de kerkelijke hiërarchie als in de logeobediënties begon men zich rekenschap te geven van de nutteloosheid van een strijd die in het niets verzonk in vergelijking met het totalitaire gevaar, zowel van links als van rechts. Jules Romains (1885-1972) legde in zijn *A la recherche d'une Eglise* de volgende woorden in de mond van een hoge logedignitaris: *Men zal vroeg of laat toch eens het meningsverschil tussen ons en de Kerk moeten bijleggen. Ik heb niet de indruk dat het nog aan die kant is dat zich onze voornaamste vijand bevindt*. De strijders waren moe, de strijd leek zo nutteloos. Op 10 mei 1940 overspoelde het Derde Rijk ons land: kerk en tempel hadden voortaan een prioritaire en gemeenschappelijke vijand.

De oorlogstijd.

Voor de extreme anti-vrijmetselaars was de Duitse bezetting geen aanleiding tot stopzetten van hun strijd. Met uitzondering van de rexist en oud-piloot Charles Gillis de Sart-Tilman (1897-1977), die de voornaamste informant was geweest van de anti-maçonnieke campagne in *La Libre Belgique* en die in het Verzet ging, verzeilden alle bestrijders van de vrijmetselarij in de collaboratie. Zij waren het, de Brusselse advocaten Leopold Flament en L. Nelis, de oud-exploitant van het casino in Blankenberge André de Harting, de Hasseltse likeurstoker

W. Ponet en natuurlijk de extreme dokter Ouwerx, die de anti-maçonnieke bond *De Bezem* oprichtten. De hele oorlog voedden ze de anti-maçonnieke gevoelens met hun jacht op ledenlijsten, hun publicaties en de tentoonstellingen die ze in een aantal logetempels organiseerden. De liga had met veel inwendige spanningen en persoonlijke tegenstellingen af te rekenen, wat de goede werking niet bevorderde. Naar buiten werden ze door de collaboratiekranten ondersteund, terwijl naast hen Rex van Leon Degrelle zijn eigen anti-maçonnieke activiteiten ontplooide.

We kunnen niet zeggen dat de Duitsers zich erg om de loges bekommerden. Pas in augustus 1941 werd de vrijmetselarij door de bezettende overheid ontbonden en werden haar bezittingen verbeurd verklaard. Een vereffenaar werd aangesteld, maar, o.m. door de tegenwerking of de passiviteit van de secretaris-generaal van het ministerie van Justitie de Foy kwam het niet tot de verkoop van de logeeigendommen. Slechts een paar logedignitarissen werden opgepakt voor ondervraging en werden na korte tijd weer vrijgelaten. Vanaf 1942 begonnen de moordaanslagen. Door het verzet, vooral door de communistisch geleide partizanen, werden vooraanstaande collaborateurs neergeschoten. De represailles, vooral vanwege de rexistische doodseskaders en de Zwarte Brigade, bleven niet uit. Ook vrijmetselaars werden er het slachtoffer van. De verkeerde overtuiging dat de leiders van de hoge-gradenvrijmetselarij ook de onzichtbare kopstukken waren van een zogenaamd goed georganiseerd machtsapparaat, kostte het leven aan de Soeverein Commandeur van de Opperraad van de Schotse Ritus, Georges Pêtre (1874-1942), oud-burgemeester van St-Joost-ten-Node, aan zijn adjunct generaal Emile Lartigue (1868-1943) en aan de Antwerpse schepen en hoge logedignitaris E. Sasse (1875-1943). Bij het Grootoosten werden de oud-grootmeester advocaat Raoul Engel (1887-1944), de grootmeester in functie oud-minister Jules Hiernaux (1881-1944) en de oud-minister en oud-gouverneur van Namen François Bovesse (1890-1944) neergekogeld. Nog vier andere logedignitarissen ondergingen hetzelfde lot. De grootmeester van de Orde van Memphis-Misraïm, Georges Delaives, werd door de nazi's onthoofd.

Een zestigtal vrijmetselaars overleden in concentratiekampen en een paar honderd waren op één of andere wijze slachtoffer van het oorlogsgeweld. Dit was evenwel niet het gevolg van hun logelidmaatschap maar van hun deelname aan de achttiendaagse veldtocht of hun activiteiten in het verzet. In het concentratiekamp van Esterwegen stichtten twintig broeders, waarvan er zestien de gevangenschap niet overleefden, de loge *Liberté Chérie* en in het krijgsgevangenkamp van Fischbeck werd een loge *L'Obstinée* opgericht. Ook in Londen en in New York vergaderden Belgische vrijmetselaars. In België zelf beperkte de werking zich tot geringe en informele contacten.

De recrutering in vogelvlucht.

Het Grootoosten bleef voor en na de Tweede Wereldoorlog een verzamelpunt voor heel wat socialistische en liberale politici. In het spoor van Emile Vandervelde en Camiel Huysmans vonden talrijke socialisten de weg naar de tempels. In het Franstalige landsgedeelte waren ze natuurlijk het talrijkst. Onder hen bevonden zich Jules Destrée (1863-1936), Georges Hubin (1863-1947), Marius Renard (1869-1948), Joseph Wauters (1875-1929), Frans Fischer (1875-1949), Emile Vinck (1870-1938), Louis Pierard (1886-1951), Henri Rolin (1891-1973), Arthur Wauters (1890-1960), Leon-Elie Troclet (1902-1980), Ernest Rongvaux (1881-1964), Victor Larock (1904-1977), Fernand Dehousse (1906-1976), Jean Terfve (1907-1978), die later communist werd, Joseph Merlot jr. (1913-1969), en in de generatie na de Tweede Wereldoorlog Freddy Terwagne (1925-1970). Ook in Vlaanderen sloten enkele prominente

socialisten zich bij de loges aan, onder wie de ministers August Balthazar (1893-1952), Eugène Soudan (1880-1960) en Achiel Van Acker (1898-1975).

De liberale politici waren al even talrijk in de loges aanwezig. We noemen Emmanuel De Cloedt (1846-1919), Xavier Neujean (1850-1940), Fulgence Masson (1854-1942), Louis Franck (1868-1937), Paul-Emile Janson (1872-1944), Albert Devèze (1881-1959), Edouard Pécher (1884-1926), Robert Gillon (1884-1972), Auguste Buisseret (1888-1965), Henri Liebaert (1895-1977), Ernest Demuyter (1893-1963), Albert Lilar (1900-1976), Maurice Destenay (1900-1973), Marcel-Henri Jaspar (1901-1982), Leo Mundeleer (1885-1964), Charles Moureaux (1902-1976), Jean Rey (1902-1983) en Victor Sabbe (1906-1958). De burgemeesters van Brussel waren al een eeuw lang, met uitzondering van Adolphe Max (1869-1939), de ene na de andere vrijmetselaar. Deze traditie werd door Frederic Van de Meulebroeke (1876-1958) en na hem door Lucien Cooremans (1899-1985) en door Pierre Van Halteren voortgezet.

Ook in de administratie vond men natuurlijk heel wat vrijmetselaars. Op het ministerie van Openbare Werken waren dat bijvoorbeeld de inspecteur-generaal Tobie Claes (1863-1949), de secretaris-generaal Gustave Willems (1901-1979) en de directeur-generaal Pierre Burton, die in 1971 architect Victor G. Martiny opvolgde als Grootmeester van het Grootoosten. De architectuur leverde aan de vrijmetselarij heel wat grote namen, zoals die van Victor Horta (1861-1947), Antoine Pompe (1873-1980), Leo Stynen (1899-1990) (*Themis, Antwerpen*) en in een volgende generatie Renaat Braem (1910-2001) (*G. Beernaerts, Antwerpen*).

De universiteit en in de eerste plaats de ULB was een natuurlijk rekruteringsveld voor de loges. De aanzienlijkste academici die vrijmetselaar werden, waren de Nobelprijswinnaar en bioloog Jules Bordet (1870-1961) en de kinderpsycholoog Ovide Decroly (1871-1932) uitvinder van de pedagogische methode die zijn naam draagt. De muziek bleef in de tempels goed vertegenwoordigd. De componist en dirigent Flor Alpaerts (1876-1954) kon er zijn jongere collega's Marcel Poot (1901-1988), Daniel Sternefeld (1905-1986) en Victor Legley (°1915) ontmoeten.

Vlaamse literatoren sieren de kolommen.

De Vlaamse letterkunde was op de kolommen vertegenwoordigd door Ary Deleu (1883-1960), de uiterst linkse socialist die zijn kunsthistorische loopbaan bekroonde als hoofdconservator van de musea in Antwerpen en die de stichter was van het tijdschrift voor bibliofielen *De Gulden Passer*, een naam die later werd aangenomen door een Antwerpse werkplaats van de Grootloge; door Herman Teirlinck (1879-1967), leidende figuur van de Vlaamse toneelvernieuwing en auteur van geraffineerd proza met mooie titels zoals *Maria Speermalie, Rolande met de bles* of *Het gevecht met de engel*; door Lode Baekelmans (1879-1965), de goedmoedige beschrijver van het Antwerpse volksleven en stichter van het Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven; door Julien Kuypers (1892-1967), die niet alleen bekendheid verwierf als de *echte* minister van onderwijs in zijn functie van kabinetschef en van secretaris-generaal van dit departement, en als voorzitter van de raad van beheer van de BRT, maar ook als romancier en essayist; door Raymond Herreman (1896-1971), de stichter van het tijdschrift *'t Fonteintje*, die in de titel van zijn essay *Vergeet niet te leven* inspiratie vond voor de benaming van zijn literaire TV-uitzending *Vergeet niet te lezen*; door Raymond Brulez (1895-1972), die in zijn autobiografische roman *André Terval of inleiding tot een leven van gelijkmoedigheid* toespelingen maakte op zijn lidmaatschap van de Brugse loge *La Flandre*; door Jan Schepens (1909-1994), de Gentenaar die Brugge, *de stille stede*, in poëtisch

proza beschreef en samen met enkele leeftijdsgenoten de Nederlandstalige loge *Simon Stevin* oprichtte, in oppositie met de Franstalige *La Flandre*.

Na de oorlog zouden nog enkele literatoren de weg naar de vrijmetselarij vinden. Johan Daisne (1912-1978), die aan zijn boeken bijzonder poëtische titels kon geven (*De trap van steen en wolken, De trein der traagheid, De man die zijn haar kort liet knippen)*, werd in 1950 in *De Zwijger* geïnitieerd. Zijn openheid van geest betuigde hij onder meer toen hij schreef: *In mijn werk huldig ik spirituele waarden, schoonheid, goedheid, wijsheid, verdraagzaamheid, mensenliefde, etc. die net zo goed christelijk kunnen worden genoemd*. De Vlaamse auteur van het magisch-realisme Hubert Lampo (1920) werd lid van de Turnhoutse loge *De Waag*. Ook de auteur van *De komst van Joachim Stiller* toonde aan dat voor hem verdraagzaamheid geen ijdel woord is, toen hij zich scherp afzette tegen sommige *vrijzinnigaards* van het Humanistisch Verbond. Rony Van de Kerckhove (1921-1958), lid van de loge *Balder* in Brussel, was eerst een bekend voetballer, voor hij enkele opmerkelijke poëziebundels publiceerde. Jan De Rock (1941-1971) ontwikkelde een intense maçonnieke activiteit in Limburg en publiceerde poëzie die pas na zijn dood erkenning kreeg. De dichter en idealistische communist Mark Braet (°1925) siert tot op vandaag de kolommen van de loge Tanchelijn in Brugge.

De vermelding van prominente leden mag niet doen vergeten dat ook enkele duizenden minder bekende mannen en stilaan ook vrouwen de maçonnerie in België beoefenden. Bij de Bevrijding was het ledenaantal in het Grootoosten geslonken van 4.500 tot 2.900. De heropbouw van de Tempel kon worden aangevat. De Belgische vrijmetselarij begon aan een nieuwe en alweer bewogen episode in haar geschiedenis.

Hoofdstuk VII

Metselen in alle richtingen:van 1944 tot vandaag.

Op zoek naar internationale erkenning.

De geschiedenis van de Belgische vrijmetselarij vanaf 1800 tot 1944 is relatief eenvoudig, omdat over deze hele periode, enkele tijdelijke dissidenties niet te na gesproken, één enkele obediëntie de *blauwe* metselarij van de drie eerste graden leidde en ook één enkele Operraad de *rode* vrijmetselarij van de hoge graden bestuurde. Alleen de oprichting in 1911 van de gemengde vrijmetselarij, waarop we verder terugkomen, maakte hierop een uitzondering. Daarnaast was er dan nog de kleine groep van de Orde Memphis-Misraï»m. Deze eenheid was, zoals we gezien hebben, niet vanzelfsprekend en had niet belet dat bestendig conflicten en hoogoplopende meningsverschillen voorkwamen. Het cement van de eenheid bleef, vooral vanaf het Belgisch koninkrijk, de anticlericale opstelling, die de broeders boven uiteenlopende visies samenhield.

Na 1944 werd het anders. Niemand kwam ongedeerd of onveranderd uit het oorlogsavontuur, ook niet de vrijmetselaars. In de logekringen bevonden zich weinig nieuwe-ordegezinden en nog minder collaborateurs. Tegen het einde van de oorlog waren alle leden niet alleen anti-Duits maar vooral ook anglofiel. De bevrijding door de Canadezen, de Amerikanen en de Engelsen en de contacten die in de garnizoensteden tot stand kwamen, deden de sympathie voor de engelstalige wereld nog toenemen. Onder de bevrijders bevonden zich vrijmetselaars die contacten zochten met lokale broeders en tot de vaststelling kwamen dat de vrijmetselarij in België door de Angelsaksische grootmachten niet erkend werd.

De hoop de internationale contacten te herstellen, lag ten grondslag aan de voorzichtige statutenwijzigingen die door een groep rond de Gentse procureur-generaal Herman Bekaert (1906-1988) werden voorgesteld. In hoofdzaak wilde men de statuten in overeenstemming brengen met die van de *reguliere*, internationaal erkende obediënties. Dit betekende een terugkeer naar de deïstische en christelijke grondbeginselen. Wat bezielde Bekaert en zijn medestanders? Waren ze plots minder vrijzinnig geworden? Zochten ze toenadering tot de Kerk en de gelovigen? Heel zeker, de oorlog had heel wat van de vroegere vijandschappen gemilderd. Gelovigen en ongelovigen hadden mekaar in het passieve en in het actieve verzet ontmoet. Ten aanzien van de gruwelen van de oorlog, van de nazikampen en van het vele geleden leed, werden vooroorlogse tegenstellingen tot hun ware en soms futiele afmetingen teruggebracht. De beweegreden van Bekaert lag echter elders.Sedert vele jaren had het Belgisch Grootoosten elk contact verloren met de vrijmetselarij van Angelsaksische signatuur. De internationale contacten hadden zich beperkt tot gelijkgezinde atheïstische obediënties, in Frankrijk, in Italië, in Spanje. Dit wilde men nu doorbreken.

Alerte broeders hadden evenwel onmiddellijk door dat officiële betrekkingen alleen tot stand zouden komen, als het Grootoosten zich conformeerde aan de strenge principiële eisen van de Angelsaksische *reguliere* vrijmetselarij. De twee meest in het oog vallende eisen waren, dat men moest werken *Ter ere van de Opperbouwmeester van het Heelal* en dat de Bijbel aanwezig moest zijn op het altaar van de Tempel. Voor 1940 waren sommige werkplaatsen al teruggekeerd naar deze tradities, zonder er evenwel méér aan te geven dan een symbolische, bijna literaire waarde. *Les Amis Philanthropes numéro 2,* die in de traditie van de professor in godsdienstwetenschappen Goblet d'Alviella en van de achtbare meester en dominee David

Blume (1886-1959), de echtgenoot van de bekende communistische *passionaria* Isabelle Blume (1892-1975), een zeker *spiritualisme* in eer hield, had in 1939 onder impuls van achtbaar meester Jean Dopchie (1899-1945) de Bijbel en de aanroeping van de Opperbouwmeester van het Heelal opnieuw in de werkplaats ingebracht. De leiding van het Grootoosten had deze terugkeer van deïstische symbolen niet met een goed oog bekeken, maar had er op grond van haar verdraagzaamheidsprincipes niets tegen ondernomen.

In de optiek van een erkenning door de *Grand Lodge* en haar geestesgenoten, kwam het er evenwel op aan dat niet enkele loges op vrijwillige basis, maar alle loges verplicht de deïstische principes zouden aanvaarden. Gedurende bijna vijftien jaar werd de naoorlogse werking van het Grootoosten door de problematiek van de internationale erkenning beheerst. Waarschijnlijk zullen zowel voor- als tegenstanders van deze erkenning en vooral van de voorwaarden die ervoor vervuld moesten worden, zich achteraf rekenschap hebben gegeven dat ze zich deze verscheurende broedertwist best hadden kunnen besparen. Hoopten de voorstanders echt dat de doctrinaire vrijzinnigen en de overtuigde atheïsten, die toch de verpletterende meerderheid in het Grootoosten waren, en waarvan velen de strijd met de katholieke hiërarchie en met de katholieke krachten in het land hadden meegemaakt, zomaar zouden aanvaarden dat de Godsgedachte en de christelijke symbolen hun triomfantelijke herintrede in de tempels zouden doen? *Over mijn lijk*, zo dachten en zeiden zij. Zelfs als men er maar een symbolische uiting in wou zien van de christelijke waarden, waarvan naar het woord van Paul-Henri Spaak, de hele westerse cultuur doordrenkt was, dan nog was het voor de militante vrijzinnigen ondenkbaar.

Gedurende al die jaren kronkelde het Grootoosten zich in vele bochten om het onmogelijke te realiseren: zich conformeren aan de eisen van de *reguliere* vrijmetselarij, zonder dat de vrijzinnigheid in het gedrang kwam, of althans zonder dat de Belgische vrijmetselaars het zo aanvoelden. Men had eigenlijk moeten beseffen dat alle inspanningen bij voorbaat tot mislukking waren gedoemd.

Het hopeloze misverstand.

De kritiek richtte zich al spoedig op de door Herman Bekaert voorgestelde wijziging van artikel één van de statuten. Eén van de belangrijkste verworvenheden van de vrijzinnigheid werd vanaf 1872 in dit artikel zo verwoord: *Zij (de vrijmetselarij) stelt geen enkel dogma en roept er geen enkel in*. Deze zin stelde Bekaert voor te schrappen en daarentegen de zin toe te voegen: *De vrijmetselarij bekampt geen enkele godsdienst*. Voor veel maçons leek een dergelijke statutenwijziging gewoon ondenkbaar. De voorgestelde wijzigingen waren trouwens maar een eerste stap en men besefte dat ze onvoldoende waren om de eenheid met de Angelsaksische vrijmetselarij te herstellen. In 1929 had de *United Grand Lodge* de acht grondbeginselen gedefinieerd die vervuld moesten zijn, wilde een andere obediëntie er erkenning van krijgen.

Grondbeginsel 2 luidde: *Het geloof in de Opperbouwmeester van het Heelal en in zijn geopenbaarde Wil zal een essentiële voorwaarde zijn voor het lidmaatschap*. Grondbeginsel 3: *Alle ingewijden zullen hun gelofte afleggen op het Boek van de Heilige Wet dat de Openbaring uitdrukt waaraan zij onverbrekelijk verbonden zijn*. Grondbeginsel 4: *De loges zullen uitsluitend uit mannen bestaan en zullen geen enkel maçonniek contact onderhouden met gemengde loges of vrouwenloges*. Grondbeginsel 6: *De drie Grote Lichten van de vrijmetselarij, het Boek van de Heilige Wet, (het voornaamste), de Winkelhaak en de Passer*

zullen steeds tentoongesteld liggen tijdens de bijeenkomsten. Grondbeginsel 7: *Alle politieke en religieuze discussies zijn strict verboden*.

Het is overduidelijk dat de aanvaarding van deze voorwaarden voor het Grootoosten een fundamentele koerswijziging betekend zou hebben. Het is niet verwonderlijk dat er in de schoot van de obediëntie niemand te vinden was om de grondbeginselen als dusdanig te verdedigen. De voorstanders van een statutenwijziging die min of meer deze grondbeginselen opgenomen zou hebben, verzekerden integendeel dat dit allemaal maar pro forma en symbolisch bekeken moest worden. Het Belgisch Grootoosten zou, onder deze vernieuwde vlag, zijn ondogmatische, vrijzinnige koers blijven volgen, zo betoogden zij. In het vuur van de discussie beseften zij waarschijnlijk onvoldoende dat dit wensdromen waren.

Jaar na jaar werden bijeenkomsten aan de statutenwijziging gewijd, commissies opgericht, moties voorgelegd, gloedvolle redevoeringen gehouden. Dit hielp het Grootoosten geen stap vooruit. In elke werkplaats steeg de spanning, werd heftig gediscussieerd en veelvuldig gestemd met wisselende resultaten. Na enige tijd werd in één derde van de loges de Opperbouwmeester aangeroepen en kreeg de Bijbel weer de ereplaats. Dit gaf evenwel aanleiding tot scheuringen. In 1954 hoopte men minstens aansluiting te kunnen vinden bij enkele *reguliere* obediënties op het vasteland, die weliswaar ook aan de Grondbeginselen vasthielden maar de indruk gaven dat zij hieraan een wat toleranter interpretatie zouden geven. Het betrof de Grootloges van Nederland, Luxemburg, Zwitserland, Oostenrijk en Duitsland, die een gezamenlijke *Conventie van Luxemburg* hadden afgesloten. Het Belgisch Grootoosten hoopte in de groep te worden opgenomen om zo zijn isolement te doorbreken. Dit lukte niet. Integendeel verdwenen de nog bestaande informele banden met Nederland en Zwitserland helemaal. Zelfs de *Grande Loge de France* verbrak de alliantie met het Grootoosten, omdat ook die hoopte, tevergeefs trouwens, in de club van de Conventie van Luxemburg te worden opgenomen.

Het einde van de weg kwam onvermijdelijk in zicht. Op 8 maart 1959 sprak de Grootredenaar zijn broeders op bittere en ontgoochelde toon toe. Hij beschreef de campagne die sommige loges tegen het Grootoosten voerden, de sfeer van wantrouwen die heerste, de persoonlijke aanvallen die alles behalve broederlijk waren. Hieraan moest een einde komen en een motie werd ter stemming gelegd, die voorstelde verdere discussies rond het aangaan van internationale relaties stop te zetten en alles bij het oude te laten. Met 80 stemmen tegen 22 werd de motie aanvaard. Dit betekende meteen het einde van de eenheid. De broeders die gewonnen waren voor de terugkeer naar de *regulariteit*, konden zich bij de goedgekeurde motie niet neerleggen en besloten dat het uur van de scheiding was aangebroken.

De Grootloge van België

Op 4 december 1959 ontving het Grootoosten bij aangetekend schrijven het ontslag van vijf loges: *La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies* uit Luik, *La Constance* uit Leuven, *Marnix van Sint-Aldegonde* uit Antwerpen, *Tradition et Solidarité* uit Brussel en *Septentrion* uit Gent. Twee dagen later werd in Luik de *Grootloge van België* opgericht. De Antwerpse normaalschooldirecteur en biograaf van Willem Elsschot, Frans Smits (1891-1968), werd tot eerste grootmeester verkozen. Weldra volgden nog verschillende werkplaatsen, terwijl sommige, zoals *De Zwijger* in Gent en *Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis* in Antwerpen zich in twee groepen splitsten. Vrijmetselaars die het Grootoosten al voor 1959 de rug hadden toegekeerd en zich hadden aangesloten bij de *Grande Loge de France*, traden

eveneens toe. Eén onder hen was ingenieur Jean Ladrière (1921-1977), de stichter in België van de Kiwanis serviceclubs.

Het trauma door de scheiding veroorzaakt, was aanzienlijk. Woorden zoals *afbrokkeling, uiteenspatten, schisma, ramp* kwamen in de redevoeringen bij het Grootoosten veelvuldig voor. In 1960 verklaarde de scheidende grootmeester Leopold Remouchamps (°1901): *Het is rampzalig dat wij op het punt zijn gekomen, ons af te vragen wie van ons gelijk of ongelijk had, want daar gaat het niet over. Het komt erop aan onze godsdienstige en filosofische overtuigingen te overstijgen om het gemeenschappelijk centrum uit te bouwen waar alle goed bedoelde inspanningen zich kunnen verenigen.*

Voor de afgescheiden broeders kwam deze oproep te laat. Op de vijfduizend leden van het Grootoosten stapten er méér dan elfhonderd naar de nieuwe obediëntie over. In Brussel waren het er maar een veertigtal, in Wallonië bijna driehonderd en in Vlaanderen meer dan achthonderd. Het communautaire verschil tot in de splitsing van de loges! Het Grootoosten viel van 5.020 op 3.890 leden en had in Wallonië tien jaar en in Vlaanderen zelfs twintig jaar nodig om het peil van voor de splitsing te herwinnen. Het valt niet te ontkennen dat, naast de drang naar internationale erkenning, nog een ander element de splitsing veroorzaakte. Vrijmetselaars die zich weliswaar tot de vrijzinnige familie rekenden, hadden moeite met de verpolitiekte sfeer in het Grootoosten. Zij wensten naar hun werkplaats te komen om er ongedwongen en in vriendschappelijke sfeer te *metselen,* zonder zich overdreven te bekommeren om wat in de wereld rond hen omging. Dit werd zo niet begrepen door de activisten die de loges als de speerpunt in de vrijzinnige strijd zagen. Het verschil in mentaliteit had in de schoot van het Grootoosten aanleiding gegeven, vooral in de grotere steden, tot uitsplitsing in enerzijds burgerlijke, grotendeels apolitieke of zacht-liberale werkplaatsen en anderzijds meer doctrinaire, politiek gemotiveerde en linkse loges. De oprichting van de Grootloge was het werk van loges uit de eerste groep, die vonden dat hun vrijmetselaarschap niet gekoppeld moest worden aan een partijpolitieke of zelfs vrijzinnige actie.

In de Grootloge werd nu hard gewerkt om de internationale erkenning te verkrijgen. De statuten werden conform die van de *reguliere* vrijmetselarij opgesteld en de grondbeginselen werden erin opgenomen. De eerste erkenning kwam van de Belgische *Opperraad,* die zijn conventies met het Grootoosten opzegde en zich aan de zijde van de nieuwe obediëntie schaarde. Dit betekende een aanzienlijk succes, want de *Opperraad* was steeds door de andere *reguliere* hoge-gradenobediënties erkend gebleven, ondanks zijn banden met het *irreguliere* Grootoosten. Het vroeg méér tijd en inspanningen om ook buitenlandse obediënties tot erkenning te bewegen. In 1965 kwam de erkenning vanwege de *United Grand Lodge* en dit opende de weg voor talrijke erkenningen. Voortaan behoorde ook de *Grootloge van België* tot de *universele broederketen*. Niet voor lang evenwel. De stichters van de Grootloge hadden de moeilijkheid onderschat om van méér dan duizend ex-leden van het Grootoosten, die allen destijds bij hun inwijding waren getest op hun vrijzinnigheid, plots overtuigde gelovigen in de onsterfelijkheid van de ziel en in een geopenbaarde God te maken. De letter van de statuten was *regulier*, maar de geest binnen de loges had moeite om hieraan te beantwoorden.

Na enkele jaren werd het duidelijk dat *men er eigenlijk niet in geloofde*. Aangezien men ook in dezelfde vrijzinnige kringen verder bleef recruteren, was er weinig kans op een evolutie, zoals ze door de *reguliere* grootmachten werd verhoopt. Het Grootoosten had zijn poorten open gehouden voor broeders van de dissidente obediëntie en stilaan vonden de leden van de Grootloge de weg naar hun vroegere vrienden terug. Ook de nieuwe generaties hechtten meer

belang aan goede contacten met broeders uit loges in hun eigen stad of streek dan aan de meer theoretische contacten met Engelse, Amerikaanse of andere loges. Piet Van Brabant, die het zelf heeft meegemaakt, vertelt in zijn boek *De vrijmetselaars*: *In feite vonden velen het zien van de bijbel op het altaar maar moeilijk te verteren. Niemand durfde zich in die jaren openlijk tot het atheïsme te bekennen, maar gelovigen werden in de schoot van de Grootloge nauwelijks gedoogd en wie zijn kinderen naar een vrije (katholieke) school zond, werd zonder pardon als kandidaat afgewezen... tenzij hij op een andere manier kon aantonen dat hij een overtuigde vrijzinnige was.*

Verklaringen van grootofficieren, zelfs van grootmeesters die erop neerkwamen dat men de grondbeginselen niet letterlijk maar hoogstens symbolisch opnam, en toenaderingen die werden gedaan met het Grootoosten, deden bij een aantal Angelsaksische obediënties argwaan ontstaan. Aangemaand om haar standpunt te verduidelijken, liet de Grootloge begin 1979 aan de Grootloge van New York weten dat zij het concept van de *Opperbouwmeester* slechts als een symbool beschouwde, dat van de leden geen geloof in een Opperwezen vereiste. De Grootloge werd volgens sommige broeders geleid *door onhandige en besluitloze bestuurders, die onbekwaam bleken de doortastende maatregelen te nemen die noodzakelijk waren om een sedert jaren verrotte situatie te redden*. Toen in februari 1979 Herman Buskens, een uitgesproken voorstander van het *laxisme*, tot grootmeester werd verkozen, brak de crisis uit. Grootofficieren namen ontslag, de grootmeester werd afgekeurd en bood eveneens zijn ontslag aan, nieuwe verkiezingen werden aangekondigd maar kort daarop afgelast, tegenstrijdige mededelingen werden rondgestuurd, grondige discussie werd verdaagd tot in het najaar: de breuk werd onvermijdelijk.

De *United Grand Lodge of England* verbrak haar betrekkingen met de Belgische Grootloge, hierin onmiddellijk gevolgd door talrijke *reguliere* obediënties, in de eerste plaats door de Amerikaanse. De Belgische vrijmetselarij was weer in haar totaliteit *irregulier* geworden.

De Reguliere Grootloge van België.

Een aantal vrijmetselaars trok besluiten uit de nieuwe toestand, en verliet de Grootloge om opnieuw een *reguliere* obediëntie te stichten. Al op 15 juni 1979 werd de *Reguliere Grootloge van België* opgericht in haar nieuwe lokalen Koningsstraat 265, op een paar honderd meter van de hoofdzetel van de Belgische Grootloge.

Die dag, naar het woord van adjunct-grootmeester Piet Van Brabant, *sloegen negen moegetergde loges de weg in van de universaliteit en de regulariteit.*Dit keer kwam het initiatief vooral uit het Franstalige landsgedeelte. Drie loges waren in Brussel en twee in Waterloo gevestigd, één in Charleroi en één in Bergen. De loge in Bergen, *King Leopold I*, was een Engelstalige loge, bevolkt door officieren van de SHAPE, en *Chevalier Ramsay* in Brussel was voor officieren van de NAVO. Ook in de twee andere Brusselse loges *L'Union* en *Les trois Anneaux* en in de Waterloose *Marquis de Gages* en *Les Trois Briques* waren er Engelstaligen. De Vlaamse aanbreng beperkte zich tot *Les disciples de Salomon* in Leuven en *De Wijngaardenrank* in Aarschot. Dit wil niet zeggen dat ook geen individuele maçons uit andere steden bij de eerste oprichters waren: zij lieten zich voorlopig bij de oprichtende loges affiliëren.

Tot eerste grootmeester werd de Franstalige Gentenaar Charles Wagemans (°1918) verkozen. Beroepshalve voorzitter van de scheepsagentuur De Baerdemaecker, was hij in de

Franssprekende Gentse kringen bekend als voorzitter van het Hoger Instituut voor Franse Cultuur en van de Vlaamse Vereniging voor de verspreiding van de Franse taal. De nieuwe Grootloge telde bij haar stichting driehonderd leden, een bescheiden begin. Haar eerste erkenning ontving ze van de Opperraad van de hoge graden, die zich opnieuw aan de zijde van de *regulariteit* schaarde. De wil werd onmiddellijk uitgedrukt ditmaal geen enkel misverstand of dubbelzinnigheid meer te riskeren. Ieder lid werd verzocht een verklaring te ondertekenen waarvan de eerste zin luidde: *Ik verklaar uitdrukkelijk het bestaan van God, Opperbouwmeester van het Heelal, één van de grondslagen van de vrijmetselarij, te erkennen*.

De banden met het Grootoosten en met de Grootloge werden compleet verbroken en de nieuwe Statuten waren tot in de details een getrouwe kopie van de Angelsaksische reglementen. De erkenning van de nieuwe obediëntie door de organen van de *reguliere* vrijmetselarij volgde vlug. Vooral de Schotten, de Engelsen en de Fransen zetten zich in om binnen de kortste tijd de jonge Belgische groepering door de meeste *reguliere* grootmachten te laten erkennen. Werkplaatsen en leden doen toenemen was de eerste taak van de Reguliere Grootloge. In 1980 was het aantal loges gestegen tot 17, met vijfhonderd leden. In 1984 waren er 700 leden, in 1988 waren er 800 verdeeld over 23 loges. Een even belangrijke taak was de erkenning door de internationale vrijmetselarij. Op de 109 bestaande *grootmachten* of obediënties waren er in 1981 al vijftig die de Reguliere Belgische Grootloge erkend hadden, tegen 1986 waren dat er achtennegentig en nu zijn het er honderd en twee. De erkenning werd niet altijd gemakkelijk verkregen, want de Grootloge liet zich niet onbetuigd en deed grote inspanningen om toch nog verder door enkele reguliere, vooral Europese obediënties erkend te blijven, wat evenwel na verloop van jaren geen succes bleek op te leveren.

Gemengde vrijmetselarij: de voorgeschiedenis

De geschiedenis van de gemengde vrijmetselarij doet ons even buiten het kader treden van de in dit hoofdstuk behandelde periode. In de galante achttiende eeuw botste de exclusieve mannelijkheid van de loges op nogal wat tegenstand. Was het een gezelschap van *bougres* of *chevaliers de la manchette*, zoals men de homoseksuelen noemde? Was het een *socratische vereniging* (*le vice socratique* was één van de omschrijvingen van de homofilie), zoals in een schimpdicht werd bezongen? Waren *de meesten verzot op de misdaad van Sodoma*, zoals in een politierapport in 1737 vermeld stond? Was het een samenkomst van alcoholisten, zoals al in 1730 in Londen werd beweerd in een boekje *Lof van de dronkenschap* In ieder geval *les dames n'en ont pas bonne opinion*, schreef een Parijse correspondent van de markies de Caumont (1688-1745). Over de zeden van de broeders circuleerden *de folles rumeurs*, zoals broeder Michel Procope (1684-1753) moest toegeven in zijn *Nouvelle apologie des francs-maçons*. Dat die geruchten inderdaad op de veronderstelde seksuele geaardheid van de maçons betrekking hadden bevestigde politiecommissaris Dubuisson, die aan dezelfde markies de Caumont liet weten: *Alle vrouwen geloven dat de Orde van de Freemasons uit Sodoma afkomstig is en als enkelen een echtgenoot-vrijmetselaar hadden die in de uitoefening van zijn echtelijke plichten zou verflauwen, zouden ze dit ongetwijfeld toeschrijven aan de afwijkende belangstelling die hij er opgedaan zou hebben...*

In talrijke geschriften en vooral ook in gedichten en liederen verdedigden zich de maçons tegen deze verdenkingen en beschuldigingen. De loges waren *kerkers voor de ondeugden en tempels voor de deugden*, betoogde Procope. Men hield er *kuise bijeenkomsten*, zoals in een ander lied werd verzekerd. Waarom dan werden de dames niet in de loges toegelaten? Een

eerste reden die de broeders hiervoor aanvoerden, was dat zij ieders harten zouden veroveren en tweedracht zouden zaaien. Opnieuw Procope:

Si le Sexe est banni, qu'il n'en ait point d'alarmes,
c'est point un outrage à sa fidélité,
Mais je crains que l'Amour entrant avec les charmes,
Ne produise l'oubli de la fraternité.

De tweede reden was, dat men volgens de vrijmetselaars niet kon rekenen op de discretie van het zwakke geslacht. In een liedje uit 1743 klonk het zo:

Pardonne, tendre Amour, si dans nos Assemblées
Les Nymphes de la Cour ne sont point appelées.
Amour ton caractère n'est pas d'être discret.
Enfant pourrais-tu taire notre fameux Secret?

Daarom moest met aandrang beklemtoond worden dat, afgezien van het exclusief mannelijke gezelschap dat ze in de loges opzochten, de broeders niets liever deden dan de dames het hof te maken, en zoals zij zongen: *Nos soupirs font l'éloge des douceurs de ta loi; Au sortir de sa Loge ton bon Frère est à toi*. Daarom hoopten zij dat ze de sympathie van de vrouwen zouden winnen en zongen:

Accordez-nous votre suffrage O Sexe enchanteur;
Tout Franc-maçon vous rend hommage, et s'en fait honneur.
C'est en acquérant votre estime, qu'il se rend digne de ce nom.

De advocaat en historicus Philippe Bertin du Rocheret (1693-1762) schreef in dezelfde maand september 1737 waarin hij geïnitieerd werd, een *Apologie des Freys-maçons envers le beau sexe*, waarin hij onder meer verzekerde dat er *geen vrijmetselaar was die niet een waarachtige liefde beleed voor het mooie geslacht, dat hij dag en nacht wou dienen en in alle omstandigheden verdedigen*. De dames hadden het evenwel zo niet begrepen. *Men kent het geschreeuw waarmede zij gansch Europa tegen de Vrije-Metselaars vervult hebben*, schreef l'abbé Perau. *Sexe aimable mais jaloux, qui contre nous s'alarme et déjà nous menace* werd gezongen in een cantate door de organist Louis-Nicolas Clerembault (1676-1749) gecomponeerd. L'abbé Aunillon poogde alvast de verzekering te geven dat de vrijmetselaar die geheimhouding had aangeleerd, de meest aangewezene was om de dames volledige discretie te verzekeren in het liefdesleven:

Nous devons cet avis aux belles qui cherchent des amants fidèles:
Qu'elles écoutent nos leçons.
Parmi ceux qui peuvent leur plaire
S'il en est qui sachent se taire
C'est dans l'Ordre des freemaçons.

Dit gaf evenwel geen voldoening aan sommige vrouwen die er absoluut méér over wilden weten. De actrice Carton, die in opdracht van de politie enige *geheimen* aan haar minnaar had ontfutseld, was niet de laatste om onder de bedsprei haar charmes te ruilen voor wat maçonnieke informatie. Dames die zich in man hadden verkleed en zich hadden laten inwijden, behoorden tot de geliefkoosde vrijmetselaarsverhalen. Weldra werd gezocht naar mogelijkheden om ook vrouwen aan de *mysteries* deelachtig te maken. De eerste vereniging

die aan de vrouwelijke nieuwsgierigheid tegemoet kwam, was de in 1739 in Wenen gestichte *Orde van de Mopsen*. Het was een wat ridicule nabootsing van de vrijmetselarij, waarbij de Trouw, gesymboliseerd door het mopshondje, als leidmotief werd genomen. De vrouwen werden er op voet van gelijkheid met de mannen in opgenomen.

In 1742 kwam in Parijs een gemengde orde tot stand: *L'Ordre de la Félicité,* waar de apologeet Bertin du Rocheret deel van uitmaakte, en in 1747 stichtte de enthousiaste chevalier de Beauchaîne een *Ordre des Fendeurs et des Fendeuses*. Er volgden nog andere. Het spreekt vanzelf dat men van dit soort genootschappen niets anders verwachtte, noch kon verwachten dan wat mondaine en galante activiteiten. Weldra hoorde men nog weinig van de gemengde en para-maçonnieke Ordes spreken en werden ze vervangen door de zogenaamde *adoptieloges* waarover we het aanstonds zullen hebben.

De gemengde loges *Droit Humain*.

Tegen het einde van de negentiende eeuw, in een grondig gewijzigd klimaat, kwam in Parijs voor het eerst een echte gemengde vrijmetselarij tot stand. De initiatiefnemers behoorden tot de republikeinse, anticlericale en natuurlijk feministische kringen. Marie Deraismes (1828-1894) had al een actief leven van militante publiciste achter zich in dienst van de vrouwenemancipatie, toen zij einde 1881 geïnitieerd werd in een Parijse loge die zich hiervoor eerst onttrokken had aan het gezag van de *Grand Orient*. Het bleef bij deze ene vrouwelijke initiatie en de verhoopte evolutie van de bestaande mannenobediëntie naar een gemengde organisatie bleek ijdele hoop.

Na meer dan tien jaar geduldige en vruchteloze pogingen, besloot Deraismes dat de tijd was aangebroken om een volledig onafhankelijke en gemengde vrijmetselaarsorganisatie op te richten. Het werd de *Grande Loge Symbolique Ecossaise Le Droit Humain*, gesticht op 4 april 1893. Het *Menselijk Recht* wees natuurlijk op de gelijkberechtiging die door de vrouwenbeweging werd nagestreefd. Marie Deraismes overleed enkele maanden na de stichting, maar de vereniging werd verder uitgebouwd. In 1898 werd ze omgedoopt tot *Ordre maçonnique mixte international le Droit Humain*, aldus haar ambities bevestigend om zich over de hele wereld te verspreiden. Gesticht door zestien vrouwen en één man, de geneesheer en senator Georges Martin (1844-1916), telde de Orde na twee jaar tweeënveertig leden, waaronder slechts vijf mannen.

In alle loges van *Le Droit Humain* zou de sterk overwegende vrouwelijke participatie voortaan en tot op vandaag een opvallend gegeven blijven. De meeste mannelijke leden werden lid uit sympathie en om hun steun aan de feministische strijd te betuigen. Zij bleven daarnaast actief in de uitsluitend mannelijke loges van de *Grand Orient*. Ook een Belgische vrouw werd in de beginjaren in de *Droit Humain* geïnitieerd, Isabelle Gatti de Gamond (1839-1905), de oprichtster van de eerste niet-confessionele middelbare school voor meisjes in Brussel. Ze stierf voor ze de gemengde vrijmetselarij in België kon introduceren.

In hun grote meerderheid waren de Belgische vrijmetselaars tegen opname van vrouwen in hun werkplaatsen gekant, omdat ze, zoals in 1905 in de Antwerpse loge *Les Amis du Commerce et de la Persévérance Réunis* was besloten, *het onverantwoord ware door het opnemen van vrouwen, hoe interessant en verstandig deze ook wezen, de heersende harmonie onder de broeders in gevaar te brengen*. Het was dan ook onvermijdelijk dat de *Droit Humain* die aan een internationale vestiging begonnen was, zich in België zou manifesteren. Begin 1911 stichtten in Brussel vier vrijmetselaars, leden van het Groot Oosten, en drie vrouwen de

gemengde loge *L'Egalité.* Ideologisch sloot de gemengde vrijmetselarij nauw aan bij het Grootoosten: vrijzinnig en zeer anticlericaal. Strijd *tegen het dogmatisme en het obscurantisme* stond hoog in het vaandel geschreven. Politiek was de Belgische *Droit Humain* links, zelfs socialistisch te situeren en steunde ze de pacifistische activiteiten van de Nobelprijswinnaar Henri Lafontaine. Ter gelegenheid van de stichting van *L'Egalité* verleende de voornaamste Brusselse loge *Les Amis Philanthropes* assistentie. Ze vond dat dit in overeenstemming was met haar inspanningen *om de vrouw intellectueel, juridisch en sociaal te ontvoogden en te onttrekken aan de invloed van de katholieke kerk*.

Niet alle leden waren het met de intrede van vrouwen in de vrijmetselarij eens, en opnieuw kwam het in deze loge tot pijnlijke discussies die weer op een scheuring uitliepen: *Les Amis Philanthropes numéro 3* werd opgericht. De *Droit Humain* bleef tot na de Tweede Wereldoorlog een nagenoeg uitsluitend franstalige obediëntie. Zelfs werkplaatsen zoals *L'Aurore* in Brugge opereerden uitsluitend in het Frans. Pas in 1956 werd in Brussel de nederlandstalige loge *Broederschap* opgericht. Tot in 1924 bleef de gemengde vrijmetselarij in België beperkt tot de ene loge *L'Egalité*. Dat jaar kwam de loge *Verité* tot stand, die evenwel behoorde tot een afgescheurde *Grande Loge Mixte*, die in Frankrijk was ontstaan. Initiatiefnemer was de directeur van het Instituut Solvay, Max Gottschalk (°1889).

Na enkele jaren kwam men tot een verzoening. De linkse oriëntatie bleef aanwezig en voortaan werd de één-meiviering een jaarlijks *Droit Humain*-feest, waarvoor een bijzonder rituaal werd ontworpen. Ook de vrijzinnige opstelling bleef doorwegen, wat evenwel niet belette dat sommige van de nieuwe werkplaatsen een meer traditionalistische methode verkozen en de aanroeping van de Opperbouwmeester van het Heelal invoerden. Door de uitbreiding, ook buiten Brussel, - het aantal leden benaderde de tweehonderd - kon de gemengde obediëntie een kapittel van hoge graden oprichten en vanaf 1928 een autonome *Belgische Federatie* vormen. De eerste voorzitter was de Brusselse advocaat Gaston Vandermeeren (1868-1948). Trouwens, vooral mannen bleven de voornaamste leiders van de obediëntie, zoals de geneesheren Camille Hennebert en Ernest Decraene (1882-1957), allebei hoogleraar aan de ULB, en Emile Lefèvre (1864-1921), docent aan de Militaire School.

De *Droit Humain* werd, minstens evenzeer als de *Grand Orient*, een organisatie waar de strijdende vrijzinnigheid een belangrijker plaats innam dan de traditionele en rituele vrijmetselarij. Dit kwam onder meer tot uiting in de jaarthema}s, die tot een algemeen verslag werden uitgewerkt. Seksualiteit, ontwapening, democratie, onderwijs behoorden tot deze thema's. De uitbouw van een atheïstische moraal werd ondernomen met als grondgedachten het vrij onderzoek, de laïciteit, de methodische en constructieve twijfel. Daarbij werden de leden ertoe aangezet om zich in te zetten in de verschillende organisaties die buiten de vrijmetselarij dezelfde idealen nastreefden. Begin van de jaren zedventig telde de *Droit Humain* vierentwintig werkplaatsen en 1500 leden.

De Belgische Vrouwengrootloge.

De gemengde loges in de 18de eeuw die we hierboven hebben beschreven, bestonden in de rand van de vrijmetselarij en werden nooit door de georganiseerde obediënties erkend. Na 1750 was er nog nauwelijks een spoor van terug te vinden. Een nieuwe vorm van vrouwelijke vrijmetselarij zag toen het licht: de uitsluitend aan hen voorbehouden *adoptieloges*. Bij bestaande mannelijke werkplaatsen werden vrouwen, meestal zoniet uitsluitend echtgenotes of naaste familieleden van de leden, *geadopteerd* en aan de hand van sterk vereenvoudigde en nogal mondaine ritualen in de Orde opgenomen.

Vanaf 1760 kwam een aantal adoptieloges tot stand. Het doel lijkt dubbel te zijn geweest. De dames zochten in de loges dezelfde romantische sfeer die hun echtgenoten had aangetrokken en de heren wilden aan de dames de onschuld van de logegenoegens bewijzen. Ook in de Oostenrijkse Nederlanden werden adoptieloges gesticht. De eerste lijkt *L'Impériale Thérésienne* in Aalst te zijn geweest, die in 1772 ontstaan moet zijn. Ook in Bergen, Brussel en Doornik hebben zulke loges bestaan, hoewel ze weinig of geen sporen hebben nagelaten. De dames vergaderden af en toe, steeds onder leiding van de achtbare meester die de mannelijke werkplaats leidde waar de *adoptieloge* van afhing. De bijeenkomsten hadden een vrolijk en mondain karakter en subsidiair werd de filantropie beoefend.

In 1781 bestonden bij ons ongetwijfeld adoptieloges, aangezien de cogouverneur van de Oostenrijkse Nederlanden Marie-Christine van Saksen-Teschen (1742-1796) zich hierover zorgen maakte. Ze werd gerustgesteld door haar zuster, koningin Marie-Antoinette (1755-1793), die haar schreef: *Het is een vereniging voor liefdadigheid en plezier; men eet er veel en men babbelt en zingt er, wat de koning doet zeggen dat mensen die drinken en zingen niet complotteren. Men doet er ook veel goede werken*. Weliswaar voegde ze eraan toe *dat men ook goed zou kunnen doen zonder al die ceremonies*. De adoptieloges verdwenen met het Ancien Régime. Enkele schaarse pogingen tot heropleving werden zonder veel succes ondernomen onder het Empire. Het is bekend dat Josephine de Beauharnais (1763-1814) zowel in Parijs als in Straatsburg aan feestelijke bijeenkomsten van adoptieloges deelnam. Méér dan mondaine samenkomsten waren het niet.

De *Grande Loge de France* bracht vanaf 1901 de adoptieloges opnieuw tot leven. Onder strikte voogdij van de mannelijke loges en met eigen reglementen en constituties werden een tiental vrouwenloges opgericht. Dit was het antwoord van de *Grande Loge* op het *Droit Humain*-initiatief van gemengde loges, dat vooral de steun van de *Grand Orient* had. In 1935 was men al zodanig geëvolueerd, dat men een volledig onafhankelijke obediëntie van vrouwenloges tot stand wenste te brengen. Die kwam er pas in 1945 onder de benaming *Union Maçonnique Féminine de France* om in 1952 omgedoopt te worden in *Grande Loge Féminine de France*.

De eerste Belgische vrouwenloge werd door de *Grande Loge Féminine de France* en met steun van het Belgisch Grootoosten gesticht in 1974. In 1981 waren er voldoende werkplaatsen om over te gaan tot de stichting van de *Belgische Vrouwengrootloge*. Hoewel er verschillen bestaan van werkplaats tot werkplaats, behoort de Belgische Vrouwengrootloge overwegend tot dezelfde vrijzinnige strekking als de *Droit Humain* en het Belgisch Grootoosten, waarmee ze trouwens een vriendschapsverdrag heeft afgesloten. Nochtans, zoals de Belgische Grootloge, stelt ze haar werkzaamheden onder de hoede van de Opperbouwmeester van het Heelal.

Een moeilijk te overzien geheel.

In 1944 bestond de maçonnieke wereld in België uit vier obediënties. De voornaamste en ook de enige die bekendheid genoot in de *profane* wereld, was het Grootoosten. De hoge graden werden bestuurd door de *Opperraad*, die uitsluitend recruteerde onder de leden van het Grootoosten, maar er onafhankelijk van stond. De Belgische Federatie *Droit Humain* groepeerde een paar honderd mannen en vrouwen en verstrekte zowel de drie symbolische graden als de hoge graden. De *Orde van Memphis-Misraïm* had moeizaam de oorlog overleefd.

Vanaf 1959 werd het anders en thans is het maçonnieke landschap bijzonder ingewikkeld geworden. Voor de basisgraden kunnen de mannen kiezen uit het Belgisch Grootoosten, de Belgische Grootloge, de Reguliere Belgische Grootloge, de Belgische Federatie *Droit Humain*, de loges Memphis-Misraïm en hier en daar een *wilde* of onafhankelijke loge. De vrouwen hebben de keuze tussen de *Droit Humain* en de *Belgische Vrouwengrootloge*. Het aantal grootmeesters of grootmeesteressen is in de basisgraden tot zes gestegen en daarbij zijn er dan nog eens evenveel *oppercommandeurs* voor de obediëenties van hoge graden. De *blauwe* obediënties hebben elk een politieke en ideologische kleur. Grootoosten en *Droit Humain* zijn overwegend vrijzinnig en atheïstisch, Grootloge en Vrouwengrootloge hebben een minder scherp profiel, maar leunen grosso modo bij de Grootoostenstrekking aan. Memphis-Misraïm beweegt zich in de wereld van de esoterie, zoniet van de magie, en helemaal apart is er de Reguliere Grootloge, die zich resoluut als deïstisch en volstrekt apolitiek aandient.

Hoofdstuk VIII

Belgische vrijmetselaars nu.

Het dagelijks leven van een vrijmetselaar

Iedere vrijmetselaar kan als hij - of zij - het wil, van de logebroederschap een bijna voltijdse bezigheid maken. Iedere week of om de twee weken moet hij de vergadering van zijn werkplaats bijwonen, die aanvangt in de vooravond. Het formele gedeelte kan anderhalf uur duren, tenzij met alle gewenste rituele omkledingen een nieuw lid wordt geïnitieerd of de uitgenodigde spreker een uitgebreide uiteenzetting houdt en een levendige discussie op gang brengt. Daarna kan hij aanzitten aan een broedermaal in het "voorhof" van de tempel en zal wellicht nog blijven nakaarten in de bar of "vochtige kamer". Als hij nog maar recent ingewijd is en als leerling de benaming "zeer vlijtige leerling" wil veroveren of wat later "salarisverhoging" wil verkrijgen en opklimmen tot gezel en weldra tot meester, moet hij regelmatig de "instructieloges" bijwonen en zich vertrouwd maken met de eigen en soms eigenaardige wereld van de loges.

Om zijn kijk op het vrijmetselaarsgebeuren te verruimen, moet hij zich regelmatig als bezoekende broeder aanmelden bij één of andere loge van de eigen of van een bevriende obediëntie. Op elke weekdag heeft hij de keuze uit tientallen mogelijkheden in België, tenzij hij ook eens de grens oversteekt. Als hij op reis vertrekt, moet hij informeren waar en wanneer hij logebijeenkomsten kan vinden. In de loop van het werkjaar mag hij zeker de feestelijke bijeen-komsten niet missen. In september is dat het feest van het ontwaken van de natuur en in juni de insluimering van de natuur: tegengesteld aan de werkelijke seizoenen, maar de vrijmetselarij houdt nu éénmaal van die tegenstrijdigheden. Tijdens de zomer kan hij aanwezig zijn op het tuinfeest of de barbecue, waar ook zijn vrouw mee op uitgenodigd is.

Als hij tot een deïstische loge behoort, zal hij het Winter-St.-Jansfeest (eind december) en het Zomer-St.-Jansfeest (eind juni) niet willen missen. Behoort hij tot een actieve werkplaats, dan zal hij aanwezig zijn op muzikale of artistieke avonden georganiseerd, vaak met de bedoeling één of andere kas te stijven. Eéns er jaar moet hij het *adoptiefeest* bijwonen, waar de leden hun kinderen tussen 12 en 18 jaar kennis laten maken met de loge, die bij die gelegenheid tegenover hen een belofte van hulp en bescherming aflegt. Zijn loge heeft waarschijnlijk regelmatige contacten met een zusterloge, meestal een Franse. Hij zal natuurlijk mee reizen wanneer weekendbezoeken aan deze broeders worden georganiseerd. Op de algemene vergaderingen of op de studiedagen die door zijn obediëntie worden georganiseerd, mag hij als ijverige broeder niet ontbreken en wanneer voor een jubileum of een grote feestelijkheid algemeen verzamelen wordt geblazen, dient hij natuurlijk van de partij te zijn.

Eenmaal lid van het bestuur of *Commissie van officieren en dignitarissen* van zijn werkplaats, kan hij een bijkomende taak opnemen, die soms heel wat van zijn tijd en energie zal opslorpen. Het begint met nederige taken, zoals onderhoud en opschik van de tempel, secretariaatswerk, bijhouden van het archief, ordenen van de bibliotheek, organiseren van feestelijkheden en maaltijden, boekhouding, enz. Wat later zal hij hogere functies toegewezen krijgen en hetzij als redenaar, hetzij als eerste of tweede opziener, hetzij uiteindelijk als

achtbare meester tot de leiders, de zogenaamde *Lichten* van de werkplaats gaan behoren. Natuurlijk is hij van nabij betrokken bij het aantrekken van nieuwe leden. Hij helpt mee het dossier van de kandidaten opstellen, maakt deel uit van de commissie die ze thuis gaat opzoeken en ondervragen, neemt deel aan de opeenvolgende stemmingen de eerste na de samenstelling van het dossier, de tweede na lezing van het schriftelijk werk dat de kandidaat heeft ingezonden en de derde nadat de kandidaat in het bijzijn van alle broeders, maar zelf geblinddoekt, aan een ondervraging is onderworpen.

Opgeklommen tot de meestergraad en deel uitmakend van het bestuur van zijn werkplaats, zal hij ook stilaan naar commissievergaderingen in Brussel gestuurd worden of zelfs aangesteld worden als vertegenwoordiger van zijn loge in de centrale bestuursorganen. Wie weet wordt hij ook dààr niet op een dag verkozen tot één van de grootofficieren of, supreme consecratie, zal hij één van de hoogste functies toegewezen krijgen en zal hij één van de *Grote Lichten* worden.

Op een dag zal een broeder hem aangemoedigd hebben om zich in hogere graden te laten inwijden en zodra hij hierin is opgegaan, zal hij niet rusten voor hij de top van de piramide, de drieëndertigste graad, heeft bereikt.

Al deze activiteiten worden niet alleen gratis uitgeoefend, maar ze kosten de broeder zelfs een aardige cent. Als jaarlijkse lidmaatschapsbijdrage betaalt hij 6.000 fr. Als hij de rekening maakt van alle bijkomende activiteiten, feesten, bezoeken en reizen, heeft hij allicht twintigduizend frank of méér besteed. Bij iedere *salarisverhoging* of toetreding tot een hogere graad dient hij een registratierecht te betalen dat 3 à 5.000 fr zal bedragen. Hij zal daarbij ook soms aan de sollicitaties niet weerstaan voor steun aan een of ander maçonniek project, men zal hem boeken of kunstwerken aanbieden speciaal voor vrijmetselaars bestemd, jubilerende werkplaatsen zullen hem gedenkpenningen of ereschalen aanbevelen, enz.

Tot de hogere graden opgeklommen, zal hij helemaal tot de vaststelling komen dat het actieve lidmaatschap van de vrijmetselarij een dure hobby is, die aan de gemiddelde inkomensgenieter nog weinig ruimte laat voor andere liefhebberijen. Hij zou er trouwens ook niet meer de tijd voor hebben. Als hij intellectueel ingesteld is, zal de actieve broeder vele uren kunnen besteden aan het lezen van de aanzienlijke stroom van publikaties die zowel in de *profane* wereld als binnen de vrijmetselaarsobediënties zelf het maçonnieke fenomeen vanuit de meest uiteenlopende gezichtshoeken behandelt. Het aanschaffen van deze boeken, die hij vaak niet in openbare bibliotheken zal vinden, zal hem in de beurs doen tasten. En als hij zich ook nog als militant wil engageren in de *profane* wereld, zal hij weldra tijd te kort komen.

Zoals het een goede broeder past, moet hij over een volledige uitrusting beschikken: het schootsvel of zelfs de verschillende schootsvellen van de respectieve graden die hij heeft ontvangen, de witte handschoenen, de linten en *juwelen* van de bereikte graden, de rituaalboekjes of *catechismussen* die hem in staat stellen om de logearbeid voor te bereiden of goed uit te voeren. Dit alles bewaart hij in een platte aktentas, waar hij bijzondere zorg voor draagt. Een broeder met het activiteitstype zoals hier beschreven zal ongetwijfeld gerechtigd zijn om als zijn beroep dat van *vrijmetselaar* op te geven. Er bestaan wel degelijk mensen die zo ingesteld in de vrijmetselarij treden, zoals anderen in het klooster. Deze maximalisten vormen evenwel een minderheid. Toch wordt de vrijmetselarij gedragen door een aantal broeders die, zonder het engagement te evenaren van de hierboven beschreven fictieve broeder, heel wat tijd en inspanningen aan de loge besteden. Onder de meest actieven vallen

vooral de leerkrachten en de ambtenaren op. Zij beschikken vaak over méér vrije tijd dan beoefenaars van een zelfstandig beroep. Er zijn anderzijds veel vrijmetselaars die een heel wat bescheidener maçonnieke activiteit ontplooien. Behalve drukke beroepsbezigheden zijn er redenen, naast ziekte en ouderdom, die de deelname aan de logeactiviteiten negatief kunnen beïnvloeden.

Sommige broeders of zusters zijn na enige tijd ontgoocheld of niet meer geïnteresseerd door wat zich in de tempels afspeelt. Meningsverschillen, beroepsnaijver, vrouwen-kwesties of uiteenlopendheid van karakters spelen soms een rol, vooral dan in de kleine en besloten gemeenschap van een werkplaats in een provinciestad. Het is ook ontegensprekelijk dat een aantal leden naar de vrijmetselarij komen, omdat ze hierin een uitdrukking van hun steun aan de vrijzinnigheid zien, zonder dat ze zich daarvoor verder daadwerkelijk willen of kunnen inzetten. Anderen beschouwen hun lidmaatschap als een *verzekeringspolis* voor de dag dat ze de steun van de broederschap zouden behoeven.

Het absenteïsme is dan ook een vaak terugkerende klacht. Behalve in uitzonderlijke omstandigheden of voor feestelijkheden, komt zelden méér dan de helft van de broeders opdagen. In 1981 meldde *La Flandre* (Brugge) dat de gemiddelde aanwezigheid op de bijeenkomsten rond vijfendertig procent lag en dat bijna twintig procent van de leden haast nooit aanwezig was. *Branding* (Brussel) had in 1975 minder dan vijftig procent aanwezigheid. De Grootloge van België vond het een aanzienlijk succes, toen op de plechtige viering van haar dertigjarig bestaan in november 1989 op een zaterdagochtend in Brussel twintig procent van de leden aanwezig was.De aanwezigheid is het hoogst in de kleine groep van een recent opgerichte loge waar men met de ijver van de neofieten aan de opbouw van een nieuwe vriendenkring werkt. Na enkele jaren treedt meestal enige vermoeidheid in. In grotere loges met een ledenaantal dat soms aanzienlijk boven de honderd ligt, voelen sommige leden zich minder onontbeerlijk en slaan ze al vlugger enkele bijeenkomsten over.

DE VRIJMETSELARIJ IN BELGIE

DE *REGULIERE* VRIJMETSELARIJ

I. **OBEDIENTIES** (drie symbolische graden)

- **REGULIERE GROOTLOGE VAN BELGIE** (RGLB)

gesticht in 1979
hoofdzetel: Koningsstraat 265 1210 Brussel
aantal leden: ong. 900
aantal werkplaatsen: 27
(14 franstalige, 10 nederlandstalige, 1 tweetalige, twee Engelstalige)

- **GRAND LODGE OF SCOTLAND**

hoofdzetel: Edinburg
voor België: Koningsstraat 265 1210 Brussel
aantal leden: ong. 100
aantal werkplaatsen 2 (Brussel en Antwerpen)

II. **KORPSEN VOOR HOGERE GRADEN**

Recruteren uitsluitend uit de leden van de hierbovengemelde obediënties.

- OPPERRAAD VAN DE ALOUDE EN AANGENOMEN SCHOTSE RITUS VOOR BELGIE
gesticht in 1817
hoofdzetel: Koningsstraat 265 1210 Brussel
verleent de dertig hogere graden van de AASR.

- **GROOTKAPITTEL VAN HET HEILIG KONINKLIJK GEWELF** (ROYAL ARCH)

gesticht in 1966
hoofdzetel: Koningsstraat 265 1210 Brussel
verleent de Royal Archgraad
aantal kapittels: 6 (drie franstalige, twee nederlandstalige, één engelstalige)

- **GROOTPRIORIJ VAN BELGIE**

gesticht in 1986
hoofdzetel: Mutsaerdlaan 19 1020 Brussel
verleent de drie hogere graden van de Gerectificeerde Schotse Ritus

- BELGISCHE MERKMEESTERLOGES
afhangend van de *Grand Lodge of Mark Master Masonry* of

England and Wales and its Districts and Lodges overseas
hoofdzetel: Freemasons' Hall, Great Queenstraat London
voor België: Koningsstraat 265 1210 Brussel

DE *IRREGULIERE* VRIJMETSELARIJ

I. **OBEDIENTIES** (drie symbolische graden)

- GROOTOOSTEN VAN BELGIE (GOB)
gesticht in 1833
hoofdzetel: Lakenstraat 79 1000 Brussel
aantal leden: ongeveer 8.000
aantal werkplaatsen: 83
(58 franstalige, 24 nederlandstalige, 1 tweetalige)

- **BELGISCHE FEDERATIE VAN GEMENGDE LOGES DROIT HUMAIN** (DH)

gesticht in 1928 (eerste Belgische loge in 1911)
hoofdzetel: Marconistraat 207 1180 Brussel
aantal leden: ongeveer 3.700
aantal werkplaatsen: 65 (waarvan 21 nederlandstalige of in Vlaanderen gelegen)

- **GROOTLOGE VAN BELGIE** (GLB)

gesticht in 1959
hoofdzetel: Elizastraat 65 1050 Brussel
aantal leden: ongeveer 2.600
aantal werkplaatsen: 38
(22 franstalige, 14 nederlandstalige, 2 tweetalige)

- **VROUWENGROOTLOGE VAN BELGIE** (VGLB)

gesticht in 1981
hoofdzetel: Driesstraat 21 1190 Brussel
aantal leden: ongeveer 600
aantal werkplaatsen: 17 (waarvan 2 in Vlaanderen gelegen)

- **OUDE EN PRIMITIEVE RITUS MEMPHIS-MISRAIM**

hoofdzetel: Joseph Meuwis, Chaussée de Nivelles 150 15032 Bothey
aantal leden: ong. 200
aantal werkplaatsen: 3

II. **KORPSEN VOOR HOGERE GRADEN**

- SOUVEREIN COLLEGE VAN DE SCHOTSE RITUS VOOR BELGIE
recruteert uitsluitend onder de leden van het Grootoosten van België

gesticht in 1960
hoofdzetel: Lakenstraat 79 1000 Brussel
verleent de dertig hogere graden van de AASR

- OPPERRAAD SCHOTSE RITUS VOOR BELGIE
recruteert onder de leden van het Grootoosten van België en van de Grootloge van België
gesticht in 1965
hoofdzetel: Peterseliestraat 7 1000 Brussel
verleent de dertig hogere graden van de AASR

- **GROTE OPPERRAAD SCHOTSE RITUS VAN BELGIE**

recruteert uitsluitend onder de leden van de Grootloge van België
gesticht in 1979
hoofdzetel: Koningsstraat 215 B.2 1210 Brussel
verleent de dertig hogere graden van de AASR

- **BELGISCHE FEDERATIE VAN GEMENGDE LOGES DROIT HUMAIN**

recruteert uitsluitend onder de eigen leden. In tegenstelling tot de overige vrijmetselaarsorden, heeft de Droit Humain geen afzonderlijke *Opperraad* voor de hogere graden, die door de zelfde obediëntie als die van de basisgraden worden verleend.
gesticht in 1928
hoofdzetel: Marconistraat 207 1180 Brussel
verleent de dertig hogere graden van de AASR

- OPPERRAAD VROUWENGROOTLOGE VAN BELGIE
recruteert uitsluitend onder de leden van de Vrouwengrootloge van België
gesticht in 1988
hoofdzetel: Driesstraat 21 1190 Brussel
verleent de dertig hogere graden van de AASR

- **OUDE EN PRIMITIEVE RITUS MEMPHIS-MISRAIM**

recruteert uitsluitend onder de eigen leden. In tegenstelling tot de overige vrijmetselaarsorden, heeft Memphis-Misraïm geen *opperraad* voor de hogere graden, die door dezelfde obediëntie als die van de basisgraden worden verleend.
hoofdzetel: Joseph Meuwis, Chaussée de Nivelles 150 15032 Bothey
verleent de twee en negentig hogere graden van de Memphis-Misraïm Ritus

Professor Leo Apostel (1925-199.) beschreef dit als volgt: *De ondervinding leert dat loges zelfvernietigende groepen zijn. Ze beginnen bescheiden en er ontstaat een intense wisselwerking tussen de stichters. Dan begint de recrutering. Wanneer een zeker aantal is bereikt, een veertigtal leden kan al volstaan, gaat de oorspronkelijke intimiteit verloren, de interactie verslapt, het absenteïsme neemt toe en de toestand wordt bereikt waarbij men gemiddeld nog een derde van de leden ziet opdagen, meestal de recent geïnitieerden, begeleid door enkele volhouders die de melancholische herinnering hoog houden aan wat eens een levende cel was.*

De vaststelling van dit probleem heeft er de verschillende obediënties in de recente jaren toe gebracht de voorkeur te geven aan een groter aantal loges met geringere bezetting boven uitgebreide werkplaatsen met talrijke *papieren* leden.

Het Grootoosten van België

Voor de minder aandachtige buitenstaander is de vrijmetselarij in België nog altijd synoniem met *Grootoosten*. Dit is niet verwonderlijk. Het Grootoosten is de oudste obediëntie, heeft een bewogen geschiedenis achter de rug en telt het grootste aantal werkplaatsen en leden. De tempels in de Peterseliestraat en in de Lakenstraat in Brussel zijn ook aan veel niet-ingewijden bekend. Laatstgenoemde kwam op 29 september 1986 in de actualiteit naar aanleiding van een mysterieuze bomaanslag die niet werd opgeëeist en waarvan de daders nooit werden gevonden. Het Grootoosten is ook het meest geëengageerd in het maatschappelijke zoniet in het politieke debat en dit kan natuurlijk niet gebeuren zonder dat dit ook een grotere notoriëteit in de *profane* wereld met zich meebrengt. Zoals ook bij de overige obediënties ligt bij het Grootoosten het zwaartepunt van de werking en van het lidmaatschap bij de Franstalige Belgen, meer bepaald in Brussel. De binding met de ULB speelt hierbij een onmiskenbare rol, evenals de aanwezigheid van talrijke buitenlanders, in de eerste plaats ambtenaren van de Europese en internationale instellingen en diplomaten.

In de hoofdstad werken de oudste werkplaatsen, zoals *Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès, Les Amis Philanthropes* en haar *dochters, Les Amis Philanthropes numèro 2 Alpha, Les Amis Philanthropes numèro 2 Omega, Les Amis Philanthropes numèro 3 en Les Amis Philanthropes numéro 4*. Dit zijn de *prestigieuze* loges, waar diegenen die naam en faam hebben in vrijzinnig België, ook Vlamingen, zich graag bij aansluiten. Deze loges tellen dan ook elk een paar honderd tot verschillende honderden leden, wat tot gevolg heeft dat ze een grotere hoeveelheid *papieren* leden tellen dan kleine werkplaatsen in provinciesteden, die vaak een homogenere vriendenclub zijn.

In Brussel zijn een dertigtal Grootoostenloges actief. Naast de al vermelde zijn de voornaamste: Prométhée, La Fraternité, L'Amitié Fraternelle, Le temps des cerises, Athena, La Pierre Angulaire, Action et Progrès, Union et Progrès, Libre Examen 1 en 2, L'Amitié Victor Bohet, Action et Solidarité (ACSO) en ACSO 2 en 3, Saint Jean d'Ecosse, en Ciment. De grote manifestaties van de vrijmetselarij, niet alleen van het Grootoosten maar ook van de bevriende obediëenties, hebben meestal plaats in de ruime lokalen van *Les Amis Philanthropes* in de Peterseliestraat of op de hoofdzetel van het Grootoosten in de Lakenstraat.

Het Grootoosten in Vlaanderen.

In Vlaanderen zijn vijfentwintig loges binnen het Grootoosten actief, waaronder drie franstalige en één tweetalige. Het zijn:
Les Amis du Commerce et La Persévérance Réunis, Huidevettersstraat 44, 2000 Antwerpen (Franstalig)
Les Elèves de Thémis, Van Maerlantstraat 33, 2008 Antwerpen
La Flandre, Beenhouwersstraat 2, 8000 Brugge
L'Amitié, Plein 53a, 8500 Kortrijk (tweetalig)
Les Trois Niveaux, Langestraat 112B, 8400 Oostende (Franstalig)
De Zwijger, Tussen 't Pas 9, 9000 Gent
De Geuzen, Huidevettersstraat 44, 2000 Antwerpen
Les Vrais Amis, Tussen 't Pas 9, 9000 Gent (franstalig)
Georges Beernaerts, Reyndersstraat 43, 2000 Antwerpen
Phoenix, Langestraat 112B, 8400 Oostende
Tijl Uilenspiegel, Crutzenstraat 18, 3500 Hasselt
Ontwaken, De Vilanderstraat 4, 9300 Aalst
De Waag (Turnhout), Steneheide 62, 2480 Dessel
Salvador Allende, Reyndersstraat 43, 2000 Antwerpen
Bevrijding, Tussen 't Pas 9, 9000 Gent
Open Raam, Minckelerstraat 131, 3000 Leuven
Tanchelijn, Beenhouwersstraat 2, 8000 Brugge
Acacia, Tussen 't Pas 9, 9000 Gent
Kentering, Gasthuisveldstraat 18a, 2800 Mechelen
Opera, Van Maerlantstraat 33, 2008 Antwerpen
Dageraad, (Oudenaarde), Ommegangstraat 66, 9680 Maarkedal
Multatuli, (Tienen), rue d'en Haut 15a, 1370 St.-Jean-Geest
Het Truweel, Reyndersstraat 43, 2000 Antwerpen
Galileo, De Vilanderstraat 4, 9300 Aalst
De Werf, Huidevettersstraat 44, 2000 Antwerpen

In Brussel zijn er 3 Nederlandstalige Grootoostenloges:
Balder, Lakenstraat 79, 1000 Brussel
Branding, Peterseliestraat 8, 1000 Brussel
De Vier Ghecroonde, Lakenstraat 79, 1000 Brussel

Tenslotte is er in het *reguliere* Nederland één vrijzinnige loge aangesloten bij het Belgisch Grootoosten: *De Watergeuzen*, Den Haag maar met lokaal Choorstraat 16a in Delft. Ze leidt een wat moeizaam bestaan.

Dit maakt tien loges in de provincie Antwerpen, zeven in Oost-Vlaanderen, vijf in West-Vlaanderen, vijf in Nederlandstalig Brabant en één in Limburg. Slechts drie loges dateren uit de vorige eeuw: *Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis* gesticht in 1804 en 1818, *Les Elèves de Thémis* (1808) en *La Flandre* (1881). Nog vier dateren van voor de Tweede Wereldoorlog: *L'Amitié* (1906), *Balder* (1931), *Les Trois Niveaux* (1932) en *De Zwijger* (1935). Dit wil natuurlijk niet zeggen dat er voor 1940 niet méér loges waren opgericht, maar sommige werden opgedoekt en andere stapten over naar de Belgische Grootloge.

Na de oorlog werden pas vanaf 1956 opnieuw werkplaatsen gesticht. Het waren: De Geuzen (1956), Les Vrais Amis (1960), Georges Beernaerts (1960), Phoenix (1964), Tijl Uilenspiegel

(1964), Branding (1965), Ontwaken (1973), De Waag (1974), Salvador Allende (1974), Bevrijding (1975), Open Raam (1976), De Watergeuzen (1978), de Vier Ghecroonde (1981), Tanchelijn (1981), Acacia (1983), Kentering (1984), Opera (1985), Dageraad (1986), Multatuli (1986), Het Truweel (1987), Galileo (1987) en De Werf (1988).

Sedert 1980 werden in Vlaanderen niet minder dan tien nieuwe loges gesticht. Het is onmiskenbaar dat het Grootoosten door een dynamische recrutering en uitbreiding gekenmerkt is. Een precies ledenaantal is niet bekend, maar van de ongeveer 7.500 à 8.000 leden van het Grootoosten moet het aandeel van de in Vlaanderen werkende loges en de Nederlandstalige loges in Brussel rond de 2.500 leden liggen. Het Grootoosten van België, net zoals trouwens alle andere obediënties in ons land, blijft tot op heden unitair georganiseerd en is onvermijdelijk veeleer franstalig gedomineerd, aangezien de Nederlandstaligen slechts een derde van het ledenaantal leveren. Sinds 1972 wordt simultaanvertaling gebruikt op de samenkomsten van de nationale instanties. Het hoofdbestuur komt om de veertien dagen samen, terwijl de bijeenkomsten van de algemene vergadering en van het Groot College van achtbare meesters elk driemaal per jaar plaats vinden. Het voornaamste schriftelijke contact van het Grootoosten met de leden gebeurt via het informatiebulletin, dat hoofdzakelijk wordt geredigeerd door het informatiecentrum CEDOM.

Samenstelling.

De meeste loges van het Grootoosten zijn voor meer dan de helft samengesteld uit leerkrachten en ambtenaren. Vooral de aanwezigheid van onderwijsmensen is aanzienlijk en weegt des te meer door, omdat zij binnen de loges grotere activiteit aan de dag leggen dan andere beroepscategorieën. Hun invloed wordt niet altijd even gunstig beoordeeld door vrijmetselaars, die vinden dat het teveel een *onderwijs-maçonnerie* wordt en dat de activiteiten soms op een vorm van naschools onderricht beginnen te gelijken. De Kortrijkse loge schreef: *De spits onderwijs valt op en wordt nog beklemtoond door hun permanente aanwezigheid op de werkzaamheden. En ze voegde eraan toe: We moeten ons hoeden voor een onderwijs-maçonnerie. Een werkplaats mag geen éénrichting-beroep of sociale klasse uit de maatschappij vertegenwoordigen.*

De loge La Flandre in Brugge maakte de tabel op volgens beroepsklasse van de 140 nieuwe leden die van 1945 tot 1974 geïnitieerd werden. Tevens publiceerde ze de stand van het lidmaatschap in 1981. Dit gaf volgende cijfers:

	1945-1974 aantal	1945-1974 %	1981 aantal	1981 %
leden in overheidsdienst				
onderwijs	43	29,9	40	33,9
ambtenaren	23	16	14	11,9
officieren	6	4,2	2	1,7
magistraten	5	3,5	8	6,8
diplomaten	1	0,7	1	0,8
TOTAAL	78	54,3	65	55,2
leden met particuliere activiteiten				
handel, industrie, middenstand	31	21,5	38	32,2
advocaten	7	4,8	4	3,4
geneesheren	7	4,8	2	1,7
ingenieurs	7	4,8	-	-
architecten	4	2,8	2	1,7
officieren koopvaardij	4	2,8	2	1,7
kunstenaars	3	2,1	-	-
paramedische beroepen	2	1,4	-	-
notarissen	1	0,7	1	0,8
TOTAAL	66	45,7	48	40,6
onbekend	-	-	5	4,2

TOTAAL	144	100	118	100

De meerderheid van de leden van *La Flandre* behoort dus over de hele naoorlogse periode tot de openbare sector. Het cijfer van de particuliere sector is zelfs nog enigszins geflatteerd, omdat ook bij de geneesheren, ingenieurs, architecten en paramedische beroepen waarschijnlijk enkelen in overheidsdienst werken.

Dit is de toestand zoals hij zich in de meeste werkplaatsen voordoet. De cijfers die in 1975 gepubliceerd werden tonen dit duidelijk. De loge *Balder* vermeldde "*dat de meerderheid van de leden uit ambtenaren en onderwijsmensen bestaat*" en voegde eraan toe dat de samenstelling gelijk liep met die van alle andere loges van het Grootoosten. *De Zwijger* in Gent schreef dat ze een loge was "*met hoofdaccenten in de milieus van de Rijksuniversiteit, van het lager en middelbaar onderwijs en van de Gentse kunstacademie*". *Phoenix* (Oostende) telde op 64 leden, 30 leerkrachten en 14 ambtenaren; bij *Tijl Uilenspiegel* (Hasselt) waren er op 39 leden 21 leerkrachten en 8 ambtenaren; *L'Amitié* (Kortrijk) telde 45 leden uit onderwijs en overheidsdiensten tegen 29 uit de privé-sector en 11 leden zonder beroep of gepensioneerd.

Een loge zoals *Les Vrais Amis* (Gent) maakt hierop uitzondering. In 1975 telde ze slechts tien procent leerkrachten en evenveel ambtenaren, meestal uit de "hogere regionen". Met uitzondering van enkele procenten voor de magistratuur behoorde de overgrote meerderheid tot de particuliere sector.

Voor het geheel van de werkplaatsen mag men aannemen dat ongeveer één derde van de leden uit het onderwijs komt. Dit betekent dat in Nederlandstalig België ongeveer achthonderd leerkrachten in het rijksonderwijs en aan de VUB vrijmetselaar zijn. Dit getal mag waarschijnlijk minstens verdubbeld worden, als we er de leerkrachten aangesloten bij de andere obediënties aan toevoegen.

Logetypes en logeleden.

We kunnen bij de Grootoostenloges drie types onderscheiden.

De eerste zijn de loges die zoniet als mondaine clubs, toch op zijn minst als verzamelingen van "gens de bonne compagnie" omschreven kunnen worden. "Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis" in Antwerpen en "Les Vrais Amis" in Gent zijn hiervan de prototypes en het is natuurlijk niet toevallig dat het om Franstalige loges gaat. Bij hen ontmoet men, of heeft men minstens als ingeschreven lid, het puik van de vrijzinnigen uit handel, industrie en vrije beroepen. Ook Nederlandstalige vrijmetselaars sluiten zich graag aan bij die werkplaatsen waar ze weinig of geen druk voelen om zich ook maatschappelijk te engageren. De sfeer is er losser, behalve waar het op de vestimentaire vereisten aankomt: donkere kleding is altijd verplicht en smoking vaak gewenst. De controle over de graad van vrijzinnigheid bij de leden of zelfs kandidaatleden is niet agressief. Men zal er niet over vallen dat sommige leden hun kinderen naar katholieke scholen sturen of dat zij zelf of hun kinderen trouwen voor de Kerk: men beseft dat dit sociale verplichtingen zijn waar men soms, vanwege de familiale context niet omheen kan.

Het andere uiterste wordt gevormd door loges die we als de radicale groep kunnen omschrijven. Het zijn vooral loges die recent tot stand zijn gekomen. Vaak gaat het om "uitzwermingen" van broeders die hun loge te weinig geëngageerd vonden en zich onder

radicale gelijkgezinden wilden groeperen. In deze loges vindt men de actieve militante aanhangers van een vooral linksgerichte vrijzinnigheid. Voorbeelden hiervan zijn "Georges Beernaerts" (Antwerpen), "Salvador Allende" (Antwerpen), "Bevrijding" (Gent), "Phoenix" (Oostende), "Tanchelijn" (Brugge). In deze loges wordt nauwlettend nagegaan of de kandidaten wel degelijk onder alle aspecten achttien karaat vrijzinnig zijn en bereid hiervoor te militeren.

De radicale loges hechten weinig belang aan de initiatieke en rituele activiteiten en nog minder aan de vormen, gebruiken en reglementen. De loge "Georges Beernaerts" heeft het eerst de rituele banketten afgeschaft en dit om geen heildronk meer op de koning te hoeven instellen. De loge "Tanchelijn" omzeilt het uitsluitend mannelijke karakter van het Grootoosten door stelselmatig iedere bijeenkomst te organiseren als een ‘interobediëntiele gemeenschappelijke zitting" met een gemengde loge van de "Droit Humain". De loge "Bevrijding" heeft het in het overschrijden van de maçonnieke reglementen zo bont gemaakt, dat ze door het Grootoosten in "quarantaine" is geplaatst, wat haar niet belet op eigen houtje door te werken en met veel loges van de obediëntie actieve betrekkingen te onderhouden.

In 1986 was de toestand bij sommige loges zo uit de hand gelopen dat er enkele voor korte of langere tijd werden geschorst en dat het Groot College van achtbare meesters een bezinning ondernam over wat verkeerd liep, wat zijn neerslag vond in een rapport over "de eenheid en de harmonie binnen de obediëentie".

Tussen de twee extremen bevinden zich de loges die de traditionele lijn van het Grootoosten volgen. Ze zijn uitgesproken vrijzinnig, mengen linkse en rechtse ingrediëenten, hebben voldoende belangstelling voor traditie en ritualen en beperken zich tot een zachte aanmoediging van militante vrijzinnigheid: de gulden middenweg. Bij uitzondering vindt men in het Grootoosten loges die zich sterk op de esoterische en initiatieke activiteiten toespitsen en bijna voor een werkplaats van de Reguliere Grootloge zouden kunnen doorgaan. De Gentse loge "Acacia", die volgens de Aloude Aangenomen Schotse Ritus werkt, is er zo één.

Sommige loges presteren méér intellectuele arbeid dan andere. Ook al zijn er in de meeste werkplaatsen wel enkele leden die regelmatig als spreker optreden, in sommige zijn er méér dan het gemiddelde en vindt men verschillende van hun leden als sprekers op de kolommen van heel wat werkplaatsen terug. Dit geldt onder meer voor "Ontwaken" (Aalst), "De Zwijger" (Gent), "Balder" (Brussel), "Branding" (Brussel) en "Bevrijding" (Gent). Niet toevallig zijn de loges die een reputatie van gezelligheidsvereniging hebben, niet zo actief op het spreekgestoelte. In de Franstalige loges worden vaak "grote namen" uit Brussel, Wallonië of zelfs Frankrijk als sprekers verwelkomd.

Politici, journalisten en professoren.

Een aantal politieke mandatarissen zowel uit de liberale als uit de socialistische familie blijven zich, naar het voorbeeld van hun voorgangers, bij het Grootoosten inlijven. Bij de liberalen zijn dat onder meer staatsminister Omer Van Audenhove, Karel Poma (Themis, later Het Truweel, Antwerpen), André Kempinaire (L’Amitié, Kortrijk), Karel De Gucht (Ontwaken, Aalst) en Ward Beysen (De Geuzen, Antwerpen). Zij ontmoeten er een aantal van hun franstalige collega’s, zoals Hervé Hasquin (La Fraternité), Jean Gol, Henri Simonet, Edouard Klein en Armand Declety. Deze laatste nam het met de maçonnieke discretie niet nauw, toen hij begin 1990 in de Waalse gewestraad, naar aanleiding van het afscheid van André Cools, een redevoering hield doorspekt met maçonnieke toespelingen, wat niet door

alle broeders geapprecieerd werd. André Cools (L'Incorruptible, Seraing) is een bekend vrijmetselaar. In de loges vindt hij als partijgenoten onder meer Guy Spitaels, Philippe Moureaux, Guy Mathot, Leon Defosset, Roger Lallemand (Les Amis Philanthropes, Brussel) en Philippe Busquin (Les Amis Discrets, Nivelles).

In de Vlaamse tempels kan men van socialistische zijde Willy Claes (Tijl Uilenspiegel, Hasselt) ontmoeten, alsook Jos Wyninckx (Themis, Antwerpen), Willy Calewaert (Themis, Antwerpen), Jan Leclercq (Bevrijding, Gent), Marcel Colla (Georges Beernaerts, Antwerpen), Roger Dewulf, en Eddy Baldewyns (Tijl Uilenspiegel, Hasselt).

De media zijn tamelijk ruim aanwezig op de kolommen. Dit geldt ook weer méér voor het franstalige landsgedeelte. Heel wat journalisten en ambtenaren van de RTBF ontmoeten mekaar in de tempels, zoals oud-administrateur generaal Robert Wangermée, Christiane Lepère en Pierre Boons. Men vindt op de kolommen ook Paul Danblon, de journalisten van "Le Soir" Jean Rebuffat (La Fraternité, Brussel) en Jean-Claude Broché (Amis Philanthropes n° 3), de publicist Raymond Rifflet (Prométhée, Brussel), de hoofdredacteur van 'Le Peuple" Jean Guy en de realisator van de vrijzinnige TV-uitzendingen Georges Van Hout.

De BRT telt natuurlijk ook vrijmetselaars onder zijn medewerkers. Met katholieke administrateurs-generaal is het begrijpelijk dat men in ons verzuilde landje voor vrijzinnige voorzitters kiest. De mekaar opvolgende voorzitters van de raad van bestuur zijn tot hiertoe telkens vrijmetselaars: Herman Balthazar (De Zwijger, Gent), Adriaan Verhulst (idem) en Els Witte (Broederschap DH, Brussel). De BRT-journalisten die zich hun broeders kunnen noemen zijn onder meer, Reddy Demey (Phoenix, Oostende), de directeur van de Wereldomroep Jacques Van der Sichel (De Zwijger, Gent), de medewerker aan culinaire programma's Dirk De Prins (Branding, Brussel), de directeur van BRT-radio Herman Verheyden (Branding, Brussel), auteur van een poëziebundel met de maçonnieke titel "Beitel de steen", alsook de ex-BRT journalist en thans ombudsman van de stad Antwerpen Tuur Van Wallendael (De Geuzen, Antwerpen).

Andere journalisten-vrijmetselaars zijn onder meer de specialist van uiterst-rechts Walter De Bock (Branding, Brussel), de politieke commentator van De Morgen Frank Schlömer (Bevrijding, Gent), de schrijver van autorubrieken Wout Pittoors (Georges Beernaerts, Antwerpen), de cursiefjesschrijver en directeur van Theater Taptoe Freek Neyrinck (Bevrijding, Gent), de freelance journalist Guy Freiermuth (Salvador Allende, Antwerpen) en de persfotograaf Herman Selleslags (idem).

Het zal niemand verwonderen dat heel wat professoren en docenten van de VUB vrijmetselaar zijn. Tot de loge "Branding" in Brussel behoren de strafrechtspecialist Bart De Schutter, de jurist Paul De Vroede, de wetenschappers Oscar Steenhaut en Charles Susanne en de geneesheren Jean-Pierre De Waele en Kenny De Meirleir. Verder zijn er nog ingenieur Georges Patfoort (Ontwaken, Aalst), de docent sociaal verzekeringsrecht Georges Vandermeulen (Balder, Brussel), de wiskundigen Leonard Kaufman (Themis, Antwerpen) en Franz Bingen (Branding, Brussel), de filosoof Robert Raes. Een merkwaardige uitzondering op de regel van de geheimhouding is de wiskundige Roland Colruy (Het Truweel, Antwerpen), die in "Wie is Wie in Vlaanderen" meedeelt, dat hij vrijmetselaar van het Grootoosten is.

In Gent treft men ook heel wat broeders in het professorenkorps aan. Een aantal vindt men in de Gentse loge "Bevrijding", zoals de Afrikaspecialist Marcel Van Spaandonck, de

onderzoeker van derde-wereldproblemen Rudi Doom, de plantengeneticus baron Marc Van Montagu en de rechtsfilosoof en voormalig militant communist Koen Raes. Verder zijn er nog Rik Gyssels (De Zwijger, Gent), geograaf met milieubelangstelling en de linguïst Roland Willemyns (Tanchelijn, Brugge).

In het Rijksuniversitair Centrum Antwerpen treffen we de biochemicus en dierkundige Walter Decleir (Georges Beernaerts, Antwerpen) aan. De vroeg gestorven Ger Schmook jr. (1922-1984) en de statisticus Hein Picard (1925-1988) behoorden respectievelijk tot "De Zwijger" en "Bevrijding".

Er zijn natuurlijk nog heel wat méér vrijmetselaars dan de hier genoemden, zowel in de politiek en de pers als aan de universiteiten. Het is er niet om te doen een zo volledig mogelijke lijst samen te stellen, maar het profiel te suggereren van de personen uit deze drie beroepswerelden die men op de kolommen kan aantreffen. Tenzij ons staal niet voldoende representatief zou zijn, is een links-socialistisch overwicht merkbaar. Een zeldzame keer ontmoet men zelfs communisten op de kolommen, zoals de wiskundige Paul Van Praag, hoogleraar in Bergen en lid van het centraal comité van de Belgische Communistische partij.

Het Belgisch Grootoosten telt ook een aantal leden die regelmatig over loge-onderwerpen publiceren zoals Marcel De Schampheleire (Themis, Antwerpen), Hugo De Schampheleire (†2000) (Balder, Brussel), Sylvain Keuleers (Balder, Brussel) en aan franstalige kant onder meer de historici Jacques Willequet (1914-1990) (Amis Philanthropes n° 2, Brussel), Jean-Jacques Heirwegh (Fraternité, Brussel), José Gotovitch (Libre Examen, Brussel), Maurice Arnould (La Parfaite Union, Bergen) en de Albertinabibliothecaris Pierre Cockshaw (La Fraternité, Brussel).

De hier geciteerde vrijmetselaars hebben er geen moeite mee dat hun lidmaatschap bekend is en kunnen er professioneel noch anders last van ondervinden. Ik onthoud me ervan de lijst te vervolledigen met de namen van ambtenaren, beoefenaars van vrije beroepen, magistraten, architecten of andere categorieën. De talrijke artiesten, zowel beeldende kunstenaars als musici, onder wie een paar bekende variété-artiesten en de theateracteurs laat ik eveneens onvermeld.

Op zin en onzin van de geheimhouding van het lidmaatschap zal ik in een volgend hoofdstuk terugkomen.

De "bouwstukken"

Niet onbelangrijk in het leven van elke werkplaats zijn de voordrachten die worden gehouden of, zoals het in logetermen heet, "de bouwstukken die worden afgeleverd". Tijdens een werkjaar worden in de Vlaamse of in Vlaanderen gelegen Grootoostenloges méér dan vijfhonderd voordrachten gehouden. De behandelde onderwerpen zijn dan ook een uitstekende barometer om na te gaan wat er in de loges leeft en naar welke thema’s de belangstelling van de broeders gaat.

De onderwerpen die de vrijmetselarij in al haar aspecten behandelen, zijn zeer talrijk. We geven hierna een lange maar ver van exhaustieve lijst: De antimaçonnerie vandaag - Ervaringen van een grootmeester - De Engelse vrijmetselarij tussen kroon en kansel - Vrijdenkerij en vrijmetselarij - Hoe vrij is een kleine maçon in een vrije werkplaats? - De loge als société de pensée - De Aloude en Aangenomen Schotse Ritus - De meestergraad: een

eindpunt of een begin? - De Vrouwengrootloge - De Federatie Droit Humain - De Grootloge - De Orde van Memphis Misraïm - Toekomst van de loge - Pluimage in de Tempel - De kostprijs van een obediëntie - Maçonnerie en politiek - De universaliteit van de maçonnieke inwijding - Extériorisation maconnique au travers d'une émission de TV - Heeft de vrijmetselarij nog een toekomst? - Jazz en vrijmetselarij - Wat ik zoek en vind in de hogere graden - Mijn Amerikaanse loge - Recente evoluties in de vrijmetselarij - Vernieuwing in de vrijmetselarij - De splitsing Grootoosten en Grootloge - Anarchie en maçonnerie - De vrijmetselarij gedurende de nazibezetting in Frankrijk - De betekenis van de gezellengraad - Kappen aan de ruwe steen: ervaringen van jonge vrijmetselaars - Het schootsvel - De sociale economie en haar verhoudingen tot de vrijmetselarij - Humanisme, religie en vrijmetselarij - De gerectificeerde Schotse ritus - De heropbouw van de vrijmetselarij in napoleontisch Europa - Het thema van de broederlijkheid in de inwijdingsrituelen - Onze tempel, ons huis - P2, een subversieve driehoek tussen maffia, curie en CIA - De vrijmetselarij en rechts - Progressiviteit in de vrijmetselarij - De Opperbouwmeester des Heelals - Israël en de vrijmetselarij - Riten in de maçonnerie - Accentverschuivingen in de vrijmetselarij - De voorhistorie van de vrijmetselarij - Anderson en het atheïsme - De blauwe ritus - Hoe universeel is de vrijmetselarij? - Beschouwingen over de recrutering - Vrijmetselarij en breuklijnen in de beschaving - De toekomstige maçonnieke arbeid in het licht van profane ontwikkelingen - Het maçonnieke gerecht - De hoge graden in België aan het einde van de achttiende eeuw - Verrechtsing in de maçonnerie in het algemeen en in het Grootoosten van Belgiëe in het bijzonder - Is de loge nog behoorlijk gedekt? - De framasson in de Vlaamse folklore - Anti-maçonnerie in het algemeen en Leo Taxil in het bijzonder - De fundamenten van de vrijmetselarij - Vrijmetselarij: een therapie? - Verdediging van het libertinisme in de vrijmetselarij - Het archief van de loge - De vrijmetselarij in de filatelie - Bedenkingen rondom de discrepantie tussen woord en daad in de vrijmetselarij - Psychotherapie en maçonnerie - Politiek in het profane leven, politiek in de Tempel? - Broederlijkheid binnen en buiten de tempel - Het naar buiten treden van de vrijmetselarij - Communist en vrijmetselaar - Vrijmetselarij en Afrikaanse initiatie - De souvereiniteit van onze werkplaats - Broeders, gaan wij nu echt onze tempels afbreken? - La maçonnerie, un produit anti-mythes? - De groei van de Belgische vrijmetselarij naar de vrijzinnigheid - Woelingen in de obediëentie - Filosofische benadering van de vrijmetselarij - Vrijmetselarij, baken van verdraagzaamheid en gelijkheid tijdens de achttiende eeuw in Frankrijk - De Roomse kerk en de antimaçonnerie - De symboliek van het tableau - De antimaçonnerie in de maatschappij vandaag - De omwenteling van 1830 en de rol van de vrijmetselarij - Onze broeders in Cuba. - Vrijmetselarij en hypnose - Les démêlées d'un franc-maçon avec le rituel et les symboles - Maçonnerie, een sisyfusarbeid - Zijn wij als vrijmetselaars onze voorgangers waardig? - Maçonnerie en utopie - Humor in de vrijmetselarij - Liberalisme en vrijmetselarij - Socialisme en vrijmetselarij - Toegang tot de Tempel: selectie of training? - De vrijmetselarij en de vrouwenbeweging in België - De ontwikkeling van mijn ruimtelijke oriëntatie in de vrijmetselarij - De maçonnieke inwijding - Wat komen we in de maçonnerie doen? - Over de P2 - Regard d'un historien sur le marxisme et la maçonnerie - De vrijmetselarij door de publieke opinie heen - Hoe ritueler, hoe rechtser. Een misvatting! - Le tableau et le concept, le compas et l'équerre - Vrijzinnigheid en vrijmetselarij in Nederland - Onze werkplaats gisteren, vandaag, morgen en in 2024 - Betekenis van de derdegraadsinwijding - De vrijmetselarij voor, tijdens en na Wereldoorlog II – L'égoïsme... vertu ma·onnique? - Kan journalistiek maçonniek zijn? - Frommaçonisme - Wat is er nu zo koninklijk aan de Koninklijke Kunst? - Que venons-nous faire en loge? - De loge in de toekomst - Het elitaire in de vrijmetselarij - Loyaliteit in families en vrijmetselarij - De loge, centrum van de eendracht - Symbolisme cabalistique, symbolisme maçonnique - De maçonnieke gelofte - Wij zijn er niet voor de vrijmetselarij, de vrijmetselarij is er voor ons - Vrijmetselarij en universiteit - Uiterst rechts in de vrijmetselarij

- Individualisme en vrijmetselarij - Y a-t-il une morale maçonnique? - Riekt de vrijmetselarij naar solfer? - Vormt de Schotse ritus echt een gevaar? - Spaanse vrijmetselarij terug van weggeweest - Militante actie en franc-maçonnerie - Zijn rituelen vrij interpreteerbaar? - Initiatieke band tussen de leer van Mithra en de vrijmetselarij? - Bestaansvragen van de Europese vrijmetselarij - Het immobilisme in de vrijmetselarij, gevolg van haar diversiteit? - Progressieve mannenloge... een ethische contradictie? - Discrétion maçonnique et media - Engagement en vrijmetselarij - Wat komen we in onze Tempel zoeken, waar zijn we eigenlijk mee bezig? - De gezellengraad, een pythagoreïsch ritueel - La maçonnerie devant la guerre ou la paix - Van metselarij naar vrijmetselarij – L'origine de l'ambiguité de la symbolique maçonnique - Vrijmetselarij, een mannenbond? - Vrijmetselarij en de nieuwe religiositeit - Is de vrijmetselaar een religieus persoon? - Judo en maçonnerie - De vrijmetselarij als agnostisch kunstwerk - Ethische aspecten in de persoonlijkheid van de vrijmetselaar - Proeve tot maçonniek gedrag: kwadratuur van de cirkel? - Verguizing en herontdekking van de initiatieke waarden in de vrijmetselarij - Zijn wij anders dan de andere vrijmetselaars? - Vrijmetselarij: draak met zeven koppen? - Naturalisme en vrijmetselarij - De luie maçon - Onze tempel, ons huis - Propos impertinents sur la franc-maçonnerie - Hoger-lager in de vrijmetselarij - Tweehonderdvijftig jaar eten en drinken in de Belgische vrijmetselarij - Seksualiteit: kruis voor kerk en vrijmetselarij - Gelijkheid, vrijheid, broederlijkheid en maçonnerie.

Een spiegel van de maçonnieke belangstelling.

Is het nuttig om deze lange lijst van méér dan honderdvijftig voordrachten mee te delen? We denken van wel. Het geeft een heel wat directere inkijk in wat de vrijmetselaars bezig houdt dan lange beschrijvingen. De hier gemelde "bouwstukken" dateren van 1985 tot 1990 en zijn derhalve representatief voor wat over een periode van een vijftal jaren in de loges van het Grootoosten aan bod komt. Als men daarbij de zeer talrijke instructiebijeenkomsten rekent waar eveneens over niets anders dan over de vrijmetselarij wordt gesproken, kan men besluiten dat de broeders bijzonder grote aandacht besteden aan de groepering waar zij deel van uitmaken en aan de verhouding tussen deze groepering en talrijke aspecten van het maatschappelijk bestel. Het zal wellicht een ontgoocheling zijn voor diegenen die de loges als een overwegend in politieke zin agerende of zelfs complotterende organisatie beschouwen, te moeten vaststellen dat het in zo grote mate een in zichzelf gekeerde en op zichzelf gerichte vereniging is, zelfs enigszins op het navelstarende af.

Het is wel duidelijk uit de vermelde titels dat men de vrijmetselarij met alle mogelijke sausen kan overgieten en ze in verband kan brengen met talrijke aspecten van het maatschappelijk gebeuren. Het is dan ook weer niet zo dat de vrijmetselaars van het Grootoosten zich uitsluitend met strict maçonnieke thema's zouden bezighouden.

De meerderheid van de uiteenzettingen behandelt een thema dat niet direct gekoppeld is aan de arbeid binnen de tempel, ook al is natuurlijk de vrijmetselarij nooit ver af. Maatschappelijke problemen komen uitgebreid aan bod: abortus bijvoorbeeld, vrijzinnigheid, politiek, ethische problemen, genetische manipulaties, seksuele problemen, vrouwenemancipatie, werkloosheid, vreemdelingen, kindermishandeling, het islamitisch integrisme, revoluties in China en in Oost-Europa, glasnost en perestroïka, adoptie, mensenrechten, zelfdoding, stervensbegeleiding en euthanasie, kinderopvang en bejaardenzorg, beroepsgeheim, pornografie, psychiatrie, marginaliteit, proefbuisbabies: het is maar een greep uit de veelheid van de behandelde onderwerpen.

In een vereniging waar zo veel leerkrachten aanwezig zijn en waar ook de grootmeesters soms tot de onderwijssector behoren, is het normaal dat het onderwijs vaak ter sprake komt. Enkele voorbeelden: Pluralistisch onderwijs - Het profiel van de beroepsschoolleerling - La laïcité face à la révision du pacte scolaire - De recentste onderwijsmaatregelen en toekomstperspectieven voor het rijksonderwijs - De verlenging van de leerplicht - Op zoek naar eigen bronnen voor een vrijzinnige opvoeding - De partijen tegenover de communautarisering van het onderwijs: een autonome raad voor het rijksonderwijs? - Onderwijs en wereldvisie - Crise dans l'enseignement - Vrijmetselarij en universiteit - School en maatschappij - Cursus moraal Wat met de niet-confessionele moraal in Vlaanderen? - School en maatschappij - Onderwijsvernieuwing - Waarheen met ons rijkssecundair onderwijs? - Heeft het rijksonderwijs nog een toekomst? - Gij ook zijt A.R.G.O. - Le système universitaire belge est-il rationnel? - Cultuuranalfabetisme: een kwaal van onze tijd?

Over het thema onderwijs beschikt het Grootoosten over heel wat sprekers zoals de man die vele jaren voor de "echte" minister van onderwijs doorging, Gaston Colebunders (Themis, Antwerpen) (1920 -1988), de hoofdinspecteur Georges Baert (De Zwijger, Gent), de erevoorzitter van de VUB Walter De Brock (Phoenix, Oostende), de rector van de Rijksuniversiteit Gent, Leon De Meyer (Acacia, Gent), de Grootmeesters van het Grootoosten Sylvain Loccufier (Ontwaken, Aalst) en Guy Vlaeminck (Union et Progrès, Brussel) en uit de politieke hoek Ward Beysen (De Geuzen, Antwerpen) en Edward Baldewyns (Tijl Uilenspiegel, Hasselt).

In het verlengde van de educatieve belangstelling, worden ook heel wat literaire onderwerpen aangesneden. Tijdens de recente jaren werden volgende schrijvers behandeld in logespreekbeurten: Goethe, Pablo Neruda, Erasmus, Lessing, Shakespeare, Victor Hugo, Federico Garcia Lorca, Multatuli, Tolstoj, Sartre, Dante, Walschap, Thomas More, Albert Camus, Ward Ruyslinck, Henry Miller, Sade, Couperus en Georges Orwell. Ook de muziek is regelmatig aan de orde in de tempels en er werd onder meer gehandeld over Wagner, Ravel, Schubert, Sibelius, Jacques Brel, Georges Brassens en natuurlijk over Mozart.

Het anticlericalisme is een thema gebleven, hoewel het zeker niet overheerst. Persiflerende voordrachten, zoals over de lijkwade van Turijn of over de Heilige voorhuid zijn uitzonderingen. Het Vatikaan als fiscaal paradijs en Opus Dei ("Octopus Dei") komen af en toe aan bod. De religiositeit, het Godsbestaan, Jezus Christus, de sociale leer van de Kerk zijn enkele voorbeelden van ernstiger thema's.

Het is natuurlijk onmogelijk om deze overtalrijke voordrachten of "bouwstukken" te evalueren. Zijn ze van hoog of voldoende niveau? Dit zal onvermijdelijk afhangen van de kwalificatie van de sprekers. Een broeder zei: "Sommige zijn denderend interessant, bij andere val je in slaap, bij nog andere snap je niet waarover het gaat".

Behandelen de sprekers het onderwerp anders dan wanneer ze voor een "profaan" gehoor zouden optreden? Wat is de invloed van hun uiteenzettingen op de gemiddelde maçon? Vragen waarop wij onvermijdelijk het antwoord schuldig moeten blijven.

Vrijmetselarij en onderwijspolitiek.

De aanwezigheid van liberalen en socialisten in de vrijmetselarij heeft in het verleden ongetwijfeld het vrijzinnige front ook op het politieke vlak versterkt. Dit lijkt thans grotendeels of zelfs volledig voorbij, zoals de door het Grootoosten op het onderwijsfront

geleden nederlagen aantonen. De ondertekening van het schoolpact op 6 november 1958 maakte een einde aan honderd jaar schooloorlog. Dit pact beantwoordde zeker niet aan de overtuigingen die men hierover in de loges koesterde.

Nog in 1953 had het Grootoosten een uitzonderlijke algemene vergadering bijeengeroepen, de eerste sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog, om zich te beraden over de houding die moest worden aangenomen tegenover de wet Harmel op het middelbaar onderwijs. Dit "Convent" gaf lucht aan zijn ongenoegen over de pretenties van de Kerk om overheidsgeld te krijgen voor de katholieke scholen en zo het officieel onderwijs een steeds scherpere concurrentie te kunnen aandoen. De neutrale en a-confessionele rijksschool was voor de vrijmetselaars de enige aanvaardbare. Een "permanente commissie onderwijs" werd opgericht, om aan de leidende kringen in politiek en onderwijs de nodige basisteksten en richtlijnen te bezorgen.

Toen in april 1954 de rood-blauwe regering Van Acker tot stand kwam, leek het ogenblik gunstig om de daad bij het woord te voegen. Het werd de wet Collard en de eruit voortvloeiende heftige schoolstrijd. Op 28 januari 1955, enkele dagen voor de indiening van het omstreden wetsontwerp, nam eerste minister Achiel Van Acker voor de verenigde Antwerpse loges het woord en kondigde hij aan dat hij een nieuwe schoolstrijd voorzag, "niet omdat de schoolpolitiek de oppositie benadeelt, zo betoogde hij, maar omdat die dit onderwerp het meest geschikt acht om er haar kiescampagne mee in te zetten". De wet Collard beantwoordde in grote lijnen aan de wensen van het Grootoosten, maar de heftige tegenstand vanuit het katholieke kamp maakte er een Pyrrhusoverwinning van.

Dat alle parlementsleden, op de communisten na, en dus ook alle maçons in het parlement het schoolpact goedkeurden, betekende een grote ontgoocheling voor het Grootoosten, dat oordeelde dat dit "een dodelijke slag toebracht aan de door de vrijzinnige linkerzijde sedert 1894 gehuldigde doctrine" en "in feite leidde tot de financiering door de Staat van de concurrentie tussen twee onderwijsnetten". De Belgische vrijmetselarij stelde aldus haar politieke machteloosheid vast in een aangelegenheid die ze steeds als één van haar voornaamste aandachtspunten had beschouwd. Ze kon zich enkel troosten met het enige winstpunt, het invoeren van de cursus niet-confessionele zedenleer in de rijksscholen.

Sedertdien heeft de vrijmetselarij zich verder ingezet voor de ontwikkeling van het rijksonderwijs. De overschakeling naar het vernieuwd secundair onderwijs werd door het Grootoosten sterk ondersteund. Dat dit geen succes is geworden en de kwaliteit en de aantrekkingskracht van het rijksonderwijs er fel door werden aangetast, moest men naderhand ontgoocheld vaststellen.

De "Schoolpactcommissie" van het Grootoosten heeft ook geijverd voor het totstandkomen van de "pluralistische school". Alle parlementsleden-vrijmetselaars werden opgeroepen om dit idee te ondersteunen. Zoals bekend kwam hiervan niets terecht. Ontgoocheld schreef een maçonniek auteur: "Het volstaat niet te weten wat men wil. Men moet ook over de politieke macht beschikken om de besluitvorming in de wetgeving door te drukken...".

Na de federalisering lijkt de controverse definitief begraven. De strijd wordt nu gevoerd op een ander vlak, dat van het type en de kwaliteit van het onderwijs in de verschillende netten, waarbij ook enkele vooraanstaande vrijzinnigen, in de eerste plaats de oud-rector van de VUB Aloïs Gerlo zich bij de voorstanders van het traditioneel onderwijs hebben geschaard.

Vrijmetselarij en politiek.

De contacten tussen de politieke wereld en de vrijmetselarij zijn onbetwistbaar. Het niet onbelangrijke aantal maçons dat in Kamer en Senaat zit, gemeentelijke of provinciale mandaten vervult, lid is van ministeriële kabinetten of partijinstanties, zorgt voor onvermijdelijke en bestendige contacten.

Dit uit zich voornamelijk in de benoemingspolitiek, waar kandidaten binnen de vrijzinnige familie soms doorslaggevende steun genieten vanwege de vrijmetselarij. Dit zorgt af en toe voor wrijvingen. Niet-vrijmetselaars onder de vrijzinnigen beklagen er zich over dat waardevoller kandidaten het soms moeten afleggen tegen minder geschikte maar door de vrijmetselaars gesteunde collega's. Favoritisme bij benoemingen is evenwel geen uitsluitend maçonniek probleem, het behoort tot de algemeen verspreide kanker die het openbare leven in België in alle partijen en in alle filosofische families heeft aangetast.

Op meer algemeen vlak is de politieke solidariteit tussen liberale en socialistische vrijmetselaars bijna volledig zoek. In de vijftiger jaren kon de vrijzinnigheid nog als cement dienen voor een liberaal-socialistische regering. Sedert 1958 heeft de CVP afwisselend geregeerd met socialisten en liberalen. Een rood-blauwe coalitie lijkt niet voor morgen.

In 1961 trok de vrijmetselaar Omer Vanaudenhove zijn conclusies uit de recente evolutie en vormde hij de oude liberale partij om tot de "Partij voor Vrijheid en Vooruitgang". Het traditioneel politieke bastion van de vrijzinnigheid verklaarde dat voortaan gelovigen in eer en geweten voor de liberalen konden stemmen en verschillende katholieken kregen verkiesbare plaatsen voor de parlementsverkiezingen. Sindsdien is onafgebroken strijd gevoerd tussen de centrumrechtse PVV en de zich op een aantal thema's steeds linkser opstellende SP.

Ook de SP heeft zich ingespannen om zich open te stellen voor gelovigen, weliswaar met beperkt succes. De opeenvolgende voorzitters Willy Claes, Karel Van Miert en Frank Vandenbroucke zijn geen "papenvreters". De twee laatste hebben aan hun katholieke opvoeding een woordenschat en taalgebruik overgehouden dat soms "franciskaans" aandoet. De PS-voorzitter Guy Spitaels wordt vaak vergeleken met een jezuïet of prelaat. Dit contrasteert met de gespierde en agressieve taal van voorgangers zoals Jos Van Eynde of André Cools. Voor het eerst in méér dan dertig jaar had opnieuw een Belgisch priester zitting in het parlement, weliswaar in het Europese. Jef Ulburghs werd niet op een CVP-lijst maar op die van de SP verkozen.

Het gezamenlijk tot de loges behoren heeft niet kunnen verhinderen dat liberalen en socialisten op het politieke terrein tegenstanders zijn geworden. De aanwezigheid van gelovigen in de instanties van beide partijen verhindert voortaan een onvoorwaardelijk vrijzinnige opstelling. Dit is natuurlijk vergemakkelijkt doordat de electoraal verzwakte CVP ook niet meer de strijdbare en homogene partij van vroeger is. De ontkerstening binnen de katholieke gemeenschap heeft gerealiseerd wat vrijzinnige actie generaties lang niet vermocht. De goedkeuring in 1990 van het wetsvoorstel op de zwangerschapsafbreking heeft aangetoond dat de christelijke principes over sommige ethische problemen politiek in een minderheidspositie zijn teruggedrongen.

Zowel tussen de partijen als binnen eenzelfde partij moet de logesolidariteit vaak wijken voor de politieke realiteit. De vrijmetselaar Van Miert volgde zijn tot dezelfde obediëntie behorende broeder De Clerck zonder gewetensnood op als EEG-commissaris en deze laatste

schoof zijn luid protesterende broeder De Gucht naar de tweede plaats op de PVV-lijst voor de Europese verkiezingen.

Uiteindelijk blijft de vrijmetselarij nog enkel een bindmiddel tussen links en rechts, als het gaat over de algemene principes van de vrijzinnigheid. Dit beweegt zich op het niveau van de ethische en morele gedragspatronen en op het meer materiëele vlak van de overheidssteun aan de vrijzinnige organisaties. Rond deze thema's kan men de liberale en socialistische broeders en zusters uit de verschillende obediënties nog samenbrengen, zoals bleek tijdens een in januari 1985 in Antwerpen gehouden evaluatiedag, gewijd aan "de vrijzinnigheid in een pluralistisch Vlaanderen". De eisen op cultureel gebied werden er behandeld door Lydia Blontrock-Suys en professor Adriaan Verhulst; de waarborgen in verband met de persoonsgebonden materies door gemeenschapsminister Roger Dewulf en voorzitter van de Raad van State Paul Vermeulen; de waarborgen voor de vrijzinnigen in de Vlaamse executieve door de gemeenschapsministers Karel Poma en Marc Galle; de vrijzinnige eisen voor Brussel door professor Els Witte. De Doorluchtige Grootmeester van het Belgisch Grootoosten, professor Sylvain Loccufier, besloot de dag met slotbeschouwingen over de perspectieven van de vrijzinnigheid in een pluralistisch Vlaanderen. Het zou ongetwijfeld interessant zijn te vernemen wat professoren, magistraten en politici samen bespreken, welke conclusies zij bereiken en tot welke actie zij desgevallend overgaan. Ook al is het natuurlijk hun recht om dergelijke debatten buiten het bereik van de publieke opinie te houden.

Politieke ordewoorden?

Af en toe komt "de loge" als mogelijke instigator van politieke houdingen nog eens aan de oppervlakte. Dit was het geval in oktober 1990 naar aanleiding van de problemen in Rwanda. Toen gewezen vice-premier Jean Gol in de Kamercommissie van Buitenlandse Zaken het regime in dat land als een "klerikale dictatuur" beschreef "die de steun geniet van de Belgische klerikale wereld" en een objectief bondgenootschap tot uiting kwam tussen de liberale oppositie en de socialistische regeringspartner, die allebei het Rwandese regime liever aan zijn lot wilden overlaten, schreef o.m. "De Standaard" over "het verband tussen Jean Gol, de loge en Rwanda". Hierbij werd herinnerd aan de opgemerkte steun die de vrijzinnige liberalen Gol en Antoine Duquesne verleenden aan president Buyoya, toen die in 1987 in Burundi een soort Kulturkampf organiseerde waarbij kerken gesloten en katholieke scholen genationaliseerd werden en missionarissen gevangen werden gezet.

Manu Ruys ging hierop nog verder in en herinnerde aan de activiteiten die de vrijmetselarij in de jaren vijftig in Belgisch Kongo ontplooide met de steun van de toenmalige minister van kolonies Auguste Buisseret. De vrijmetselarij had natuurlijk het volste recht haar geestesgenoten in de kolonies te groeperen. Zodra vrijzinnige tendensen onder de kolonialen aan de oppervlakte kwamen, stootten zij evenwel op de argwaan en de tegenstand van hun overwegend katholieke landgenoten, niet het minst van de missionarissen.

Einde van de jaren vijftig waren slechts enkele loges min of meer werkzaam in de kolonies: *L'Ere Nouvelle* in Leopoldstad, *Labor et Libertas* in Elisabethstad, *Action et progrès* in Likasi, *L'Aurore* in Stanleystad, *Eleuthera* in Bukavu, *Union et Action* in Usumbura en nog een paar *driehoeken* of vriendenkringen o.m. in Kolwezi en Coquilhatstad. Geen enkele zwarte maakte van deze loges deel uit. Maar toen in januari 1959 de eerste bloedige onlusten in Leopoldstad plaatsgrepen, achtte CVP-minister van kolonieën Maurice Van Hemelryck (1901-1965) niet alleen de Abakopartij maar ook de vrijmetselarij hiervoor verantwoordelijk. Hij had het hierbij gemunt op de Universiteit in Elisabethstad, die hij als een maçonnieke

realisatie beschouwde. Deze houding werd herroepen door zijn opvolger August De Schrijver (1898-1991), die zijn stadsgenoot, vrederechter en grootmeester Remouchamps in audiëntie ontving en hem dankte voor de medewerking van de Belgische maçonnerie aan het ingezette proces van dekolonisatie. Ook al is het juist dat het Grootoosten zich vanaf 1954 actiever voor de kolonies ging interesseren, en zowel in dat jaar als in 1959 een congres organiseerde dat aan de koloniale problemen gewijd was, zou het overdreven zijn hieraan overmatig belang te hechten. Wat Buisseret aan vrijzinnige impulsen gaf, zou ook zonder het Grootoosten wel gebeurd zijn en hoe dan ook heeft dit nauwelijks invloed gehad op de verdere gebeurtenissen in Belgisch Kongo en in de mandaatgebieden Rwanda en Urundi.

Ook in de politieke rel rond de steun aan de Rwandese regering wordt te vlug de invloed van de Loge vermoed. Gol en andere vrijzinnige politici hebben geen wachtwoorden vanuit de werkplaatsen nodig om hun houding te bepalen. Dat deze houding zich op dezelfde golflengte bevindt als wat meer algemeen in vrijzinnig België wordt gedacht, betekent daarom niet dat er hieromtrent richtlijnen door het Grootoosten zouden zijn gegeven. Het behoort nu eenmaal tot de servitudes van een discreet zoniet geheim genootschap, dat er méér activiteit en invloed wordt aan toegeschreven dan werkelijk het geval is.

C.L.I.P.S.A.S.

Onder de lange titel *Centre de liaison et d'information des puissances maçonniques signataires de l'appel de Strasbourg*, afgekort CLIPSAS, werd in 1961 een orgaan opgericht dat beschouwd kan worden als de vereniging van de *irreguliere* loges.

Initiatiefnemers waren de Grand Orient de France en het Belgisch Grootoosten. Het doel was duidelijk: aan de nationale obediënties die niet erkend werden door de deïstische loges van Angelsaksische signatuur, een eigen internationaal forum bieden. De stichting kan als een rechtstreeks gevolg gezien worden van de toegenomen belangstelling bij de maçons voor aansluiting bij de *reguliere* internationale maçonnerie, die o.m. in 1959 aanleiding had gegeven tot het belangrijk schisma binnen het Belgisch Grootoosten.

Aangezien de vrijzinnige loges alle hoop op erkenning vanwege de deïstische loges hadden opgegeven, besloten ze dan maar hun eigen *Internationale* op te richten, om zo de engheid van het nationale kader te overstijgen. CLIPSAS beschouwt zich als de broederlijke vereniging van de obediënties die het vrij onderzoek, de vrijzinnigheid en het verwerpen van alle dogma's als hun basisprincipes aanvaarden. Ze is geen superobediëntie of overkoepelende organisatie, maar een ontmoetingscentrum waar alle aangesloten grootloges op voet van gelijkheid en in volle onafhankelijkheid aan meewerken. Dit heeft evenwel niet belet dat de vereniging in de praktijk een internationale denktank is geworden die maatschappelijke problemen bestudeert en zo intellectueel voedsel bezorgt aan de obediënties die de jaarthema's van CLIPSAS vaak in hun loges verder uitwerken.

In 1984 luidde het jaarthema: *Hoe een doeltreffende internationale controle organiseren om het inzetten van kinderen voor oorlogs- of terroristische doeleinden te verhinderen*.In 1985 was het de *antimaçonnerie*; in 1986 *het racisme*; in 1987 *de steun die de hedendaagse vrijmetselarij kan geven aan de jeugd;* in 1988 *vrijmetselarij en de problemen van onze tijd* en in 1989 werd de vraag gesteld: *Zijn de maçonnieke ethiek, moraal en tradities nog realistisch op de vooravond van de 21ste eeuw*?

In oktober 1990 wijdde de Grand Orient de France in het kader van CLIPSAS een internationale bijeenkomst aan de vrijzinnigheid, waar meer dan duizend geestesgenoten, hoofdzakelijk maar niet uitsluitend vrijmetselaars, aan deelnamen. De conclusie was dat, ten aanzien van een heropleving van de religiositeit in vele vormen, de vrijzinnigheid een vernieuwde strijd moest aanbinden. Hierbij stond opnieuw, zoals men kon verwachten, de noodzaak van *l'Ecole laïque* centraal.

Door heel wat vrijzinnige maçons, vooral door de leiders van de obediënties, wordt groot belang gehecht aan de CLIPSAS-activiteiten die zij als het maçonnieke antwoord beschouwen op de volgens hen autoritaire en onverdraagzame houding van de Angelsaksische *reguliere* loges. Bij CLIPSAS zijn meer dan dertig obediënties aangesloten. Tweederde is Europees, de overige bevinden zich in Noord- en Zuid-Amerika en in Afrika. Het gros wordt geleverd door Frankrijk en België, waarvan niet alleen de beide Grootoostens zijn aangesloten, maar ook de gemengde en de vrouwelijke obediënties. De andere landen - voor Europa: Denemarken, Nederland, Luxemburg, Duitsland, Zwitserland, Italië, Oostenrijk, Spanje, Griekenland, Portugal - zijn vertegenwoordigd door kleine obediënties, die zich hebben ontwikkeld naast de grote *reguliere* obediënties, waarmee ze vaak in nogal scherpe onenigheid leven. In Zuid-Amerika en Afrika gaat het ook om kleine obedieënties, die in ruime zin als scheppingen van de Europese vrijzinnige vrijmetselarij beschouwd kunnen worden.

Een apart fenomeen is de aanwezigheid in CLIPSAS van de Italiaanse Grootloge. Deze loge, waarin de deïstische strekking nadrukkelijk aanwezig is, wordt door de *reguliere* obediënties niet erkend en heeft zich derhalve bij het vrijzinnige CLIPSAS aangesloten. Het veel vrijzinniger Italiaans Grootoosten, waar onder meer de controversiële loge Propaganda Due toe behoord heeft, en die een aantal laïciserende thema's hoog in het vaandel voert, wordt merkwaardig genoeg wél door de Angelsaksische obediënties erkend. In de vrijmetselarij is niets simpel of eenduidig!

CLIPSAS is hetgeen het dichtst het idee van een *Internationale* van de vrijmetselarij benadert. Het toont meteen aan dat dit niet verder gaat dan een losse samenwerking. Elk vermoeden van een stevig georganiseerde wereldvereniging is ongegrond.

De paramaçonnieke organisaties.

Het staat vast, dat het Grootoosten zijn leden aanmoedigt om een actieve rol te spelen in de vrijzinnige organisaties van de *profane* wereld. Dit is zijn volste recht, ook al draagt dit niet altijd de instemming mee van een aantal broeders die van oordeel zijn dat hun maçonniek engagement geen verplichting inhoudt tot andere activiteiten. Hoewel degenen die hiertegen het meest gekant waren, in 1959 naar de Grootloge waren overgestapt, bleek ter gelegenheid van een enquête in 1961 door het Grootoosten gehouden dat toch slechts 45 % van zijn leden actief in de para-maçonnieke organisaties wou militeren. Men mag evenwel aannemen dat de toename van het aantal *radicale* loges dit percentage heeft verhoogd.

Onder paramaçonnieke organisaties verstaat het Grootoosten de verenigingen die op één of andere wijze de vrijzinnigheid uitdragen. Dit zijn b.v. het Humanistisch Verbond, Het Vrije Woord, de Vereniging voor nederlandstalig vrijzinnig onderwijs, het Vrijzinnig Laïciserend Centrum, de Vrienden van de VUB, de Vrienden van De Morgen, de Oudervereniging voor de moraal, het Lentefeest van de vrijzinnige jeugd, de Vereniging voor Crematie, de Oudstudentenbond van de VUB, de Centra voor gezinsplanning en seksuele opvoeding alsook

sommige meer lokale initiatieven. Ook in het Willemsfonds, het Vermeylenfonds en de Liga voor de Mensenrechten wordt maçonnieke aanwezigheid nagestreefd.

Het zijn vooral de meer recent opgerichte werkplaatsen die het engagement in de *profane* activiteiten ernstig opnemen. Bij de oprichting stelde de Turnhoutse loge *De Waag* dat ze in de Kempen *mensen moest groeperen om het hoofd te bieden aan de bestaande klerikale verzuiling*. En ze vervolgde: *Maçonnieke overtuiging dient te resulteren in maçonniek engagement. Ook in de profane wereld. De broeders werken zowel binnen als buiten de Tempel. In de profane wereld doen ze dat zonder maçonniek vertoon en zonder de naam van de broeders te onthullen, maar wel zeer concreet met de inzet van al de broeders*. Voor Turnhout resulteerde dit in de oprichting van een afdeling van het Humanistisch Verbond, in het stimuleren van de Oudervereniging voor de moraal en in het organiseren van het Feest van de vrijzinnige jeugd. De loge *Branding* in Brussel beklemtoonde *de verplichting die elk lid zich zal opleggen om aan paramaçonnieke of aan maatschappelijke werking in de ruimste zin te doen*. *Ontwaken* in Aalst schreef dat veel van haar leden *actief deelnemen aan alle paramaçonnieke organisaties*.

Naar aanleiding van haar eeuwfeest in 1981 schreef de Brugse loge *La Flandre*: *In alle paramaçonnieke verenigingen te Brugge zijn een aantal broeders van La Flandre zeer actief, o.m. in de Oudervereniging voor de moraal en de organisatie van het Lentefeest der vrijzinnige jeugd. Verder in de Vereniging voor crematie, de Vrienden van de VUB en het Humanistisch Verbond, waarin heel wat broeders leidinggevende functies vervullen*. De loge vermeldde verder de oprichting onder haar impuls van een Centrum voor gezinsplanning en seksuele opvoeding, van een Internationaal Jeugdcentrum in Westende, van een Vrij Laïciserend Centrum aan de Oostkust en van een Vrijzinnig Centraal Secretariaat in Brugge. *L'Amitié* in Kortrijk schreef dat veel van haar broeders actief zijn in de paramaçonnieke organisaties in Zuid West-Vlaanderen. *De Zwijger* in Gent verklaarde zich *sterke voorstander van een actief beleefde vrijzinnigheid*.

Voor de financiëele ondersteuning van de paramaçonnieke verenigingen beschikt het Grootoosten sedert 1964 over een *Fonds der Werken*, dat gestijfd wordt door een jaarlijkse verplichte bijdrage van iedere broeder en door bijkomende bijdragen van elke werkplaats. Het is vooral in de oprichtingsfase en in de eerste werkjaren dat nieuwe vrijzinnige organisaties worden ondersteund, tot op het ogenblik *dat ze een beroep kunnen doen op subsidies van de gemeenschap en aldus hun actie kunnen vertienvoudigen*.

Actie voeren in de *profane* wereld.

De individuele inzet van de vrijmetselaar in het maatschappelijk leven wordt door het Grootoosten zeer aangemoedigd. Grootmeester Robert Burton verwoordde dit in 1972 als volgt: *Elk maçon dient in de fabriek, op het kantoor, in zijn beroeps- of vakbondsorganisatie, in zijn politieke partij, in zijn gemeente, in zijn streek en in de Staat een actief burger te zijn, die zijn stempel drukt op zijn omgeving. Wat ook hun maatschappelijke positie in de profane wereld moge zijn, zullen de vrijmetselaars door hun kwaliteiten, hun werk en hun gedrag, gezaghebbende en richtinggevende mannen zijn, dank zij wie onze invloed op de wereld van morgen kan toenemen*. Roland Laridon (Balder, Brussel), hoogleraar Nederlands aan de Rijkshogeschool voor Vertalers en Tolken in Brussel, geeft een voorbeeld van het para-maçonnieke engagement. Zo is hij of was hij algemeen secretaris en nadien nationaal voorzitter van het Vermeylenfonds, voorzitter van het Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen, ondervoorzitter van *Het Vrije Woord* en TV-realisator van de uitzendingen van

het Vermeylenfonds. Willem Verougstraete (Balder, Brussel), die in 1977 zijn loopbaan eindigde als kamervoorzitter in het Arbeidshof van Brussel, was naast talrijke *profane* functies, actief als voorzitter van de oudstudentenbond van de VUB en van de Vereniging voor Nederlands vrijzinnig hoger onderwijs, alsook medestichter van het Vermeylenfonds en van de Unie van vrijzinnige verenigingen. Georges Baert (De Zwijger GOB), hoofdinspecteur van het lager onderwijs en kabinetsmedewerker van de onderwijsministers Willy Calewaert en Jef Ramaekers, is in Gent voorzitter van het Feest van de vrijzinnige jeugd en van de vereniging van het onderwijzend socialistisch personeel, alsook bestuurslid van het Vrijzinnig laïciserend centrum. Dit zijn een paar voorbeelden van vrijmetselaars die hun vrijzinnigheid in een actief engagement omzetten.

De loge *Balder* in Brussel kwam in de in 1961 door het Grootoosten gehouden enquête naar voren als de werkplaats met het grootste aantal leden bedrijvig in paramaçonnieke verenigingen. Deze loge meldde vooral actief te zijn in het Humanistisch Verbond, de Oudstudentenbond van de VUB en de Vereniging voor nederlandstalig vrijzinnig onderwijs. Ze vermeldde in de jaren zeventig tevens de aanwezigheid van haar leden *in de cultuurraden van de negentien Brusselse gemeenten om in deze organisaties de alleenheerschappij van de katholieken te breken*. De nog jonge Gentse loge *Bevrijding* stelde in 1975 een beginselverklaring op, die ze ook door andere werkplaatsen wenste overgenomen te zien, en die in feite een verplichting van militante actie aan alle leden oplegde. De meeste loges waren evenwel voor zo’n verplicht engagement niet te vinden. Het druiste niet alleen in tegen de principes van persoonlijke vrijheid, maar men vreesde hierdoor méér potentiële kandidaten af te schrikken dan er aan te trekken.

Zoals hun franstalige broeders steeds de ULB, hun geesteskind, van nabij hebben gevolgd en gesteund en dat blijven doen, hebben de nederlandstalige loges nauwe banden met de VUB. De Brusselse loge *Branding* speelde een belangrijke rol bij de oprichting van de VUB. In 1968 werd door haar een rapport opgesteld dat de noodzaak van een nederlandstalige vrijzinnige universiteit in Brussel bepleitte. Het Grootoosten maakte de besluiten van het rapport tot de zijne, en de raad van bestuur van de ULB -VUB viel ze bij. In 1970 werd de zelfstandige VUB bij wet opgericht. *Branding* ging nog verder. Niet alleen ijverde hij voor de oprichting van een academisch ziekenhuis, dat er kwam in Jette, maar toen in 1973 in de Brusselse OCMW-ziekenhuizen eenenzestig mandaten werden opengesteld voor vrijzinnige Vlaamse geneesheren, *waakte Branding er angstvallig over dat de toewijzing van deze mandaten exclusief zou gebeuren aan kandidaten die benevens hun wetenschappelijke onderlegdheid, beantwoordden aan het dubbel imperatief: Vlaams en vrijzinnig.*

De bindingen tussen de loges en de vrijzinnige verenigingen kan voor niemand een verrassing zijn. Het is het volste recht van de vrijmetselarij om in de *profane* wereld activiteiten te ondersteunen of zelfs tot stand te brengen die in de lijn liggen van de overtuigingen die binnen de loges leven. Het belet niet dat de militante inzet voor de vrijzinnigheid die het Grootoosten, de *Droit Humain* en in mindere mate de Vrouwengrootloge en de Grootloge kenmerkt, met kritiek heeft af te rekenen. Er is allereerst de kritiek binnen de obediënties zelf. Een niet onbelangrijk aantal vrijmetselaars is van oordeel dat de vrijmetselarij zich op het vlak van de ideeën moet bewegen en dat zij niets uit te staan mag hebben met de concrete toepassing ervan in de *profane* wereld. Volgens deze vrijmetselaars is de deelname van broeders aan het vrijzinnige verenigingsleven iets wat helemaal tot de persoonlijke sfeer behoort en moet dit niet aangemoedigd laat staan georganiseerd worden vanuit de loges. In de vrijzinnige organisaties, die natuurlijk veel méér leden en leidinggevende personen tellen dan alleen maar de vrijmetselaars, heerst een latente onvrede over de *greep* van de loges op de

vrijzinnigheid. Sommigen beschouwen dit als *een staat in de staat* en vrezen dat de broeders binnen deze organisaties mekaar bevoordelen en de invloedrijkste functies onder elkaar verdelen. Ook in de overkoepelende culturele organisaties hoort men vaak de bedenking, vooral dan bij diegenen die christelijke of neutrale verenigingen vertegenwoordigen, dat zij het gevoel hebben dat er afspraken gemaakt worden tussen de liberale en socialistische zuilen, die volgens hen, terecht of ten onrechte, door logesolidariteit gemotiveerd zijn.

De Belgische Grootloge.

In 1979 telde de Belgische Grootloge 2.200 leden. In 1959 met nieuw enthousiasme begonnen wou men, nadat men zich van het Grootoosten had afgescheurd, *geen politiek-geëngageerde maçonnerie, geen mondaine maçonnerie, geen affairistische maçonnerie* zijn. Men wou, terugkerend naar de Constituties van Anderson van 1723, *het initiatiek karakter van de Orde beklemtonen en de Koninklijke Kunst beoefenen met eerbiediging van de principes, zeden en gewoonten en universele regels van de vrijmetselarij.*

Op twintig jaar tijd was men van 1100 naar 2200 leden opgeklommen, maar bij de nieuwe scheuring in 1979 verlieten 460 leden de Grootloge, waarvan er een goede 300 overgingen tot de oprichting van de Reguliere Grootloge. Bij de viering van haar dertigjarig bestaan waren de wonden nog niet helemaal geheeld. Een Nederlandse broeder zei tijdens de feestzitting: *Tien jaar geleden doemden wolken op aan de maçonnieke hemel. Menselijke belangen hebben toen een dominerende rol gespeeld, tot schade van onze Broederschap. Het begrip regulariteit werd toen misbruikt en gedegradeerd tot een organisatorisch begrip, zonder enige geestelijke maçonnieke inhoud.*

De Grootloge van België telde begin 1990 tussen de 2500 en de 2600 leden, verdeeld over 38 werkplaatsen. De Nederlandstalige werkplaatsen bevinden zich in Brussel, Antwerpen, Gent, Hasselt, Leuven, Oostende en Brugge. Er zijn ook Franstalige loges in Antwerpen, Gent en Leuven en tweetalige in Brussel en Kortrijk. De twee zwaartepunten voor de Grootloge zijn Brussel met tien loges (waaronder één Nederlandstalige en één tweetalige) en Gent met zeven loges (waaronder twee franstalige). Antwerpen en Luik volgen met elk vier werkplaatsen. Tegen tien loges gevestigd in Brussel (de twee die in Waterloo vergaderen erbij gerekend), vindt men in Wallonië slechts negen loges, in Vlaanderen daarentegen zeventien. Wat het taalregime betreft is het Frans overwegend: tweeëntwintig franstalige loges, tegen veertien Nederlandstalige en twee tweetalige.

De loges in Vlaanderen en de Nederlandstalige of tweetalige in Brussel zijn:
La Constance, Minckelerstraat 131, 3000 Leuven (franstalig)
Le Septentrion, Koperstraat 5, 9000 Gent (franstalig)
La Liberté, Grote Huidevettershoek 8, 9000 Gent (franstalig)
Marnix van Sint Aldegonde, Van Maerlantstraat 33, 2000 Antwerpen
De Zwijger, Koperstraat 5, 9000 Gent
Simon Stevin, Stockellaan 45, 8400 Oostende
La Concorde Universelle, Van Maerlantstraat 33, 2000 Antwerpen (franstalig)
Concorde et Tolérance, Pyckestraat 23B, 8500 Kortrijk (tweetalig)
Erasmus, Koningsstraat 265 B2, 1210 Brussel
La Tolérance, Crutzenstraat 18, 3500 Hasselt
Pieter De Zuttere, Tussen ‘t Pas 9, 9000 Gent
De Gulden Passer, Van Maerlantstraat 33, 2000 Antwerpen
Labyrint, Grote Huidevettershoek 8, 9000 Gent

Mythras, Koperstraat 5, 9000 Gent
Catena Fraternitatis, Peterseliestraat 8, 1000 Brussel (tweetalig)
Andreas Vesalius, Minckelerstraat 131, 3000 Leuven
Osiris, Tussen 't Pas 9, 9000 Gent
Uilenspiegel, Beenhouwersstraat 2, 8000 Brugge
Trigonum, Van Maerlantstraat 33, 2000 Antwerpen

Terwijl het Grootoosten een jaarlijkse groei aangeeft van drie procent of ongeveer 250 leden, heeft de Grootloge onlangs verklaard dat ze met vijf procent per jaar vooruitgaat, hetzij nagenoeg 125 leden. In dit tempo zou het Belgisch Grootoosten in het jaar 2000 ongeveer 10.000 leden kunnen tellen en de Belgische Grootloge nagenoeg 4.000. De namen van de werkplaatsen geven al direct uiting aan een ander klimaat dan dat van het Grootoosten. Hier geen *Salvador Allende, Bevrijding, Branding, Balder* of *Geuzen* maar, vooral onder de jonge loges meer esoterische namen zoals *Labyrint, Mythras* of *Osiris*. Hier geen vervolgden zoals Tanchelijn of Galileï als patroons, maar de zestiende eeuwse apostel van de verdraagzaamheid Pieter De Zuttere en de succesvolle chirurgijn Vesalius; ook niet de vrijzinnige Multatuli, maar de hervormingsgezinde katholiek Erasmus. *Liberté, Concorde* en *Tolérance* dienen tot motto voor verschillende werkplaatsen van de Grootloge, terwijl ze niet in gebruik zijn bij het Grootoosten. Iedere Obediëentie heeft zo een eigen sfeer en geest die onder meer in de naamgeving tot uiting komt.

Regulier maar niet erkend

Het schisma van 1959 had tot doel zich aan te sluiten bij de Angelsaksische vrijmetselarij en daarom werden statuten aangenomen die beantwoordden aan de eisen van de *United Grand Lodge*. Ook na de splitsing in 1979 heeft de Grootloge zich aan deze principes gehouden, zo oordeelt ze althans zelf. Ze blijft een uitsluitend mannelijke obediëntie en laat, in tegenstelling tot het Grootoosten, geen vrouwen tot haar vergaderingen toe. Weliswaar neemt ze geregeld aan interobediëntiële bijeenkomsten deel, waar ook vrouwelijke vrijmetselaars op aanwezig zijn. Soms zijn dat studiedagen, vaak zijn het vergaderingen of feesten die de leden van de verschillende werkplaatsen van eenzelfde stad samenbrengen. Volgens de Angelsaksische loges mag dit niet, maar de Grootloge omzeilt het probleem door deze samenkomsten als *open blanke zittingen* te beschouwen of als bijeenkomsten die door het Grootoosten zijn georganiseerd en waar de Grootlogeleden alleen maar individueel aan deelnemen.

De Grootloge werkt *ter ere van de Opperbouwmeester van het Heelal, in aanwezigheid van het Boek van de Zedenwet, de Passer en de Winkelhaak*. Het fundamentele meningsverschil is gerezen doordat men in de Grootloge tot het besluit was gekomen, dat iedereen volgens eigen overtuiging het concept van de Opperbouwmeester mocht invullen of zelfs helemaal niet hoefde in te vullen, terwijl *United Grand Lodge* erop staat dat het geloof in een geopenbaarde God beleden wordt. Voor haar is het geloof in God van dogmatische aard, voor de Belgische Grootloge is het van vrijblijvende aard. Terwijl de Angelsaksische loges voorhouden dat het Heilig Boek de Bijbel is, laat de Grootloge dit aan de appreciatie van de loges over. Er is zelfs een verglijding vast te stellen in het woordgebruik, want terwijl de *regulieren* steeds spreken van *het Boek van de Heilige Wet - le Livre de la Loi Sacrée*, gebruikt de Grootloge deze term enkel in vriendschapsverdragen met andere loges, maar inwendig is het geworden *Het Boek van de Zedenwet - le Livre de la Loi Morale,* wat dan toch een heel verschil uitmaakt.

Met de mannelijke *irreguliere* obediënties onderhoudt de Grootloge goede maar niet-officiële contacten. Met het Grootoosten heeft men niet het onder gelijkgezinde obediënties normale

vriendschapsverdrag afgesloten, maar enkel een wederzijds bezoekrecht geregeld. De verhoudingen tussen Belgisch Grootoosten en Grootloge zijn in de laatste tien jaar zeer hartelijk geworden. In Brugge, Antwerpen, Leuven, Gent, Hasselt en Brussel gebruiken zij dezelfde tempels. De dertigste verjaardag van de Grootloge werd gevierd in de grote tempel van het Grootoosten in de Peterseliestraat en de Grootmeester van het Grootoosten was er één van de eregasten. Op lokaal vlak worden vaak gemeenschappelijke bijeenkomsten gehouden en sprekers van beide obediënties voeren het woord op elkaars kolommen.

Waar ligt dan het verschil, als er nog een is? Er zijn nl. ook in het Grootoosten loges die ter ere van de Opperbouwmeester werken en hun werkzaamheden hoofdzakelijk zoniet uitsluitend beperken tot de traditionele, symbolische aspecten van de vrijmetselarij. De Grootloge behandelt anderzijds ook onderwerpen of heeft leden die sterk lijken op wat men bij het Grootoosten vindt. Het is natuurlijk wel zo dat de Grootloge weinig raakpunten heeft met de radicale loges die bij het Grootoosten werken, maar men kan zich goed voorstellen dat er nog weinig verschil is met de gematigde loges van de andere obediëntie. In 1985 vierden de twee Gentse loges *De Zwijger*, de ene Grootoosten en de andere Grootloge, de vijftigste verjaardag van hun stichting met een gemeenschappelijke academische zitting in de grote aula van de Rijksuniversiteit.

Niets is moeilijker dan ontstane scheuringen ongedaan te maken, zoals we ook vaststellen bij de pogingen tot oecumene tussen de christelijke kerken. Van buitenaf gezien lijkt het niet onmogelijk dat verdere toenadering ooit uitmondt in een fusie, of minstens in een nog veel nauwere samenwerking tussen de *irreguliere* en de *reguliere maar niet erkende* obediënties. Het is alvast in deze zin dat de grootste van deze laatste, de *Grande Loge de France*, ijvert voor de oprichting van een Europese maçonnieke confederatie. Ondertussen bevinden zich de *spiritualistische, symbolische en liberale* maar niettemin *irreguliere* obediënties tussen twee stoelen. Ze zijn niet erkend door de *regulieren* en hebben zich ook niet bij de CLIPSAS-obediënties aangesloten. Ze zoeken moeizaam om uit hun internationaal isolement te raken en doen dit door het sluiten van vriendschapsverdragen met loges die ofwel tot CLIPSAS behoren of die zoals zijzelf nergens aansluiting bij vinden. Behalve de *Grande Loge de France* zijn dat meestal marginale obediënties, zoals de *Grand Orient du Cameroun*, de *Grande Loge francophone du Canada* of de *Grootloge van Peru*. Daarnaast worden contacten onderhouden met logedignitarissen van *reguliere* obediënties in Duitsland, Nederland en Zwitserland, die op persoonlijke titel de Britse banbliksems trotseren.

Sinds 1989 publiceert de Belgische Grootloge een ledenbulletin onder de titel *Loge Info*. Een vzw Adelphi, gesticht in 1974, is het solidariteitsfonds van de Belgische Grootloge. Ze wordt gestijfd door een vrijwillige bijdrage (jaarlijks stort ongeveer twintig procent van de leden van de Grootloge 250 fr), door bijdragen van de werkplaatsen die één of meerdere keren per jaar de opbrengst van de collectes doorstorten en door kortingen op logevoorwerpen die de vzw als aankoopcentrale aan haar loges en leden doorverkoopt. In uitzonderlijke gevallen komt Adelphi tegemoet aan kosten van hulpbehoevende leden. Hoofdzakelijk wordt steun verleend aan para-maçonnieke organisaties die de sympathie van de Grootloge genieten of aan de Grootloge zelf, wanneer ze bijzondere activiteiten organiseert.

Samenstelling en werking.

De leden van de Grootloge kwamen en komen hoofdzakelijk uit dezelfde kringen als die van het Grootoosten. De publieke sector, onderwijs en administratie zijn ook in de Grootloge

aanwezig in proporties die aanzienlijk hoger liggen dan hun numerieke sterkte in de *profane* samenleving. We mogen aannemen dat de Grootloge leden groepeert die globaal genomen wat conservatiever en in politieke zin wat liberaler zijn dan in het Grootoosten. De ministers van Staat Willy De Clerck en Frans Grootjans staan hiervoor model. We mogen evenwel niet veralgemenen en de scheidingslijn niet strak trekken. De veronderstelling dat de Grootloge minder aantrekkingskracht zou uitoefenen op socialisten, gaat slechts gedeeltelijk op. Minstens vier prominente socialisten maken deel uit van de Grootloge: Karel Van Miert (Erasmus, Brussel), Luc Van den Bossche (Labyrint, Gent), Eric Derycke (Concorde et Tolérance, Kortrijk) en Marc Galle (De Zwijger, Gent).

De opeenvolgende grootmeesters sedert het *schisma* van 1979 zijn minder bekende figuren, zoals Edwin Commins, de Antwerpenaar Herman Buskens, Georges Vandeputte, Jacques Massagé en de Gentenaar Georges Neslany. Alleen Rik Van Aerschot geniet in de *profane* wereld enige bekendheid als algemeen adviseur en bestuurder van de Groep Josi-verzekeringen en als voorzitter van de raad van bestuur van de VUB.

De pers is in de Grootloge onder meer vertegenwoordigd door de BRT-journalist Flip Voets (Marnix van Sint Aldegonde, Antwerpen), door Frank De Keyser (Erasmus, Brussel), literatuurrecensent bij Het Laatste Nieuws en door Frans Strielemans (Marnix van St.-Aldegonde, Antwerpen) hoofdredacteur van De Nieuwe Gazet. Beide laatsten hebben hun collega Piet Van Brabant niet gevolgd in die zijn overstap naar een *reguliere* obediëntie. Is Herman Balthazar (De Zwijger, Gent) zowat het boegbeeld van de intellectuele vrijmetselaar in het Gentse Grootoosten, dan wordt deze rol bij de Grootloge vervuld door zijn RUG-collega Helmut Gaus (Pieter De Zuttere, Gent), terwijl de Grootoosten-rector De Meyer bij de Grootloge een tegenhanger heeft in zijn regeringscommissaris Yannick De Clerck (Mithras, Gent). Ook de germanist Raymond Vervliet (Gulden Passer, Antwerpen), hoogleraar aan de RUG en voorzitter van het Vermeylenfonds in Antwerpen, behoort tot de Grootloge, evenals de hoogleraar in financieel recht en oud-volksvertegenwoordiger voor de PVV, Guy Schrans (Le Septentrion, Gent). Tot de loge Mithras behoort ook de veelzijdig getalenteerde Jean Daskalidès, gynecoloog, chocoladefabrikant en cineast. De filosoof Leo Apostel behoort eveneens tot de Grootloge, maar beschrijft zichzelf als een *niet-praktizerend* vrijmetselaar. De encyclopedisch-erudiete en voortijdig overleden Fernand Borné behoorde ook tot de Grootloge.

Bouwstukken

De Grootloge is, méér dan de meeste loges van het Grootoosten, gericht op het symbolisch en ritueel *arbeiden*. Een zeer geëngageerde toon zal men dan ook zelden vinden in de uiteenzettingen die door leden van de Grootloge worden gehouden. Heel wat draait natuurlijk ook hier rond de vrijmetselarij. Enkele titels: Zijn wij als vrijmetselaars onze voorgangers waardig? - De maçonnieke beloften - Vrijmetselarij, baken van verdraagzaamheid en gelijkheid tijdens de 18de eeuw - De vrijmetselarij als maçonniek kunstwerk - Vrijmetselarij en een religieus gevoel - De luie maçon - Onze initiatie tussen zon en maan - Is de vrijmetselaar een religieus persoon? - De vrijmetselarij als artistiek proces - De maçonnerie in de Europese letterkunde - Wat is er nu zo koninklijk aan de Koninklijke Kunst? - Architectuur en vrijmetselaarssymboliek - Het elitaire in de vrijmetselarij - Kan journalistiek maçonniek zijn? - Tolstoj en de vrijmetselarij - Maçonnerie een sisyfusarbeid - Verdediging van het libertinisme in de vrijmetselarij - Atheïst verdedigt opperbouwmeester - Hoe onsterfelijk is de vrijmetselarij? - Hoe universeel is de vrijmetselarij? - Moet de loge behoorlijk gedekt blijven? - Psychotherapie en maçonnerie - Het eerste artikel van de Constituties van Anderson: een

filologische benadering - Het thema van de broederlijkheid in de inwijdingsritus van de leerlingen, gezellen en meesters.

Het zijn onderwerpen waar de Grootlogemaçons goed in zijn en waarvoor ze dan ook vaak door de meer *geëngageerde* obediënties als sprekers worden uitgenodigd. Daarom vindt men de meeste van deze onderwerpen ook terug in de lijst die bij de bespreking van het Grootoosten is vermeld. Bij hen vindt men nauwelijks sprekers die het antimaçonnisme onder de loupe nemen. Dit thema lijkt hun veel minder aan te spreken dan hun broeders van het Grootoosten. Heel wat onderwerpen zijn literair of cultureel: Symboliek in de Romaanse kunst - Erasmus - Introductie tot het canto flamenco - Archeologische opgravingen in Centraal-Azië – Dante - Initiatieke elementen in de antieke literatuur - De toverfluit - Freudiaanse gedachten over voetbal - Symboliek in sport en kunst - Taal en welzijn - Een natuurfilosofie bij de Navajos - Willem van Oranje en de tolerantiecultus.

De esoterische en wat mysterieuze thema's komen natuurlijk ook aan bod, zoals bijvoorbeeld: Talmoed en Tora - Alchemistische symboliek in de Notre-Dame - De queeste van de Graal - Het Mithraïsme – L'initiation cathare - Necromantische taferelen - Het ganzenbord: een reis van punt tot punt - Aspecten van de symboliek - Heksen en heksenprocessen.

Tenslotte zijn er ook, hoewel in geringe mate, de meer politiek geladen onderwerpen: Persvrijheid - Politici in werkplaats en profane wereld - Opus Dei - Juridische nietigheid van de plaatsing van raketten - Een liberaal standpunt in verband met crisis en verrechtsing - Hoe vreemd zijn vreemdelingen voor ons? - Economie et politique pétrolière - Het economisch liberalisme - Impact van het marxisme op de huidige sociaal-economische realiteit - Europese veiligheid - Zuid-Afrika en de apartheid - Gedragingen van sociale groepen in perioden van recessie en economische crisis.

De conclusie lijkt te mogen zijn dat de thematiek bij de Grootloge en het Grootoosten niet fundamenteel verschillend is en het veeleer om een verschuiving van accenten gaat, waarbij de Grootloge op zijn geheel - maar dit geldt niet noodzakelijk voor alle loges of voor alle broeders méér de richting van de symbolische en esoterische vrijmetselarij inslaat dan wel die van de geëengageerde deelname aan het maatschappelijk debat.

De Belgische Federatie *Le Droit Humain*.

De gemengde loges hebben de toekomst voor zich. In een maatschappij waar de juridische en ook de feitelijke gelijkheid tussen man en vrouw praktisch voltrokken is, wordt de splitsing in mannelijke en vrouwelijke loges door een groeiend aantal vrijmetselaars, vooral bij de jonge generaties, als een anachronisme beschouwd. Als hij thans vrijmetselaar werd, schrijft Leo Apostel, dan zou dit alleen maar in de *Droit Humain* kunnen, omdat daar toch minstens een stap is gezet in de richting van de gelijkheid onder alle mensen, die de vrijmetselarij als één van de essentiële punten van haar credo proclameert.

De Droit Humain telt in België een zestigtal loges. De eerste Nederlandstalige loge, Broederschap, werd pas in 1956 in Brussel opgericht. De andere loges in Vlaanderen zijn: Brabo, Broederketen, De Meiboom en Delta in Antwerpen, Gaston Van der Meeren, Cyriel Buysse, Toren van Babel, Spes et Amor en Baken in Gent, L'Aurore en Labyrint in Brugge, Vrij Onderzoek in Oostende, Het Daghet in Hasselt, Horizon in Aalst, Daidalos in Leuven,

Diogenes in Turnhout, Klimop in Kortrijk, Wekroep in Mechelen, De Bokkenrijders in Maaseik en Twee Kolommen (tweetalige loge) in Geldenaken (Jodoigne).

Dit geeft zes loges in de provincie Antwerpen, drie in Brabant, zes in Oost-Vlaanderen, vier in West-Vlaanderen en twee in Limburg. De Droit Humain telt thans ongeveer 3.700 leden, waarvan de overgrote meerderheid vrouwen zijn. We mogen aannemen dat ongeveer 1.200 leden tot de loges in Vlaanderen of tot de Nederlandstalige werkplaats in Brussel behoren. Enkele van de in Vlaanderen werkende loges zijn Franstalig of ruim tweetalig. De recrutering van de Droit Humain gebeurt in dezelfde kringen als het Grootoosten. De loges ervan vergaderen trouwens bijna overal in de lokalen van het Grootoosten, behalve in Brussel waar ze haar eigen tempel bezit. Veel mannelijke leden zijn ook lid bij het Grootoosten. Veel vrouwen hebben vaak een vader of een echtgenoot die maçon is. Dat de recrutering in de vrijzinnige en feministische kringen gebeurt, betekent bijna automatisch dat ook hier de aanwezigheid van leerkrachten uit het rijksonderwijs en uit de VUB aanzienlijk is.

Tot de bekendste leden van de Droit Humain behoren de oud-rector van de ULB Georges Verhaegen (Disciples d'Hiram, Brussel), de VUB-historica Els Witte (Broederschap, Brussel), de romanschrijfster Carla Walschap (Brabo, Antwerpen), de VUB-historica en oud-grootmeester Jenny Van Roelen (Broederschap, Brussel), de oud-algemeen voorzitter van het Humanistisch Verbond Lydia Blontrock-Suys (Baken, Gent) en de hoogleraar aan de Gentse rechtsfaculteit Yvette Merchiers (G. Van der Meeren, Gent).

De Droit Humain heeft, zoals in een vorig hoofdstuk al beschreven, als eerste en heel consequent van haar werkzaamheden een georganiseerde denktank van de vrijzinnigheid gemaakt. Men beperkt er zich niet tot een wat lukrake bespreking van onderwerpen, maar sedert vele jaren ontwikkelt men algemene jaarthema's die uitmonden in rapporten en concrete aanbevelingen. We mogen zeggen dat de Droit Humain evenzeer zoniet nog méé dan het Grootoosten aan de spits van de vrijzinnigheid staat. Men is er van oordeel dat het niet voldoende is de paramaçonnieke of lekenorganisaties financieel te ondersteunen, maar dat intellectuele invloed en aanwezigheidspolitiek nagestreefd moeten worden.

Enkele van de thema's die tijdens voordrachten door leden van de Droit Humain in de recente jaren werden behandeld, geven enig idee van wat op haar kolommen belangstelling wekt: Abortusproblematiek in Vlaanderen - Intelligentie als onderliggend mechanisme bij de reproduktie van sociale ongelijkheid - Man en vrouw: gelijk of verschillend - Hoe pastoors en kapelaans aan hun tempel bouwen - Vaticaan fiscaal paradijs - Nemen vrijzinnigen verantwoordelijkheid ten aanzien van jongeren in noodsituaties? - De vrouw in de vrijzinnigheid - Zin en onzin van vrijzinnige plechtigheden - Het gezin in de toekomst - Toestand en toekomst van de universiteit - Vrijmetselarij, een mannenbond? - Kan een man ingewijd worden? - De vrijmetselarij en de vrouwenbeweging in België - Don Giovanni, de verleidelijke broeder - Rechtspraak in opspraak - Aids, Sex, Spanning, Sensatie - Le baron d'Holbach ou le combat pour la libre pensée - Ode aan de verbeelding: literatuur en maçonnerie - De Britse mijnstaking en Arthur Scargill - Moeder waarom vrijen wij? - De vrijmetselarij als masker voor P2 en de gevolgen - De illusie van de vrijheid of de vrijheid van de illusie.

Veel van de onderwerpen die bij het Grootoosten of zelfs bij de Grootloge worden aangetroffen, komen ook ter sprake in de bijeenkomsten van de Droit Humain, waarop vaak broeders van deze obediënties als sprekers worden uitgenodigd. Droit Humain en Grootoosten zijn in het recent verleden steeds nader tot elkaar gegroeid. De twee obediënties

hadden al in het begin van de jaren zeventig een vriendschapsverdrag gesloten, waarbij het de loges van beide obediëenties toegestaan werd gemeenschappelijke bijeenkomsten te organiseren, die ze, om de meer traditionalistische broeders van het Grootoosten niet te zeer voor het hoofd te stoten, niet als eigenlijke logezittingen maar als gesloten blanke zittingen bestempelden, wat vanuit maçonniek standpunt eigenlijk een contradictio in terminis was. Deze term wordt immers enkel gebruikt voor een zitting waarop alle aanwezigen ingewijden zijn, met uitzondering van de
uitgenodigde spreker. Dit betekende dus dat men eigenlijk de zusters niet als volwaardig ingewijden beschouwde. Deze zienswijze hield niet lang stand tegenover de praktijk zoals ze in een aantal werkplaatsen werd beoefend. Sommigen vonden immers dat het niet opging dat broeders van het Grootoosten zonder enig probleem konden deelnemen aan de zittingen van de Droit Humain en dat ook de mannelijke leden van deze obediëentie ongehinderd aanwezig konden zijn op rituele zittingen van het Grootoosten, maar dat dit verboden bleef aan de zusters. De meer progressieve loges in het Grootoosten begonnen
weldra ook zusters van de Droit Humain op hun rituele zittingen toe te laten, wat prompt hun schorsing tot gevolg had. Na heel wat discussies over het bezoekrecht, heeft men uiteindelijk aanvaard dat, zo het individueel bezoekrecht van vrouwen aan rituele zittingen van loges van het Grootoosten niet kon worden toegestaan, dit wél kon, als volledige loges van beide obediëenties elkaar ontmoetten. Voortaan konden de progressieve loges het gemengd karakter van de in principe uitsluitend mannelijke loges omzeilen door stelselmatig op ieder van hun rituele zittingen één van de werkplaatsen van de Droit Humain uit te nodigen. Het spreekt vanzelf dat men vanuit deze obediëentie wat graag meewerkt aan de afbouw van wat nog grotendeels een uitsluitend mannelijke burcht is.

De Belgische Vrouwengrootloge

Sedert de officiële oprichting in 1981 heeft de Vrouwengrootloge vorderingen gemaakt. De obediëntie telt 17 loges en ongeveer 600 leden. Eén van die loges, Freja is in Kopenhagen gevestigd. Van de zestien in België werkende loges zijn er zes in de provincie Brabant: Irini, La Source, La croisée des chemins, Egregore en Isis in Brussel en Emeraude in Waterloo; drie in de provincie Luik L'Etoile mosane en Initio in Luik en Athena in Hoei; drie in Henegouwen: L'Epi in Charleroi, Epona in Bergen en Gaia in Thuin; één in Namen, Etre et devenir en één in de provincie Luxemburg La Pierre et le Chêne in Forrières. Tegenover deze franstalige Brusselse en Waalse loges zijn er slechts twee loges in Vlaanderen: Aruna (nr 7) in Antwerpen en Tamina (nr 17) in Gent. Men mag aannemen dat beide samen een honderdtal leden tellen. De Vrouwengrootloge is een dochter van de Grande Loge de France en heeft van die loge de belangstelling meegekregen voor de ritualen en voor de symbolische arbeid. Dit uit zich door het gebruiken in de meeste werkplaatsen van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus, de meest uitgewerkte van de riten, nauw aansluitend bij de achttiende eeuwse christelijke inspiratie. De Vrouwengrootloge plaatst haar activiteiten in het teken van de Opperbouwmeester van het Heelal.

Piet Van Brabant schrijft in De Vrijmetselaars dat er nogal wat verscheidenheid bestaat tussen de verschillende werkplaatsen van de Vrouwengrootloge, waarbij de enen nauw aansluiten bij het Grootoosten, met wie de Vrouwengrootloge trouwens een akkoord van beperkt wederzijds bezoekrecht heeft afgesloten, terwijl andere zich zeer sterk afzijdig houden van alles wat naar politiek of naar profane activiteiten ruikt en het rituele werk zeer ernstig opvatten, wat ze dichter bij de sfeer van de Grootloge of zelfs van de Reguliere Grootloge brengt. Dat de Antwerpse loge Aruna veeleer bij het Grootoosten aanleunt en de Gentse loge Tamina bij de Grootloge, zal te maken hebben met de overheersende positie van deze obediënties, het

Grootoosten in Antwerpen en de Grootloge in Gent. De Vrouwengrootloge wil zich strikt aan de regels van de geheimhouding houden, wijst alle contacten van geïnteresseerde buitenstaanders af en zal zeker nooit publiek een stelling innemen.

De obediëntie telt enkele vrouwelijke politici onder haar leden, waarvan de socialistische staatssecretaris voor Europa 1992, Anne-Marie Lizin (Athena, Hoei), waarschijnlijk de bekendste is. Om het ledenaantal, vooral in Vlaanderen, op een vergelijkbaar niveau met de andere obediënties te brengen, zal de Vrouwengrootloge nog aanzienlijke inspanningen moeten leveren.

De broederkringen

Ook al zijn veel loges, zoals we bij herhaling hebben aangetoond, vaak in meerderheid samengesteld uit broeders die een zelfde of een soortgelijk beroep uitoefenen, toch tellen ze allemaal leden die uiteenlopende activiteiten vertegenwoordigen. Dit wordt door de leden niet alleen als een noodzaak, maar vooral ook als een verrijking be-schouwd. Loges die, zoals in de achttiende en negentiende eeuw, of zoals thans nog sommige Angelsaksische loges, één enkele beroepscategorie zouden groeperen - militairen, advocaten, magistraten, politie-ambtenaren - komen op het continent niet voor. Dit belet niet dat men een middel gevonden heeft om te voldoen aan een behoefte, nl. bij tijd en wijle samenkomen met beoefenaars van een zelfde beroep of leden met een zelfde doelstelling. Naar het Franse model is men broederkringen of fraternelles gaan organiseren. Zij hebben tot doel de banden nauwer aan te halen tussen broeders uit een zelfde beroep, of uit een zelfde sportieve, artistieke, culturele of maatschappelijke belangstellingssfeer. Een Unie van de broederkringen zorgt voor de coöordinatie tussen de verenigingen en voor de verbinding met de obediënties.

De broederkringen groeperen vrijmetselaars uit de verschillende obediënties. Soms zijn ze uitsluitend voor mannen toegankelijk. Zelfs leden van de Reguliere Grootloge, die nochtans geen formele contacten mogen onderhouden met de irregulieren, maken van deze broederkringen deel uit. Ze beschouwen die als informele contacten, want de irregulieren zijn in hun ogen immers geen echte vrijmetselaars. In 1989 kwam het tot een dispuut naar aanleiding van de beslissing genomen door de loges van de Peterseliestraat, in hun lokalen voortaan geen vergaderingen meer toe te laten van broederkringen waar ook leden van de Reguliere Grootloge aan deelnemen. Een belangrijk lid van het Grootoosten vond deze beslissing kleingeestig. Wanneer een lid van de Franse reguliere loges zich aanmeldt, wordt hij gastvrij ontvangen, zo betoogde hij, maar enige broederlijkheid betonen tegenover Belgische regulieren leek te veel gevraagd.

Wanneer politici, kabinetsleden, journalisten, magistraten, ambtenaren, letterkundigen, architecten, professoren, advocaten, geneesheren, en veel andere beroepsgroepen mekaar op louter professionele basis ontmoeten, kan men zich de vraag stellen of niet in deze vorm van informele samenkomsten het gevaar of minstens het risico aanwezig is van de noyautage en van preferentiële diensten waar men vaak, terecht of ten onrechte, de vrijmetselaars van beschuldigt. *Buiten de loges gelooft niemand dat de vrijmetselarij zich zou onthouden van interventies in de professionele promotie van haar leden en daarin heeft men gelijk*, schrijft professor Apostel. Hiermee raken we één van de tere punten aan, die de rechtzinnige maçons ongetwijfeld moeten bekommeren en waarover zij zowel binnen de vrijmetselarij als tegenover de buitenwereld klare wijn zouden moeten schenken.

De vrijmetselarij is ook nog op een paar andere profane domeinen actief. Zo bestaat er een maatschappij Callergon, die als plaatsings- en bemiddelingsbureau optreedt voor werkzoekende vrijmetselaars. Hierbij wordt een beroep gedaan op broeders in privé-activiteiten en in overheidsdienst die in de mogelijkheid zijn jobs te bezorgen en enige voorkeur voor vrijmetselaars kunnen doen spelen. Vrijmetselaars die op reis gaan, kunnen de gids raadplegen van de vereniging Groupement International de Tourisme Europén (GITE), die de zaken signaleert die door broeders worden uitgebaat en waarbij ze op gunsttarieven of minstens op een broederlijk onthaal kunnen rekenen. De hartstochtelijke verzamelaars van maçonnieke objecten ontmoeten mekaar over de obedinties heen in een informele vereniging, die ze Eureka hebben gedoopt.

De Reguliere Grootloge van België

Met de Reguliere Grootloge van België belanden we in een andere sfeer dan bij de irreguliere obediënties. Ze is, binnen de Belgische vrijmetselarij, een apart en afgescheiden fenomeen, dat zich kan troosten met het besef aansluiting te hebben op een wereldwijd netwerk van gelijkgezinde obedienties. De Reguliere Grootloge telt zeventwintig werkplaatsen. Daarvan werken er veertien in het Frans, twee in het Engels en tien in het Nederlands, terwijl één tweetalig Nederlands en Frans is.

Het zwaartepunt ligt in Brabant met dertien loges: zeven in Brussel, drie in Waterloo, één in Leuven, Aarschot en Vilvoorde. De vestiging in de provincies is, in vergelijking met de grote obediëenties, zwak: drie in de provincie Antwerpen (twee in Antwerpen en één in Mechelen), vier in Henegouwen (twee in Bergen en twee in Charleroi), één in Luik, twee in Gent, één in Kortrijk, één in Brugge, één in Marche-en-Famenne en één in Namen.

De Nederlandstalige en tweetalige loges zijn:
Les disciples de Salomon, Minckelerstraat 131, 3000 Leuven
De Wijngaardenrank, Capucienenstraat 7, 3220 Aarschot
Jan van Ruysbroeck, Koningsstraat 265, 1210 Brussel
La Fidélité, Grondwetlaan 83, 9110 Gent (tweetalig)
Acacia, B. Pyckestraat 23b, 8500 Kortrijk
De Oude Plichten, Korte Leemstraat 24, 2018 Antwerpen
La Constante Fidélité, Haverwerf 21, 2800 Mechelen
Eendraght 1763, Van Maerlantstraat 33, 2000 Antwerpen
Het Gulden Vlies, Lange Molenstraat 58, 1800 Vilvoorde
Fides et Amor, Grondwetlaan 83, 9110 Gent
De vier ghecroonde, (geen tempeladres), 8000 Brugge
Einde 1990 was in De Panne-Koksijde een achtentwintigste loge in vorming met als naam St.-Jan-ter-Duinen.

Slechts in drie gevallen, Antwerpen, Leuven en Kortrijk, wordt het tempelgebouw gedeeld met de irreguliere Grootloge, uiteraard op andere dagen. In Leuven en Antwerpen deelt men het gebouw zelfs ook met het Grootoosten: een zeldzaam samengaan in de Belgische vrijmetselarij.

Het ledenaantal voor heel België ligt iets boven de negenhonderd. We mogen aannemen dat het Vlaamse aandeel hierin rond de vierhonderd ligt. Met het huidige groeitempo kan de Reguliere Grootloge tegen het jaar 2000 de tweeduizend leden bereiken. De logenamen herinneren aan achttiende-eeuwse loges (Les disciples de Salomon, La Fidélité, La Constante

Fidélité, Eendraght 1763) of behoren tot de eigen sfeer die ver verwijderd ligt van wat men in het Grootoosten of zelfs in de Grootloge aantreft.

Bij de stichting van de Reguliere Grootloge werd de in een vorig hoofdstuk geciteerde Charles Wagemans (La Fidélité, Gent) tot grootmeester aangesteld. Hij behoorde tot een historische generatie, die oorspronkelijk bij het Grootoosten was geïnitieerd. Op hem straalde het prestige af van zijn schoonvader, de uitgever en schepen van Gent Henry Story (1897-1944), die tijdens de oorlog in een concentratiekamp omkwam. Hij werd opgevolgd door ingenieur René Constant (°1926) (L'Avenir et l''Espérance, Charleroi), directeur-generaal van het Irradiatiecentrum in Fleurus, en in 1987 door Maurice Mees (1929-1989). Na diens Îvroegtijdig overlijden en de waarneming van Jacques Van de Calseyde werd de industrieel Louis De Bouvère (°1940) tot grootmeester aange-steld.

Bij de regulieren treffen we niet de ronkende namen aan uit de politieke, universitaire of culturele wereld, die bij de irreguliere obediënties talrijk voorkomen. Piet Van Brabant (Jan van Ruysbroeck, Brussel), hoofdredacteur bij Het Laatste Nieuws, is hierop een uitzondering. Met zijn veelgelezen boek De Vrijmetselaars heeft hij er aanzienlijk toe bijgedragen om de Reguliere Grootloge uit de onbekendheid te halen. Een ander bekend lid is de vruchtbare jeugdschrijver Johan Ballegeer (Acacia, Kortrijk). Onder de franstalige regulieren telt men verschillende leden die studies publiceren over aspecten van de vrijmetselarij, onder wie Pierre Noël, Pierre de Laey, Guy Verval, François Alibert en Jean Germain. Als we andere namen kunnen citeren, zijn het die van Charles Gyselinck en Oluf Hartmann (La Fidélité, Gent), Staf Goossens en Maurice Verbist (Les disciples de Salomon, Leuven), Rudi Schowanek en Jaak Cypers (Jan van Ruysbroeck, Brussel), Alain Van Lemberghe en Fernand De Backer (Acacia, Kortrijk) of René Van Straelen (De Oude Plichten, Antwerpen). Zonder twijfel zijn dit allen achtenswaardige heren, die evenwel in het profane leven minder bekendheid genieten dan dit op hun tempelkolommen het geval is. Dit stoort hun geenszins, want zij hebben een hekel aan alles wat naar macht en invloed zweemt. Hun doel is uitsluitend gericht op de persoonlijke vervolmaking, met de middelen en methodes die eigen zijn aan de vrijmetselarij.

De zittingen van de Reguliere Grootloge hebben een nogal andere inhoud dan die van de irreguliere loges. Het verschil ligt vooral in het feit dat bij deze laatsten in veel gevallen de rituele activiteiten wat op de achtergrond zijn geraakt en men vooral samenkomt om interessante thema's te behandelen die ver verwijderd zijn van de vrijmetselaarsarbeid zoals de regulieren die opvatten. De bouwstukken zijn bij de regulieren weinig talrijk. Er zijn zelfs loges die principieel geen bouwstukken opleveren en zich beperken tot het houden van instructiezittingen. In de meeste loges waar wel bouwstukken worden voorgebracht, gaat het hoofdzakelijk om werk van de eigen leden, dat men in zekere zin als een openbare biecht zou kunnen beschrijven, aangezien ze meestal hun indrukken en gevoelens nopens de werkzaamheden in de loge meedelen.

Als er dan al eens een thema wordt behandeld, dan sluit dit ook nauw aan bij de rituele aspecten van de vrijmetselarij. Enkele voorbeelden: Getallensymboliek van de gotische kerk te Aarschot - Schoonheid - Vrijmetselarij, sacrale kunst - Vodou en vrijmetselarij – Plato - Beauté et magie mystérieuse des sens - Over Hiram - René Guénon en de Heilige Wet - Via rederijkerskamer tot vrijmetselaarsloge - De landmerken - De Donkere Kamer - De Steen - De kabbala - Traditie en inwijding - De Gulden Regel - Vrijmetselaarspoëzie - Vrijmetselaarsmuziek - Het Boek Genesis - De Toverfluit - De Vier Gekroonden, enz.

Bij gelegenheid worden ook niet-maçons uitgenodigd en thema's behandeld die slechts bij de regulieren denkbaar zijn. Een voorbeeld hiervan is de voordracht Ruusbroek, leven en werk, die in de loge Jan van Ruysbroeck werd gegeven door Dom Helwig, prior van de Sint-Willibrordusabdij in Doetichem (Nederland). Sommige werkplaatsen hebben, naast de rituele zittingen, een studiekring opgericht zoals in Gent De Kunst des Levens, waar lezingen worden gegeven die ook door profanen kunnen worden bijgewoond. In de publikaties van de Reguliere Grootloge treft men regelmatig de twee bijna exclusieve thema's aan die in deze obediëntie aan bod komen. Het eerste thema is de geschiedenis van de vrijmetselarij, vooral zoniet uitsluitend die van de deïstische loges. Dit brengt mee dat men veel belangstelling heeft voor de achttiende en de negentiende-eeuwse vrijmetselarij. Zo bijvoorbeeld: Onze broeder Joseph Haydn - The lodge Anglo-Belge in Antwerp - Un ancien document maçonnique belge (Gand 1764) - La loge Albert Ier - La loge La Fidélité Gand (1837-1854) - Notes historiques concernant l'histoire de la franc-maçonnerie en Belgique - La franc-maçonnerie et la révolution française - Martinez de Pasqually. Het tweede thema is het ritual en de wereld van de esoterie. Enkele voorbeelden: Universaliteit van de vrijmetselarij - Regulariteit - La Parole perdue ou ... cachée - De vier elementen in de moderne of Franse ritus - Genèse et signification du rite Ecossais ancien et accepté pour les degrés symboliques - Introduction à la recherche ésotérique - Astrologie en koninklijke kunst - Het vuur - De stilte - Sacraal en profaan - De initiatie van Alfa tot Omega - De gnose van Princeton.

De Reguliere Grootloge houdt minder sterk vast aan de geheimhouding van werkzaamheden of lidmaatschap dan bij de irreguliere obediënties het geval is. Het boek van Piet Van Brabant, waarin zeer open en ook zeer openhartig doelstellingen en werkzaamheden van de reguliere loges worden beschreven, is hiervan een voorbeeld. Gelijksoortige in de boekhandel verkrijgbare werken over één van de irreguliere obediënties zijn bij ons vooralsnog niet beschikbaar.

Zoals in alle obediëenties worden ook bij de Reguliere Grootloge de materiële aspecten van de logewerkzaamheden behartigd in de schoot van verenigingen zonder winstoogmerk. De voornaamste is op de hoofdzetel van de reguliere obediëentie gevestigd en heeft als naam Stichting Anderson-Desaguliers.

De strikte toepassing van de Angelsaksische reglementen, met inbegrip van de erkenning van het bestaan van God, zou kunnen doen veronderstellen dat de samenstelling van de Reguliere Grootloge aanzienlijk verschillend is van de andere obediëenties en dat men er onder meer nogal wat praktizerende gelovigen zal ontmoeten. In werkelijkheid zal men zeer weinig leden aantreffen die er nog een regelmatige geloofspraktijk op nahouden. De leiders van de Reguliere Grootloge zijn hoofdzakelijk agnostici. De in 1989 overleden grootmeester Maurice Mees werd burgerlijk begraven. De grootmeesters Charles Wagemans, René Constant en Louis De Bouvère hebben aan de ULB gestudeerd. Constant is er docent en De Bouvère is voorzitter van de Presses Universitaires de Bruxelles ULB. We kunnen ons voorstellen dat ze zich wat onwennig voelen, wanneer ze enerzijds een document moeten ondertekenen bij de Loge waarin zij hun geloof in een geopenbaarde Godheid bevestigen, en anderzijds als lid van het academisch personeel van VUB-ULB een verklaring ondertekenen waarbij zij zich akkoord verklaren met het vrije onderzoek en het verwerpen van alle dogma's. Het zou dus zeker een vergissing zijn de Reguliere Grootloge als een soort schakel tussen de loges en de Kerken te zien of, zoals sommige irregulieren soms zeggen, als een sacristieloge, die onder invloed zou staan van de geestelijkheid. Een lid van de Reguliere Grootloge gaf ons als zijn mening dat heel wat broeders eigenlijk niet in een geopenbaarde persoonlijke God geloven, hoogstens in een vaag en ondefinieerbaar opperwezen of in een leidend principe. Dit lijkt

onvermijdelijk, aangezien de stichters voortkwamen uit het vrijzinnige Grootoosten en uit de lakse Grootloge en zij normalerwijze zijn blijven recruteren in de kringen waar zij zelf toe behoren. Nu al hebben zich wrijvingen voorgedaan binnen de reguliere obediëntie voorgedaan en het is niet uit te sluiten dat in de toekomst opnieuw discussies rijzen over de ernst waarmee men de landmarks of hoofdbakens, meer bepaald het geloof in een geopenbaarde God en in de onsterfelijkheid van de ziel, moet opnemen.

Voor de volledigheid vermelden we ook nog het bestaan van twee reguliere Engelstalige loges, waaronder Wellington, Van Maerlantstraat 33, Antwerpen, die ressorteren onder de Grand Lodge of Scotland en die we in de hiernavolgende tabellen gemakshalve bij de Reguliere Grootloge onderbrengen.

Vrijmetselarij in Vlaanderen.

Na de meer gedetailleerde bespreking van de huidige toestand en werking in elke obediëntie, is een synthese mogelijk. Voor heel België ligt het aantal loges die werken in de drie eerste graden boven de tweehonderd en tellen ze gezamenlijk circa 16.000 leden: Grootoosten 83 loges met 8.000 leden
Grootloge 38 loges met 2.600 leden
Federatie Droit Humain 65 loges met 3.700 leden
Vrouwengrootloge 16 loges met 600 leden
Reguliere Grootloge(en Schotse) 29 loges met 1.000 leden
Memphis Misraïm 3 loges met 200 leden
Totaal 234 loges å 16.100 leden

In Vlaanderen en in Nederlandstalig Brussel werkten einde 1990 in totaal 82 loges met een ledenaantal dat op 5.500 kan worden geschat, d.i. ongeveer één derde van het totale aantal Belgische vrijmetselaars:
Grootoosten 28 loges met 2.500 leden
Grootloge 19 loges met 1.200 leden
Federatie Droit Humain 21 loges met 1.200 leden
Vrouwengrootloge 2 loges met 100 leden
Reguliere Grootloge(en Schotse) 12 loges met 400 leden
Totaal 82 loges 5.400 leden
We mogen aannemen dat er ongeveer vierduizend vierhonderd mannelijke en ongeveer duizend vrouwelijke vrijmetselaars zijn.De onderverdeling per provincie geeft een inzicht in de vestiging van elk van de obedi   enties en van de vrijmetselarij als geheel.

Provincie Antwerpen: 24 loges
<u>Antwerpen: 19 loges</u>
Grootoosten:
Les Amis du Commerce et de la Persévérance Réunis
Les Elèves de Thémis
De Geuzen
Georges Beernaerts
Salvador Allende
Opera
Het Truweel
De Werf

Grootloge:
Marnix van Sint-Aldegonde
La Concorde Universelle
De Gulden Passer
Droit Humain:
Brabo
Broederketen
De Meiboom
Delta
Vrouwengrootloge:
Aruna
Reguliere Grootloge:
De Oude Plichten
Eendraght 1763
Wellington (Grand Lodge of Scotland)
Mechelen: 3 loges
Grootoosten:Kentering
Droit Humain:Wekroep
Reguliere Grootloge: La Constante Fidelité
Turnhout: 2 loges
Grootoosten: De Waag
Droit Humain: Diogenes

Oost-Vlaanderen: 23 loges
Gent: 19 loges
Grootoosten:
De Zwijger
Les Vrais Amis
Acacia
Bevrijding
Grootloge:
Liberté
Labyrint
Le Septentrion
De Zwijger
Mithras
Pieter De Zuttere
Osiris
Droit Humain:
Gaston Vander Meeren
Cyriel Buysse
Baken
Toren van Babel
Spes et Amor
Vrouwengrootloge:
Tamina
Reguliere Grootloge:
La Fidélité
Fides et Amor
Aalst: 3 loges

Grootoosten:
Ontwaken
Galilee
Droit Humain: Horizon
Oudenaarde: 1 loge
Grootoosten:
Dageraad

Brabant: (Nederlandstalig en tweetalig): 16 loges
Brussel: 7 loges
Grootoosten:
Balder
Branding
De vier ghecroonde
Grootloge:
Catena Fraternitatis
Erasmus
Droit Humain:
Broederschap
Reguliere Grootloge:
Jan van Ruysbroeck
Leuven: 5 loges
Grootoosten:
Open Raam
Grootloge:
La Constance
Andreas Vesalius
Droit Humain:
Daidalos
Reguliere Grootloge:
Les disciples de Salomon
Tienen (en Geldenaken): 2 loges
Grootoosten:
Multatuli
Droit Humain:
Twee Kolommen
Vilvoorde: 1 loge
Reguliere Grootloge:
Het Gulden Vlies
Aarschot: 1 loge
Reguliere Grootloge:
De Wijngaerdenrank

West-Vlaanderen: 14 loges
Brugge: 6 loges
Grootoosten:
La Flandre
Tanchelijn
Grootloge:
Tijl Uilenspiegel

Droit Humain:
L'Aurore
Labyrint
Reguliere Grootloge:
De vier ghecroonden
Kortrijk: 4 loges
Grootoosten:
L'Amitié
Grootloge:
Concorde et Tolérance
Droit Humain:
Klimop
Reguliere Grootloge:
Acacia
Oostende: 4 loges
Grootoosten:
Les Trois Niveaux
Phoenix
Grootloge:
Simon Stevin
Droit Humain:
Vrij Onderzoek

Limburg: 4 loges
Hasselt: 3 loges
Grootoosten:
Tijl Uilenspiegel
Grootloge:
La Tolérance
Droit Humain:
Het Daghet
Maaseik: 1 loge
Droit Humain:
De Bokkenrijders

Rekening houdend met grotere ledenaantallen bij enkele belangrijke loges in de grote steden kunnen we een ruwe schatting van het aantal vrijmetselaars per provincie maken: Antwerpen 1900, Oost-Vlaanderen 1700, Nederlandstalig Brabant 1100, West-Vlaanderen 700, Limburg 200. Het zwaartepunt van de Belgische maçonnieke activiteiten ligt Îin Brussel, waar het Grootoosten minstens evenveel zoniet méér loges telt, en soms zeer bevolkte, als heel Vlaanderen en Nederlandstalig Brussel samen. Bij de andere obediëenties is dit ook grosso modo het geval. Voor Vlaanderen ligt het zwaartepunt in de steden Antwerpen en Gent, met een duidelijk onderscheid tussen het meer Grootoosten-gerichte Antwerpen en het meer Grootloge-gerichte Gent.

De obediënties voor de hoge graden.

Met de zes in België werkende obediënties van de *blauwe* vrijmetselarij die de drie basisgraden toekennen, is het maçonnieke landschap nog niet volledig, want er zijn daarnaast nog de organen die de hoge graden toekennen, de zogenaamde *Schotse* of *rode* vrijmetselarij.

In de Gemengde Federatie *Droit Humain* en in de Orde van Memphis-Misra »m worden de hoge graden door dezelfde organisatie als de basisgraden verleend: daar is er dus een verticale integratie van hoog tot laag. Bij de overige obediënties ligt dit anders. Het Groot Oosten van België heeft een verdrag gesloten met het *Soeverein College van de Schotse Ritus voor België*, dat de dertig hogere *Schotse* graden bestuurt en hiervoor uitsluitend recruteert onder de leden van het Grootoosten. *De Grote Opperraad voor de Schotse Ritus van België* heeft een identieke exclusiviteitsafspraak met de Grootloge van België. Daarnaast is er dan nog een *Opperraad voor de Schotse Ritus in België*, die zowel bij het Grootoosten als bij de Grootloge recruteert. De Vrouwengrootloge beschikt eveneens over een zelfstandige *Opperraad*, die uitsluitend onder haar leden recruteert.

Naast deze verschillende Opperraden, die alle tot de *irreguliere* vrijmetselarij behoren, zijn er vier zelfstandige die uitsluitend bij de Reguliere Grootloge van België recruteren. De eerste is de *Opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus voor België*, die de dertig hogere *Schotse* graden toekent. Vervolgens zijn er twee typisch Angelsaksische verenigingen: het *Grootkapittel van het Heilig Koninklijk Gewelf*, dat de Royal-Archgraad bestuurt, en de *merkmeestersloges*, die afhangen van de Engelse *Grand Lodge of Mark Master Masons*. Tenslotte is ook nog de *groene* vrijmetselarij vertegenwoordigd door de *Grootpriorij van België*, die de drie hogere graden (Schots meester van Sint Andreas, Jonker en Weldadige Ridder van de Heilige Stad) verleent van de Gerectificeerde Schotse Ritus.

De logemozaÏek.

Uit al het voorgaande blijkt het overduidelijk: Dé loge bestaat niet. Er zijn vele loges, die van de Belgische en Vlaamse vrijmetselarij een kleurrijk en gediversifieerd mozaïek maken. Er zijn rechtse loges en linkse, conservatieve en progressieve, gezellige en militante, mannelijke, vrouwelijke en gemengde, streng-rituele en nonchalante, overactieve en half ingedommelde, franstalige en Vlaamsgezinde, theïstische, deïstische, agnostische en atheïstische. We kunnen zo doorgaan!

De homogeenste groep wordt gevormd door de Reguliere Grootloge, die zich van politiek en van maatschappelijke gedrevenheid niets aantrekt, maar in peis en vrede teruggetrokken leeft in de theïstische en esoterische wereld van de traditionele vrijmetselarij. Hij groepeert volgens eigen overtuiging de enige *echten* en beschouwt alle anderen niet als vrijmetselaars, maar als profanen of minstens als *schismatieken*, die de maçonnieke ritualen gebruiken. De vijf *irreguliere* obediënties vertonen onderling gelijkenissen, maar ook een aantal verschillen. Grootoosten en *Droit Humain* zijn, als obediëntie, de vaandeldragers van de vrijzinnigheid en van de *politieke* inzet. De Grootloge en de Vrouwengrootloge zijn de zachte vrijzinnigen, die militante actie voor *profane* zaken schuwen. Memphis-Misraïm is de erfgenaam van de meer buitenissige vrijmetselarij à la Cagliostro. De inzet bij de *politieke* obediënties is verschillend van werkplaats tot werkplaats. Een grafische voorstelling van deze inzet zou sommige loges bij het nulpunt en andere op het maximum situeren.

Er zijn chique loges en democratische, er zijn er waar de smoking verplicht is en andere waar de jeans als uniform geldt. Er zijn er waar de riten tot in de minste details nageleefd worden en andere die op een politieke club gelijken. Er zijn er die de Opperbouwmeester aanroepen en er zijn er die *Geen God, geen Meester* als kenspreuk hebben. Sommige loges volgen angstvallig de Aloude Schotse ritus en sommige hebben de rituele handelingen tot het striktste minimum beperkt. Bij de ene loge ligt de Bijbel op het altaar, bij andere ligt een boek met

witte bladen, bij nog andere het reglementenboek en nog bij andere gewoon niets. Sommige groeperen alleen mannen en denken er niet aan vrouwen toe te laten, andere maneuvreren om hun loge de facto gemengd te maken. Enkele loges blijven in Vlaanderen franstalig zonder complexen, de meeste zijn nederlandstalig zonder discussie.

In de schoot van iedere loge is de verscheidenheid al even groot. Men treft er *papieren* leden aan en beroepsvrijmetselaars, vrolijke stamgasten en strenge militante leden, hooggestemde idealisten en profiteurs, rustige vrijzinnigen die niets meer te bewijzen hebben en opgewonden *bekeerlingen* van het elfde uur. Er zijn enthousiaste beoefenaars van de ritualen en de symbolen en andere die daar alleen maar bij geeuwen. Sommigen zijn gekomen om een geestelijk avontuur te beleven, anderen willen de eenzaamheid ontvluchten en nog anderen streven gewoon de bevordering van hun beroepsactiviteiten na. Voor sommigen is de vrijmetselarij een doel op zichzelf, voor anderen is het een hoofdkwartier voor de vrijzinnige actie. Sommigen hebben voldoende aan de drie symbolische graden, anderen willen opklimmen tot de hoogste top van de *vervolmakingsgraden*. Sommige broeders laten zich zonder probleem als vrijmetselaar kennen, andere beoefenen de geheimhouding alsof hun leven ervan afhing.

Zoals iedere menselijke gemeenschap is de vrijmetselarij bijna evenzo vaak verschillend als er leden zijn. *De vrije maçon in een vrije loge*, zeggen de vrijmetselaars vaak. Natuurlijk zijn er enkele hoofdtrekken aan te wijzen die ieder van de verschillende obediënties karakteriseren. Ze zijn duidelijk in de hiervoren gegeven beschrijving van elk van hen naar voor gekomen. Toch zult u begrepen hebben dat ieder globaal en ongenuanceerd oordeel over de Belgische vrijmetselarij in haar geheel en over elke obediëntie in het bijzonder, onjuist zou zijn. De realiteit is buitengewoon complex: een waar mozaïek!

Deel III

De vrijmetselarij zoals ze is

Hoofdstuk IX

De organisatie van de vrijmetselarij nader bekeken.

Een onbekend terrein.

Het is vandaag weinig anders dan vroeger: over de vrijmetselarij heerst buiten de organisaties zelf grote onwetendheid en wat men erover weet, beperkt zich meestal tot stereotypen, onjuistheden of fantastische verhalen. Ook bij vele vrijmetselaars is, behalve wat ze over hun eigen werkplaats of eventueel over hun eigen obediëntie weten, de kennis van de Orde waar zij toe behoren, vaak vrij gering. Dit geldt dan zowel voor de geschiedenis van de vrijmetselarij als voor de actuele bestaansvormen, werkmethodes en betrachtingen. Zelfs in gecultiveerde kringen wordt veel kletspraat over de vrijmetselarij voor waar aangenomen. De obediënties zijn hierbij er zelf niet altijd op belust om objectieve informatie te geven. Ze hullen zich in stilzwijgen of zijn zelfs niet wars van enige desinformatie. Wat niet belet, dat men bij sommige obediënties en bij individuele maçons vriendelijk en behulpzaam te woord wordt gestaan.

De vastgestelde onwetendheid en de vele onduidelijkheden noodzaken ertoe niets van wat de loges betreft, als bekend te veronderstellen. Het lijkt dan ook noodzakelijk, de organisatie zoals ze zich voordoet, in detail te beschrijven. Een goed begrip van het fenomeen vrijmetselarij vereist dat we over drie elementen juist geïnformeerd zijn en ze niet met mekaar verwarren: de obediënties, de graden en de riten.

De obediënties

De obediëntie wil zoveel zeggen als de georganiseerde vrijmetselarij: een aantal loges verenigen zich en vormen een Grootloge of een Grootoosten. De organisatie en de administratie groeien dan uit boven de individuele loges. De exegeten van de vrijmetselarij hebben een onderscheid willen maken tussen de Orde en de obediëntie. De Orde, zo betogen zij, is de universele vrijmetselarij, waarvan de oorsprong onbekend is en de essentiële kenmerken ondefinieerbaar. De obediëntie is de concrete incarnatie van de vrijmetselarij, binnen een welbepaalde sociale, religieuze, economische context. Het is een poging om de verdeeldheid en versnippering van de loges te overstijgen door ze allemaal principieel deel te laten uitmaken van een mythische en ondefinieerbare Orde.
De Engelse Grand Lodge heeft het voorrecht in 1717 als eerste obediëntie tot stand te zijn gekomen en maakt er hierdoor aanspraak op, om als *Mother Lodge* toonaangevend en richtinggevend te zijn voor de maçonnieke organisatie. De obediëntie levert het administratieve kader waarin zorg wordt gedragen voor het opstellen en opvolgen van statuten en reglementen, voor het erkennen of stichten van nieuwe loges, voor het onderhouden van vriendschappelijke betrekkingen met andere obediënties, voor het verzorgen van de contacten met de profane wereld, enz.

In theorie is de loge een vrije werkplaats van vrije metselaars. In de praktijk heeft de overkoepelende obediëntiestructuur een sterk overheersende functie ontwikkeld. Dit heeft bestendig voor discussies, conflicten en scheuringen gezorgd tussen de voorstanders van een losse confederatie van zelfstandige loges en de advocaten van een hiërarchische en georganiseerde obediëntie. De meeste vrijmetselaars hebben zich neergelegd bij de sterk

georganiseerde obediënties, die voor een ordentelijke werking natuurlijk ook voordelen bieden.

De *United Grand Lodge* is het model van de hiërarchisch gestructureerde obediëntie. Aan het hoofd staat een voor het leven benoemde monarch, thans hertog Edward van Kent, die zijn adjunct en zijn grootofficieren aanwijst. Een niet onbelangrijke administratie van professionelen staat hen bij. De grootmeester en zijn grootofficieren vormen samen zowel de wetgevende als de uitvoerende organen van de obediëntie en de afzonderlijke werkplaatsen hebben zich te voegen naar de orders en instructies die van boven worden uitgevaardigd. De hiërarchische structuur wordt in grote obediënties zoals de Engelse nog aangevuld, doordat een aantal provinciale grootloges de tussenschakel vormen tussen *Grand Lodge* en de lokale werkplaats. De organisatie naar Engels model, die door vrijwel alle reguliere grootloges wordt opgevolgd, is dan ook in essentie oligarchisch en aristocratisch. Aan de top regeert een kleine zichzelf door coöptatie aanvullende groep, die zonder noemenswaardige inspraak of medezeggenschap van de basis, de logewerkzaamheden bestuurt. Deze kleine groep beslist over de aanvaarding van nieuwe loges, over de erkenning van andere obediënties, over de te gebruiken riten, en in algemene regel over het volledige reilen en zeilen van de obediëntie.

Bij een aantal irreguliere, vooral continentale obediënties is de organisatie enigszins democratischer. De algemene vergadering die zich *Grootoosten* noemt, wordt er gevormd door de afgevaardigden van de werkplaatsen. In het Belgisch Grootoosten betekent dit een groep van nagenoeg tweehonderd afgevaardigden. Zij vormen de wetgevende macht en verkiezen de Grootmeester en de grootofficieren, twaalf in totaal. Dit is dan de uitvoerende macht van de obediëntie en wordt Administratieve Commissie van het Grootoosten genoemd. Deze administratieve commissie, aangevuld met de achtbare meesters van elke loge, vormt het Groot College, een soort Kroonraad, die zorgt voor de goede betrekkingen tussen de loges en de administratieve commissie. Bij toerbeurt kan men slechts drie jaar een zelfde functie uitoefenen, met de mogelijkheid tot herverkiezing na een onderbreking van één jaar. In de praktijk is het evenwel een relatief kleine groep die bijna permanent het Grootoosten leidt. Wie Grootmeester wordt, blijft niet alleen zes jaar aan de leiding, drie jaar als grootmeester en drie jaar als gewezen grootmeester, maar heeft meestal al verschillende triënnia in de hoogste instanties zitting gehad, als afgevaardigde van zijn loge, als achtbare meester en in één of meerdere functies van grootofficieren. Hetzelfde geldt voor de meeste andere hoge functies. De *reguliere* grootloges op het vasteland hebben zich enigszins democratischer georganiseerd dan het Engelse model, hoewel ze niet zo ver zijn gegaan als de *irregulieren*. Zo heeft de Reguliere Grootloge van België eveneens een wetgevende macht, die evenwel niet alleen bestaat uit de afgevaardigden van de loges maar meteen ook uit de vertegenwoordigers van de uitvoerende macht: de grootmeester en de grootofficieren. Deze grootmeester en zijn grootofficieren worden niet, zoals bij de *irregulieren*, door de algemene vergadering van logeafgevaardigden verkozen. Het is het grootcomité van grootofficieren dat de nieuwe grootmeester aanstelt. Die benoemt dan op zijn beurt de grootofficieren. Het een en ander moet weliswaar door de raad van afgevaardigden bekrachtigd worden, die dus geen kiesrecht heeft zoals bij de *irregulieren*, maar enkel een vetorecht. Het verschil is aanzienlijk en versterkt het oligarchische karakter van de obediëntie. Ook hier geldt het triënnium, hoewel het telkens met een volgend triënnium verlengbaar is.

Bij de *irregulieren* is het de algemene vergadering of Grootoosten die beslist over de oprichting en aanvaarding van nieuwe werkplaatsen. Bij de *regulieren* is dit het grootcomité. In alle obediënties is het de hiërarchische leiding die de werkplaatsen installeert, de verkiezing van de achtbare meesters ratificeert, de werkzaamheden van de werkplaatsen

controleert en bij vastgestelde afwijkingen sanctioneert. In een zeer formalistisch werkende vereniging zoals de vrijmetselarij is het onvermijdelijk dat de leiding zich geroepen acht om tot in de details de werking van de verschillende }}secties}} van nabij op te volgen.

Soevereine loge versus obediëntie

De centralistische en centraliserende macht van de obediëntie is een permanente steen des aanstoots voor vrijmetselaars die het principe van *de vrije maçon in een vrije loge* hoog willen houden. In veel obediënties rijzen regelmatig spanningen tussen de loges en de leiding. In sommige obediënties is deze spanning permanent. Waar de ruzies onoverbrugbaar worden komt het tot scheuringen die dan weliswaar de oprichting, van weer een nieuwe obediëntie met weer een centraal gezag tot gevolg hebben. De gemengde Franse vrijmetselarij geeft hiervan een voorbeeld. *L'Ordre maçonnique mixte international, le Droit Humain* heeft in 1973 een afscheuring meegemaakt onder de naam van *Grande Loge Mixte Universelle*, waarin in 1982 opnieuw een scheuring voorkwam, die leidde tot de oprichting van een *Grande Loge Mixte de France*.

De wensen tot grotere zelfstandigheid van een aantal loges, die leiden tot afscheuring, worden weldra opgevangen in een nieuw orgaan, dat al even hiërarchisch gestructureerd wordt als dat wat men verlaten had. In enkele gevallen nemen tegenstanders van de centrale macht een consequente houding aan en richten ze een zelfstandige, onafhankelijke loge op. Wat zij winnen aan vrijheid, verliezen ze meestal aan stevigheid en continuïteit: gewoonlijk verdwijnen zij samen met de oorspronkelijke initiatiefnemers. Als ze dan toch willen overleven, moeten ze minstens een los samenwerkingsverband oprichten tussen verschillende zelfstandig werkende loges en dan is de eerste stap gezet om alweer een nieuwe obediëntie te worden. Dit heeft in Frankrijk *de Ordre initiatique et traditionnel de l'Art Royal* ondervonden, die uitging van het idee, dat de administratieve structuur overboord moest worden gegooid, en die zelf een obediëntie is geworden.

Een zelfstandige, *soevereine* loge heeft recent in Franse en ook Belgische vrijmetselaarskringen stof doen opwaaien. In verschillende publicaties, met de collectieve auteursnaam *Pierre Dangle* ondertekend, heeft ze niet alleen haar doelstellingen uiteengezet, maar is ze hard van leer getrokken tegen de obediënties. In boeken met suggestieve titels *zoals Franc-maçonnerie ou initiation? Faux francs-maçons ou vrais initiés* of *Loge souveraine ou loges esclaves, vérités et mensonges de la franc-maçonnerie*, wordt geweldig te keer gegaan tegen iedere vorm van georganiseerde vrijmetselarij. Een kleine bloemlezing: *De vrijmetselarij van de obediënties is een winstgevende instelling geworden die een maximum aan verdwaalde individuen recupereert. De professioneel mislukten, de psychisch gestoorden, de "baasjes" die enkele slaven willen tiranniseren die ervan dromen op hun beurt "baasje"" te worden, de liefhebbers van met decoraties overladen schootsvellen, de fanatici van de reglementering, de aanhangers van de bourgeoismoraal, de amateurs van schemerpolitiek en intriges kunnen in elke obediëntie hun intrede doen: ze zullen niet ontgoocheld worden.* Of nog: *Het bedrog van de vrijmetselaarsobediënties is des te ernstiger omdat ze er zorg voor dragen zich niet als sekte voor te doen, hoewel ze er de meest onverdraaglijke methodes van hebben aangenomen: op de spits gedreven reglementering, tirannieke pseudo-meesters, verbastering en vervorming van de ritualen, onderwerping van de broeders aan een totalitair gezag, manipulatie van de ideeën en van de loges, uitgesproken aantrekking voor alle slag van "zaken", verwerping van de gemeenschapsgeest, van de logesoevereiniteit en van een inwijdende levenswijze. Dit soort vrijmetselarij is tot alles bereid om te overleven: een cryptopolitieke partij worden, een filosofisch gezelschap, een confrérie van de*

verdraagzaamheid of een recuperatieschool voor verdwaalde christenen. De obediënties moeten tot elke prijs rekruteren.

Scherpere taal over de georganiseerde vrijmetselarij, komend van geïnitieerden die zelf ooit lid waren van een obediëntie, lijkt nauwelijks mogelijk. Het spreekt vanzelf dat de obediënties zeer negatief gereageerd hebben op het proza van deze vrijbuiters. Roger Leray (°1921), grootmeester van de *Grand Orient de France*, noemde hun initiatief *een mystificatie* en in een radio-interview zegde hij dat men deze loge moest terugbrengen *à sa dimension très très très réduite*. De aanvallen op de obediënties worden aldus meestal afgedaan als onbelangrijk of irrelevant.

Er zijn nochtans af en toe ook gezagvolle stemmen die zich negatief uitspreken over de obediënties. Eén ervan is die van professor Leo Apostel (°1925), die in zijn *Freemasonry, a philosophical Essay* geschreven heeft: *De centrale organismen van de maçonnieke obediënties, het Grootoosten, de Grootloge, enz. moeten geliquideerd worden. Deze centrale lichamen hebben geen enkele maçonnieke relevantie; hun werk is uitsluitend administratief, hun invloed als die al niet volkomen incoherent is, is schadelijk en meestal conservatief. Loges zijn de basisbouwstenen voor een levende vrijmetselarij; zij zouden de centrale organismen gewoon moeten negeren en ze de dood moeten laten sterven die het gevolg is van hun inefficiënte en reactionaire hiërarchische rol.*

Ook over deze uitspraak zei me de grootmeester van een Belgische obediëntie, dat ze marginaal was en niet ernstig moest worden opgenomen. Een buitenstaander is uiteraard niet geplaatst om hierin te trancheren.

Aantal obediënties in de wereld.

Wat een aantal vrijmetselaars ook mogen denken over de relevantie van de obediënties, het feit blijft dat de maçonnieke activiteit over de hele wereld en wat de strekking ervan ook moge zijn, zich overwegend in de schoot van de hiërarchisch gestructureerde en georganiseerde maçonnerie afspeelt.

Hoeveel obediënties bestaan er? Het juiste getal is niet bekend, maar het moet de driehonderd benaderen of overschrijden, alleen al voor de *blauwe* vrijmetselarij, die de drie basisgraden bestuurt. De *reguliere* vrijmetselarij telt een honderd en twintigtal obediënties. Er zijn er al vijftig in de Verenigde Staten: één per staat; tien in Canada en zes in Australië: ook één per provincie; drie in Groot-Brittannië: Engeland, Schotland en Ierland. Verder is er meestal één *reguliere* obediëntie per land en dit in een vijftigtal landen, hoofdzakelijk in West-Europa en in Zuid-Amerika. *Glasnost* heeft ook de heroprichting van loges en obediënties in de voormalige Oostbloklanden mogelijk gemaakt.

Het aantal *irreguliere* obediënties is minstens even aanzienlijk als dat van de *reguliere*. Alleen al in de Latijnse Europese landen zijn er een groot aantal: twaalf in Frankrijk, vijf in België, minstens vijf in Italië. In veel landen, vooral in de Angelsaksische wereld, gaat het om minderheidsgroepen die zich niet kunnen aansluiten bij de deïstische strekking van de dominerende obediëntie. Daarnaast zijn er ook de deïstische, maar als *irregulier* beschouwde loges voor kleurlingen. De voornaamste zijn de *Grand Lodges Prince Hall*, die in de Verenigde Staten en Canada de zwarten groeperen. Het is letterlijk een *zwarte bladzijde* in de geschiedenis van de *reguliere* vrijmetselarij, dat ze er niet in geslaagd is de kleurlingen in haar activiteiten te integreren. Er bestaan een veertigtal Prince Hall obediënties. Daarnaast

zijn er nog een tiental andere *Grand Lodges* die, hoofdzakelijk in de Verenigde Staten, eveneens kleurlingen groeperen.

Naast de obediënties voor de drie basisgraden zijn er dan nog een paar honderd zowel *reguliere* als *irreguliere* obediënties voor de hogere graden. Ik beschrijf dit aldus gemakshalve, want puristen van de vrijmetselaarkunde zullen me hier tweemaal terechtwijzen. De hogere gradenvrijmetselarij is niet te catalogiseren in *regulier* en *irregulier*: men kan hoogstens vaststellen dat sommige organisaties enkel samenwerken met *reguliere* obediënties, andere met *irreguliere*, sommige met beide. De criteria van onderlinge erkenning, die niet door de *United Grand Lodge* zijn geformuleerd maar door de *Opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus van Charleston* of door andere instanties, hebben tot gevolg dat de hoge gradeninstanties elkaar wederzijds kunnen erkennen, onverschillig of ze met *reguliere* of *irreguliere* obediënties samenwerken.

Een tweede onjuistheid is dat de hoge graden niet georganiseerd zijn in obediënties, maar in *Opperraden, Grootcolleges, Grootdirectoria, Grootpriorijen* of *Grootkapittels*. Het zou natuurlijk heel ver leiden hierop verder in te gaan. Laten we het maar bij de ene term *Obediëntie* houden.

De soevereiniteit van de obediënties.

Als we dus alle grootmeesters van de *blauwe* vrijmetselarij en alle *grootcommandeurs* of *grootpriors* van de *rode* en *groene* vrijmetselarij zouden samenbrengen, zouden we op zijn minst vijfhonderd dames en heren van over de gehele wereld zien opdagen.

Tussen de talrijke obediënties is er geen enkele hiërarchische band. In de *blauwe* vrijmetselarij bestaat er geen overkoepelend orgaan dat certificaten van erkenning, laat staan van *regulariteit* zou uitreiken. Bij de *regulieren* is er een de facto toestand gegroeid, waarbij de erkenning door de Engelse Grootloge als een voorwaarde wordt beschouwd door alle overige erkende grootloges ter wereld om met een nationale obediëntie in vriendschappelijk contact te treden en een verdrag van wederzijdse erkenning te ondertekenen. Maar zelfs dit geeft aan de *United Grand Lodge* alleen maar een morele voorrang en geen zeggenschap op de overige obediënties.

Ieder obediëntie is te vergelijken met een onafhankelijke staat, die met andere staten eventueel tot wederzijdse erkenning overgaat en diplomatieke betrekkingen aanknoopt. Er bestaat bij de *reguliere* vrijmetselarij geen enkel en bij de *irreguliere* vrijmetselarij slechts een beperkt *supranationaal* orgaan. De *Verenigde Naties* van de vrijmetselarij bestaan niet!

Dezelfde toestand doet zich voor in de *rode* vrijmetselarij van de hoge graden, waar de opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus, die in 1801 in Charleston (South Carolina) werd opgericht en zich in 1870 in Washington vestigde, zich als *Mother Lodge* gedraagt en patenten van erkenning uitreikt. Dit schept al evenmin een hiërarchisch verband tussen de erkennende en de erkende obediëntie.

Er zijn daarbij nog veel obediënties van hoge graden die zich niet om een erkenning door deze eigengereide Moederloge bekommeren, al was het maar omdat ze die erkenning niet zouden verkrijgen als ze erom vroegen. Daarnaast zijn er dan nog andere zelfstandige hoge gradenstructuren, die volgens andere ritualen werken, zoals de Gerectificeerde Schotse Ritus

of de Ritus van Memphis-Misraïm, en die hun eigen systemen van onderlinge erkenning hanteren.

Het beeld dat zo vaak werd en soms nog wordt opgehangen van een vrijmetselarij die als een wereldorganisatie onder één enkel oppergezag zou functioneren, is, zoals u begrepen zult hebben, loutere fictie. Er bestaat geen *paus* van de vrijmetselarij, er zijn geen *Supérieurs Inconnus* die ergens vanuit een hoofdkwartier alle obediënties zouden overkoepelen en besturen. De vrijmetselarij bestaat uit een veelheid van onafhankelijke obediënties, die in het beste geval vriendschappelijke contacten met mekaar onderhouden, in veel gevallen elkaar volledig ignoreren en in een aantal gevallen elkaar bestrijden.

De graden.

Wie ons tot hiertoe volgde, zal al vertrouwd zijn met het verschil dat dient te worden gemaakt tussen de drie basisgraden: leerling, gezel en meester, en alle overige graden. De oorspronkelijke Engelse indeling in drie *symbolische* graden wordt universeel in alle vrijmetselaarsorganisaties gebruikt. Vanaf het midden van de achttiende eeuw is men dat in Frankrijk en weldra overal de *blauwe* vrijmetselarij gaan noemen. Waarom blauw? In Frankrijk waren de lintjes en decoraties in de loges van blauwe kleur, naar analogie van de koninklijke Orde van de H. Geest en in Engeland naar analogie van de Orde van de Kousenband. Men mikte in beide gevallen op het meest prestigieuze vergelijkingspunt!

Toen de hoge graden opdoemden, werd voor hun decoraties hoofdzakelijk de rode kleur verkozen, in navolging van de Schotse Orde van Sint-Andreas. Van toen af werd het onderscheid tussen de basisgraden en de hogere graden gemakshalve gemaakt door te spreken van *blauwe* en *rode* vrijmetselarij. Later werd de Gerectificeerde Schotse Ritus de *groene* maçonnerie genoemd.

Alle obediënties, of ze *regulier* of *irregulier* zijn, maken een scherp onderscheid tussen de symbolische graden en de hoge graden. Met uitzondering van een paar obediënties, zoals die van de *Droit Humain* of van *Memphis-Misraïm,* houden alle zich strikt aan de drie eerste graden. Bij hen is er dus geen automatische doorstroming vanaf de eerste tot de hoogste graad. Het behoort tot de gevestigde gewoonten bij critici van de vrijmetselarij, om over één of ander logelid te fluisteren *hij is 33ste graad,* hiermee implicerend dat hij tot de hiërarchische top behoort en één van de verborgen maar echte leiders van de maçonnerie is. Dit is weer één van de vele misvattingen over de logeorganisatie.

De obediënties van de drie basisgraden zijn volledig onafhankelijke entiteiten en men hoeft geen hogere graad dan die van meester te hebben bereikt om alle functies binnen de obediëntie, tot en met die van grootmeester te kunnen vervullen. Voor veel maçons, zowel in de *reguliere* als in de *irreguliere* vrijmetselarij, is alles wat zich buiten de drie symbolische graden bevindt, waardeloos en nutteloos. Dit is niet het oordeel van andere maçons, die de hoge graden in ere en in leven houden. In de meeste gevallen bestaat een conventie tussen een hoge gradenstructuur en een Grootoosten of Grootloge, waarbij eerstgenoemde de drie eerste graden ongemoeid laat en die in exclusiviteit aan de basisobediëntie overlaat, en anderzijds uitsluitend rekruteert onder de Meesters die tot deze obediëntie behoren.

De hoge graden

Het is duidelijk dat de hoge-gradenvrijmetselarij niet boven de obediënties staat, maar ernaast of eigenlijk zelfs eraan ondergeschikt is. De Britten noemen dit de *side masonry*, waar ze oorspronkelijk niet erg tuk op waren. Op dat punt zijn ze erg geëvolueerd. Een aanzienlijk deel van de Britse en over het algemeen van de Angelsaksische *reguliere* maçons laat zich inlijven in een vierde graad, die wordt verleend door de *Grand Lodge of Mark Master Masons*, terwijl in vele loges een kapittel van *metselaars van het Koninklijk Gewelf* bestaat, die bestuurd wordt door een *Grand Chapter of Royal Arch Masons*. Daarnaast bestaan er talrijke *systemen* van *additional degrees* die door één of ander orgaan bestuurd worden en die allemaal uitsluitend onder vrijmetselaars van de *United Grand Lodge* of gelijkgezinde obediënties rekruteren.

De invloed die van deze *Grand Lodge* uitgaat, heeft tot gevolg dat veel van de Engelse organisaties, ook elders, vooral in de Angelsaksische wereld, ingang vinden. Zo is er b.v. de *English Grand Council of the Allied Masonic Degrees*, die in méér dan honderd kapittelloges graden uitreikt zoals *The Grand High Priest, The Knight of Constantinopel* of *The Red Cross of Babylon*. Er bestaat ook een *Order of Malta* (die niets met de katholieke gelijknamige orde te maken heeft) en een *Order of the Temple*, beide voorbehouden aan vrijmetselaars die het geloof in de H. Drievuldigheid belijden. Er is de *Societas Rosicruciana*, die uitsluitend meester vrijmetselaars rekruteert van christelijke huize.

Daarnaast zijn er nog buitenissiger organisaties, zoals bvb. de *Order of Eri*, een exclusieve club die enkel toegankelijk is voor houders van hoge graden in de *Societas Rosicruciana*. Er is de *Baldwyn Rite*, die alleen toegekend wordt aan wie al in de Ordes van Malta en van de Tempel is opgenomen; de *August Order of the Light*, die in Londen en in York vrijmetselaars opneemt in een reeks graden die geïnspireerd zijn door Indische mythologieën; de *Order of the Secret Monitor*, die door een eigen *Grand Council of England* wordt bestuurd en drie graden verleent met een symboliek die de vriendschap van David en Jonathan ontwikkelt, en de *Grand College of Holy Royal Arch Knight Templar Priests*, waarvan de tachtig loges *tabernakels* heten, en die alleen voor Ridders van de Tempelorde open staan. Kan de lezer nog volgen?

Als we naar de Verenigde Staten overstappen, vinden we de meeste Britse gradensystemen en hun organiserende instanties terug, met nog wat méér exotische graden eraan toegevoegd. De meest pittoreske is *The Ancient and Arabic Order, Nobles of the Mystic Shrine*. Men moet al een hoge graad in andere ordes hebben verworven om als *Shriner* opgenomen te kunnen worden. De Orde werkt met een humoristisch getint rituaal en organiseert in alle grote steden hoogst buitenissige publieke bijeenkomsten, die als de *Shrine Circus* bekend staan. De *Shriners*, vaak prominente leden van het Amerikaans establishment, rijden er op kamelen, acteren als clowns, voeren nummertjes op met paarden of zware motoren en verkleden zich in de meest buitenissige kostuums. Op de *Shrine Order* is een *Koninklijke Narrenorde* geënt, die een hogere graad verleent. De *Shrine* vrijmetselarij is typisch Amerikaans, want al die extravaganties dienen om geld in te zamelen voor de talrijke ziekenhuizen voor gehandicapte kinderen die de *Shriners* opgericht hebben.

Hoge graden op het continent.

De vrijmetselarij op het Europese continent, die altijd al gebrand is geweest op de hoge graden en ze trouwens heeft uitgevonden, spreekt bij voorkeur van *vervolmakinggraden*. n deze optiek zijn de hoge graden middelen om de boodschap die in de drie eerste graden ligt, verder uit te diepen. In ons hoofdstuk over de hoge graden hebben we kunnen vaststellen tot

welk een onvoorstelbare warboel de maçonnerie in de achttiende eeuw was uitgegroeid. Duizenden graden, de ene al buitenissiger dan de andere, dankten hun bestaan aan ijverige, excentrieke of financieel geïnteresseerde *uitvinders*. Men kon Ridder worden *van de Apocalypse, van de Zuivere Waarheid, van de Regenboog, van de Bankettafel van de Zeven Wijzen, van het Heilig Land, van het Gulden Vlies, van de Zuiverheid en het Licht, van de Morgenster, van de Orde van Christus, van de Donder en de Bliksem* en nog tientallen andere méér.

Men kon Commandeur worden *van de Witte en de Zwarte Arend, van het Oosten en het Westen, van de opperste Sterren*. Men kon Gezel worden *van Paracelsus, van Ulysses, van de Kabbala, van de Nummer 3 (en 9 en 15), van de hermetische Filosofie, van de Theosofie*. Men kon Meester worden: *Uitverkoren Meester, Meester uit Nieuwsgierigheid, Volmaakte Meester, Filosofische Meester, Wijze Meester, Geheime Meester, Sublieme Meester, Rode Meester, Verloren Meester*. Men kon zich inschakelen in de 92 graden van Memphis of in de 90 graden van Misraïm, of in de 95 graden van Memphis-Misraïm, met kleurrijke namen zoals *de Zeer Hoge en Zeer Machtige Offerende Hogepriester*, de *Sublieme Ridder van de Lichtende Driehoek* of de *Grote Architect van de Mysterieuze Stad.*

De Aloude en Aangenomen Schotse Ritus.

In onze eeuw heeft men een aanzienlijke schifting gedaan en van de duizenden graden, onderverdeeld in tientallen systemen, blijft op het Europese continent alleen nog een klein aantal in gebruik. Het voornaamste systeem is *de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus* (A.A.S.R.), die een systeem van drieëndertig graden heeft en die zowel in *reguliere* als *irreguliere* hoge gradenloges wordt beoefend. De AASR is wereldwijd verspreid. Ze heeft de ambitie gehad, volgens haar wapenspreuk *Ordo ab Chao*, orde te scheppen in de warboel van de hoge graden en een soort nieuw ridderschap te promoveren.

De graden van de AASR zijn in vijf trappen onderverdeeld. De eerste trap is die van de basisgraden (leerling - gezel - meester) die overgelaten wordt aan de *blauwe* obediëntie waarmee een alliantie is gemaakt.

Vervolgens is er de *perfectieloge* die tien graden verleent: Geheim Meester - Volmaakt Meester - Geheimschrijver - Provoost en Rechter - Opzichter der gebouwen - Uitverkoren meester der negen - Uitverkoren meester der vijftien - Verheven uitverkorene der twaalf - Grootmeester-architect - Royal Arch-ridder - Groot Schots Meester van het Heilig Gewelf of Verheven Metselaar.

In *kapittels* worden de volgende graden verleend: Ridder van het Oosten en van het Zwaard - Prins van Jeruzalem - Ridder van het Oosten en van het Westen - Soevereine Prins van het Rozenkruis. Deze laatste (de 18de graad) is ongetwijfeld de populairste van alle vrijmetselaarsgraden. Hij wordt éénmaal per jaar verleend: op Witte Donderdag.
In *aeropagi* worden de twaalf volgende graden verleend: Schots Hogepriester van het Hemelse Jeruzalem - Achtbare Grootmeester van alle reguliere loges - Pruisisch Ridder - Ridder van de Koninklijke Bijl of Prins van Libanon - Hoofd van het Tabernakel - Prins van het Tabernakel - Ridder van de Bronzen Slang - Schots Trinitariër of Prins van Barmhartigheid - Commandeur van de Tempel van Jeruzalem - Ridder van de Zon - Groot Schots Meester van St.-Andreas - Groot Uitverkoren Ridder Kadosch of Ridder van de witte en de zwarte arend.

Dit alles wordt bekroond door een *Tribunaal* van Groot inspecteurs-inquisiteurs-commandeurs (de 31ste graad); door een *Consistorie* van Sublieme Prinsen van het Koninklijk Geheim (de 32ste graad) en door een *Opperste Raad* van Soeverein Grootinspecteurs-Generaal (de 33ste graad). Het geheel wordt bestuurd door een *Opperraad* bestaande uit 9 tot 33 houders van de 33ste graad, onder voorzitterschap van een Soeverein Commandeur.

Het lijkt ingewikkelder en indrukwekkender dan het in feite is, want heel wat van die graden worden gewoon *meegedeeld* en slechts enkele geven aanleiding tot rituele inwijdingen, ook al bestaan er wel degelijk rituele teksten voor elke graad.

De Gerectificeerde Schotse Ritus.

Het tweede systeem dat zich, vooral in Europa, heeft gehandhaafd is de *Gerectificeerde Schotse Ritus*, de erfgenaam zowel van de Tempeliersvrijmetselarij van baron von Hund als van het *Martinisme* van Martinès de Pasqually en van Jean Willermoz. Dit systeem wordt bestuurd door Groot-Priorijen, waarvan de Zwitserse de *primus inter pares* is en patenten aflevert aan de overige priorijen.

De christelijke elementen zijn in de ritualen van dit systeem zo aanzienlijk, dat men bijna van een godsdienstige confrérie kan gewagen. Het is dan ook begrijpelijk dat deze grootmacht enkel rekruteert onder leden van de *reguliere* loges. Er zijn maar zes graden, waarvan de zesde en zeer gegeerde die is van *Weldadige Ridder van de Heilige Stad*. Daarboven bestaat nog een uiterst geheime Orde van Professen en van Grootprofessen. Als de vrijmetselarij de flank zou kunnen bieden tot kritiek over het bestaan van graden en organisaties die zelfs de meeste vrijmetselaars onbekend zijn, dan is het in dit soort van *geheime* graden. Men moet hierin nochtans niets zoeken dat argwaan kan opwekken. De Gerectificeerde Schotse Ritus is in het geheel van de vrijmetselarij periferisch en de *geheime* graden zijn het des te meer.

De activiteiten die er ontplooid worden, zijn van spirituele en esoterische aard, en vormen op geen enkele wijze een geheim genootschap dat politieke of maatschappelijke invloed zou kunnen of willen uitoefenen. De *professen* en *grootprofessen* zijn beste mensen, overwegend heren op leeftijd, die hun vrijmetselaarschap zeer ernstig opnemen en erin opgaan, zoals b.v. een katholiek een supplementaire geloofsbelevenis kan vinden in de Derde Orde van Sint-Franciscus.

Orde van Memphis-Misraïm.

De derde organisatie van hoge graden die enig belang heeft behouden, is de *Orde van Memphis-Misraïm*. Met zijn 95 graden is hij het best geplaatst om voldoening te schenken aan de liefhebbers van diploma’s en eretekens. Memphis-Misraïm groepeert enkele duizenden leden, vooral in Latijns-Amerika. Ze vertegenwoordigt de vrijmetselarij die zich het verst begeeft op het pad van wat we, zonder te willen denigreren, de buitenissigheid van de vrijmetselarij kunnen noemen. De Memphis-Misraïmleden zijn verlekkerd op oude mysteries, alchemistische en kabbalistische tradities, christelijke gnose en Egyptische verhalen. Zij zijn de S*takhanovisten* van de vrijmetselarij in het verwerven van graden.

Hun voormalige wereldgrootmeester Robert Ambelain (°1907) is het prototype van de Memphis-Misraïmvrijmetselaar. Hij heeft natuurlijk de 95 graden van Memphis-Misraïm ontvangen, maar ook de 33 van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus, de 6 van de Gerectificeerde Schotse Ritus, de graden van de Zweedse Ritus, van de Primitieve Schotse Ritus en van de *Ordre Martiniste Initiatique*. Wie zegt méér!

Opperraden: geen *supervrijmetselarij.*

In 1984 verscheen in Engeland het boek *The Brotherhood* van de journalist Stephen Knight. Het werd een bestseller en heeft tot talrijke controverses geleid. In het hoofdstuk vijf toonde de auteur aan dat hij niets van de hoge graden begrepen had. Hij schreef: *Er bestaat een elitegroep van vrijmetselaars, over wie de United Grand Lodge geen gezag uitoefent. De meerderheid van de vrijmetselaars weet niet eens dat die groep bestaat. De dertig hoge graden, van de vierde tot de drieëndertigste worden gecontroleerd door een Opperraad. Aan het hoofd staat de Meest Machtige Soevereine Grootcommandeur, die de hoogste in rang is van de Britse vrijmetselaars, ver verheven boven de hertog van Kent, die slechts grootmeester is van de laagste sub-hiërarchie. Terwijl de vrijmetselarij van de lagere graden georganiseerd is in onafhankelijke obediënties en dus geen internationale organisatie is, behoort de Opperraad van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus in Londen tot een organisatie van Opperraden die onder de voogdij staan van de Opperraad van Charleston. Samen vormen zij een wereldwijd netwerk van vrijmetselaars die invloedrijke posities*

bekleden in de politieke, juridische en militaire organisaties, alsook in de industrie, de handel en de vrije beroepen.

Stephen Knight had het op bijna alle punten verkeerd. De *Opperraden* zijn immers al even onafhankelijk van elkaar als de obediënties van de lagere graden. De leiders ervan behoren veeleer tot de middenklasse van hun beroep en zelden of nooit tot de top van de wereldleiders. Hun activiteiten behoren uitsluitend tot de esoterische vrijmetselarij en zij interesseren zich geenszins voor politieke en maatschappelijke problemen. Wereldleiders horen er in de Angelsaksische wereld bij als ereleden. De suggestie dat de *Opperraden* een soort occulte wereldregering zou zijn van hoogst invloedrijke personages, behoort dan ook tot de onuitroeibare maar legendarische verhalen die niets met de werkelijkheid te maken hebben.

Het is interessant te noteren dat in 1945 president Harry Truman en generaal Douglas Mac Arthur (1880-1965) gelijktijdig tot de 33ste graad van de Schotse ritus werden verheven, wat geenszins verhinderd heeft dat in 1951 de president het opperbevel van de troepen in het Verre Oosten aan de generaal ontnam en hem als de eerste de beste milicien met onbepaald verlof naar huis stuurde!

De riten.

Toen de Grand Lodge of England in 1717 tot stand kwam, was de wijze waarop men lid werd of tot een volgende graad werd toegelaten, heel eenvoudig: men werd aanvaard en betaalde het lidgeld. Weldra werd er wat meer decorum uitgewerkt en stilaan ontstonden ceremonies voor ieder gebeurtenis in het vrijmetselaarsleven: de initiatie, de verhoging van graad, de aanstelling van een voorzittend meester of van een grootmeester, de winterzonnewende en de zomerzonnewende of St.-Jansfeesten, de oprichting van een loge, enz.

Al in 1730 blijkt in het verradersschrift gepubliceerd door Samuel Prichard, dat de loges hun werkzaamheden in een rituele en liturgische vorm hadden gegoten. De liturgie bestaat uit talrijke elementen: de kleding en de attributen van de broeders naar gelang van hun graad en functie; de ornamenten en symbolische aankleding van de tempel; de wijze van binnentreden, van opstellen en van gedraging van de broeders. De rituele procedure, die zich tot op heden in alle ritualen heeft bestendigd, berust op een dialoog in de vorm van vragen en antwoorden, de zogenaamde catechismus, waarvan verondersteld wordt dat men die uit het hoofd kent.

De ritus is wat, over de talrijke verschillen heen, de universaliteit van de vrijmetselarij uitmaakt. Men kan ze vergelijken met de universaliteit van de katholieke eredienst. Waar ook ter wereld en tot welke obediëntie hij ook moge behoren, zal een broeder zich in een voor hem vreemde loge toch onmiddellijk thuis voelen. Zelfs als hij de taal niet begrijpt, zal de ceremonie hem vertrouwd zijn. De universele strekking van de ceremonies heeft evenwel niet belet dat met verloop van tijd heel wat afzonderlijke riten tot stand zijn gekomen.

De negentiende-eeuwse specialist van de riten, Jean-Marie Ragon (1781-1866), telde er niet minder dan tweeënvijftig. Deze overdadigheid was natuurlijk het rechtstreekse gevolg van de talrijke obediënties en de nog talrijker graden. Thans beperkt de vrijmetselarij zich tot enkele riten. De voornaamste wat de drie basisgraden betreft, zijn de door de United Grand Lodge en door de reguliere Angelsaksische loges gebruikte Emulation-ritus en de op het continent veel gebruikte Franse Moderne Ritus. Beide zijn niet eenvormig. De Engelse ritus kent heel wat varianten en de Franse ritus heeft aangepaste vormen naargelang hij gebruikt wordt door deïstische of door agnostische en vrijzinnige loges. In de hoge graden zijn de rituele

ceremonies van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus de meest verspreide. Ook zij hebben uiteenlopende toepassingen en inhoud naargelang van de filosofische strekking van de broeders. De Gerectificeerde Schotse Ritus en de Ritus van Memphis-Misraïm zijn minder verspreid maar niettemin in regelmatig gebruik. Eén van de loges van de Reguliere Grootloge van België werkt volgens een Californische ritus en een andere volgens een New Yorkse ritus. We zullen in hoofdstuk XI op de gemeenschappelijke inhoud van de riten ingaan.

Obediënties, graden, riten: wie de vrijmetselarij wil begrijpen zal een aanzienlijke stap hiertoe hebben gezet, als hij deze drie begrippen elk op hun plaats en niveau kan situeren.

DE *REGULIERE* BLAUWE VRIJMETSELARIJ IN DE WERELD

Betrouwbare gegevens verkrijgen over de obediënties die tot de *reguliere* vrijmetselarij behoren, en vooral over het aantal loges en leden, is niet vanzelfsprekend. De hiernavolgende tabel pretendeert dan ook niet volledig juist te zijn. Het ensemble geeft evenwel een tamelijk getrouw beeld van de verspreiding en de getalsterkte (ongeveer 4 miljoen leden) van de reguliere vrijmetselarij. (Gegevens 1991)

Vermoedelijk aantal
loges leden

EUROPA en Israël
België, Reguliere Grootloge 29 1.000
Denemarken, Grootloge van Denemarken 50 10.000
Duitsland, Vereinigte Grosslogen von Deutschland 450 22.000
Engeland en Wales, United Grand Lodge 8000 320.000
Finland, Grootloge van Finland 90 5.000
Frankrijk, Grande Loge Nationale 420 11.000
Griekenland, Grootloge van Griekenland 70 7.000
Ierland, Grand Lodge of Ireland 600 50.000
Italië, Grand Oriente d'Italia 400 15.000
Luxemburg G.H., Grande Loge du Luxembourg 2 250
Nederland, Groot Oosten der Nederlanden 120 6.500
Noorwegen, Grootloge van Noorwegen 30 6.000
Oostenrijk, Grootloge van Oostenrijk 50 3.000
Portugal, Grand Oriente Lusitane Unido ? (500)
Schotland, Grand Lodge of Scotlandä 1050 60.000
Spanje, Gran Logia de España ? (1.000)
Turkije, Grootloge van Turkije 75 6.000
IJsland, Grootloge van IJsland 10 1.800
Zweden, Grootloge van Zweden 38 25.000
Zwitserland, Zwitserse Grootloge Alpina 60 4.000
Israël, Grootloge van Israël 17 600
565.650

NOORD-AMERIKA
Canada, 9 obediënties (één per provincie) 700 200.000

Verenigde Staten, 50 obediënties (één per staat) 14000 3.000.000
Mexico, 3 erkende obediënties ? (25.000)
3.225.000

CENTRAAL EN ZUID-AMERIKA
(Het behoren tot de *reguliere* vrijmetselarij is voor een aantal van deze loges geen zekerheid. Er bestaat hierover nogal wat verwarring).
Argentinië Grootloge van Argentinië 80 7.000
Brazilië, 8 erkende obediënties 200 20.000
Chili, Grootloge van Chili 150 10.000
Colombië, 3 erkende obediënties 35 3.500
Costa Rica, Grootloge van Costa Rica 10 450
Cuba, Grootloge van Cuba 320 25.000
Ecuador, Grootloge van Ecuador 10 1.000
Guatemala, Grootloge van Guatemala 24 1.000
Honduras, Grootloge van Honduras 10 500
Panama, Grootloge van Panamaä 10 500
Paraguay, Grootloge van Paraguay 5 400
Peru, Grootloge van Peru 100 8.000
San Domingo, Grootoosten San Domingo 20 2.000
San Salvador, Grootloge San Salvador 9 500
Uruguay, Grootloge van Uruguay 30 (2.000)
Venezuela, Grootloge van Venezuela 80 5.000
86.850

OCEANIË
Australië, 6 obediënties (één per provincie) 3000 160.000
Nieuw-Zeeland, Grand Lodge of New Zealand 500 30.000
190.000

AZIE
Filippijnen, Grootloge der Filippijnen 200 16.000
India, Grootloge van Indië 220 11.000
Japan, Grootloge van Japan 25 5.000
Taiwan, Grootloge van China 8 800
33.500

AFRIKA
(Het behoren tot de *reguliere* vrijmetselarij is voor onderstaande obediënties niet absoluut zeker).
Ivoorkust, Grootloge van Ivoorkust ? ?
Gabon, Grootloge van Gabon ? ?
Zuid-Afrika, Grootloge van Zuid-Afrika 170 5.500

-

LOGES IN DE DIASPORA

Sommige obediënties, vooral de Britse, ook de Amerikaanse en ook het Grootoosten der Nederlanden, houden onder hun jurisdictie een aantal loges in andere landen, hoofdzakelijk in hun vroegere kolonies. Over de wereld verspreid hangen ongeveer 700 loges af van United Grand Lodge of England and Wales, 400 van Grand Lodge of Scotland en 100 van Grand Lodge of Ireland.
Hun aantal is begrepen in de hierboven opgegeven tabel. (Gegevens 1991)
Voorbeelden:
Aantal loges
Engeland Schotland Ierland
Argentinië 16
Bahama's 8 1
Bahrein 2
Barbados 12
België 2
Bermuda 7 2
Birma 10 7
Brazilië 11
Chili 1
Cyprus 6
Duitsland 12
Engels Guyana 8 4
Fiji eilanden 4 1
Ghana 45 12 3
Gibraltar 7 2 1
Hong Kong 12 5 2
India 29 8 5
Jamaica 20 15 1
Japan 1 2
Kenia 16 5 1
Koeweit 2 1
Malawie 1 4
Maleisië 30 6 1
Mauritius 1 1
Newfoundland (Canada) 27
Nieuw-Zeeland 39 11 3
Nigeria 27
Saoedi-Arabië 3
Singapore 8 1 1
Soedan 6
Sri Lanka 10
Swaziland 3 1 1
Tanzania 8 5
Trinidad-Tobago 7 8
Zambia 14
Zimbabwe 31 21 8
Zuid-Afrika 257 160 47

DE *IRREGULIERE* BLAUWE VRIJMETSELARIJ IN DE WERELD

De best te inventariseren irreguliere obediënties zijn de Europese, hoewel ook voor die veel vraagtekens bestaan. Voor de rest van de wereld heeft men in hoofdzaak te maken met kleine tot zeer kleine obediënties, die in de marge leven van de reguliere vrijmetselarij. Daarnaast zijn er ook de regulier werkende maar niet erkende loges voor zwarten en kleurlingen.

Hoewel talrijke gegevens ontbreken, mogen we aannemen dat grosso modo 100 à 150.000 vrijmetselaars lid zijn van *irreguliere vrijzinnige* loges en ongeveer anderhalf miljoen van *irreguliere deïstische* loges. (Gegevens 1991)

Benaderend aantal
loges leden
EUROPA
België
Grootoosten van België 85 8.000
Grootloge van België 38 2.600
Gemengde Federatie DH 65 3.700
Vrouwen Grootloge van België 16 600
Denemarken
Symbolische Grootloge van Denemarken (600)
Gemengde Federatie DH
Duitsland
Grootloge van Duitsland
Grootoosten van Duitsland
Gemengde Federatie DH 20 1.000
Humanitas (gemengd) 5 (200)
Engeland
Gemengde Federatie DH
Order of Free and Accepted Masonry (gemengd)
Order of Women freemasons
Hon. Fraternity Ancient Freemasons (vrouwen)
Finland
Gemengde Federatie DH
Frankrijk
Grootoosten van Frankrijk 610 30.000
Grootloge van Frankrijk 400 16.000
Traditionele Grootloge (Opera)
Franse Nationale Loge 9 (500)
Gemengde Federatie DH (100) (5.000)
Universele gemengde Grootloge
Gemengde Grootloge voor Frankrijk 15
Vrouwengrootloge van Frankrijk 160 6.000
O.I.T.A.R.
Loge Les fils de la lumière
Grieken Grootoosten van Griekenland (300)

Gemengde Federatie DH
Ierland Idem als Engeland
Italië
Grootloge van Italië 4.000
Grootloge Oude en Aangenomen Vrijmetselaars 200 (8.000)
Nationale Grootloge
Grootloge van de Universele Vrijmetselarij
Europese vrijmetselaarsfederatie
Gemengde Federatie DH
Luxemburg
Grootoosten van Luxemburg 1 100
Gemengde Federatie DH
Nederland
Nederlandse Grootloge Gemengde Federatie DH
Noorwegen Idem als Denemarken
Oostenrijk
Gemengde Federatie DH
Onafhankelijke Grootloge Wenen Humanitas (gemengd)
Portugal
Grand Oriente Lusitano
Schotland Idem als Engeland
Spanje
Spaanse Grootloge
Spaanse symbolische Grootloge
Spaans Grootoosten
Verenigd Spaans Grootoosten
Turkije
Grootoosten van Turkije
IJsland
Gemengde Federatie DH
Zweden Idem als Denemarken
Zwitserland
Gemengde Federatie DH
Zwitserse Grootloge
Zwitserse Vrouwengrootloge
Vrouwengrootloge van Zwitserland

NOORD-AMERIKA
Canada
Gemengde Federatie DH ??
Gemengde Grootloge Quebec
Grande Loge Francophone du Canada
Prince Hall (3 obediënties)
Verenigde Staten
Lodge Georges Washington
Prince Hall (36 obediënties in even zoveel staten) 5.000 (1.000.000)
Andere obediënties voor zwarten en kleurlingen:
International Masons
Saint-John Scottish Rite Masons

Grootloge koning David
Grootloge Enoch
Grootloge van de Eenheid
Grootloge koning Salomon
Grootloge van de berg Sinaï
Grootloge van de Olijfberg
Grootloge van Sint-Andreas
Mexico
Gemengde Federatie DH

CENTRAAL- EN ZUID-AMERIKA
Antillen
Grootloge der Antillen
Argentinië
Grand Oriente Federal
Symbolische Grootloge van Santa Fé (Memphis Misraïm)
Gemengde Federatie DH
Brazilië
verschillende obediënties (80.000)
Gemengde Federatie DH
Chili
Gemengde Federatie DH
Costa Rica
Gemengde Federatie DH
Grootloge van Sint-Jan
Peru
Grootloge van Peru
Porto Rico
Grootloge van Porto-Rico
Venezuela
Grootloge van Venezuela 40?
Souvereine Grootloge van Puerto Cabello

AZIË EN OCEANIË
Australië
Gemengde Federatie DH
Arabische landen
Grand Lodge for Arab Countries
Filippijnen
Grootloge van het Filippijns Archipel
India
Gemengde Federatie DH

AFRIKA
Egypte
Grootloge van Egypte
Gabon
Grand Rite Equatorial Gabon
Kameroen

Grands Orients et Loges Unies du Cameroun
Madagascar
Grand Rite Malgache
Marokko
Grootloge van Marocco
Zaïre
Grand Orient du Zaïre
Zuid-Afrika
Gemengde Federatie DH

ENKELE PSEUDO-MAÇONNIEKE ORGANISATIES

Bij de bespreking van de Belgische *irreguliere* vrijmetselarij hadden we het over de vrijzinnige paramaçonnieke organisaties.
Er bestaan er ook van een ander soort, vooral in de Angelsaksische wereld. Men kan ze ook pseudo-vrijmetselarij noemen.
Enkele voorbeelden:

Ierland

The Order of Orange:
Dit is de organisatie van de protestantse loyalisten in Ulster; onafhankelijk van de vrijmetselarij maar in zelfde periode en geest ontstaan en met talrijke gelijkenissen. Het dubbel lidmaatschap is frequent. Vertakkingen in landen met Noord-Ierse inwijkelingen.

Verenigde Staten:

The Order of the Eastern Star, vereniging van echtgenoten en dochters van vrijmetselaars. Vertakkingen in alle Engelssprekende landen (14.000 loges, 2.000.000 leden).

The Order of the Rainbow, jeugdorganisatie voor dochters van vrijmetselaars (12 à 18 jaar).

The Order of Jobs Daughters, jeugdorganisatie voor vrijmetselaarsdochters (12 à 20 jaar).

The Order of de Molay, jeugdorganisatie, voor zonen van vrijmetselaars.

Independent Order of Odd Fellows, paramaçonnieke organisatie.

B'nai Brith of De Zonen van het Verbond, organisatie gesticht in 1843, uitsluitend voor joden. Onafhankelijk van de vrijmetselarij maar op zelfde wijze georganiseerd. Vertakkingen in alle landen met joodse gemeenschappen.

Loyal Order of More, een kopie van de vrijmetselarij, met wie de contacten aan de

vrijmetselaars verboden is.

De Ridders van Colombus (Knights of Colombus), katholieke organisatie, gesticht in 1882 op zelfde wijze georganiseerd als de vrijmetselarij. Vertakkingen in Canada en in Midden-Amerika.

De Dochters van Isabella (Daughters of Colombus), vrouwenafdeling van de Ridders van Columbus.

De Columbiaanse Jonkers, Jeugdafdeling van de Ridders van Colombus.

Zuid-Afrika
De Afrikaner Broederbond, genootschap voor de bevordering van de Afrikaander cultuur en tradities. Nauw verbonden met de Afrikaander vrijmetselarij.

The Sons of England, genootschap voor de ondersteuning van Engelse taal en tradities in Zuid-Afrika.

Hoofdstuk X
Het geheim

Vrijmetselarij: geen geheim genootschap

De vrijmetselarij leeft volgens bijzondere regels en streeft enkele concrete doelstellingen na. Regels en doelstellingen zijn in grote lijnen dezelfde, wat de *regulariteit* of de *onregelmatigheid* van de obediëntie of de werkplaats ook is. Hierin is het dat de vrijmetselarij de door haar nagestreefde universaliteit bereikt, ook al kan men heel wat uiteenlopende klemtonen en uitwerkingen vaststellen.

De regels zijn talrijk en uiteenlopend. Ze bemoeien zich tot in de minste details met de werking van de loges. In grote mate zijn het eigenlijk méér reglementen dan regels. Toch zijn er een paar overheersende regels, die de Engelse maçonnerie als *landmarks* of bakens vooropstelt. Eén ervan, de meest in het oog lopende, is het geheim.

De geheimen der vrije-metselaars luidde de titel van het boek dat in 1745 in Amsterdam verscheen. Het was de vertaling van een werkje van de Parijse priester Perau, dat drie jaar vroeger was uitgegeven. De vrijmetselarij bestond toen een kwarteeuw en heel wat boeken en pamfletten hadden al beweerd dat ze de geheimen van de vrijmetselarij openbaarden, de loge openden voor de *profanen*, het doek van de tempel openscheurden, of zoals Samuel Prichard het in het eerste van die zogenaamde verradersschriften beloofde, de vrijmetselarij ontleedde. *Masonry dissected* was de titel van zijn in 1730 gepubliceerde pamflet.

De vrijmetselaars hadden zelf weinig gedaan en hebben ook in latere tijden weinig gedaan om echt geheim te blijven. Vanaf de stichting van de Londense *Grand Lodge* was er van geheimhouding geen sprake, zoals de in Fleet Street gepubliceerde *Constitutions* duidelijk aantoonden. De eerste vrijmetselaars in Engeland verschenen trouwens publiek en hielden parades, waarin ze tot op vandaag worden nagevolgd door de Amerikaanse en Schotse broeders. Wie een minimum aan belangstelling voor de vrijmetselarij heeft, zal zonder veel moeite, ook in ons land, de adressen leren kennen van de zetels van de verschillende obediënties. In elke stad die één of meerdere loges telt, zal de gemiddelde burger hierover niet onwetend zijn en hun lokaal kunnen aanwijzen. De vrijmetselarij is regelmatig aanwezig in de media en de leden werken mee aan uitzendingen op radio of TV, aan reportages in de geschreven pers of aan exposities. Talrijk zijn de boeken die over de vrijmetselarij door vrijmetselaars geschreven zijn.

Terwijl iedere werkplaats een feitelijke vereniging is, wordt ze ondersteund door een juridische entiteit, meestal een vzw die zorg draagt voor de materiële aspecten van de logeorganisatie en waarvan de statuten en de samenstelling van het bestuur in het Staatsblad terug te vinden zijn. Daarnaast is er de stroom aan berichten en publicaties voor de eigen leden. Hoewel die niet voor de openbaarheid zijn bestemd, komen ze daar vroeg of laat in terecht. De geïnteresseerde buitenstaander kan ze aantreffen bij gespecialiseerde boekhandelaars, in het antiquariaat of zelfs bij mededeelzame geïnitieerden. De vrijmetselarij is dus duidelijk geen geheim genootschap, hoogstens een besloten genootschap. Is het een genootschap met een geheim? Zo ja, welk?

De geheime tekenen zijn algemeen bekend.

Als er één geheim van de vrijmetselarij altijd al tot de verbeelding heeft gesproken, dan is het dat van de wijze waarop vrijmetselaars elkaar kunnen herkennen. Allereerst zijn er de aanrakingen. De bekendste is die van de leerlingengraad: bij het handen schudden duwt men drie maal met de duim op de wijsvinger van de persoon die men begroet. De gezel en meester hebben hun specifieke handgreep en voor talrijke hogere graden heeft men originele aanrakingen uitgevonden die men evenwel méér in de maçonnieke encyclopedieën beschreven zal vinden dan dat ze in de praktijk worden gebruikt.

Vervolgens zijn er de woorden. Soort en aantal van die woorden zijn talrijk. Iedere graad heeft zijn Heilig Woord. Iedere graad heeft ook zijn wachtwoord. Voor de gezellengraad b.v. is dit *Schibboleth*, Hebreeuws voor korenaar of voor stroom. Daarnaast zijn er ook nog tijdelijke wachtwoorden die gedurende een bepaalde periode, bvb. een semester, van kracht zijn en die men moet kennen om toegang te krijgen tot de eigen en vooral tot andere werkplaatsen.

Tenslotte zijn er de tekenen, die als één van de essentiële herkenningselementen worden beschouwd. Neem bvb. de leerling die het volgende teken gebruikt: hij plaatst de rechterhand plat tegen zijn keel, de vier vingers tegen elkaar en de duim gestrekt, aldus een winkelhaak vormend; vervolgens beweegt hij de hand horizontaal naar rechts, en laat dan de arm zakken. De gezel plaatst de rechterhand op het hart en beweegt hem naar rechts. Zo zijn er tientallen tekens, naargelang van de graden en de riten, en alle hebben een symbolische betekenis gekregen.

Speciaal is het noodteken dat de reputatie heeft de broeders die het opvangen tot onmiddellijke hulp en bijstand te bewegen. Men maakt het teken door het rechterbeen achter het linker te plaatsen, de buste achterover te laten hellen, de handen boven het hoofd te plaatsen, met de vingers ineengestrengeld en de handpalmen naar buiten gekeerd, en te roepen - althans in Frankrijk -: *A moi les enfants de la Veuve*. In vulgarisatiewerken over de vrijmetselarij wordt altijd beweerd dat het noodteken wonderen verrichtte in oorlogstijd op de slagvelden, vooral tijdens de napoleontische oorlogen. Ook hier dus geen geheim over zaken die méér tot de folklore van de maçonnerie behoren dan tot de essentie.

De geheime ceremonies en ritualen zijn bekend.

Belangrijker dan de tekenen, woorden en aanrakingen zijn de ceremonies die met het liturgische woord rituaal worden aangeduid. Als er iets geheim zou moeten blijven, dan is het wel de wijze waarop de bijeenkomsten verlopen, al was het maar om bij nieuw ingewijden het psychologische effect van het onbekende te bereiken. Het heeft slechts enkele jaren geduurd voor het verloop van de ceremonies algemeen bekend werd. Naarmate ze meer uitgewerkt en ingewikkelder werden, was het niet meer mogelijk alles uit het hoofd te reciteren en uit te voeren. Men begon schriften aan te leggen waarin de catechismus van een graad werd neergepend. Het duurde niet lang of die verschenen ook in druk.

Veel vrijmetselaarsloges zijn ontstaan op basis van dergelijke geschriften die het *profanen* mogelijk maakten zichzelf in te wijden, alvorens eventueel naderhand opgenomen te worden in een obediëntie. Er bestaan honderden memento's, instructies of catechismussen waarin voor elke graad tot in alle details de uit te voeren ritualen volgens deze of gene ritus worden

beschreven. Zonder kan de vrijmetselarij gewoon niet werken. Wie geïnitieerd zal worden, kan al vooraf een goed idee hebben van wat hem te wachten staat, want de beschrijvingen van de initiatieceremonie zijn zeer talrijk. Hetzelfde geldt voor alle volgende graden.

Het is duidelijk dat de vrijmetselaars de eed die zij afleggen om de ritualen geheim te houden, nooit hebben onderhouden. Waarom zouden ze trouwens? Niets is onschuldiger dan deze symbolische en allegorische ceremonies en wie ze leest, zal beseffen dat àls er al een vrijmetselaarsgeheim is, het zeker niet het rituaal is.

De vrijmetselarij bewaart geen geheimen.

In de eerste officiële vrijmetselaarspublicatie, de Constituties van Anderson (1723), wordt enkele keren op discrete toon verwezen naar het bestaan van geheime kennis die het bouwvak aanbelangt. *Het is niet opportuun om over de principes [van wiskunde en meetkunde] uit te weiden, tenzij in een georganiseerde loge - Maar niets over de premissen [van de loges ten tijde van Mozes] moet vermeld worden - We laten opzij wat niet mag en bijgevolg niet op schrift gesteld kan worden... - U moet handelen als een moreel en wijs man, en meer bepaald nooit aan uw familie, vrienden of buren de zaken van de loge meedelen.*

Geen enkele vrijmetselaar kan dergelijke geheimen ooit ernstig opgenomen hebben. Het belet niet dat in de volgende jaren en tot op vandaag een aantal maçons op zoek is gegaan naar meer consistente geheimen. In het hoofdstuk over de hoge graden zijn we hierop meer uitgebreid ingegaan. Wie in de vrijmetselarij gezocht heeft of zoekt *naar Het Verloren Woord* in de zin van een magische formule die de eeuwige zaligheid, de rijkdom op aarde, de lichaamsgezondheid, bijzondere kennis of macht kan schenken, komt altijd bedrogen uit. De duizenden esoterische werken binnen en buiten de vrijmetselarij geschreven, zijn het gevolg van het rusteloze zoeken van de mens naar exclusieve geheimen. Ze zijn meteen het bewijs van de vruchteloosheid van deze inspanningen.

Al wie ooit in de vrijmetselarij op zoektocht ging naar *Het Geheim*, is van een kale reis teruggekeerd en is noodgedwongen tot de conclusie moeten komen dat het goed bewaarde geheim erin bestaat dat er geen geheim is. Of toch... er is een geheim, dat evenwel niets geheimzinnigs inhoudt. We zullen er aan het slot van dit hoofdstuk op terugkomen.

Het geheim van het lidmaatschap

Zou hij logeman zijn? Hoe vaak is deze vraag al niet gesteld. Het behoort nu eenmaal tot de natuurlijke nieuwsgierigheid, te willen achterhalen wat sommigen geheim willen houden. Iedere vrijmetselaar heeft de vrijheid zijn eigen lidmaatschap kenbaar te maken, maar nog voor zijn initiatie heeft hij plechtig beloofd dat hij nooit de namen van zijn medebroeders zal verraden. Dit heeft niet belet dat de meeste namen van vrijmetselaars mettertijd bekend zijn geraakt, uitgebreide biografische woordenboeken zijn gepubliceerd of minstens ledenlijsten en dat heel wat studies werden ondernomen over deze leden. Als het de bedoeling van de vrijmetselarij geweest zou zijn, het lidmaatschap geheim te houden, dan heeft ze dit wel erg slecht aan boord gelegd.

Een eerste element dat op paradoxale wijze vanaf het ontstaan van de vrijmetselarij aanleiding heeft gegeven tot de bekendheid van de leden, is ... de geheimhouding. Het geheim eiste immers dat men binnen de vrijmetselarij zelf zou kunnen controleren wie echt lid was. Iedere werkplaats hield daarom zorgvuldig de lijst van de leden bij, waarop melding werd gemaakt

van hun geboorteplaats en -datum, hun beroep, hun woonplaats, hun maçonnieke graad en functie. Tussen de loges bestond een drukke uitwisseling van logelijsten. Wanneer een vreemdeling bij een werkplaats kwam aankloppen, dan kon hij meestal wel een diploma voorleggen dat zijn inwijding aantoonde. Maar hoe konden ze zekerheid hebben, dat hij geen namaakdocumenten bij zich had en hij geen valse broeder was? Hoe controleren of hij wel tot een bevriende loge behoorde met wie men in goede verstandhouding leefde en niet tot één of andere concurrerende of zelfs vijandige obediëntie?

Alleen dank zij de uitgewisselde ledenlijsten kon men controle uitoefenen op de geldigheid of de regelmatigheid van de overgelegde documenten. Op basis van de bewaarde archiefstukken heeft men aanzienlijke lijsten kunnen aanleggen van vrijmetselaars uit de 18de en 19de eeuw. Een massale hoeveelheid gegevens is, vooral op het vasteland, in openbare archieven terechtgekomen, waar ze door iedereen geraadpleegd kunnen worden. In Groot-Brittannië en in Nederland bezitten de obediënties indrukwekkende cartotheken, waarin praktisch alle gegevens te vinden zijn over wie ooit tot hun loges heeft behoord. Deze documentatie is ook voor bona fide niet-vrijmetselaars toegankelijk.

Voor- en tegenstanders van het geheime lidmaatschap

In de regel kunnen we zeggen dat, na het overlijden van de vrijmetselaars, het lidmaatschap vroeg of laat in het openbare domein valt. Dit geldt natuurlijk in de eerste plaats voor diegenen die tijdens hun leven op één of andere wijze bekendheid hebben verworven. De vrijmetselarij heeft nooit de verleiding kunnen weerstaan de namen van beroemde broeders in het zonlicht te plaatsen. Ieder historisch overzicht vermeldt een aantal namen van beroemdheden die men tot de leden van de vrijmetselarij rekent en die men met trots vermeldt, ook al behoort men tot een loge of obediëntie waar de genoemden zich allerminst in thuis zouden gevoeld hebben.

Vooraanstaande burgers die slechts op bescheiden en kortstondige wijze tot de vrijmetselarij hebben behoord, of er met slaande deuren uit vertrokken zijn, worden niet zonder enige ijdelheid toch steeds weer vermeld. Dit geldt voor Voltaire, die drieënvijftig dagen voor zijn dood méér geïntroniseerd dan werkelijk geïnitieerd werd in de *loge Les Neufs Soeurs*. Het lijkt erop dat men nog vlug even de Meester voor de logekar heeft willen spannen, hierbij zijn vroegere misprijzende uitlatingen over de vrijmetselarij vergetend. Winston Churchill (1874-1965), die in zijn jeugdjaren slechts korte tijd lid was, heeft in het museum van de United Grand Lodge een prominente plaats gekregen. De belangrijke Franse politicus Pierre Mendès France (1907-1982) verliet in 1945 de Grand Orient de France, waarmee hij een meningsverschil had. Niettemin komt zijn naam in alle maçonnieke biografische woordenboeken voor.

Hetzelfde geldt bij ons. Op de uitstekende tentoonstelling die in 1983 aan de vrijmetselarij in onze gewesten tussen 1740 en 1840 gewijd was, werd aandacht besteed aan prominente Belgen die in de vrijmetselarij waren ingewijd, waaronder enkele die er zich vlug van afkeerden of er zich zelfs tegen keerden. Dit geldt voor de medestichters van het Belgisch koninkrijk, Felix de Merode (1791-1857) en Jean-Baptiste Nothomb (1805-1881), evenals voor Edouard Ducpétiaux (1804-1868), de vernieuwer van het Belgische gevangeniswezen.

In de maçonnieke woordenboeken zal men telkens weer de namen aantreffen van bekende figuren waarvan het helemaal niet bewezen is en zelfs twijfelachtig dat ze ooit vrijmetselaar waren. Dit geldt o.m. voor de prins-bisschop van Luik, Charles de Velbrück (1720-1784),

voor de industrieel John Cockerill (1790-1840), voor de componisten André-Modeste Grétry (1741-1813) en Peter Benoit (1834-1901) of voor de violist Charles de Beriot (1802-1870).

Voor de achttiende en de negentiende eeuw zijn de meeste namen van vrijmetselaars in het openbare domein gevallen. Voor de periode tot aan de Tweede Wereldoorlog zijn heel wat namen op de onvriendelijkste wijze bekend geraakt: de publicatie ervan door anti-maçonnieke activisten.

Het lidmaatschap kennen van de thans levende vrijmetselaars is minder vanzelfsprekend, hoewel ook nu de geheimhouding niet waterdicht is. Een aantal vrijmetselaars heeft geen bezwaar om als dusdanig bij het brede publiek bekend te zijn. Het gaat in de eerste plaats om diegenen die hoge functies bekleden in hun obediëntie en als spreekbuis naar buiten treden. Ook andere broeders maken van hun lidmaatschap geen geheim meer. Onder hen zijn zelfs vooraanstaande politici die openlijk voor hun vrijmetselaarschap uitkomen. Het aantal broeders dat in de openbaarheid treedt, neemt toe. Ook de vrijmetselaars die op hun overlijdensbericht hun lidmaatschap laten vermelden, zijn de jongste jaren talrijker geworden.

Niet alle vrijmetselaars gaan met de geheimhouding van het lidmaatschap akkoord. Diegenen die hun lidmaatschap aan de buitenwereld bekend maken, bekritiseren impliciet de broeders die niet dezelfde moed hebben. De Duitse filosoof en vrijmetselaar Karl Krause had geen waardering voor de geheimhouding en oordeelde dat de essentie van de maçonnieke arbeid, de oprichting van een universele *Menschheitsbund*, in volle openheid moest gebeuren. Ook Lessing en Herder hadden voor hem geschreven dat de vereniging van alle mensen niet in het geheim diende te worden nagestreefd.

De filosoof Leo Apostel heeft onderstreept dat alle denkers die de vrijmetselarij hebben bestudeerd, het geheim hebben afgewezen. De vrijmetselarij, zo zegt Apostel, heeft niet de verontschuldiging van geheime genootschappen of actiegroepen die onder dictatoriale regimes de revolutie voorbereiden. Ze is, vanwege haar verzoenend ideaal, een vredelievende vereniging waarvan de doelstellingen publieke belangstelling en discussie vereisen, ook al vragen haar werkzaamheden stilte en discretie. Apostel besluit dan ook: *De vrijmetselarij moet ophouden een geheim genootschap te zijn om een besloten genootschap te worden. De ledenlijst moet gepubliceerd worden en niemand mag als lid aanvaard worden die niet openlijk als maçon bekend kan of wil zijn.*

Een vooraanstaand lid van de Droit Humain, Marthe Van de Meulebroeke (°1922), schreef onlangs, voorzichtiger weliswaar, in dezelfde zin: *De vrijmetselarij heeft geen maskers nodig. Ze leeft uitstekend in volle daglicht. Zo voelt ze zich het best. - Waarom zouden de vrijmetselaars zich tonen zoals ze zijn? Omdat dit gezonder is dan zich te laten veronderstellen zoals men niet is!*

Dit is evenwel niet de zienswijze van de meerderheid van de vrijmetselaars en zeker niet van de leiders van de verschillende obediënties. Sommigen maken er een heel drama van wanneer namen zijn uitgelekt en blijkt dat de tempel niet meer gedekt is.

De conclusie uit dit alles is dat het geheim van het lidmaatschap voor het verleden bijna onbestaande is en voor het heden ook relatief blijft.

Argumenten voor en tegen het geheim

Welke argumenten worden door de vrijmetselaars aangevoerd om de geheimhouding van het lidmaatschap te verantwoorden?

Het voor de hand liggende argument is dat men nadelige gevolgen of zelfs vervolging vreest, als men als vrijmetselaar bekend staat. Ook de Belgische vrijmetselaars zijn verzot op verhalen over de gevaren die zij lopen. Heel wat vergaderingen, zelfs hele studiedagen worden gewijd aan de anti-maçonnieke hetze en men draait vaak de film *Forces Occultes*, die tijdens de oorlog door de Franse anti-vrijmetselaarsdiensten werd gemaakt. Men verwijst naar de vervolgingen die in de voorbije eeuwen vrijmetselaars hebben getroffen. Dit lijkt er eigenlijk op dat men zichzelf wat bang maakt. Het argument is immers weinig steekhoudend.

Allereerst maken de vrijmetselaars zich begoochelingen nopens de onwetendheid van de buitenwereld over wie tot een loge behoort. In kleine steden zijn er aanzienlijke lekken en in grote steden zal dit binnen bepaalde kringen wel niet anders zijn. Het lijkt van een overdreven wantrouwen tegenover zijn medeburgers te getuigen, wanneer men vreest dat men in zijn beroep of in zijn belangen geschaad zal worden door als vrijmetselaar bekend te staan. Zoiets is niet meer van deze tijd. We mogen integendeel aannemen, dat de vrijmetselarij in haar geheel en ieder lid in het bijzonder aan eerbiedwaardigheid zou winnen, als de totaliteit bekend zou zijn van vooraanstaande dames en heren en van bescheiden maar niet minder achtenswaardige burgers die er deel van uitmaken. Het argument dat er ooit nog eens vervolging zou kunnen komen, dat het niet zeker is dat we nooit meer een rechts of een links totalitair regime zouden kennen, is al evenmin overtuigend. Het verleden heeft bewezen dat zulke regimes wel weten hoe aan de ledenlijsten te raken.

Waarom trouwens zouden de vrijmetselaars zich niet even moedig gedragen - ze hebben dit trouwens in het verleden gedaan - als de christenen en de joden die op het gebied van vervolgingen al heel wat ergere tijden hebben beleefd? We citeren nogmaals Leo Apostel:
Indien het maçonnieke ideaal is wat ik denk dat het is, moet men trots zijn te kunnen verkondigen dat men meewerkt aan iets zo verheven en zo moeilijk. In de huidige omstandigheden zijn de bedreigingen van onze vijanden onvoldoende ernstig om een oppervlakkige en onechte geheimhouding te rechtvaardigen.

Het *Dictionnaire de la franc-maçonnerie* vermeldt nog twee andere argumenten. Het eerste luidt dat de profane wereld de neiging zal hebben de vrijmetselarij te beoordelen naar de vrijmetselaars die bekend zijn. Als het om minder eerbare lieden gaat - waar vindt men die niet? - zal men negatieve conclusies trekken over het geheel van de vrijmetselarij. Dit argument lijkt ons twijfelachtig. Het tegenovergestelde is even waar. Als alle maçons bekend zijn en er lopen een paar zwarte schapen tussen, dan zal men des te gemakkelijker inzien dat het om uitzonderingen gaat die de algemene regel van volkomen eerbaarheid bevestigen. De Kerken worden toch ook niet verantwoordelijk gesteld voor de minder stichtende gedragingen van een aantal van hun leden?

Het tweede argument is dat het geheim noodzakelijk is voor de inwendige vrijheid van de Orde. De vrijmetselarij is een gezelschap waar men in volle vrijheid zichzelf en de maatschappelijke waarden ter discussie moet kunnen stellen. Daarbij moet de vrijmetselaar in de profane wereld het goede kunnen nastreven, omdat hij maçon is maar zonder dat men daar weet van heeft. Zoniet zal men veronderstellen dat hij het om geïnteresseerde motieven doet of omdat hij de richtlijnen van de organisatie volgt. Het geheim zal hem dus in staat stellen nuttiger werk te leveren in de profane maatschappij, zonder dat dit negatieve of vijandige reacties oproept. Ook deze argumentatie kan worden omgekeerd. Omdat het lidmaatschap

bekend zou zijn, hoeft de vrijmetselarij nog niet op te houden een besloten vereniging te zijn die over haar werkzaamheden aan de buitenwereld enkel meedeelt wat ze zelf kwijt wil. In een kloostergemeenschap, waarvan alle leden bekend zijn, wordt het inwendige leven toch ook niet aan de grote klok gehangen?

Wat de activiteiten van de vrijmetselaars in het profane leven betreft, waarom zou men hen a priori negatief moeten gaan beoordelen? Kan men zeggen dat men de professionele of andere activiteiten van bekende vrijmetselaars negatief beoordeelt of dat zij gehinderd zouden zijn zowel in hun maçonnieke als in hun profane bezigheden? Kunnen bekende vrijmetselaars zoals bijvoorbeeld Sylvain Loccufier, Victor Martiny, Piet Van Brabant, Herman Balthazar, Hervé Hasquin, Walter De Brock, Jean Gol of André Cools er zich over beklagen dat in hun openbaar optreden het bekend zijn van hun logelidmaatschap een last is die zij als hinderlijk aanvoelen?

Het is wellicht moeilijk te verwachten dat de vrijmetselaars zullen afzien van het geheime lidmaatschap, aangezien een groot aantal onder hen eraan houdt als van hun oogappel. Stemmen zoals die van Leo Apostel of Marthe Van de Meulebroeke zijn uitzonderingen. Het is evenwel niet onredelijk te verwachten dat steeds meer vrijmetselaars over hun lidmaatschap opener zullen worden en de enigszins paranoïde geheimhouding zullen marginaliseren. De onwennige en soms nog vijandige houding van de buitenwereld tegenover de loges zou in een dergelijk klimaat van openheid aanzienlijk afnemen, zoniet zelfs verdwijnen.

Dat de geheimhouding van het lidmaatschap negatieve en zelfs catastrofale gevolgen kan hebben, werd in het recente verleden aangetoond door het schandaal dat de Italiaanse vrijmetselarij trof.

Propaganda Due

Het schandaal van de loge Propaganda Due, dat nu al tien jaar de vrijmetselarij het leven zuur maakt, geeft inderdaad een - weliswaar extreem - voorbeeld van de misbruiken die kunnen ontstaan. Zowel binnen als buiten de vrijmetselarij spreekt men meestal over P2 als over een zogezegde loge. Helaas toont het ware verhaal aan dat P2 een regelmatig geconstitueerde loge was, die op de volle steun kon rekenen van verschillende opeenvolgende grootmeesters.

Het moet allereerst worden benadrukt dat P2 deel uitmaakte van de *Grand Oriente d'Italia*, de reguliere door *United Grand Lodge* erkende obediëntie. Het Grootoosten in Italië staat nochtans ideologisch véél dichter bij de irreguliere loges. Het streeft politieke doelstellingen na zoals de opzegging van de akkoorden van Lateranen, de echtscheiding en de laïcisering van de Staat.

Toch werd juist deze obediëntie in 1972 door Londen als regulier erkend, terwijl veeleer te verwachten was, dat dit de veel spiritualistischer en deïstischer Grootloge van Italië te beurt zou zijn gevallen. Ten grondslag aan deze erkenning ligt een Amerikaanse bemiddeling en een centenkwestie. Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog werd het Grootoosten in bescherming genomen door enkele hoge Amerikaanse logedignitarissen van Italiaanse origine. Zij slaagden erin het *Palazzo Giustiniani*, de vooroorlogse zetel van de obediëntie, van de Italiaanse Staat af te kopen en aan de Italiaanse broeders terug te schenken. De losprijs hiervoor was dat die zich voortaan moesten afkeren van de irreguliere Europese loges.

Vanaf 1946 werd het Italiaans Grootoosten door Amerikaanse obediënties erkend, wat in 1972 uiteindelijk leidde tot de meest gegeerde onder de erkenningen, die van *de United Grand Lodge*. Eén van de Amerikaanse dignitarissen, Franco Gigliotti, was gedurende de oorlog actief op de Italiaanse sectie van de OSS, de voorganger van de CIA. Het is niet uitgesloten dat de transacties tussen Amerikaanse en Italiaanse maçons van nabij door de CIA gevolgd of zelfs geïnspireerd werden. Ze pasten in elk geval in het kader van de aanzienlijke inspanningen die de Verenigde Staten zich na 1945 getroostten om de bevolking, en in de eerste plaats de politieke partijen, de vakbonden, de grote organisaties zoveel mogelijk in democratische, Atlantische richting te stuwen.

Gedurende drie opeenvolgende triënnia, van 1961 tot 1970 werd de *Grand Oriente* geleid door grootmeester Giordano Gamberini. Van hem is bekend dat hij zeer actief optrad om financiële hulp te verstrekken aan broeders die kandidaat waren bij parlementsverkiezingen. Onder zijn grootmeesterschap werd in 1965 een textielhandelaar uit Arezzo als broeder ingewijd. Zijn naam was Licio Gelli (°1919). Hij had een heel ingewikkeld verleden: soldaat in het Franco-leger in 1936, fascist tijdens de oorlog, overgelopen naar de partizanen tegen het einde van de oorlog, maar toch veroordeeld als collaborateur, was hij uitgeweken naar Argentinië, waar hij allerhande activiteiten ontplooide en de vriendschap van generaal Peron verwierf.

Midden de jaren zestig vestigde hij zich opnieuw in Italië, waar hij blijkbaar over de goede connecties beschikte om niet alleen een welvarende import-exportzaak in textiel op te zetten, maar ook bijna onmiddellijk in de *Grand Oriente* te worden opgenomen, eerst in een plaatselijke werkplaats en twee jaar later in een geheime administratieve loge die rechtstreeks van de grootmeester afhing. Deze loge met de naam *Propaganda Masonica Numero Due* bestond sedert 1895 en was voortgesproten uit een in 1877 opgerichte *Propaganda Numero Uno*. De bedoeling van dergelijke geheime loges was voorname kandidaten, die om één of andere reden geen enkele publiciteit wensten en evenmin bewogen wilden worden tot activiteiten in de schoot van een werkplaats, toch in de obediëntie te kunnen opnemen. Hun initiatie gebeurde zonder ceremonieel *sul filo delle spade* (op het scherp van het zwaard) en de geheime broeders kregen een bijzondere status all orechio del Grand Maestro (ter beschikking van de grootmeester). Alleen de grootmeester en de grootsecretaris kenden de lijst van de *masoni coperti*, de clandestiene maçons.

Dit was allemaal natuurlijk een typisch uitvloeisel van de complotgeest die in Italiaanse politieke en andere kringen hoogtij vierde.

De Italiaanse democratie onder zware druk

In het begin van de jaren zeventig verkeerde Italië in een zo chaotische toestand, dat het democratisch bestel ernstig in gevaar leek. De in 1962 tot stand *gekomen apertura a sinistra*, de samenwerking tussen de christen-democratie en de socialistische partijen, stond op springen en er dreigde een gezagsvacuüm te ontstaan. De economische toestand verslechterde zienderogen, de georganiseerde misdaad nam sterk toe, de stadsguerrillagroepen van uiterst rechts en uiterst links begonnen aan hun gewelddadige acties, de neofascistische prins Junio Borghese organiseerde een staatsgreep, die in extremis niet doorging: méér dan ooit was Italië de zieke man van Europa.

In deze atmosfeer stelde de leider van de communistische partij, Enrico Berlinguer (1922-1984), op 11 september 1973 aan de christen-democraten een historisch compromis voor, om

samen regeringsverantwoordelijkheid op te nemen. De linkervleugel van de Democrazia Christiana was dit voorstel genegen, zodat de mogelijkheid reëel werd de communisten aan de macht te zien komen. De rechtse kringen waren ervan overtuigd dat het, naar Oost-Europees voorbeeld, niet lang zou duren voor de communisten vanuit de verkregen machtsposities een staatsgreep zouden plegen en de dictatuur van het proletariaat zouden vestigen. Deze zienswijze werd versterkt door de gebeurtenissen in Portugal, waar de anjerrevolutie in een communistische machtsgreep dreigde uit te monden. Dit wilde men natuurlijk in Italië tot elke prijs verhinderen.

Toch baande het idee van het historisch compromis zich een weg, stilaan ontstond toenadering tussen christen-democraten en communisten en op 16 maart 1978 kreeg een christen-democratische minderheidsregering, onder leiding van Giulio Andreotti (°1919), het vertrouwen van de parlementsleden, met inbegrip van de communistische afgevaardigden. De communisten maakten voortaan deel uit van de regeringsmeerderheid, laatste stap om ook effectief tot regeringsdeelname te worden toegelaten. Maar op diezelfde zestiende maart werd de voornaamste advocaat van het historisch compromis aan christen-democratische zijde, oud-premier Aldo Moro (1916-978), in volle centrum van Rome door de *Brigati Rossi* ontvoerd en enkele weken later vermoord. Tot op vandaag blijft rond dit drama een waas van geheimzinnigheid hangen.

Het gevolg was alvast dat het historisch compromis definitief opgeborgen werd. Moro was het aanzienlijkste slachtoffer van de terreurgroepen, maar slechts één onder vele. De uiterst linkse Rode Brigades en de uiterst rechtse neofascistische terreurgroepen waren verantwoordelijk voor honderden slachtoffers, vooraanstaande politici, magistraten en militairen, maar ook vele gewone burgers die door onverbiddelijke en blinde bomaanslagen om het leven kwamen.

De terroristen hadden zichzelf buiten de wet gesteld, maar een aantal burgers en intellectuelen boven alle verdenking waren hun objectieve bondgenoten, door gunstig te staan tegenover een strategie van de spanning die volgens hen, al naar gelang van hun politieke opstelling, moest leiden tot een verdere aftakeling van de democratie of integendeel tot het versterken ervan. In feite waren de enen voorstanders van een totalitair links regime, de anderen van een autoritaire rechtse staat. In dit klimaat moeten de activiteiten van Gelli en van de P2-loge gesitueerd worden en kunnen ze ook beter begrepen worden.

Gelli dynamiseert de P2

Toen Gelli lid werd van de P2, telde dit overblijfsel uit de Garibalditijd nog amper veertien leden. In 1970 werd grootmeester Gamberini opgevolgd door een Florentijnse geneesheer van socialistische strekking, Lino Salvini. Die ontbood Gelli en vroeg hem de P2-loge tot nieuw leven te brengen. De eerste doelstelling was invloedrijke leden samen te brengen die zouden ijveren voor de erkenning van de *Grand Oriente* door de *United Grand Lodge* en tevens zouden pogen de eenheid binnen de Italiaanse vrijmetselarij te herstellen.

Gelli werd secretaris van de P2 loge en oud-grootmeester Gamberini nam er de leiding van. In 1972 werd de eerste doelstelling verwezenlijkt: de erkenning vanwege de Engelsen werd verkregen. Weldra telde de loge vierhonderd leden die allen afzonderlijk ingelijfd werden tijdens korte plechtigheden in een suite van het Hotel Excelsior in Rome. Het bleek al vlug dat Gamberini, Salvini en Gelli andere dan alleen maar maçonnieke bedoelingen hadden. Het was er hun om te doen een denktank te vormen die van dichtbij de evoluties in de Italiaanse maatschappij zou volgen en er zo mogelijk invloed op zou uitoefenen.

In december 1971 schreef Salvini aan de P2-leden: *Voortaan zullen we het genoegen hebben mekaar vaker te ontmoeten om niet alleen de sociale en economische problemen te bespreken die de broeders aanbelangen, maar ook die welke de hele maatschappij aangaan.* In een verslag opgesteld door Gelli rond dezelfde tijd vernemen we iets méér over wat hiermee bedoeld werd. Hij rapporteerde de discussies die de leden hadden gevoerd over de politieke en economische toestand in Italië, over de dreiging dat de communistische partij met akkoord van de klerikalen de macht zou grijpen, over het gebrek aan orde en tucht en over de toenemende immoraliteit en wanorde in de Italiaanse samenleving. Had dit alles nog weinig te maken met maçonnieke werkzaamheden, men kon het op zichzelf niet ten kwade duiden dat conservatieve burgers zich zorgen maakten over bepaalde evoluties die zij negatief beoordeelden.

Het werd evenwel duidelijk dat er méér achter stak, toen Gelli schreef: *Velen onder ons vragen zich af hoe wij ons zouden moeten gedragen indien we op een morgen zouden ontwaken met de vaststelling dat de clerico-communisten de macht gegrepen hadden. Zouden we ons daarbij moeten neerleggen of zouden we duidelijke stellingen moeten innemen, en zo ja op basis van welk noodplan?* Een dergelijke gedachtegang lag in de lijn van de geheime militaire Gladio-organisatie, die in de jaren van de koude oorlog in een aantal NAVO-landen tot stand was gekomen en waarvan het bestaan pas einde 1990 bekend werd. Deze uiterst geheime afdeling van de geheime diensten had tot doel de weerstand te organiseren, als ooit een communistische machtsgreep plaats zou vinden.

Voortaan bespraken de leden van P2, onder wie zich generaals, politiechefs, hoofden van de geheime diensten en magistraten bevonden, de verschillende aspecten van mogelijke subversie en destabilisatie in Italië. De bijeenkomsten van de P2-loge, die binnenskamers werd voorgesteld als een *Studiecentrum voor hedendaagse geschiedenis*, begonnen stilaan argwaan te wekken. De inhoud van de besprekingen bleef immers niet helemaal verborgen voor de overige maçons. In 1974 kwamen een aantal achtbare meesters in Napels bijeen, constateerden dat de werkzaamheden van de P2-loge niet in overeenstemming te brengen waren met de maçonnieke principes en eisten de ontbinding
ervan. Dit werd des te dringender geacht, omdat stilaan allerhande negatieve berichten rondgestrooid werden, zowel over het dubieuze verleden als over de eigenaardige zoniet frauduleuze activiteiten van Licio Gelli. Salvini trok zich hiervan niets aan, integendeel. De activiteiten van de P2-loge werden alleen nog geheimer en Licio Gelli werd van secretaris tot achtbare meester bevorderd. De loge heette voortaan *Raggrupamente Gelli Propaganda Due*. In juli 1976 besliste evenwel de algemene vergadering van *de Grand Oriente*, dat de P2-loge opgeheven moest worden en dat Gelli voor drie jaar geschorst werd, wat ogenschijnlijk gebeurde.

Salvini gaf evenwel instructies om gewoon door te werken en schreef aan Gelli: *In het promoveren en aanmoedigen van de activiteiten die u nuttig en interessant acht voor de vrijmetselarij, zult u uitsluitend bij mij verslag uitbrengen. Ik ben ervan overtuigd dat u deze taak zult vervullen met de zelfde onvervaarde geest waarmee u de verraderlijke aanvallen hebt getrotseerd van de verraders van onze instelling*. Die verraders waren enkele zogenaamde democratische vrijmetselaars, met als woordvoerder Francesco Siniscalchi, die tot de overtuiging gekomen waren dat P2 staatsgevaarlijke activiteiten ontwikkelde en ze, of zeker Gelli, minstens verdacht moest worden van criminele activiteiten: wapentrafiek, financiële delicten of samenwerking met terroristische groepen. Zoiets te durven veronderstellen werd door Salvini onaanvaardbaar geacht en Siniscalchi en zijn medestanders

werden zonder meer uit de *Grand Oriente* gestoten. Er bleef hun niets anders over dan een dossier in te dienen bij de gerechtelijke diensten. Dit gebeurde in december 1976. Het zou nog tot 17 maart 1981 duren voor actie werd ondernomen.

Ondertussen was grootmeester Salvini, naar men zegt onder druk van enkele vooraanstaande Amerikaanse maçons die over de P2-geschiedenis ingelicht waren, in 1978 afgetreden. Ook die Amerikanen wisten niets anders dan dat P2 in 1976 opgehouden had te bestaan.

Salvini's opvolger, generaal Ennio Battelli, zou nog grotere schande over de loges brengen. Zijn verkiezingscampagne - want om grootmeester te worden in het Italiaans Grootoosten moet men campagne voeren - werd gefinancierd door Gelli, die hem ook na die verkiezing nog aanzienlijke sommen schonk. Battelli bleef dan ook de geheime loge verder gedogen. In 1982 werd hij beschuldigd en verdacht van medeplichtigheid aan de bloedige aanslag in augustus 1980 in het station van Bologna.

Ondertussen en vanaf 1977 was Gelli nog een stap verder gegaan en had hij een *Organizazione Mondiale per l'Assistenza Masonica* opgericht, met zetel in Monte Carlo en met vooral contacten in Latijns-Amerika. Begin 1981 werkte Gelli onder deze internationale vlag een hervormingsprogramma uit. Het uiteengezette doel was in ieder land de vrijmetselarij te laten optreden als een machtscentrum voor het bestrijden van dictaturen en het bevorderen van het materieel en spiritueel welzijn van de volkeren. De organisatie moest machthebbers en opiniemakers bijeenbrengen die ernaar zouden streven op gecoördineerde wijze en natuurlijk in het geheim, hun macht te behouden en uit te breiden. De mythe dat de wereld beheerst werd door *Supérieurs Invisibles*, wilden Gelli en zijn medestanders tot werkelijkheid maken.

Hiervan was op dat ogenblik zowel bij het publiek als in de loges niets bekend. Voor de vrijmetselaars die bij de discussies over de P2-loge betrokken waren geweest, leek het gevaar na 1976 geweken. Voor zoveel zij wisten, was de loge definitief opgedoekt. Pas in 1981 zouden ze in hun kranten vernemen dat de grootmeesters Gamberini, Salvini, Battelli en een paar handlangers hun bedrogen hadden.

Denktank of subversieve organisatie?

Vanaf 1975 ontplooide Gelli een aanzienlijke activiteit en het ledenaantal benaderde weldra de duizend. Regelmatig en nog in 1980 stortte hij in de kas van het Grootoosten de lidmaatschapsbijdragen van deze geheime vrijmetselaars. Gelli gaf aan de leden een overzicht van het soort prominenten dat hij wou rekruteren: Financiers en industriëlen op het hoogste niveau; eminente vertegenwoordigers van de vrije beroepen, overheidsdiensten en magistratuur; een veertigtal zorgvuldig uitgekozen politici; en vooral veel technici. *Het doel moet zijn sleutelfiguren te hebben op alle functies in het staatsbestel waar beslissingen genomen of uitgevoerd worden.* De lijst van 953 leden die op 17 maart 1981 in villa Wanda in Arezzo door de moedige kolonel Bianchi in beslag werd genomen, beantwoordde volledig aan deze doelstelling. Tengevolge hiervan werden, onder luid protest van grootmeester Battelli tot bij de president van de republiek, huiszoekingen verricht in de zetel van het Grootoosten, Piazza Giustiniani, waar bijkomende informatie werd gevonden.

Onder de méér dan honderd als lid vermelde hogere officieren, waaronder een reeks admiraals en generaals, bevonden zich de generaals Grassini, Santovito, Musemeci en de prefect Pelosi, allen aan het hoofd van de verschillende Italiaanse geheime diensten. Lid waren ook:

tweeëndertig officieren van de Guardia di Finanza, twaalf prefecten en secretarissen van grote gemeenten, vier ambtenaren van Buitenlandse Zaken onder wie de secretaris-generaal, zevenenzestig van financiën, veertig van Openbare Werken en Onderwijs, een directeur generaal van het ministerie voor Industrie, vijftig universiteitsprofessoren... Verder nog een aantal magistraten, onder wie heel wat voorzitters van arrondissementele rechtbanken. Uit de financiële en economische wereld kwamen Roberto Calvi, de gebroeders Sindona, de Florentijnse *godfather* en wapenhandelaar Alessandro del Bene en de uitgever van de Corriere della Sera A. Rizzoli, evenals een twintigtal bekende journalisten. De politieke wereld leverde onder meer zesendertig christen-democratische, socialistische en republikeinse parlementsleden, onder wie verscheidene ministers. Onder de enkele buitenlanders die tot de loge behoorden, bevond zich de Belgische consul-generaal in Milaan, Hans De Belder. De Belder en anderen hebben altijd ontkend dat ze tot P2 toegetreden zouden zijn. Gelli verklaarde (maar wat moest men van de in het defensief gedrongen Gelli geloven?), dat ongeveer de helft van de op de ledenlijst voorkomende namen niet echt lid waren, maar als potentiële rekruten waren genoteerd. Ook hier dus een typisch Italiaans *imbroglio*.

Sindsdien is de P2-loge in verband gebracht met talrijke criminele en terroristische activiteiten. Vooral de moord op premier Aldo Moro in 1978 blijft P2 achtervolgen. Was de loge er oorzaak van dat, naar beweerd wordt, weinig inspanningen werden geleverd door de politie en de geheime diensten - waarvan de kopstukken P2-leden waren - om de ontvoerde politicus levend terug te vinden? Het lijkt alvast zeker dat Gelli zelf in criminele of duistere zaken verwikkeld was en hij op zijn minst geen goede omgang betekende voor eerbare burgers, laat staan voor gezagdragers.

Wat is de loge P2, die door de Italiaanse parlementaire onderzoekscommissie met de Ku Klux Klan werd vergeleken, werkelijk geweest? Wisten de leden dat ze toetraden tot de vrijmetselarij of werd hun dit verzwegen en dachten ze in een soort Rotary of in een conservatieve denktank te zijn terechtgekomen? Wilden ze subversieve acties ontwikkelen en een staatsgreep voorbereiden of vormden ze een debatclub waar ze onder heren van aanzien en gezag de vrije loop konden geven aan hun frustraties over de gebrekkige gang van zaken in de Italiaanse samenleving?

Was Gelli een geniale manipulator of was hij slechts een marionet waarvan machtiger heren de activiteiten controleerden? Was hij een idealist van rechts of was hij een revolutionair en terrorist? Was hij een naïeve burger, die ongewild in duistere transacties werd meegesleept of was hij een doortrapte schurk? Was hij een agent van de CIA of van de KGB of van allebei? Al deze vragen zullen wellicht mettertijd een antwoord krijgen. Ondertussen blijft Licio Gelli, met zijn fysiek van deftige en vriendelijke grijsaard, van de verworven welstand genieten in de patriciërsvilla Wanda en blijft hij zweren dat hij het allemaal goed meende, ook en vooral met de vrijmetselarij. Hij staat interviews toe, wordt gelauwerd in een poëziewedstrijd, wordt voorgedragen om senator te worden, in één woord blijft bijna bestendig in de publieke belangstelling en acht zich verheven boven alle verdenking van staatsgevaarlijke activiteiten.

Gevaren moeten erkend worden

De maçonnerie heeft niet alleen in Italië maar over de hele wereld de ongunstige weerslag van het P2-schandaal ondervonden. Het staat nu vast dat de vrijmetselarij een thuishaven kan zijn voor minder scrupuleuze heren die staatsgevaarlijke activiteiten willen ontwikkelen. Het is duidelijk dat de selectiemethodes dubieuze elementen tot aan de top kunnen brengen en dat de principes van geheimhouding aan die elementen de mogelijkheid geven om de vrijmetselarij

te misbruiken in dienst van hun eigen betrachtingen. In het hier behandelde geval gaat het niet enkel om Gelli, maar om niet minder dan drie opeenvolgende volledig regelmatig verkozen grootmeesters van één van de grote Europese obediënties!

Die vaststelling heeft traumatiserend gewerkt op de broeders en het is slechts heel langzaam dat men de gevaren heeft willen erkennen en de betrokkenheid van de maçonnerie in het P2-schandaal heeft willen toegeven. Toen de Franse advocaat en reguliere vrijmetselaar Alec Mellor in 1982 over de P2-loge schreef, hield hij vol dat het op zijn laatst vanaf de schorsing in 1976 om een neploge ging en dat de *Grand Oriente* hier niets mee te maken had. Hij had het excuus dat toen nog maar weinig aan het licht was gekomen van wat de ware toedracht was. Dit excuus kon *United Grand Lodge* niet meer laten gelden, toen ze in maart 1987 in haar tijdschrift *Masonic Square* schreef over de pseudo-loge P2, een valse vereniging die op geen enkele wijze aangesloten was bij het Italiaanse Grootoosten.

Een veel openhartiger tekst verscheen in 1990 in een publicatie van de ULB onder de titel *Sous le masque de la franc-maçonnerie*. Francesco Amato (°1938), zelf lid van de gemengde loge Droit Humain, schreef er: *Dit is geen mooie bladzijde in de geschiedenis van de vrijmetselarij. Broeder Licio Gelli, regelmatig ingewijd in het Grootoosten van Italië, heeft de maçonnieke werkwijzen en de maçonnieke discretie misbruikt met het doel een rechtsstaat aan het wankelen te brengen. We kunnen verbaasd zijn over het lange stilzwijgen van de vrijmetselarij, sinds de bevindingen van het onderzoek over deze loge en haar achtbare meester bekend zijn. Gebeurt het soms dat de vrijmetselarij zich in struisvogel omvormt?*

Men kan natuurlijk argumenteren dat wat in Italië gebeurd is, typisch Italiaans is. De crisis die dit land in de jaren zeventig heeft doorgemaakt, heeft niet enkel de vrijmetselarij in diskrediet gebracht. De politieke partijen, de magistratuur, de universiteit, de bankwereld, het Vaticaan en veel andere instellingen die tot het establishment van het schiereiland behoren, hebben deze periode niet zonder kleerscheuren overleefd. Dit belet allemaal niet dat de vrijmetselarij in haar diepste wezen werd aangetast. De voornaamste obediëntie van een groot land, erkend door alle reguliere obediënties ter wereld, is in handen gevallen van minder scrupuleuze grootmeesters, zonder wie het P2-schandaal nooit zou hebben plaatsgehad. Het is voor de verpletterende meerderheid van bona fide vrijmetselaars zeer ontnuchterend dat hun organisatie tot zulke afwijkingen kan leiden.

Is een herhaling uitgesloten? Men kan het verhopen, zonder hierover zekerheid te hebben. Immers ook in andere landen bestaan er geheime vrijmetselaars, van wie het lidmaatschap voor hun broeders onbekend blijft. In de *Dictionnaire de la franc-maçonnerie* van 1987 lezen we hierover: *Sommige broeders die strategische functies uitoefenen, meestal in openbare dienst, moeten beschermd worden tegen abusieve verzoeken of tegen indiscreties. Alleen de achtbare meester van hun loge is op de hoogte van hun lidmaatschap.* Men kan de vraag stellen of dergelijke lidmaatschappen wel in overeenstemming te brengen zijn met de doelstellingen van de vrijmetselarij. Het is voldoende dat een paar onder de honderden grootmeesters of enkele onder de tienduizenden achtbare meesters van bedenkelijk allooi zijn, om toestanden te doen ontstaan die opnieuw het diskrediet kunnen werpen op de hele vrijmetselarij. Het lijkt dan ook wenselijk dat de obediënties in hun statuten de opname van geheime leden expliciet verbieden.

Gevaarlijke infiltraties?

Journalist Stephen Knight (1952-1985) publiceerde in 1983 het boven al geciteerde boek *The Brotherhood, the secret world of the freemasons*. Het werd een bestseller, gaf aanleiding tot talrijke controverses in pers en televisie en werd door *United Grand Lodge*, na twee jaar verveeld stilzwijgen, veroordeeld als een zogenaamd ernstige en onpartijdige studie, gekenmerkt door grove vergissingen, geruchten, insinuaties, veronderstellingen en een samenzweringstheorie. Het boek had alvast tot gevolg dat *Grand Lodge* een decennialang stilzwijgen verbrak en zelfs haar imagovorming bij de profane wereld ging toevertrouwen aan een public relations firma.

In 1989 verscheen een vervolg op *The Brotherhood*. Na het vroegtijdige verdwijnen van Stephen Knight, gestorven aan een hersentumor, werkte journalist Martin Short het af onder de titel *Inside the brotherhood, further secrets of the freemasons*. Het boek diende tevens als basis voor een TV-serie die door ITV werd uitgezonden.

Beide auteurs hebben in hoofdzaak willen aantonen dat de vrijmetselarij, waarvan ze de eerbaarheid als organisatie niet in twijfel trekken, onvoldoende beschut is en zichzelf onvoldoende wapent tegen infiltratie van oneerlijke tot zelfs criminele personen. De twee boeken behoren tot het erg gegeerde genre van de *investigative journalism*, knap geschreven, suggestief en met veel *facts and figures*. Bij eerste lezing geven ze een overtuigende indruk, die wel aanzienlijk afneemt bij aandachtiger lectuur. We kunnen ons voorstellen, dat in nogal wat Britse kleine en middelgrote steden de sociale controle die kan uitgaan van een hiërarchisch gestructureerde en discreet zoniet geheim opererende organisatie, waarvan een aanzienlijk deel van de mannelijke beroepsbevolking deel uitmaakt, niet onderschat moet worden. Dat zich onder de leden ook enkele zwarte schapen bevinden, is waarschijnlijk, ja zelfs onvermijdelijk.

De twee Britse auteurs hebben de aanwezigheid van de vrijmetselarij in een aantal invloedrijke beroepen onderzocht: de magistratuur, de advocatuur, de financiële wereld, het medisch corps, het parlement en de lokale besturen. Ze hebben hierbij vooral talrijke vraagtekens geplaatst, maar veel harde bewijzen van mogelijke invloedentrafiek of corruptie hebben ze eigenlijk niet geproduceerd. Enkele gevallen van duidelijke corruptie waarbij vrijmetselaars betrokken waren, hebben ze wel beschreven, maar aandachtige lezing doet besluiten dat het om criminele individuen ging die hoe dan ook hun strafbare daden gesteld zouden hebben, los van hun lidmaatschap van de Orde.

Intrigerend zijn de verhalen over sommige lokale besturen, waar leden van meerderheid en oppositie evenals gemeentelijke beambten tot dezelfde loge behoren en er zich broederlijk verenigen met onder meer aannemers van bouwwerken en projectontwikkelaars. Enkele vastgoedschandalen in Engeland zijn duidelijk uit logevriendschappen ontstaan. Ze zijn evenwel uitzonderlijk en we kunnen ons de vraag stellen of ze ook niet zonder de logeconnecties tot stand zouden zijn gekomen.

Verontrustender is de vaststelling dat strafrechterlijk veroordeelden niet automatisch uit de loges geweerd worden. De broederliefde wordt in sommige gevallen erg ver gedreven. Martin Short geeft onder meer het voorbeeld van een Leonard Gibson (°1942), die in 1979 achtbare meester werd van de *Waterways Lodge* in de Londense voorstad Southgate. Van deze loge maakten ook acht politieofficieren deel uit. In de loop van zijn mandaat als Achtbare Meester van zijn loge, werd Gibson aangehouden. Samen met twee andere vrijmetselaars had hij een gewapende overval gepleegd op een zilverkonvooi ter waarde van tweehonderd miljoen Belgische frank. Hij werd tot tien jaar cel veroordeeld. Toen hij na vijf jaar vrij kwam, werd

hij met open armen in zijn loge begroet. Hij was er al die tijd als *country member* ingeschreven gebleven. De term buiten residerend lid was ironisch genoeg ook letterlijk juist, want Gibson had zijn straf uitgezeten in *Spring Hill Open Prison*, gelegen in het agrarische deel van Buckingamshire!

Een Kenneth Noye, lid van *Hammersmith Lodge*, werd tot veertien jaar cel veroordeeld wegens medeplichtigheid bij de diefstal in 1983 van goudstaven ter waarde van anderhalf miljard Belgische frank. Hij bleef als afwezig lid in zijn loge ingeschreven en zijn broeders betaalden met logegelden zijn jaarlijkse lidmaatschapsbijdrage aan de *United Grand Lodge* verder.

Het probleem is hierbij niet dat sommige broeders criminelen blijken te zijn, maar wél dat ze niet automatisch uitgestoten worden wanneer ze voor criminele handelingen veroordeeld zijn. Als er op driehonderdduizend leden zoiets als één tiende van een procent ongure figuren zou voorkomen, zou dit niet abnormaal zijn, integendeel. Niettemin zou dit toch nog altijd een driehonderd individuen betekenen. Het is verwonderlijk dat van 1960 tot 1988 slechts drie leden door *United Grand Lodge* werden uitgestoten. Sedert Knight en Short hun bevindingen bekend hebben gemaakt, zijn de Engelse vrijmetselaars alerter geworden. In maart 1988 werden de loges er door adjunct-grootmeester lord Cornwallis streng aan herinnerd, dat zij *unmasonic conduct* op de passende wijze dienden te sanctioneren en sedertdien werden een tiental leden geschrapt.

Politie in de Tempel.

Knight en Short richtten hun onderzoek vooral op de politie. Zonder over precieze cijfers te beschikken, meenden ze te kunnen stellen dat vier à vijf procent van de Engelse vrijmetselaars tot de politie behoren. Dit komt neer op een cijfer van om en rond de twintigduizend. Hierbij merkten zij op dat er nauwelijks brandweerlui of postbeambten op de ledenlijsten voorkomen, overheidsfuncties die gelijklopend geacht kunnen worden met die van politiebeambte. Vanwaar de speciale belangstelling voor de politie, vroegen zij zich af. Zou het kunnen dat de broeders, in het vooruitzicht van kleine of grotere diensten die zij verhopen, ervoor zorgen dat in hun werkplaats enkele politiemannen worden opgenomen? Kan men anders dan door het mogelijke beroep op politiesteun (al was het maar om een bekeuring te laten verdwijnen), verklaren, dat in de *Londense Manor of St.James Lodge*, die uitsluitend uit politieofficieren bestaat, op iedere bijeenkomst evenveel of méér *visiting brothers* van andere loges aanwezig zijn als leden van de loge zelf?

Het beeld dat de auteurs van de politievrijmetselaars suggereren, is er één van wederzijdse ondersteuning bij promoties, van vriendendiensten onder broeders, van boycot en vervolging ten opzichte van politiemannen die laakbare praktijken aan de kaak zouden stellen van collega's die tot de vrijmetselarij behoren, van ongeoorloofd gebruik van politiedossiers voor het doorspelen van inlichtingen, hetzij aan loges hetzij aan individuele broeders. Hierbij werden enkele gevallen van individuele of zelfs collectieve corruptie naar voren gebracht. Wat is hiervan allemaal waar? De auteurs geven wel concrete en gedetailleerde informatie maar bij lezing krijgen we niettemin de indruk, dat het méér om suggestieve verhalen gaat dan om met onweerlegbare feiten gestaafde gevallen.

Het besluit hieruit is, dat de Britse loges het normale aantal boeven, criminelen en profiteurs telt dat men in iedere groep aantreft. Misschien is het aantal zelfs geringer dan in andere groepen. Niettemin speelt de geheimhouding de vrijmetselarij onvermijdelijk parten. Wanneer

een financieel schandaal, een misdaad of een misdrijf, omkoperij of corruptie aan het daglicht komen en het blijkt dat hierbij vrijmetselaars zijn betrokken, zal men geneigd zijn hierin de verborgen hand van de loge te zoeken of minstens medeplichtigheid onder logeleden te vermoeden. Wanneer een politieman promotie krijgt en men verneemt dat hij vrijmetselaar is, zullen zijn niet-gepromoveerde collega's gemakkelijk besluiten dat hij op logesteun heeft kunnen rekenen. Zoiets is onvermijdelijk en in de mate waarin ze haar principes van geheimhouding in eer wil houden, moet de vrijmetselarij hiermee leren leven en er de ongemakken van op de koop toe nemen. Wél mag men rechtmatig verwachten dat de vrijmetselarij onverbiddelijk zou optreden tegenover al wie de wet overtreedt en dat dit in de profane wereld ook op één of andere manier bekend zou zijn.

De logeband zo hoog aanslaan, dat men wetsovertreders verder in de kring van de broederlijke solidariteit behoudt, is vragen naar moeilijkheden en kritiek. Hopelijk is dit een les die de Engelse vrijmetselarij uit de boeken van de beide journalisten getrokken heeft.

Toenemende druk.

Ondertussen is, als gevolg van deze boeken en van de controverses en discussies die ze hebben teweeggebracht, het lidmaatschap van de loges voor sommige beroepsgroepen in Groot-Brittannië meer en meer onder druk komen te staan. In april 1985 publiceerde Sir Kenneth Newman, hoofdcommissaris van de Londense politie, een tekst waarin hij de principes voor een passende professionele houding bij de politie uiteenzette. Hierin wijdde hij een hoofdstuk aan de vrijmetselarij. Ook al kon hij geen verbod opleggen om lid te zijn van een genootschap dat op geen enkele wijze verboden is, de conclusie van zijn genuanceerd betoog was, dat hij zijn politieagenten sterk afraadde vrijmetselaar te blijven of het te worden. Een aantal politiekorpsen heeft sedertdien zijn aanbevelingen overgenomen.

In de voorbije tien jaar is ook vanuit de politieke wereld de kritiek op de vrijmetselarij aanzienlijk toegenomen. Parlementsleden van *Labour* en van de *Liberal Democrats* hebben bij herhaling de *Craft* aangevallen. In tientallen door Labour bestuurde steden heeft men aan alle gemeenteraadsleden en gemeenteambtenaren de verplichting opgelegd hun logelidmaatschap bekend te maken en in een daarvoor aangelegd register te laten registreren.

Deze anti-vrijmetselaarshouding is vanuit Groot-Brittannië ook naar het continent overgewaaid. In 1985 eisten zeventien Britse Europarlementsleden van Labour, dat voortaan alle verkozen leden en alle ambtenaren in het Europese Parlement hun lidmaatschap van de vrijmetselarij of van andere geheime broederschappen bekend moesten maken en dit in een openbaar register moesten laten optekenen. Volgens deze parlementsleden waren hun gevallen bekend van favoritisme, gebaseerd op logebroederschap en zij eisten dat zonder dralen een onderzoek zou worden ingesteld naar de rol die de vrijmetselarij in de instellingen van de Europese Gemeenschap speelt. Het Europees Parlement, zo betoogden zij, moest hierin het voorbeeld geven, teneinde de Europese instellingen aan te zetten tot grotere doorzichtigheid. De Labourafgevaardigden hebben evenwel hun voorstel niet verder bepleit, naar men zegt op verzoek van hun collega's uit de continentale socialistische partijen, waarvan een niet onbelangrijk aantal lid is van - meestal irreguliere - obediënties. Toch is het niet uitgesloten, dat vroeg of laat hierop wordt teruggekomen. De Britse Labour is immers nogal fel tegen de hoofdzakelijk door conservatieven bevolkte loges gekant en bij het minste schandaal of de eerste controverse kan men een nieuwe aanval verwachten.

Ook Belgische risico's?

In België wordt vaak in kleine cenakels gebabbeld over logeconnecties of -invloeden. Oud-minister Jacques Van Offelen heeft in zijn memoires de indruk gegeven dat in de koningskwestie instructies vanuit het Grootoosten kwamen, waar de liberale ministers zich naar voegden. Een bedachtzaam man als Gaston Eyskens heeft in de gesprekken die hij kort voor zijn overlijden voor publicatie op band liet nemen, verklaard dat geen socialist in België minister kon worden als hij niet de steun had van de Loge. Hij ging natuurlijk niet zo ver te zeggen, dat ze ook daadwerkelijk allen vrijmetselaar moesten zijn, want van Edward Anseele en Paul-Henri Spaak tot Jos Van Eynde en Edmond Leburton hebben veel socialisten zich nooit door de vrijmetselarij laten bekoren. Ik denk dat het overdreven is dergelijke invloed aan het Grootoosten toe te schrijven. Het is natuurlijk niet uitgesloten dat politici-vrijmetselaars bij gelegenheid hun oor te luisteren leggen bij hun obediëntie om de temperatuur van de achterban te meten. Het lijkt van naïviteit of zelfs van enige paranoia te getuigen, als men denkt dat de politici veel aandacht schenken aan wat zij aldus opvangen en het is zeker ondenkbaar dat zij als broekjes instructies zouden opvolgen.

Het is minder zeker dat het geheime netwerk niet functioneert in de *république des camarades*. Vooral in Wallonië en in Brussel, waar in een aantal kringen de logeaanwezigheid belangrijk is, zou men meer zekerheid willen hebben dat alle broeders bekommerd zijn om het kappen van de ruwe steen en sommigen niet méér bezig zijn met de transmutatie, niet de alchemistische, maar gewoon die van het omzetten van invloeden in bankbriefjes. Het schandaal van het Interuniversitair Instituut voor Opiniepeiling (UNIOP) in 1988 laat de vraag open of hier, buiten de duidelijke ULB-VUB en de al even duidelijke politieke connecties, het gemak waarmee dit bureau aanzienlijke contracten verkreeg van bepaalde ministeriële kabinetten, niet beïnvloed werd door het feit dat de betrokkenen mekaar als broeder en zuster konden aanspreken.

Hetzelfde kan worden gezegd over de corruptiezaak die midden 1990 losbarstte in Luik. Verschillende van de betrokken politici zijn vrijmetselaar. Dit geldt alvast voor de spilfiguur in de zaak, liberaal oud-schepen van Luik Georges Goldine, vertrouwensman van de Compagnie Générale des Eaux, die lid is van de Luikse *loge La Parfaite Intelligence et l'Etoile Réunies* en die nog voor korte tijd ook werkplaatsen in Vlaanderen bezocht om er een bouwstuk af te leveren onder de intrigerende *titel Mémoires d'un citoyen très mal rangé*. La Libre Belgique had het anderzijds op 6 november 1990 over documenten aangaande de vreemde relaties tussen sommige vrijmetselaarskringen en een belangrijk Luiks persorgaan. In de loges zelf heeft men zich over sommige evoluties ongerust gemaakt.

Einde 1989 leverde de RTBF-journalist Michel Gretry in de loge *Hiram* waar hij toe behoort, een bouwstuk af waarin hij het had over de toenemende greep op de media en op een aantal sektoren van het politiek, economisch en sociaal leven in het Luikse, door André Cools en de groep die hij binnen de Parti socialiste aanvoert. De journalist benadrukte hierbij het logelidmaatschap dat de leden van deze groep kenmerkte en de risico's die dit volgens hem voor de broederschap inhield.

Deze binnenskamers uitgebrachte reserves en voorzichtige kritieken waren duidelijk niet naar ieders' zin en de achtbare meester van de loge *Hiram* werd gevat door een klacht vanwege enkele broeders uit andere Luikse werkplaatsen die aanvoerden dat de journalist in het geheim van de tempel tegen hen eerrovende uitlatingen had gehad en dreigden hem voor een maçonnieke rechtbank te brengen. De schriftelijke klacht was o.m. ondertekend door André Cools, door zijn vertrouwensman kolonel met rust Jean Dubois, door zijn luitenant Jean-

Claude Phlypo, door gemeenschapsminister Alain Vander Biest en door de federaal secretaris van de Luikse PS Maurice Demolin. Bij de ondertekenaars bevonden zich ook de twee rechtstreekse chefs van Gretry, de directeur en de hoofdredacteur van RTBF-Luik, Jean-Marie Peterken en Jacques Malpas (van liberale strekking), wat door de journalist als een nauwelijks verholen bedreiging in zijn beroepsactiviteiten werd aangevoeld.

Sommigen stellen zich de vraag of de overheersende invloed van de socialistische partij in Wallonië en meer bepaald in Luik niet wordt gerecupereerd door een partij binnen de partij, die men de groep van Flémalle noemt, naar de door André Cools bestuurde gemeente. Is het mogelijk vraagt men zich af, dat op basis van in de loges gegroeide vriendschappen en allianties een netwerk is ontstaan van mekaar door dik en dun ondersteunende logebroeders, dat zich uitstrekt over de partijinstanties, de openbare besturen, de talrijke gewestelijke en intercommunale maatschappijen en zelfs de media? Schuilt in een dergelijke broederschap geen gevaar voor de democratische en onafhankelijke werking van de verschillende instanties? Bestaat niet het risico dat een dergelijke evolutie ook negatieve gevolgen kan hebben voor de vrijmetselarij? Is het niet onvermijdelijk dat niet-vrijmetselaars die tot dezelfde politieke middens behoren zich onbehaaglijk gaan voelen en zich vragen stellen?

In maart 1991 heeft de Luikse socialistische senator en oud-voorzitter van het Waals Gewest Jean-Maurice Dehousse de stap gezet om in het openbaar, eerst voor de radio, daarna in Le Peuple de rol van de vrijmetselarij, of minstens van een aantal vrijmetselaars binnen zijn partij in vraag te stellen. Dehousse, zoon van een vrijmetselaar maar zelf niet tot de broederschap behorend, heeft met José Happart en anderen een minderheidsgroep gevormd binnen de Luikse PS. Naar het Luikse symbool van de gemeentelijke en democratische vrijheden hebben ze dit Groupe du Perron genoemd. In het radiodebat *Samedi première* stelde Dehousse zich de vraag of het normaal was dat men over de socialistische partij inlichtingen kon verkrijgen via de loge, die binnen de partij niet te bekomen waren. Hij vond het tevens abnormaal dat in de schoot van de Luikse vrijmetselarij bijeenkomsten waren gehouden waar men zich had gebogen over de recente politiek-financiële schandalen waar verschillende prominente mandatarissen, de meesten vrijmetselaar, bij betrokken zijn of zelfs in beschuldiging gesteld. Het moet wel gezegd dat Dehousse in de radio-uitzending als het ware geprovoceerd was geworden door minister Vander Biest die de Perrongroep had vergeleken met een *maçonnerie perverse.*

De reacties waren hevig. Claude Wachtelaer, secretaris-generaal van het *Centre d'action laïque* gewaagde onmiddellijk van het gevaar dat men opnieuw de oude beschuldigingen van het joods-maçonniek complot zou bovenhalen. De liberale senator Hervé Hasquin snelde zijn socialistische broeders ter hulp en verklaarde*: Ik moet naar adem snakken (je suis suffoqué) bij de verklaringen van Dehousse. Ik dacht dat dit soort aanvallen tot de jaren dertig behoorde.* Hasquin verwees naar de huidige context: de antisemitische uitspraken van Le Pen, bepaalde anti-joodse oprispingen in Oost-Europa en de recente uitspraak van de PSC-kandidate Françoise Lannoy die het had over de agressie van de maçonnieke lobby tegen de christelijke waarden.

Dergelijke reacties geven blijk van een overdreven gevoeligheid, waarbij de minste kritiek op de loges wordt opgeschroefd en de auteur ervan uitspraken of intenties worden in de schoenen geschoven die veel verder gaan dan wat hij heeft gezegd, uiteraard met de bedoeling hem des te heviger te kunnen bekritiseren. Men kan zich terecht afvragen wat de door Wachtelaer en Hasquin aangehaalde elementen met Dehousse te maken hadden. In alle objectiviteit kan men immers niet volhouden dat Dehousse de vrijmetselarij heeft aangevallen en zeker niet op de

elementen die beide broeders direct in het debat mengden. Hij heeft er alleen op gewezen dat binnen de Luikse PS een groep aan de macht is die volgens hem uit vrijmetselaars bestaat en die delicate partijzaken in logeverband bespreekt, daar waar de behandeling ervan binnen de partijinstanties door die zelfde groep verhinderd wordt.

Is deze kritiek al dan niet gewettigd? Dit is het enige wat dient te worden nagegaan. De sluizen van de grote verklaringen openzetten, zich in de mantel van de onschuldig vervolgde hullen en de opponent op abusieve wijze woorden in de mond leggen of bedoelingen toeschrijven, schept een onbehaaglijk gevoel. Wanneer Hervé Hasquin verklaart dat binnen het Belgisch Grootoosten debatten over de activiteiten en de tactieken van de PS ondenkbaar zijn, dan heeft hij ongetwijfeld gelijk. Hij vervolgt evenwel: *Wat mogelijk is, is dat socialistische vrijmetselaars onder elkaar bijeenkomsten hebben gehouden*. Men zou mogen verhopen dat hij zich over dergelijke bijeenkomsten vragen zou stellen. Als loges hoofdzakelijk zoniet uitsluitend uit socialisten bestaan, wat is dan nog het verschil tussen een logebijeenkomst en socialistische vrijmetselaars onder elkaar? Hasquin besluit terecht dat men aan de vrijmetselarij veel meer macht toeschrijft dan ze heeft, maar dit is hier niet het probleem. De op te helderen vraag is of de loges een thuishaven kunnen zijn voor groepen die, op basis van hun vrijmetselaarschap, hun greep op het profane leven organiseren. Op zichzelf is dit verboden noch strafbaar, maar het houdt risico's in. Het kan leiden tot de ontregeling van de normale democratische werking en tot het scheppen van solidariteitsbanden die zich handhaven, ook wanneer sommige van de broeders laakbare of strafrechterlijk vervolgbare daden hebben gesteld.

Raymond Jans, tot voor kort eerste schepen van Luik voor Ecolo, ging in een open brief nog verder dan Dehousse en verklaarde dat een bepaalde Luikse maçonnerie een occulte politieke macht is geworden die de ganse regio onder de controle houdt van een vrijzinnige neo-monarchie, hetgeen een belediging is voor de hoge idealen die men beweert te verdedigen. Indien de vrijmetselarij dergelijke evoluties gedoogt, vraagt ze naar moeilijkheden. Het is dan ook in de eerste en voornaamste plaats in haar belang dat het bestaan van dergelijke afwijkingen zou worden onderzocht en als de kritiek gegrond zou zijn, hieraan paal en perk zou worden gesteld.

Een apart aspect in dit geheel heeft betrekking op de aanwezigheid van magistraten in de vrijmetselarij. Als het satirisch weekblad Pan, zonder dat hierop wordt gereageerd, kan schrijven dat een onderzoek ingesteld tegen de Luikse zakenman Demarche, dank zij de Luikse vrijzinnige procureur generaal Leon Giet is *ingesluimerd* en eraan toevoegt, dat het gebruik van dit maçonnieke woord niet toevallig is, en als oud-schepen Jans ook de aanwezigheid van hoge magistraten in de Luikse maçonnieke machtsgroep aanklaagt, kan de vraag rijzen of het inderdaad mogelijk is dat magistraten bereid gevonden zouden worden instructies tegen één van hun logebroeders te boycotten.

De vraag kan ook breder gesteld worden. Is het passend dat magistraten, van wie een veel grotere reserve en onafhankelijkheid mag worden verwacht dan van andere burgers, deel uitmaken van een genootschap dat niet alleen het geheim van het lidmaatschap centraal stelt maar tevens een zeer sterke broederband smeedt door middel van ceremonies en eedformules die psychologisch toch niet zonder invloed kunnen zijn? Is zelfs de meest rechtschapen magistraat bestand tegen de zachte druk die vanuit de loges of door invloedrijke leden ten gunste van broeders in moeilijkheden zou kunnen worden uitgeoefend?

In de meeste zetels van de Belgische rechtbanken worden verhalen gefluisterd over onrechtmatige invloeden. Meestal worden hierbij politieke invloeden genoemd, maar soms wijst men ook de loges aan. Het gaat meestal om onbewijsbare roddelverhalen en in veel gevallen, zoniet in alle is er wellicht een logische verklaring voor wat door sommigen als abnormaal wordt beschouwd. In vrijmetselaarskringen worden dergelijke fluisterverhalen afgedaan als elementen van een permanente anti-maçonnieke hetze. Dit kan zo zijn, maar het lijkt duidelijk dat de geheimhouding van het lidmaatschap een bestendige voedingsbodem is voor verhalen, zelfs voor de wildste. Kunnen we er nl. gerust op zijn, dat alle broeders in de magistratuur de integriteit en de beroepsernst hebben, zichzelf onbevoegd te verklaren als zaken voorkomen waarbij een logebroeder betrokken is?

De vrouw van Caesar moet boven alle verdenking staan. Dit is alvast het besluit dat de Italiaanse magistratuur uit het onzalige P2-schandaal heeft getrokken. Toen in januari 1990 de vrijmetselaar Angelo Vella als kandidaat werd voorgedragen voor het voorzitterschap van het Hof van Cassatie, sprak de *Consilio Superiore della Magistratura* eenparig een advies uit over de noodzaak in de reglementen van de magistratuur een precieze tekst op te nemen die het lidmaatschap van een geheim genootschap aan de magistraten verbiedt.

We kunnen ons afvragen of het, in het belang zowel van de vrijmetselarij als van de magistratuur, niet wenselijk is dat ook bij ons, gebruik makend van het recht dat zij hiertoe hebben, magistraten hun logelidmaatschap bekend zouden maken. Het ideaal ware wellicht dat magistraten dergelijke lidmaatschappen zouden afwijzen, net zoals het wenselijk is dat zij geen partijkaart hebben en zich gereserveerd opstellen tegenover elke affiliatie die hun onafhankelijkheid of onkreukbaarheid in het gedrang kan brengen. Dit geldt onvermijdelijk in de eerste plaats voor het lidmaatschap van geheime genootschappen of van genootschappen met geheimen.

Het onmededeelbare geheim

De conclusie uit al het voorgaande is, dat er geen maçonnieke geheimen bestaan. Herkenningstekens en ritualen zijn algemeen bekend; lidmaatschappen komen vroeg of laat aan het daglicht; geschriften, publicaties en activiteiten vallen mettertijd in het publieke domein. Als dan al tijdelijk het geheim van het lidmaatschap kan worden bewaard, houdt dit tezelfdertijd allerhande risico's in. Ontgoochelend en ontluisterend? In zekere zin wel, evengoed voor de vrijmetselaar als voor de buitenstaander.

En toch is er nog iets anders, een vorm van waarachtig geheim, dat evenwel van een heel andere orde is en al even ontgoochelend zal zijn voor wie op zoek gaat naar concrete mysteries en geheimen. Wat is dit geheim dan wel? Niemand wellicht heeft het beter gedefinieerd als Giacomo Casanova (1725-1798), die hierover in zijn Memoires schreef: *De mannen die vrijmetselaar worden om het geheim van het genootschap te leren kennen, lopen groot risico oud te worden onder het truweel zonder ooit hun doel te bereiken. Er bestaat nochtans een geheim, maar het is zo onschendbaar dat het nooit aan iemand werd gezegd of toevertrouwd. Wie zich aan de oppervlakte der dingen houdt, denkt dat het geheim bestaat uit woorden, tekens en aanrakingen of dat het Grote Woord in de hoogste graad zal worden meegedeeld. Fout. Wie het geheim van de vrijmetselarij raadt, want men heeft er altijd het raden naar, bereikt deze kennis slechts door de loges te bezoeken, door na te denken, te oordelen, te vergelijken en af te leiden. Hij vertrouwt het zelfs niet aan zijn beste vrijmetselaarsvriend toe, want hij weet dat, als deze het niet zelf geraden heeft, het zinloos is het hem mee te delen. En daarom zwijgt hij en blijft het geheim altijd geheim.*

Leo Apostel zegt het even scherp: *Wat is het vrijmetselaarsgeheim? Het geheim is dat er geen ander geheim is dan de zoektocht naar het geheim. Vrijmetselarij is alleen mogelijk indien de leden, in het geheim van hun hart, de algemene thema}s willen invullen met hun eigen verbeelding en emoties en aldus leven inblazen in wat slechts onpersoonlijke algemeenheden zijn. Vrijmetselarij is actie, verbeelding, emotie.*

Piet Van Brabant beschrijft het geheim als volgt: *Het initiatieke geheim is door zijn aard zelf geheim. Het houdt immers verband met het onuitsprekelijke, dat uiteraard ook onmededeelbaar is. Het geheim kan dus ook niet verraden worden. Voor profanen blijft het ontoegankelijk. De kennis ervan kan enkel door initiatie verworven worden, hoewel ook dan niet het geheim zelf overgedragen wordt, maar alleen de geestelijke invloed die, geschraagd door de ritualen, het werken in en op zichzelf bevordert. Dat is de voedingsbodem die de weg naar het geheim effent. Het zal tenslotte van het individuele vermogen afhangen of het geheim benaderd en begrepen kan worden. Dat betekent dat de geïnitieerde over bepaalde gaven moet beschikken, die niet noodzakelijk van intellectuele aard zijn.*

Het maçonnieke geheim is helemaal ondefinieerbaar.., schreef de Engelse dominee Richard Tydeman. *De vreugden van het vrijmetselaarschap willen uitleggen aan een buitenstaander is zoals de vreugden van het moederschap willen uitleggen aan een oude vrijster: maçonnerie zoals moederschap moet beleefd worden om begrepen te kunnen worden.*

Laten we niettemin met profane woorden een poging tot inzicht en begrip wagen. Wij begrijpen dat de vrijmetselarij, in haar edelste vorm, haar leden de mogelijkheid biedt een geestelijk avontuur aan te gaan. De werkplaats of tempel biedt hiervoor de geschikte omgeving aan. De ritualen en ceremonies leveren het tastbare houvast dat het mogelijk maakt binnen te treden in een wereld van symbolen en van door deze symbolen gedragen ideeëen of waarden. Dit is allemaal slechts de concrete, materiële aanbreng die iedere nieuw geïnitieerde te zijner beschikking krijgt: de werktuigen die hem in staat zullen stellen om te bouwen aan zijn eigen innerlijke tempel, of zoals de ritualen het zeggen, te kappen aan de ruwe steen, tot hij er een volmaakte kubieke steen van heeft gemaakt. De nieuw ingewijde scheept in voor een onzekere en risicovolle reis in eigen hart en geest. Hij analyseert wat hij tot hiertoe in het leven gedaan heeft, wat zijn overtuigingen en realisaties zijn, wat er goed ging en waar het verkeerd liep. Hij buigt zich over de eeuwige menselijke vragen. Wie ben ik? Waar kom ik vandaan? Wat doe ik? Waar ga ik heen? Wat is de zin van het leven? Wie aan de oppervlakte van de dingen blijft en bezadigd het leven neemt zoals het komt, zonder zich existentiële vragen te stellen, zal aan de vrijmetselarij weinig boodschap hebben en zal, als hij er toch lid van wordt, aan de essentie voorbijgaan.

De vrijmetselaar die de *Koninklijke Kunst* ernstig opneemt, begint aan een avontuur waarvan de uitkomst niet te voorzien is. Hij zal even onvermijdelijk als onverwacht geconfronteerd worden met de eigen gebreken en onvolmaaktheden. Als hij tot het diepste van het eigen ik doordringt, is het mogelijk dat hij zich geschrokken afwendt van het beeld dat hij te zien krijgt. De introspectie in het eigen diepste zijn kan een *nederdaling ter helle* worden. Wie zichzelf beter leert kennen en beoordelen, zal wellicht wanhopig zeggen, met de woorden van de psalmist: *Mijn misdaden stapelen zich op mijn hoofd en drukken mij neer als een loodzware last.* Wie kan hieraan ontsnappen? Christus zelf in de Hof van Olijven heeft de menselijkste en ook de meest beangstigende belevenis doorstaan: de wanhoop, de totale eenzaamheid en verlatenheid, de doodsangst. De tocht tot aan de uiterste grens van de zelfverachting en van de wanhoop, van de dood en de wedergeboorte, ligt ten grondslag aan

iedere inwijdende en mystieke belevenis. Dit is ook aanwezig in de initiatieriten van de vrijmetselarij, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen uiteenzetten.

De reis in de persoonlijke inwendige wereld is één van de kernpunten van de meeste, zoniet van alle godsdiensten of morele systemen. De vrijmetselarij is hierop geen uitzondering. Die reis wordt niet vanuit een gratuit masochisme ondernomen, maar omdat het de enige goede wijze is om, van onderaan aanvattend, op te klimmen en zich te verheffen tot op de hoogten van het schoonmenselijke, misschien zelfs van het goddelijke.

Het is niet zeker, integendeel wellicht, dat de stichters in 1717 zulke hooggestemde idealen voor hun geesteskind hadden. Ze vergenoegden er zich mee te stellen, dat de broeders *goede en loyale mannen, mannen van eer en eerlijkheid, mannen met een goede reputatie* moesten zijn. Ze onderstreepten dat zij vredelievende burgers moesten zijn, eerbiedig tegenover de wetten en de overheid, afkerig van politieke of religieuze discussies, bereid te helpen en de liefdadigheid te beoefenen en beschikbaar voor het aanknopen van broederlijke vriendschap met alle vrijmetselaars. Dit was eerder een gedragscode dan een uitnodiging tot het geestelijk avontuur.

Als de vrijmetselarij in de volgende decennia met diepere en rijkere doelstellingen werd beladen, dan is dit ongetwijfeld het gevolg van de relatieve leegheid van het oorspronkelijke concept, dat aan de zoekende maçons geen voldoening kon schenken. Deze evolutie is het die aan het *geheim* een nieuwe inhoud heeft gegeven. Het aanvankelijke geheim lag op een ludiek en gezellig niveau. Het had niet veel om het lijf, maar het oefende een onmiskenbare aantrekkingskracht uit. Pas later en vooral onder invloed van de continentale logeactiviteiten kreeg het geheim de inhoud zoals hier beschreven.

Dit *geheim* is, voor de ernstige adepten van de vrijmetselarij, een essentieel element, dat aan hun lidmaatschap zin en inhoud geeft. Het is een geheim dat overeind zou blijven, ook wanneer al de overige geheimen, waarvan we de relativiteit hebben aangetoond, zouden worden opgeheven.

Hoofdstuk XI

De kinderen van Hiram

Het verhaal van Hiram.

De tempel is met rouwkleden behangen, witte tranen en doodshoofden erop geborduurd. Er staan twee grafurnen opgesteld, versierd met acaciatakken. Midden in de ruimte ligt een doodskleed met erop een passer, een winkelhaak en een acaciatak. Drie gele kaarsen verlichten spaarzaam de ruimte, op het altaar rust een doodshoofd. Alleen de meesters zijn aanwezig, in het noorden en het zuiden van de tempel opgesteld, elk volgens functies en anciënniteit. De achtbare meester geeft driemaal drie mokerslagen en zegt: *Ter ere van de Opperbouwmeester van het Heelal, in de naam en onder de hoede van onze Grootloge, open ik de zitting van deze achtbare loge in de meestergraad*... Dit is de aanvang van de centrale ceremonie in alle loges waar ook ter wereld: de verheffing van een gezel tot meester, zijn opname in de kring die de volheid van de vrijmetselarij betekent.

De kandidaat wordt met passende plechtigheid binnengeleid. Nadat hij beloofd heeft niets te zullen onthullen van wat hij zal horen en zien, begint de ondervraging, typisch voor ieder logeinitiatie. *Waarom ziet u ons in rouwstemming?*, vraagt hem de achtbare meester, *Ik zal het u zeggen*. En dan volgt het centrale verhaal, waarrond de essentie van de logesymboliek draait.

Hiram, een architect uit een land waar het licht geboren wordt, werkte sinds zeven jaar aan de bouw van de tempel die alle mensen zou verenigen in de cultus van de Waarheid. Hij voerde het bevel over veel medewerkers die hij naargelang van hun kennis had ingedeeld in leerlingen, gezellen en meesters. Tijdens elke middagpauze inspecteerde Hiram de werkzaamheden. Op een dag werd hij overvallen door drie gezellen die ongeduldig waren de graad en het salaris van meester te ontvangen en die hem het *Woord* van deze graad wilden afdwingen. Door de eerste gezel werd hij dreigend om het meesterwoord gevraagd. Hiram weigerde en de gezel ging hem met een winkelhaak te lijf. Daarop volgde de tweede, die met zijn passer toesloeg. En de derde gezel maakte Hiram af met mokerslagen.

Terwijl de achtbare meester dit verhaal doet, wordt de kandidaat-meester symbolisch op dezelfde wijze geslagen en voor dood op de grond en onder het doodskleed uitgestrekt. Toen de andere meesters de verdwijning van Hiram vaststelden, zo vervolgt het verhaal, werden ze door droefheid bevangen en gingen ze naar hem op zoek. In de tempel gaan nu ook de achtbare meester en zijn opzieners op zoek en stoten zij op het lichaam van *Hiram*. De tweede opziener grijpt de kandidaat-meester bij de wijsvinger, en vervolgens neemt de eerste opziener hem bij de middenvinger, maar ze slagen er niet in hem overeind te trekken. Dan zegt de achtbare meester: *Zonder mij kunt u niets, samen kunnen we alles*. Daarop grijpt hij de liggende broeder bij de rechterpols en met de hulp van de opzieners trekt hij hem op en verheft hij hem tot Meester door op hem de *vijf punten van volmaakte broederschap* toe te passen, onder het uitspreken van de volgende woorden: *Hand in hand begroet ik u als broeder; voet tegen voet zal ik u ondersteunen in al uw ondernemingen; knie tegen knie, in de houding voor het dagelijks gebed zal ik herinnerd worden aan uw behoeften; borst tegen borst zullen de geheimen die u me toevertrouwt, bewaard worden als waren ze de mijne; en de arm geslagen rond uw hals, zal ik uw persoon verdedigen in uw afwezigheid zoals in uw*

aanwezigheid. In deze houding van fysiek nauw contact geeft de achtbare meester de broederkus en fluistert hij aan de nieuwe meester het geheime woord in het oor. *Achtbare Broeders,* vervolgt dan de achtbare meester, *vergeten we onze droefheid en zeggen wij dank aan de Opperbouwmeester van het Heelal, want Hiram, zegevierend over de duisternis is weer onder ons. Laten we juichen: Vivat! vivat! semper vivat!.* Na de symboliek van deze ceremonie te hebben uitgelegd, roept de achtbare meester de kandidaat-meester voor zich en na een ultieme ondervraging legt deze geknield plechtig zijn gelofte af: *In aanwezigheid van de Opperbouwmeester van het Heelal en voor u achtbare meesters die mij hoort, verbind ik mij op mijn eer de principes van de vrijmetselarij na te leven; de waarheid, bron van alle goed, te beminnen en de leugen, bron van alle kwaad, te vluchten; met alle middelen te zoeken om mij te vormen, mijn geest te verlichten, mijn rede te versterken. Ik beloof mijn broeders te beminnen en de kinderen van de weduwe die in nood verkeren ter hulp te komen. Ik beloof tevens nooit en aan niemand de geheimen van de meestergraad die me zullen worden toevertrouwd, te onthullen.* Een nieuwe Meester is tot de volheid van de vrijmetselarij toegetreden.

De mythe en de betekenis ervan.

Het oude mythische verhaal van de dood en opstanding van Hiram, waarvan de oorsprong niet duidelijk is, werd al vanaf de eerste jaren door de Engelse *Grand Lodge* als centraal thema van de maçonnieke symboliek gekozen. Men heeft er in de loop van de eeuwen talrijke, uiteenlopende en soms tegenstrijdige betekenissen aan gehecht. Het fundamentele gegeven is de opstanding van de kandidaat uit de dood, zijn wedergeboorte tot een nieuw leven. Dit stemt overeen met wat in andere geloofstradities bestaat, meer bepaald in de christelijke.

Hiram is te vergelijken met Jezus die gekruisigd wordt, sterft en weer uit de dood opstaat. En zoals ieder christen door het doopsel één wordt met Christus, zo beeldt iedere kandidaat-meester niet alleen Hiram uit, maar verpersoonlijkt hij hem. Ook hij wordt tot een nieuw leven herboren. Als leerling en als gezel was hij nog in de voorbereidende fase, hij had nog maar gedeeltelijk de oude mens afgelegd. Met zijn verheffing tot meester, verlaat hij voorgoed het aardse, *profane* bestaan en treedt hij binnen in de onsterfelijkheid. Een tweede element is dat van het *Verloren Woord*. Het geheime woord voor de meestergraad, dat door Hiram werd gebruikt, was volgens de maçonnieke literatuur van de achttiende eeuw het woord *Jehovah*.

De meesters die naar hem op zoek waren gegaan, vrezend dat de gezellen aan Hiram toch dit woord hadden kunnen ontrukken, besloten als nieuw meesterwoord het eerste woord aan te nemen dat ze zouden uitspreken als ze hem vonden. Dit woord was *Mac Benac*, dat zij uitriepen toen zij het lichaam vonden en aanraakten en waar men de betekenis aan geeft van *de architect is dood* of ook nog van *het vlees komt los van het gebeente*. Het oorspronkelijke woord was voortaan het *Verloren Woord* en iedere meester kreeg de opdracht het te zoeken. Dit is het symbool van de zoekende mens, die de zin van alle dingen wil achterhalen, de wereldorde wil kennen, de wetten van natuur en heelal wil doorgronden. De rusteloze mens, de *cor irrequietum* van Augustinus, die in zijn kleinheid en eindigheid geconfronteerd wordt met alles wat hij niet begrijpt en waarvoor hij geen verklaring vindt. De symboliek van het Woord dat de vrijmetselaars ontwikkelden, sloot aan bij de christelijke opvoeding die zij hadden genoten en het is niet toevallig dat in de *reguliere* werkplaatsen en ook in sommige *irreguliere*, de Bijbel geopend ligt, niet op het verhaal van de bouw van de tempel van Salomo, maar op de proloog van het Evangelie volgens Johannes. *In het begin was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God.*

De verwijzing naar de tekst van Johannes geeft meteen aan dat het, ook bij de vrijmetselaars niet ging of gaat om een materieel, uitspreekbaar woord dat magische of wonderbaarlijke kracht zou hebben, maar om het *Verbum*, de *Logos,* waarbij het uitspreekbare woord alleen maar de uitdrukking is van een concept, van een gedachte, van een principe. Voor Johannes ging het om het alles overstijgende principe: God zelf. Het Woord was God en dit *Woord is vlees geworden* en was Jezus Christus, die ons de genade en de waarheid heeft gebracht. Het zou gewaagd zijn te besluiten dat de achttiende-eeuwse vrijmetselaars en a fortiori de broeders die na hen kwamen, dezelfde betekenis gaven aan het Woord als Johannes eraan gaf. Sommigen deden het ongetwijfeld, de nadrukkelijke verwijzingen naar Sint Jan en naar zijn Evangelie tonen het aan. Voor velen, en vooral nu heeft dit Woord een rationalistischer betekenis: een Opperwezen in de deïstische loges, het goede, het schoonmenselijke, het humanistische in de vrijzinnige loges. Ook in deze betekenis gaat het om een verheven gedachte en om een zoektocht in eigen hart en geest naar de kern van alle dingen, naar de zin en betekenis van het menselijke avontuur.

De kandidaat

Voor hij de meestergraad bereikt, heeft de vrijmetselaar een opleidingsperiode doorgemaakt, eerst als kandidaat, nadien als leerling en gezel. Dit gebeurt volgens procedures en met rituele ceremonies die in grote mate gelijklopend zijn, wat ook de obediëntie is. Wanneer een *profaan aan de poort van de tempel is komen aankloppen*, uit eigen initiatief of hiertoe door een vrijmetselaar uitgenodigd, begint de voorbereidende fase.

De kandidaat zal één of meerdere gesprekken voeren met een paar afgevaardigden van de werkplaats die zich als vrijmetselaar bij hem aandienen en nagaan of hij de passende kwaliteiten schijnt te hebben om in de vrijmetselarij te worden opgenomen. De onderzoekers zullen zich bij hem thuis aanmelden, teneinde hem in zijn dagelijkse leefwereld te kunnen situeren. Als hij gehuwd is, zal men ook zijn echtgenote in de bespreking betrekken. Zonder haar akkoord zal men normalerwijze de kandidaat niet tot de loge toelaten.

Nadat de onderzoekers verslag hebben uitgebracht, alle broeders ingelicht zijn over de kandidatuur en er hun stem over hebben uitgebracht, wordt de kandidaat voor een ondervraging uitgenodigd. Bij die gelegenheid zal hij niemand van de vrijmetselaars leren kennen, buiten de hem al bekende onderzoekers. Hij wordt namelijk geblinddoekt in de tempel binnengebracht en moet zich zo onderwerpen aan een regelrechte ondervraging. Daarop volgt een nieuwe stemming en als ook die gunstig voor hem uitvalt, wordt hem de dag en het uur meegedeeld waarop hij zich voor de inwijding of initiatie dient aan te melden.

De initiatie tot leerling-vrijmetselaar.

Op de dag van zijn inwijding wordt de kandidaat eerst binnengeleid in een duister hok, meestal in de kelder van het tempelgebouw: de *kamer van overdenking*. Een kaars, een doodshoofd, een zandloper, enkele cryptische spreuken tegen de muur, een paar symbolen op de tafel (zout, zwavel) vormen het decor. De kandidaat wordt aldus symbolisch opgenomen in de schoot van Moeder Aarde, waaruit hij zal opstaan. Dit is de eerste van de vier beproevingen die gebeuren op basis van de vier elementen: aarde, lucht, water en vuur. Hij wordt een hele tijd alleen gelaten met het verzoek zijn *filosofisch testament* neer te schrijven. Hiervoor heeft men hem - althans in de deïstische loges - drie vragen opgegeven: *wat zijn uw plichten ten opzichte van uzelf, ten opzichte van uw evennaaste, ten opzichte van God*?

Wanneer hij eindelijk wordt gehaald, worden hem alle *metalen* (horloge, ringen, muntstukken) ontnomen. Symbolisch ontdoet hij zich zo van zijn hoogmoed, zijn ijdelheid, zijn hebzucht en van alles wat hem aan het materiële, om niet te zeggen aan het materialistische bindt. Het betekent ook dat hij de oude mens aflegt, met zijn verzamelde kennis, zijn overtuigingen, vooroordelen en passies en dat hij zich openstelt voor een fundamentele peiling naar het leven en vooral naar zijn eigen leven. Hij trekt (althans in sommige ritualen) zijn rechter broekspijp op tot boven de knie, zijn linkerschoen moet hij uitdoen, zijn hemd wordt opengemaakt en hij krijgt een touw rond de hals. *Noch gekleed, noch naakt* wordt hij geblinddoekt en diep gebukt, alsof hij door een nauw gat moet kruipen, de tempel binnengeleid. Onmiddellijk wordt hem de punt van een zwaard tegen de borst gedrukt en zegt de achtbare meester: *Dit zwaard zal de meinedige straffen; het is het symbool van de wroeging die uw hart zou verscheuren, indien u het genootschap zou verraden waarin u wilt binnentreden. De blinddoek boven uw ogen is het symbool van de verblinding die de mens treft wanneer hij door passies wordt beheerst en gedompeld is in onwetendheid en bijgeloof.*

Daarop beginnen de drie symbolische *reizen* die bedoeld zijn als een proces van zuivering. De eerste reis is de beproeving van de lucht. Hij wordt met de hulp van een paar broeders heen en weer geleid rond het *tableau* en moet over allerhande hindernissen stappen terwijl de aanwezige broeders een hels lawaai maken. Daarop zegt de achtbare meester: *Deze reis is het symbool van de menselijke levensloop. Het lawaai staat voor de passies die het leven beheersen, de hindernissen verbeelden de moeilijkheden die de mens ondervindt en die hij pas kan overwinnen als hij hiervoor de morele sterkte verwerft en daarbij ook op de hulp van zijn medemens vertrouwt.*

De tweede reis is de beproeving van het water. Opnieuw wordt hij heen en weer geleid en plonst men zijn arm driemaal in een bak water, terwijl de broeders nog een licht lawaai laten klinken. Dan zegt de achtbare meester: *U hebt minder hindernissen ontmoet op deze tweede reis. De moeilijkheden ebben weg onder de stappen van diegene die volhardt in de deugd. Hij is evenwel nog niet bevrijd van de strijd die hij moet voeren om te zegevieren over zijn passies en die van zijn medemensen.*

De derde reis is de beproeving van het vuur. De kandidaat wordt, ditmaal te midden van een volledige stilte, weer heen en weer geleid. Een blad papier wordt vlak voor zijn gezicht verbrand of een brandende kaars of soms zelfs een elektrisch vuur voor hem gehouden. Uitleg van de achtbare meester: *De stilte drukt uit dat voor wie volhardt in de deugd, het leven kalm en vreedzaam wordt. Mogen de vlammen die u omringd hebben, in uw hart de liefde voor uw evennaaste doen ontbranden.*

Zodra de *reizen* doorstaan zijn, resten nog twee beproevingen. De eerste is die van de bezegeling van de broederschap door de vermenging van het bloed. Dit wordt symbolisch uitgebeeld door een beker rode wijn waarvan achtbare meester en kandidaat samen drinken. Vervolgens wordt een eeuwigdurend merkteken aangebracht, niet een fysisch maar een moreel: *U bent er onuitwisbaar door getekend, zegt de achtbare meester, zelfs indien u ons ooit zou verlaten.* Nu volgt het ogenblik waarop de kandidaat zijn plechtige gelofte zal afleggen. Geknield, met de hand op de Bijbel, de winkelhaak, de passer en het zwaard herhaalt hij de formule die hem wordt voorgezegd: *Ik verbind er mij toe het maçonnieke geheim te bewaren en nooit zonder toestemming iets te zeggen of te schrijven over wat ik betreffende de Orde gezien of gehoord heb*...Hierna wordt hem de blinddoek afgenomen. In

het schemerdonker ziet hij in een hoek het *lijk* verbeeld van een broeder die gestraft werd omdat hij zijn gelofte gebroken heeft en ziet hij rondom zich broeders met degens dreigend op hem gericht.

Opnieuw geblinddoekt wordt hij weer voor het altaar gebracht en vervolgt hij zijn gelofte: *Hij zal ijverig en standvastig werken voor de vrijmetselarij, zal zijn broeders beminnen, de solidariteit beoefenen, vaderland en maatschappij dienen en gehoorzaam zijn aan de constituties en reglementen van de loge*.

Het licht schijne, zegt de achtbare meester, en de blinddoek wordt nu definitief verwijderd. *Volgens uw wens hebt u het Licht ontvangen. Wij zijn voortaan uw broeders*. Met het lichtend Zwaard in de hand stapt de achtbare meester naar de geknielde kandidaat, slaat hem op de linker en rechter schouder en op het hoofd en zegt: *Ter ere van de Opperbouwmeester van het Heelal, in naam van onze Grootloge en uit hoofde van de machten die mij zijn verleend, ontvang ik u als leerling-vrijmetselaar en als actief lid van deze werkplaats*. De nieuw-ingewijde staat op en wordt voor het eerst als broeder driemaal omhelsd. Hij wordt omgord met een blank schootsvel, ontvangt een paar witte handschoenen, een boekje met de reglementen en ook nog een tweede paar witte handschoenen die hij aan zijn echtgenote kan schenken. De symbolische werktuigen worden hem uitgelegd, de tekenen en aanrakingen van de leerlingengraad voorgedaan en de geheime woorden meegedeeld: het wachtwoord *Tubalkaïn (de eerste metaalbewerker*), het heilige woord *Jackin* (naam van één van de kolommen op de westzijde van de tempel) en tenslotte het semesterwoord dat hem toegang zal verschaffen tot alle loges van de obediëntie.

Tot slot wordt hij door alle broeders toegejuicht met een drievoudig handgeklap. Voor het eerst wordt hij opgenomen in de *Broederketen*: allen gaan in een kring staan en slaan hun armen over elkaar. Hiermee is de rituele bijeenkomst afgelopen. In de *vochtige kamer* zal vervolgens op het heil van de nieuwe broeder gedronken worden.

Zo is de neofiet begonnen aan een lange initiatiereis die hem stap voor stap zal binnenleiden in de aparte wereld van de vrijmetselarij. De opname wordt trouwens slechts als een virtuele initiatie beschouwd. Pas als hij zich bewust wordt van een spirituele kracht die hem stilaan beïnvloedt, zal de nieuwe vrijmetselaar zich werkelijk ingewijd kunnen noemen.

Volledigheidshalve dient hieraan te worden toegevoegd, dat in loges van rationalistische strekking, de inwijdingsceremonie meestal korter is en soms zelfs beperkt tot een simpele verwelkoming, kracht bijgezet door een mokerslag.

Gezel, de tweede stap.

In de eerste maanden na zijn initiatie, zal de leerling-vrijmetselaar onderworpen worden aan een intensieve instructietijd. Er valt immers veel te leren: de geijkte vragen en antwoorden die tijdens de ceremonies worden gebruikt, het specifieke vrijmetselaarsvocabularium, de betekenis van de symbolen, de geheime tekens, de gewoonten en gebruiken eigen aan de werkplaats en aan de obediëntie, enz. Hij is als een jonge knaap die de catecheselessen volgt. In de rituele logebijeenkomsten moet hij het stilzwijgen onderhouden: het past de leerling niet het woord te voeren. Hij zwijgt, observeert en leert. Na enkele maanden zal hem om zijn eerste indrukken gevraagd worden en zal hij hierover een *bouwstuk* afleveren. Als dit voldoening geeft en hij zich in de werkplaats goed heeft ingeburgerd, zal hij toegelaten worden tot de tweede graad en zo zijn eerste *salarisverhoging* krijgen.

Het initiatieritueel voor de gezellengraad kent talrijke varianten. De basis ervan bestaat uit vijf initiatie*reizen*. Tijdens elke reis wordt kennis gemaakt met het gereedschap van het bouwvak: de winkelhaak, de regellat, de passer, de beitel, de hamer, het schietlood, de troffel. Telkens worden er betekenissen aan toegekend die zeer uiteenlopend zijn naar gelang van de riten.

Het voornaamste is wellicht de ceremonie die wordt ontwikkeld rond de parabel uit het Evangelie: *Een zaaier ging uit om te zaaien*...In deze inwijdingsritus worden ook de letter G en de *Vlammende Ster* geïntroduceerd. De letter G kan gewoon beschouwd worden als initiaal van een woord of begrip. *God* is natuurlijk het meest voor de hand liggende, maar ook gnose, geometrie, genie, kunnen van pas komen. G kan ook alchemistische betekenissen krijgen of men kan hem als de letter Gamma gebruiken, die als hoofdletter in het Griekse alfabet de vorm van een winkelhaak heeft. De kleine Griekse letter Y is in het astrologische vocabularium het teken van de Ram. Op het één en het ander kunnen de logeredenaars, elk naar eigen inspiratie en vermogen, allerhande theorieën opbouwen.

De *Vlammende Ster* is een vijfhoekige ster of pentagram. Dit is een heel oude symbolische figuur die al door Pythagoras en zijn volgelingen vereerd werd en die in alle volgende eeuwen voor allerhande doeleinden werd aangewend. Leonardo da Vinci heeft er zijn bekende menselijke figuur in getekend: hoofd en ledematen in de verschillende benen. Veel landen hebben de vijfhoekige ster in hun nationale vlag opgenomen. Het pentagram wordt gevormd door de vijf diagonalen van een regelmatige vijfhoek. Het werd altijd als een magisch teken beschouwd, gelet op de mathematische harmoniek (de proportie 1,6 tot 0,6) en de aanwending hiervan in de *Gulden Snede* van de bouwkunst. In de magie werd het aangewend om kwade invloeden te bestrijden.

Opnieuw kan men zich voorstellen wat hiervan allemaal gemaakt kan worden in loges die op esoterische en hermetische uitweidingen belust zijn. Toch is de gezellengraad uiteindelijk maar een overgangsgraad tussen de twee veel zwaarder doorwegende ogenblikken van de inwijding die in de leerlingengraad wordt toegekend en van de opname in de volheid van de vrijmetselarij die in de meestergraad wordt bereikt.

Het decor

Het vrijmetselaarsritueel wordt uitgevoerd in een rechthoekig lokaal, de *tempel* genoemd. De ingangsdeur is aan de westkant. Aan de oostkant neemt de achtbare meester plaats, samen met de secretaris, de redenaar en eventueel andere hoogwaardigheidsbekleders. De leden zitten in twee *kolommen* tegenaan de noord- en de zuidzijden en naar mekaar toekijkend. Ze zitten er in orde van hiërarchische waardigheid of van anciënniteit. Achteraan, aan de westkant, hebben de eerste en de tweede opziener zitting. De vloer van de tempel bestaat bij voorkeur uit een zwart-wit dambordmotief. Daarboven legt men een tapijt of *tableau*, waarop een aantal maçonnieke symbolen staan afgebeeld. Daar rond staan drie kandelaars in driehoeksvorm opgesteld. Op de oostelijke muur, achter de troon waarop de achtbare meester plaats neemt, staan de zon, de maan en een ster afgebeeld. De zoldering is bezaaid met sterren en de muren bekleed met de symbolen van de dierenriem. Tegen de westelijke muur staan twee zuilen opgesteld, waarrond een uitgebreide - en vaak tegenstrijdige - symboliek werd geborduurd.

De tempels gaan van eenvoudige, soms geïmproviseerde lokalen tot weelderige en indrukwekkende tempels, die in afmetingen en bekleding voor de rijkst voorziene kathedralen

niet onderdoen. Bij uitzondering kan een loge samenkomen in een niet daartoe bestemd lokaal, maar in de regel zal de tempel exclusief aan vrijmetselaarsactiviteiten gewijd zijn.

Bij de *irreguliere* loges wordt de tempel plechtig in gebruik genomen, onder leiding van de Grootmeester of zijn afgevaardigde. Bij de *regulieren* mag men van een echte *consecratie* spreken. De tempel wordt toegewijd aan de Opperbouwmeester van het Heelal, men leest voor uit de H. Schrift op het thema van de Tempel van Salomo en van de hoeksteen, men bidt, men *zuivert* de ruimte door ze te bewieroken en men plengt een offer bestaande uit olie, wijn en graan. In dit indrukwekkend decor vormen de uitgedoste vrijmetselaars zelf een deel ervan. De meest gebruikte feestkleding is de smoking. Het essentieel *liturgisch* gewaad is het rechthoekige schootsvel, dat een verschillende kleur en symbolische opdrukken heeft naargelang van de graden en de riten. Alle broeders dragen witte handschoenen. De logedignitarissen dragen daarbij nog een snoer rond de hals waaraan de eretekens bengelen van hun waardigheid. Hoe hoger de graden, hoe talrijker en ingewikkelder de uitwendige tekenen waarmee de broeders versierd zijn.

Wie de hier beknopt beschreven ritualen en de talrijke andere maçonnieke ceremonies beschouwt, evenals de omgeving waarin ze worden uitgevoerd, heeft heel wat aarzelingen om hierover een oordeel te geven. Ook bij de vrijmetselaars zelf vindt men veel uiteenlopende zienswijzen. Hoe rationalistischer de persoon of de loge, hoe minder belang men aan het decorum zal hechten, soms zelfs zal men dit allemaal kinderachtig of potsierlijk vinden. Veel anderen gaan in deze ceremonies volledig op en beleven er grote voldoening aan.

The masons simply enjoy the rituals schrijft John Hamill, de grootarchivaris van *United Grand Lodge*. *Van die riten, primitief in hun oorsprong, achteraf verfijnd en opgepoetst, geniet ik intens*, zegt de intellectueel Leo Apostel. En Piet Van Brabant schreef over zichzelf: *Hij geraakte in de ban van zijn loge, vooral van de rituele zittingen, met al die geijkte zinnen, woorden en uitdrukkingen die hem als muziek in de oren klonken. Hij kon ze al gauw niet meer missen*.

Het is alvast duidelijk dat de maçonnieke ritualen en ceremonies, in de geijkte vorm en het plechtige decor waarin ze worden gehouden, tot doel hebben indruk te maken op de deelnemers en uitdrukking te geven aan een hele reeks ideeën die op symbolische wijze tot uiting worden gebracht. De invloed die ervan uitgaat, is vanzelfsprekend een kwestie voor ieder individu dat eraan deelneemt. In onze eeuw en met onze mentaliteit kan het geheel van buiten gezien theatraal, bombastisch en zelfs kinderachtig lijken. Het komt evenwel de buitenstaander niet toe om hierover te oordelen. Als zovelen zich in dit milieu en met deze vorm van liturgische plechtigheden goed vinden, dan is dit op zichzelf een voldoende legitimatie ervan.

Wie kan vrijmetselaar worden?

Alles wat hier over de bijzondere wereld van de vrijmetselarij is meegedeeld, zal er de lezer al van overtuigd hebben, dat deze eigenaardige verenigingsvorm niet voor de grote massa is bestemd, maar altijd voorbehouden zal blijven voor een kleine groep, een elite. Wie zijn de potentiële kandidaten en uit welke groepen zal de Loge rekruteren? De officiële voorwaarden zijn in de verschillende obediënties tamelijk gelijklopend. De kandidaat moet meerderjarig zijn, binnen het gebied wonen dat door de werkplaats bestreken wordt en de nodige documenten overleggen: burgerlijke stand, goed gedrag, enz. Vooral moet hij een vrij en

achtenswaardig man zijn en voldoende vorming hebben om de maçonnieke activiteiten te kunnen volgen en begrijpen.

Jean-Pierre Bayard schrijft in *La spiritualité de la franc-maçonnerie* dat om vrijmetselaar te kunnen worden men open moet staan voor grote edelmoedige gedachten, men aangetrokken moet zijn door het mysterieuze en het geheime en men ook bereid moet zijn aan de eigen vervolmaking te werken.

De deïstische *United Grand Lodge* geeft vier voorwaarden die door de kandidaat vervuld moeten worden: hij moet de eerlijke wens hebben intellectuele en morele verbetering voor zichzelf en zijn evennaaste na te streven en moet bereid zijn tijd, inspanningen en middelen in te zetten om de broederliefde, het hulpbetoon en het vertrouwen te promoveren; hij mag geen commerciële, sociale of geldelijke voordelen najagen; hij moet zich de onvermijdelijke onkosten kunnen veroorloven, zonder nadeel aan zichzelf of aan de zijnen te berokkenen; hij moet bereid zijn in het aanschijn van God plechtige beloften af te leggen.

Leo Apostel geeft vijf voorwaarden die hij aanwezig wil zien bij de kandidaat-vrijmetselaar: hij moet een probleem zijn voor zichzelf, moet het verlangen hebben zichzelf beter te leren kennen, zichzelf emotioneel of intellectueel te verbluffen en moet ook bereid zijn hiervoor te lijden; hij moet hongeren naar menselijke contacten die hij in de gewone omgeving onvoldoende aantreft en moet bekwaam zijn te luisteren en te spreken; hij moet bij machte zijn over zichzelf te spreken en zich te openen voor anderen, zelfs als dit hem kwetsbaar maakt; hij moet een sterk engagement hebben voor minstens één niet-persoonlijk doel, dat bvb. in het domein van de kunst, de politiek, het geestesleven of zelfs de sport kan liggen; hij moet de wil en de capaciteit hebben om te groeien en te evolueren en terzelfder tijd moet hij sterk genoeg zijn om aan anderen eisen te stellen of om onpopulaire zienswijzen te verdedigen.

Piet Van Brabant geeft gedeeltelijk gelijklopende maar anders geaccentueerde voorwaarden. Voor hem moet de kandidaat-vrijmetselaar een vrij man zijn, waaronder hij verstaat dat hij zich los moet kunnen maken van vooroordelen en zich moet openstellen voor een spirituele beïnvloeding; een rechtschapen man zijn, wat niet betekent dat hij in zijn leven al niet gefaald zou mogen hebben; een Godgelovig man zijn, die de ontmoeting kan realiseren met broeders van uiteenlopende godsdienstige strekkingen; een verdraagzaam man zijn, ook en vooral tegenover andersdenkenden: de mensen met extreme en radicale opvattingen zijn in de vrijmetselarij niet op hun plaats, integendeel men moet de tradities van de maçonnerie in hoog aanzien houden en niet op contestatie, vernieuwingen en hervormingen gesteld zijn; receptief zijn voor ritualen en symbolen en ontvankelijk zijn voor de specifieke logesfeer, waar de gevoelsgeladenheid belangrijk is en waar méér hart en intuïtie dan wel rede bij te pas komen; rijpheid bezitten en bewijzen leveren van geestelijke volwassenheid.

Deze voorwaarden zullen natuurlijk maar gedeeltelijk worden aanvaard door de voorstanders van een *progressieve vrijmetselarij*, zoals men die vooral in het Grootoosten en in de Droit Humain vindt en die de nadruk zullen leggen op de capaciteit om samen met anderen activiteiten te ontplooien die volgens een welomschreven maatschappijproject de *profane* wereld beïnvloeden en ze in een *progressieve* richting stuwen.

Een verdeelde familie.

De kinderen van Hiram vormen, op basis van hun gemeenschappelijke oorsprong en van de grosso modo gelijklopende tradities die zij onderhouden en doelstellingen die zij nastreven, één grote familie. Toch is het een uiterst verdeelde familie, waarvan de verschillende takken zo uit mekaar zijn gegroeid, dat het moeilijk denkbaar lijkt ze ooit nog nader tot elkaar te brengen. Tussen de deïstische en de vrijzinnige loges is de kloof onoverbrugbaar. Wat ze over mekaar zeggen en schrijven, maakt van hen meer vijanden dan broeders.

Eén van de geijkte dialogen uit de *catechismus* luidt als volgt: *Bent u vrijmetselaar? - Mijn broeders erkennen mij als zodanig.* Juist deze erkenning levert aanzienlijke moeilijkheden op. De antagonistische obediënties bestoken elkaar wederzijds met banvloeken en veroordelingen, die soms harder klinken dan wat de kerken ooit tegen de vrijmetselarij fulmineerden. Ook binnen de verschillende obediënties is de broederlijkheid vaak zoek. De hele geschiedenis van de vrijmetselarij is in alle landen doorweven met ruzies, schisma's, splitsingen. Het is op vandaag niet anders en het toenemende aantal obediënties is het gevolg van steeds nieuwe en onoverkomelijke meningsverschillen.

Hoe scherp de persoonlijke tegenstellingen wel kunnen zijn, werd onlangs nog aan het licht gebracht in de postume memoires van Charles Riandey (1892-1976), die gedurende veertig jaar één van de voornaamste leiders was van de *Grande Loge de France*, waarvan hij in de jaren twintig en dertig de almachtige grootsecretaris was om daarna de Soevereine Grootcommandeur van de *Suprême Conseil du rite écossais ancien et accepté* te worden.

Wat vooral opvalt in deze memoires, die Riandey schreef toen hij vooraan in de zeventig was, op een leeftijd dat men meestal wat milder over mens en wereld gaat denken, is de heftigheid om niet te zeggen de haat waarmee hij de meeste vrijmetselaars beschrijft met wie hij samen veel jaren de *Grande Loge de France* en de *Suprême Conseil* leidde. Grootmeester Maurice Monnier (1877-1931), van wie hij grootsecretaris was, beschreef hij als een grote luiaard die 's avonds liever in zijn eentje talrijke bierpotten ging ledigen dan zijn plichten tegenover de loges te vervullen. Een andere grootmeester, advocaat en *armoezaaier* Jacques Marechal (1890-1961), later Soeverein Grootcommandeur van de *Suprême Conseil*, was volgens hem een kleingeestige man die ongezond plezier vond in manoeuvres en intriges en zich hoofdzakelijk om detailkwesties bekommerde. Van zijn opvolger als grootsecretaris in de *Grande Loge de France*, een zekere Pavaillon, *die ongehuwd samenleefde met de meesteres van een adoptieloge*, wist hij te zeggen dat hij de werking aanzienlijk geschaad had. Grootmeester Lucien Le Foyer (1872-1940) was volgens Riandey bezeten door grootheidswaanzin, Soeverein Grootcommandeur René Raymond (1882-1958) had een grondige hekel aan zijn tweede-in-bevel Jacques Marechal en Michel Dumesnil de Gramont (1893-1953), die driemaal tot grootmeester van de *Grande Loge de France* werd verkozen, beschreef hij als een alcoholist.

Over de meeste prominenten van de *Grande Loge de France* en van de *Suprême Conseil* had Riandey iets onvriendelijks te zeggen. Grootmeester Louis Doignon (1883-1975) was nooit verlegen om een ijdele belofte; Soeverein Grootcommandeur Stanislas Bonnet (1898-1967) was een vervallen drinkebroer; de voorzitter van de Parijse maçons van de 30e graad, advocaat Gallié was in kindsheid vervallen en had geen enkele notie van vrijmetselarij; generaal in ruste Merigeault was niets méér dan een *adjudant pète-sec*.

De hoogste dignitarissen van de concurrerende loges vonden al evenmin genade in Riandeys ogen. P. Cheret, grootmeester van de *Grande Loge Nationale*, was volgens hem een alledaags mannetje, zonder enige maçonnieke kennis. François Viaud (1899-1985), grootmeester van de

Grand Orient, was een valse broeder, die overal onvriendelijke en beledigende verklaringen over de *Grande Loge* uitstrooide.

De giftigste pijlen schoot Riandey af op grootmeester Richard Dupuy (1914-1985) en op grootsecretaris en later grootcommandeur Henri Bittard. Van Dupuy, die in totaal bijna twintig jaar over de *Grande Loge* presideerde, schreef Riandey dat hij zijn persoonlijke ambities voorrang gaf, geen moed had, over een vruchtbare geest beschikte om allerhande combines te bedenken, zonder scrupules de reglementen overtrad, wetens en willens bedrog pleegde en een meester was van het bedrieglijke woord. Het kwaad dat Dupuy de Franse vrijmetselarij had aangedaan, was onmetelijk, vond hij. En over Bittard oordeelde hij dat hij een machiavellist zonder woord was, een meester in het dubbelspel, een specialist van het liegen en bedriegen en iemand die te vlug en te onverklaarbaar rijk was geworden. Daarbij vermoedde hij sterk dat hij een *mol* was, die in de schoot van de *Grande Loge* was geparachuteerd om er de belangen van anderen (van de *Grand Orient*?) te behartigen. Zo oordeelde Riandey over de hoofdpersonages van *de Grande Loge de France* en van de *Suprême Conseil*, die decennia lang zijn collega}s waren.

Broedertwisten

Riandey beschreef in zijn memoires in detail twee broedertwisten, zoals zo vaak veroorzaakt door meningsverschillen over de begrippen *regulier* en *irregulier*.

Tijdens en kort na de oorlog onderzocht hij de mogelijkheid om het *Grand Collège des Rites* (de hoge gradenstructuur van de *Grand Orient)* en de *Suprême Conseil du rite Ecossais* (de hoge gradenstructuur die werkte met de *Grande Loge*) te verenigen. De pogingen liepen spaak omdat volgens hem de *Grand Orient* hierin een mogelijkheid tot machtsgreep op de *deïstische* vrijmetselarij zag.

In de jaren vijftig onderhandelde de *Grande Loge* met de *Grande Loge Nationale* met de bedoeling er mee samen te smelten en aldus *regulier* te worden, maar dit werd door een meerderheid van de eigen leden, die van het deïsme niets moesten weten, afgestemd. Daarop begon de *Grande Loge* uit te kijken in de richting van de *Grand Orient*, waarmee na eindeloze discussies in 1964 een *vriendschapsverdrag* werd gesloten, wat meteen alle deuren sloot voor verdere internationale contacten met de *reguliere* maçonnerie. Dit konden Riandey, die toen Soeverein Grootcommandeur was van de *Conseil Suprême* en zijn medestanders niet aanvaarden, en zij beslisten alle banden met de *Grande Loge* te verbreken. Na een aantal hoogst ingewikkelde episodes, werd de vernieuwde *Suprême Conseil* als enige *reguliere* macht erkend door de internationale hoge gradenmaçonnerie en sloot Riandey zich, hierin gevolgd door een duizendtal broeders, bij de *Grande Loge Nationale* aan.

In de talrijke peripetieën die deze ingewikkelde controverses kenden, waren de meest gebruikte wapens de leugen, de intrige, de vervalsing of het achterhouden van documenten, de geheime afspraken en het complot: een echte politieroman. *De gezonde beoefening van de vrijmetselarij vereist voldoende wijsheid}}*, zo schreef Riandey, *maar als de maçonnerie alleen diegenen zou opnemen die deze wijsheid bezitten, zouden haar rangen maar erg dun bezet zijn*. Zichzelf beschouwde hij natuurlijk als iemand die de wijsheid in pacht had.

De postume memoires van Riandey zijn geen stichtende lectuur en werpen een ruw en meedogenloos licht op het inwendige reilen en zeilen van een grote obediëntie. Wat deed er de latere Soeverein Grootcommandeur Raoul Mattei (°1921) toe besluiten na zoveel jaren

deze met vitriool geschreven memoires aan de openbaarheid prijs te geven? Hij antwoordde hiermee wellicht met vertraging op een *Histoire et cause d'un échec* die de Grand-Orient vrijmetselaar en voorname maçonnieke auteur Johannes Corneloup (1888-1978) had gepubliceerd onmiddellijk na de dood van Riandey en waarin hij de pas verdwenen *broeder* ervan had beschuldigd, tijdens de oorlog een aan het regime van Petain onderdanige vrijmetselarij te hebben willen oprichten.

De hevigst getroffenen door het hekelschrift van Riandey waren evenwel niet de dignitarissen van het Grootoosten, maar die van de eigen Grootloge met wie hij een halve eeuw had samengewerkt, maar die met hem de overstap niet hadden gemaakt (sommigen waren trouwens al overleden) naar de *Grande Loge Nationale Française*. De beslissing van de hoge logedignitaris Mattei om vijftien jaar na de dood van Riandey, die zijn ongenadig en waarschijnlijk overdreven en onrechtvaardig pamflet te publiceren, toont aan dat het antagonisme ook nu nog hevig blijft

Hiermee is alvast een uitzonderlijke inkijk gegeven in de alles behalve broederlijke gevechten die zich achter de tempelpoorten kunnen afspelen. Riandey was hierin niet de enige. In 1976 verschenen de memoires van de ex-trotzkist en socialist Fred Zeller (°1912), die van 1971 tot 1973 Grootmeester was van de *Grand Orient de France*. Zeller was nogal kritisch over *het scepticisme, het laisser-aller, de verslapping, het absenteïsme* die de werking van vele werkplaatsen kenmerkten, evenals over de *holle retoriek, het inhoudloos en zielloos formalisme van de ritualen* die geen aantrekkingskracht meer konden uitoefenen op de jongere generaties.

Stelde hij vast dat hij tijdens zijn grootmeesterschap het hoofd had moeten bieden aan deloyale opposities, vooral zijn voorganger en zijn opvolger moesten het ontgelden. Jacques Mitterand (°1906) beschuldigde hij zonder meer een cryptocommunist te zijn en jarenlang de agent en de informant van de Franse communistische partij te zijn geweest in de schoot van de *Grand Orient*. Jean-Pierre Prouteau (°1930), die hem in september 1973 was opgevolgd, beschuldigde hij ervan de linkse opstelling van de *Grand Orient* te hebben afgezwakt en in 1974 bij de presidentsverkiezingen partij te hebben gekozen - en in feite ook de *Grand Orient* goedschiks of kwaadschiks te hebben geëngageerd - voor Valéry Giscard d'Estaing. Zeller had waarschijnlijk juist gezien, want in 1978 werd Prouteau tot staatssecretaris benoemd in het eerste kabinet Raymond Barre.

Uit deze voorbeelden kan men afleiden dat de naoorlogse schisma's en splitsingen in België, soortgelijke episodes moeten hebben veroorzaakt, ook al bleven de Belgische maçons hierover discreter.

De broederschap in de werkplaats

De maçonnerie heeft natuurlijk niet het monopolie van de broedertwisten. Overal waar mensen samenkomen, in de kerken, in de politiek, in verenigingen en organisaties zal men gelijksoortige toestanden aantreffen. Sterke verhalen zoals die van Riandey en Zeller kunnen in veel andere zoniet in de meeste kringen voorkomen.

De objectiviteit gebiedt de ruzies en meningsverschillen als een permanent gegeven in de geschiedenis van de vrijmetselarij aan te duiden, maar vereist ook dat we niet zouden voorbijgaan aan de mooie aspecten die we er eveneens aantreffen. Vooral in de schoot van de plaatselijke loges kunnen de broederschap en de trouwe vriendschap opbloeien. Waar de

contacten van mens tot mens gelegd worden, los van kliekjesgeest of grote principes, kan de echte samenhorigheid ontstaan. Daar kunnen de kinderen van Hiram zich werkelijk als broeders, als zusters of als broeders en zusters terugvinden. In gesprekken valt het op dat vrijmetselaars zich soms weinig aantrekken van wat er buiten de eigen werkplaats omgaat. Wat op het echelon van de obediëntie gebeurt, beroert hen nauwelijks en dat laten ze over aan de activisten. Zij voelen zich goed in hun loge, gaan zelden op bezoek bij andere werkplaatsen, en weten weinig af van wat er in de obediëntie, laat staan in de rest van de vrijmetselarij omgaat. Ze appreciëren de rituele bijeenkomsten, ze genieten van de kameraadschappelijke sfeer, ze voelen zich goed in de geborgenheid van een besloten gezelschap.

Het is ook in de werkplaatsen niet altijd rozengeur en maneschijn. Als de uitnodiging vermeldt dat op een volgende bijeenkomst de *familiezaken* van de loge besproken zullen worden, dan zal het allicht ook al eens om *familieruzies* gaan. Maar als ergens het maçonnieke ideaal van broederlijkheid kan worden aangetroffen, dan is het in de kleine gemeenschap van een werkplaats. Het samenzijn en het samen organiseren schept banden. Op dit niveau kan men het woord *broeder* in al zijn ernst en inhoud uitspreken.

De universele broederschap is wel heel mooi maar blijft toch erg theoretisch, als men er niet in zou slagen de hechte broederband te smeden onder gelijkgezinde vrijmetselaars die met een kleine groep de Broederketen vormen. De broederschap bereiken binnen de loges is niet enkel één van de betrachtingen van de vrijmetselarij, ze is ook de noodzakelijke voorwaarde voor alle andere doelstellingen. De vrijmetselaar zal zichzelf niet vervolmaken als in de loge een vijandige of onsympathieke sfeer heerst. De vele grote en kleine dingen die gedaan moeten worden om de werkplaats als een coherente en levendige entiteit te organiseren, kunnen slechts tot stand komen als de broeders eendrachtig zijn. De doelstellingen die de loge zich stelt, hetzij voor de eigen logewerking, hetzij voor de wereld daarbuiten, kunnen niet bereikt worden als er geen vertrouwensvolle samenwerking is. Dit alles weten *de kinderen van Hiram*. Ze weten ook dat het ideaal veraf ligt. De besten onder hen streven naar dat ideaal. Zolang zij dit blijven doen, zal de vrijmetselarij nuttige arbeid verrichten.

De doelstellingen

Al die obediënties, al die loges, al die ritualen en activiteiten, waar dient het eigenlijk voor? De vrijmetselaars moeten toch een project hebben, precieze doelstellingen nastreven en van zichzelf een sluitende en begrijpelijke definitie geven? De Engelse vrijmetselarij geeft van zichzelf de volgende definitie: *Freemasonry is a peculiar system of morality, veiled in allegory and illustrated by symbols - Vrijmetselarij is een bijzonder moraalsysteem, versluierd door allegorieën en geïllustreerd met symbolen*. Zo'n cryptische definitie helpt ons eerlijk gezegd niet veel verder. In 1985 heeft *United Grand Lodge* de volgende definitie gepubliceerd: *Vrijmetselarij is een genootschap van mannen die van de middeleeuwse operatieve metselarij de erkenningswijzen, de ceremonies en de gewoonten hebben overgenomen. De leden kleven de oude principes aan van broederliefde, ondersteuning, trouw en waarachtigheid*.

John Hamill ging hierop verder in als volgt: *Broederliefde betekent de promotie van de verdraagzaamheid en de eerbied voor de overtuigingen en de idealen van anderen, en het bouwen aan een wereld waarin die verdraagzaamheid en eerbied, samen met vriendelijkheid en begrip kunnen opbloeien. Ondersteuning moet niet begrepen worden in de beperkte zin van aalmoezen geven maar in de bredere zin van het schenken van geld, tijd en inspanningen om*

de gemeenschap bij te staan. Trouw en waarachtigheid betekent het streven naar hoge morele standaarden en het onder alle opzichten leiden van een zo eerlijk mogelijk leven. In simpele woorden komt het erop neer dat aan de vrijmetselaar zijn plichten worden geleerd ten opzichte van God, van zijn medemens en van de wetten van zijn land.

De Reguliere Grootloge van België geeft in zijn Constituties de volgende definitie: *De vrijmetselarij is een inwijdingsgenootschap dat door zijn symbolisch onderricht de mens geestelijk en moreel verheft en aldus bijdraagt tot de vervolmaking van de mensheid door de toepassing van een ideaal van vrede, liefde en broederlijkheid.* De Opperraad van de Belgische *reguliere* Schotse hoge graden sluit hierbij aan: *De vrijmetselarij heeft tot doel, door middel van een inwijdende en symbolische methode die haar eigen is, haar leden beter, begrijpender, liefdevoller, sterker te maken en hun de wil te inspireren om individueel en gezamenlijk te werken aan het geluk van de mensheid.*

In de definitie gegeven door het Grootoosten van België ligt een duidelijk verschillende klemtoon: *De vrijmetselarij, een kosmopolitische en vooruitstrevende instelling, beoogt het zoeken naar de waarheid en de vervolmaking van de mensheid. Ze steunt op vrijheid en verdraagzaamheid; ze stelt geen enkel dogma en roept er geen in. Ze is een vereniging van rechtschapen mannen die, verbonden door gevoelens van vrijheid, gelijkheid en broederschap, individueel en gezamenlijk ijveren voor maatschappelijke vooruitgang.*

De definitie van de Grootloge van België is in dezelfde zin: *De vrijmetselarij is een universeel verbond dat tot doel heeft: de broederlijkheid onder alle mensen, het zoeken naar de waarheid en de vervolmaking van de mens.*

Ook de *Droit Humain* spreekt gelijklopend, met accenten voortspruitend uit haar gemengd karakter: *Zij stelt de rechten van de mens voorop, opdat man en vrouw over de aarde gelijke sociale rechten zouden genieten in de schoot van een mensheid die georganiseerd is in vrije en broederlijke maatschappijen. De leden betrachten in de eerste plaats op deze aarde en voor alle mensen een maximum aan morele en intellectuele ontwikkeling.*

Deze definities tonen al onmiddellijk aan dat, met ongeveer dezelfde woorden, verschillende concepten tot uiting komen. De *reguliere* vrijmetselarij is een hoofdzakelijk introvert genootschap, waarin de inwijding en de symbolen essentieel zijn en de activiteit vooral gericht is op de individuele vervolmaking. Piet Van Brabant schrijft: *De vrijmetselarij hoeft geen weerspiegeling te zijn van onze evoluerende tijd: ze heeft niets uit te staan met het tijdsgebeuren, met de tijdsgebonden maatschappelijke problemen. Vandaar trouwens dat de reguliere vrijmetselarij zich niet met politiek heeft bezig te houden en dat twistgesprekken over politiek en godsdienst niet thuishoren in een loge.*

De *irregulieren* hebben een extroverte opstelling, beschouwen de symbolen en de inwijdende elementen als vrij bijkomstig en leggen de nadruk op het beïnvloeden van de maatschappij. Voor hen is de loge een *société de pensée,* die weliswaar een symbolische inhoud heeft bewaard, maar in de eerste plaats nadenkt en discussieert over alles wat de *profane* wereld aanbelangt. Er wordt minder in het eigen hart gekeken dan wel naar buiten. Dit belet niet - de behandelde thema's van de *bouwstukken* die wij in een vorig hoofdstuk meedeelden, tonen het aan - dat heel wat aandacht besteed wordt aan de eigen maçonnieke elementen. De toepassing ervan op de concrete omstandigheden van het leven en van de maatschappij zijn nochtans meestal niet ver weg.

De zonen en dochters van Hiram zijn elk een eigen weg opgegaan. Vanuit een gemeenschappelijke vertrekbasis hebben ze zeer uiteenlopende vormen van vrijmetselarij ontwikkeld. Iedere groep houdt sterk vast aan *zijn* vrijmetselarij. Is het overdreven te zeggen dat ze in hun overtuiging de *echten* te zijn, een nogal dogmatische en verstarde stelling aanhouden, die weinig ruimte laat voor evolutie? Zijn zij er zich van bewust dat zij op deze wijze niet helemaal ontsnappen aan het etiket waarmee sommigen hun bedenken, een *sekte* te zijn? Hoe kunnen ze uit de vicieuze cirkel losbreken waarin ze gaandeweg opgesloten geraakten? Aan het einde van ons hoofdstuk XII hopen wij hiertoe een bescheiden bijdrage te leveren.

Hoofdstuk XII

De vrijmetselaars en de kerken

Een pauselijke veroordeling.

Clemens XII (1652-1740) was in 1738 een oude en zieke man. Toen hij in 1730 tot paus werd verkozen, was hij al 78 jaar. Hij had, als kardinaal Corsini, het luxueuze leven geleid van een verlichte kerkvorst, beschermheer van wetenschappen en kunsten. Ook als paus bleef hij een actief mecenas; hij stichtte een museum van de Romeinse Oudheid en breidde de Vaticaanse bibliotheek aanzienlijk uit. Zijn voornaamste belangstelling ging uit naar de eenheid onder alle gelovigen. Zo ondernam hij pogingen om de protestanten in Saksen tot de katholieke kerk terug te brengen en om de eenheid met de Byzantijnse kerk te herstellen. Terzelfder tijd spande hij zich in om de orthodoxie van het geloof te verdedigen tegen het toenemende deïsme en ongeloof. Ook de strijd tegen de Turken was één van zijn grote bekommernissen.

Binnen de Kerk spande hij zich in om de zeden en de discipline bij de geestelijkheid te hervormen en vooral om de orthodoxe leer te bewaren. In de controverse met de jezuïeten, die in China de ritualen hadden aangepast aan de plaatselijke zeden en gewoonten, beval hij de strikte toepassing van de Romeinse ritus. In de strijd tegen de Jansenisten volgde hij de strenge lijn van zijn voorgangers. De bul *In eminenti apostolatus specula* die op 4 mei 1738 werd gepubliceerd en waarbij de vrijmetselarij werd veroordeeld, lag derhalve in zijn strikt orthodoxe gedragslijn.

Waarom zo}n publieke en plechtige veroordeling van een genootschap dat nog in de kinderschoenen stond en waar de verpletterende meerderheid van de katholieken nooit van gehoord had? Anderson had er in zijn Constituties in een voetnoot op gewezen dat de geestelijkheid in de vijftiende eeuw al bezwaren had gemaakt tegen de pretenties van de vrijmetselaars om geheimen te bewaren die ze zelfs niet in de biecht bekend wilden maken. Op zichzelf was dit een wat ongeloofwaardige geschiedenis. Immers, welk belang hadden de biechtvaders, zich bepaalde formules of technieken te laten uitleggen die tot het beroepsgeheim (zeer relatief geheim trouwens) van de bouwvakkers behoorden? Tenzij die natuurlijk andere geheimen bewaarden, die met het geloof en de zeden te maken hadden, maar dit lijkt onwaarschijnlijk. Bouwvakkers waren met hun beroep bezig en werden niet bijzonder gekweld door metafysische onrust.

De bewering van Anderson steunde niet op historische documenten en moet beschouwd worden als één van de verhaaltjes die hij aanwendde om de belangstelling voor de vrijmetselarij aan te wakkeren en om tevens de vermeende filiatie tussen operatieve en speculatieve metselarij te onderstrepen. Anderson had hiermee alvast een aanwijzing gegeven van een eerste bezwaar dat de kerkelijke en trouwens ook de burgerlijke overheid tegen de vrijmetselarij kon hebben, en dat was de geheimhouding.

Ontdaan van de literaire opsmuk en van het kerkelijk jargon, kwamen de bezwaren van de paus hierop neer: het lidmaatschap stond open voor de aanhangers van welke godsdienst of sekte ook; op risico van zware straffen moesten de leden een eed afleggen op de H. Schrift, dat ze een absolute geheimhouding zouden bewaren over alles wat in hun bijeenkomsten

gebeurde; andere rechtvaardige en redelijke redenen aan ons bekend werden eveneens, zonder verdere uitleg, vermeld.

Die derde reden heeft dertig jaar geleden heel wat inkt doen vloeien. Een groep Franse katholieken, rond Alec Mellor (1907-1988), Yves Marsaudon (1899-1985) en ook pater Michel Riquet s.j. (°1898), wensten in conciliaire geest verzoening tussen Kerk en vrijmetselarij. Op deze niet nader gespecificeerde andere redenen bouwden zij de theorie dat het eigenlijk om politieke redenen was, eigen aan de Vaticaanse Staat, dat de paus de bul had uitgevaardigd. Een lokale en episodische toestand zou er Clemens XII toe aangezet hebben, méér uit hoofde van zijn wereldlijke dan van zijn geestelijke macht, het verbod van toetreding op te leggen.

Clemens XII was de trouwe steun van de Engelse troonpretendent van de Stuartdynastie, die in Rome in ballingschap leefde en die de oprichting van loges in de Pauselijke Staten vervelend vond. Het waren immers uitsluitend Engelstaligen die er zich in lieten opnemen, ballingen die de Stuarts trouw waren gebleven, maar ook aanhangers van de Hannoverdynastie die, al of niet tegen betaling, alles naar Londen overbriefden wat ze in de omgeving van kroonpretendent James III konden vernemen. Het is niet uit te sluiten dat hij het was die de paus en die zijn neef en eerste minister kardinaal Corsini attent maakte op het bestaan van de sekte. Waren deze politieke implicaties de andere rechtvaardige en redelijke redenen aan ons bekend? Het is niet helemaal uit te sluiten, hoewel nader onderzoek heeft aangetoond dat deze zin als afsluitende stijlfiguur vaker in pauselijke mandementen voorkwam. We moeten er dan ook niet de zwaarwichtige bedekte toespeling in zoeken die de katholieke verzoeners erin wilden ontdekken.

Hoe dan ook, zelfs indien politieke elementen een aanleiding konden zijn, bleven de twee expliciete redenen tot veroordeling overeind en die hadden een algemenere en met de godsdienst verbonden draagwijdte. Of de Kerk er wijs aan heeft gedaan, zo vroeg en zo scherp tegen de vrijmetselarij te keer te gaan, zal altijd een twistvraag blijven. Sommigen hebben geargumenteerd dat de Kerk er verkeerd aan deed, bloedernstig op te nemen wat slechts een gezelschapsspel was en letterlijk op te vatten wat allegorisch en symbolisch bedoeld was. Had ze de vrijmetselarij geïgnoreerd of zelfs beschermd en naar zich toe getrokken, dan zou dit een confrérie of een caritatief genootschap geworden zijn zoals vele andere en zou ze wellicht na verloop van tijd een stille dood gestorven zijn.

De Kerk was door de eeuwen heen een meester geweest in het christianiseren van seculiere initiatieven, zoals bvb. de riten en gewoonten uit de prechristelijke godsdiensten, het ridderschap en zelfs het koningschap, de ambachten en neringen, enz. Door evenwel zo scherp en onherroepelijk de cocchiari, de liberi muratori of vrije metselaars te veroordelen, vergrootte de Kerk de faam van de vereniging en wakkerde ze de nieuwsgierigheid aan. De loge zou aldus de verzamelplaats worden van diegenen die het met de blinde gehoorzaamheid aan de pauselijke bevelen niet nauw namen en zou gaandeweg evolueren, vooral in de katholieke landen, tot een antiklerikale, eerst agnostische en weldra antigodsdienstige, atheïstische organisatie. Dat de loge een vrijzinnige en militante anti-kerkelijke vereniging werd, zou de Kerk dus alleen maar aan zichzelf moeten toeschrijven.

De vraag die we ons evenwel stellen is of de Kerk wel reactieloos kon blijven tegenover deze nieuwe verenigingsvorm en tegenover de inhoud die eraan gegeven werd.

De argumenten voor de veroordeling.

Het eerste bezwaar dat in de bul werd geformuleerd, was dat de leden uiteenlopende godsdiensten aankleefden. De Kerk was nochtans gewoon geraakt aan een vorm van seculier verenigingsleven dat niet meer uitsluitend rooms-katholieken samenbracht. In een aantal landen waren de hervormden of protestanten in beduidende tot overwegende mate aanwezig en de katholieken moesten zich wel met hen verstaan. Vooral in de grotere steden ontstonden allerhande sociëteiten, leeskabinetten en academies die op louter utilitaire basis leden samenbrachten, zonder dat naar de geloofsovertuiging werd gevraagd. De reglementen refereerden niet meer naar een aantal godsdienstige praktijken en verplichtingen die er onvermijdelijk een godsdienstige kleur aan gaven. Dit was in het verleden, zeker vanaf de middeleeuwen, voor de meeste zoniet alle verenigingen het geval geweest. De reglementen van wat onder het Ancien Régime een beroepsgilde was of een ontspanningsvereniging (een rederijkerskamer, een schuttersgilde, een muziekvereniging), tonen duidelijk aan dat deze organisaties enkel open konden staan voor leden met een zelfde godsdienstige overtuiging. Elk van deze verenigingen had een geestelijke proost, een heilige patroon, een kapel of een altaar in een kerk, godsdienstige activiteiten, caritatieve bezigheden, enz.

De zeventiende- en vooral de achttiende-eeuwse nieuwe verenigingsvormen hielden zich niet meer aan deze aloude gewoonten. Ze waren stilaan ingeburgerd geraakt en werden door de Kerk niet stelselmatig met de vinger gewezen. Op zichzelf zou het samenkomen van personen met uiteenlopende godsdienstige overtuigingen de banvloek dus niet hebben veroorzaakt, tenzij de vereniging godsdienstige aspecten vertoonde.

Het was vooral het tweede bezwaar, de eed van geheimhouding, die doorwoog. Voor de kerkelijke hiërarchie was het moeilijk aanvaardbaar dat men iets kon kennen dat zelfs niet in het geheim van de biechtstoel mocht worden meegedeeld. Een bezwarende omstandigheid was dat de eed hieromtrent afgelegd werd op de H. Schrift, en zo een bijna religieuze draagwijdte kreeg. De Kerk zal wel voldoende goed ingelicht zijn geweest om te weten dat de zogenaamde geheimen tot het domein van de Spielerei behoorden, en noch staatsgevaarlijk noch kerkvijandig waren. Het moet dus duidelijk om méér zijn gegaan dan wat in de bul naar voren werd gebracht.

De Kerk, die al zeventien eeuwen strijd had gevoerd tegen alle vormen van ketterij en voor het behoud van de orthodoxe leer, moet al onmiddellijk bij eerste lezing van logedocumenten onraad bespeurd hebben. Het belangrijkste document, de *Constitutions* uit 1723, dat heel vlug in de voornaamste Europese talen beschikbaar werd, was al voldoende om onrust te doen ontstaan. Niet alleen kwam de tekst uit het protestantse en vijandige Albion, maar een aantal elementen ervan gaven duidelijke aanwijzingen die verwezen naar ketterse en afwijkende religieuze bewegingen uit het verleden. Als het inderdaad om een louter profane organisatie ging, waarom werd dan voor de H. Schrift zo'n belangrijke symbolische plaats ingeruimd? Waarom werd God niet gewoon bij zijn naam genoemd maar als Opperbouwmeester van het Heelal betiteld? Heel wat vroegere ketterijen hadden aan God en ook aan de Messias een andere naam gegeven. Waarom moesten per se godsdienstige feestdagen, namelijk de feesten van St.-Michael, Kerstdag en O.-L.-Vrouw-Boodschap gebruikt worden, niet om naar de kerk te gaan maar om de driemaandelijkse plechtige bijeenkomsten van de Grootloge te houden? Waarom moest iedere werkplaats feest houden op de patroonsdagen van St.-Jan-de-Evangelist en van St.-Jan-de-Doper? Dit moest onvermijdelijk heel wat argwaan opwekken, want hoeveel ketterijen waren er in vroegere eeuwen niet ontstaan in naam van de zogenaamde esoterische wijsheid die verscholen zat in de kerk van de ingewijden van Sint-Jan in oppositie tot de exoterische kerk van Sint-Pieter.

De statuten van 1723 vermeldden in het eerste artikel: "Hoewel in vroegere tijden de Metselaars verplicht waren de godsdienst te volgen van hun land, thans lijkt het meer aangewezen ze alleen maar te verplichten tot de godsdienst waar alle mensen over akkoord gaan, voor de rest elkeen zijn eigen opinies latend, dit wil zeggen goede en waarachtige mensen te zijn, mannen van eer en eerlijkheid, wat overigens hun godsdienstige overtuigingen of kerkelijke affiliaties zijn. Zodoende wordt de vrijmetselarij het Centrum van de Eenheid".

Voor protestantse oren moet dit niet zo ketters geklonken hebben, maar voor de rooms-katholieke kerk riep zo'n houding noch min noch meer de banvloek op. Dat men de vrijmetselarij als het Centrum van de Eenheid voorstelde, was voor de Kerk onaanvaardbaar. De ene ware Kerk, die het ene katholieke en apostolische geloof vertegenwoordigde, en zichzelf als het enige Centrum van de Eenheid beschouwde, kon niet anders dan een dergelijke poging tot usurpatie van wat zij als haar goddelijke zending beschouwde, veroordelen. Voor de rooms-katholieke kerk van de achttiende eeuw kon de oecumene niets anders betekenen dan de terugkeer van alle ketters en afgescheurde gelovigen tot de ene ware schaapstal. Wat een aberratie was het te denken, dat men boven de verschillende kerken en meer bepaald boven de katholieke kerk een Centrum van de Eenheid kon oprichten.

Wat nog minder aanvaardbaar moest zijn, was dat dit Centrum van de Eenheid zich niet op een godsdienstige overtuiging baseerde maar op een vage moraal van goedheid, loyaliteit en eerlijkheid. Deze teksten moeten de Vaticaanse theologen onmiddellijk woorden voor de geest hebben geroepen als gnose, syncretisme, socianisme, indifferentisme, quïetisme: concepten die in het verleden ten grondslag hadden gelegen aan talrijke leerstellingen die de Kerk als ketters of onorthodox had bestreden. Geen wonder dan ook dat in de pauselijke bul geschreven werd dat de vrijmetselarij ten zeerste van ketterij werd verdacht.

We mogen geredelijk aannemen dat de auteurs van de vrijmetselaarsconstituties als eersten verwonderd waren geweest over zo'n onwelwillende exegese. De voornaamste tekstschrijvers waren geestelijken. Dominee James Anderson behoorde tot de Schotse presbyteriaanse kerk en dominee Theophile Desaguliers was een Anglicaanse kerkbedienaar. Theologie was van beiden echter niet de sterkste kant. Anderson was vooral geïnteresseerd in genealogie en Desaguliers in natuurkunde en in wetenschappelijke experimenten. Bewust of onbewust waren ze veeleer deïsten en sympathiseerden zij met het idee van een universele natuurlijke godsdienst die superieur was aan de geopenbaarde godsdiensten.

Dit alles had men in het waakzame en achterdochtige Rome heel vlug door. De veroordeling was dan ook het onvermijdelijke gevolg. De vrijmetselarij zoals ze was, k on de Kerk niet anders dan veroordelen. Tot op vandaag is hierin, met tussenpozen en met allerhande nuanceringen, fundamenteel niets gewijzigd.

Van veroordeling naar werkelijkheid

Wie had gedacht dat de plechtige veroordeling van 1738 er de katholieken van zou weerhouden lid te worden van de vrijmetselarij, moest al vlug zijn vergissing inzien. De achttiende eeuw door, en tot in het eerste kwartvan de negentiende eeuw, werden de loges op het Europese continent hoofdzakelijk zoniet uitsluitend bevolkt door katholieken.

Het ontbrak nochtans niet aan herhaalde veroordelingen. In 1751 bevestigde paus Benedictus XIV (1675-1758) het anathema door zijn voorganger uitgesproken, in zijn bul Providas De

gemakkelijkste uitleg kan natuurlijk zijn dat heel wat leden van de katholieke kerk nog slechts bij naam tot de gelovigen gerekend konden worden. Het deïsme, de leer van de filosofen, bereidde het pad naar het ongeloof en de vrijzinnigheid voor. In de adel en in het leger vond men een niet onbelangrijke proportie voor wie de geloofspraktijk weinig of geen inhoud had. Onder de clerus vond men een aantal bon-vivants, die leefden als God in Frankrijk dank zij winstgevende kerkelijke officies die ze niet eens uitoefenden, en prebenden die ze zich vergenoegden op te strijken zonder enige dienst aan Kerk en godsdienst te bewijzen. Velen waren trouwens niet eens tot priester gewijd. Dat een aantal van deze heren geboeid werd door de nieuwe vorm van sociabiliteit die de vrijmetselarij bood, is onbetwijfelbaar. Voor zoveel ze niet na korte tijd ontgoocheld de werkplaatsen verlieten, was het zeker niet de filosofische of esoterische inhoud van de vrijmetselarij die hen aansprak, maar het spel van geheimen, van rituele ceremonies en vooral het eten, drinken en plezier maken in exclusief gezelschap.

Het waren echter niet alleen losbollen die de loges bevolkten, integendeel. In de Oostenrijkse Nederlanden behoorden grootmeester markies de Gages, achtbare meester Charles Lauwereyns in Brugge en veel anderen tot het vrome en zeer gelovige deel van hun sociale klasse. De Franse grootmeester graaf de Clermont, die zich na een losbandig leven vroom op de dood voorbereidde, groepeerde rond zich devote praktiserende katholieken. De burgerij die in Frankrijk tot de loges toetrad, behoorde in grote mate tot de ernstige, zelfs Jansenistische strekking. In heel wat kloosters en abdijen werden werkplaatsen opgericht waarvan meestal de prior als achtbare meester fungeerde. Méér dan in de Angelsaksische wereld werd op het katholieke continent de vrijmetselarij ernstig opgenomen, althans door een deel van de ingewijde broeders.

Als eerste uitleg voor deze contradictie geldt dat in de meeste katholieke landen de pauselijke bullen geen rechtsgeldigheid hadden, zolang ze niet door de burgerlijke overheid waren bekrachtigd. Dit gebeurde wat de vrijmetselaarsbullen betreft, bijna nergens. De katholieken konden dan ook met de hand op het hart verzekeren dat de banvloek niet op hun toepasselijk was. Af en toe werden ze er nochtans aan herinnerd, dat een formalistische en juridische reden, zoals de niet-erkenning door de burgerlijke overheid, niet voldoende was om in volle gemoedsrust tegen de pauselijke richtlijnen te handelen. Zo publiceerde de Leuvense theoloog Gerard Deckers (1733-1782) in 1775 een *Brief* waarin hij alle katholieke argumenten tegen de vrijmetselarij opsomde. De tekst verscheen in het veel gelezen Journal historique et littéraire van abbé de Feller (1735-1802), zodat hij zeker in handen moest komen van de intelligentsia in de Oostenrijkse Nederlanden.

Toch bleven dergelijke waarschuwingen zonder veel gevolg. Het pauselijke gezag stond in de achttiende eeuw niet hoog aangeschreven, ook niet bij de hiërarchie van de lokale kerkgemeenschappen. Men had dit best ondervonden in de strijd die Rome decennia lang voerde tegen het Jansenisme. De bullen *Cum Occasione* (1653), *Vineam Domini* (1705) en *Unigenitus* (1713) werden slechts matig opgevolgd en pas toen Lodewijk XIV onder de Jansenisten ook politieke vijanden ontdekte, zette hij de wereldlijke macht tegen hen. Toch bleven veel gelovigen, zelfs heel wat bisschoppen, zich tegen de richtlijnen van Rome verzetten en een aantal onder hen verliet liever de Kerk dan zich bij de banvloek neer te leggen. De oud-katholieke kerk in Utrecht is hiervan tot op vandaag de uitdrukking. Tot zulke extreme toestanden kwam het voor de vrijmetselaars niet, omdat, met uitzondering van Spanje en Portugal en natuurlijk de Pauselijke Staten, geen enkel land aan de gefulmineerde bullen rechtsgeldigheid gaf.

Een andere en even waarschijnlijke reden is dat de meeste vrijmetselaars gewoon niet op de hoogte waren van het pauselijk interdict of veronderstelden dat het niet toepasselijk was op de loge waar zij toe behoorden. Nog tot in de 19de eeuw waren velen overtuigd dat de vijandschap te hunnen opzichte alleen maar bestond bij enkele geborneerde en fanatieke paters en pastoors, maar niet gesteund werd door de kerkelijke overheid. Dat de loges nochtans veel méér waren dan een spel om zich te amuseren en om het publiek te intrigeren, zoals sommigen beweerden, zou in de loop van de volgende jaren steeds duidelijker worden.

Diepe wortels in syncretisme

Naarmate méér bekend werd over wat in de loges omging, kon men er alleen maar de bevestiging in vinden, dat de kerkelijke overheid vroeg klaar had gezien. Toen de eedformule die de aspirant-vrijmetselaars moesten uitspreken, bekendheid kreeg, was de kerkelijke verontwaardiging groot. De eed luidde: In geval van overtreding [van de geheimhouding] sta ik toe dat mijn tong uitgerukt worde, mijn hart verscheurd, mijn lichaam verbrand en verteerd tot as om in de wind geworpen te worden, opdat er niet meer van mij gesproken worde onder de mensen. Alzo helpe mij God en dit heilig Evangelie. Dat zo een heidense eed werd uitgesproken met de hand op het Evangelieboek en dat men hierbij de naam van God inriep, kon voor de Kerk niet anders dan godslasterlijk klinken. De vrijmetselaars konden wel beweren dat dit alleen maar een literaire formule was en dat het toch duidelijk was dat ze van de velen die de geheimen van de loge hadden verraden, nooit ook maar een haar hadden gekrenkt, de schrikwekkende eedformule was een feit waar men niet omheen kon.

De vrijmetselarij zou evenwel nog een heel andere evolutie doormaken, die nog duidelijker haar onverzoenbaarheid met de katholieke kerk zou aantonen, namelijk de organisatie van de hoge graden. We hebben boven beschreven hoe de vrijmetselarij, vooral dan op het Europese continent, zich ontwikkelde tot een onontwarbaar en onoverzichtelijk kluwen van systemen en riten, de ene al extravaganter dan de andere. Alles wat in de liturgie van de Kerk en in de Heilige Schrift te vinden was aan symboliek, werd als het ware door de vrijmetselarij geannexeerd en gebruikt in een heel verschillende context. Deze katholieke of christelijke inbreng was niet de enige. Bij alle mogelijke tradities gingen de initiatiefnemers van de hoge gradensystemen hun inspiratie zoeken. De kaballa van de Joden, de alchemie, het Rozenkruisersgedachtegoed, de oude legenden zoals die van de Graal en van de Tafelronde, de mystiek van de ridderorden en vooral van de Tempeliers en meer algemeen alles wat in de gnostische tradities te vinden was, werd aangewend om aan de hoge graden inhoud en vorm te geven.

De ritualen rond de Rozenkruisersgraad, die we boven hebben beschreven, zijn een goed voorbeeld, hoe sommige fundamentele liturgische en zelfs sacramentele handelingen van de christelijke traditie overgenomen en aangewend werden. Men hoeft er slechts de gepubliceerde compilaties en de vrijmetselaarsencyclopedieën op na te slaan, om vast te stellen dat de hoge-gradenvrijmetselarij één van de voornaamste ondernemingen van syncretisme aller tijden is geworden. Zoiets kon onmogelijk door de Kerk worden aanvaard en de veroordeling van 1738 kreeg door de latere evolutie van de loges een supplementaire rechtvaardiging.

De vraag kan natuurlijk worden gesteld of deze evolutie niet helemaal anders had kunnen zijn, had de Kerk besloten de vrijmetselarij te begeleiden in plaats van ze te veroordelen. Als de Kerk de deur open gelaten had voor goedkeuring, op voorwaarde dat de vrijmetselaars afzagen van eedformules, gedragingen en ritualen die de gelovigen aanstoot gaven, zou dan

een orthodoxe vrijmetselarij gegroeid zijn? Zou dit een organisatie geworden zijn vergelijkbaar met de Academies en Sociëteiten die in de 18de eeuw zo talrijk ontstonden? Of met de katholieke vrijmetselarij van de Ridders van Colombus, die in 1882 in de Verenigde Staten werd opgericht en nog steeds actief is? Of met charismatische bewegingen zoals die binnen de Kerk in het postconciliaire klimaat na 1965 zijn ontstaan?

Maar als de vrijmetselarij alles wat de Kerk niet kon gedogen, had gebannen, en o.m. het geheim had opgeheven, zou er dan nog voldoende aantrekkingskracht zijn overgebleven en zou de vrijmetselarij niet stilaan doodgebloed zijn?

De onverzoenlijke strijd

Wat de Kerk ook ondernam, de vrijmetselarij bleef groeien. Dit gebeurde hoofdzakelijk in de Angelsaksische protestantse landen, waar Rome uiteraard geen vat op had en waar een veroordeling vanwege de *papists* veeleer als een aanmoediging werd beschouwd. In de katholieke landen bleef de Kerk grote achterdocht koesteren tegenover de vrijmetselarij, ook in de negentiende eeuw. De katholieke gemeenschap had in de revolutietijd zwaar geleden. De vervolging, waarvan zij in veel landen en vooral in Frankrijk en in de door dit land geannexeerde gebieden het slachtoffer was geweest, had zoals dat met de meeste vervolgingen gaat, het religieuze gevoel verstevigd en het aanzien en de invloed van de Kerk aanzienlijk vergroot. In het bloed van haar martelaren had de Kerk zich van de fouten van het verleden gezuiverd.

De mooie zijde van deze evolutie is geweest dat de Kerk in de negentiende eeuw een uitzonderlijke bladzijde van haar geschiedenis heeft geschreven. Heiligen zoals de pastoor van Ars (1786-1859) en Theresia van Lisieux (1873-1897) symboliseerden de nieuwe religiositeit. Hoogstaande intellectuelen zoals John-Henry Newman (1801-1890) openden de weg voor talrijke bekeringen. De Kerk sloot stilaan vrede met de evoluerende maatschappij en onder meer met de arbeiderswereld en met de wetenschap. Binnen de katholieke gemeenschap ontstonden honderden nieuwe kloostercongregaties. Sommigen leidden een contemplatief leven, maar de meesten zetten zich in voor de ziekenzorg, het onderwijs of de hulp aan de minstbedeelden. De heilige Johannes Bosco (1815-1888) was één van de meeslepende figuren onder de vele congregatiestichters en vernieuwers. De missionerende congregaties rezen als paddestoelen uit de grond en een constante stroom van mannen en vrouwen trok als missionaris naar onbekende en onbeschaafde landen om er de Blijde Boodschap te brengen, ook al wisten zij dat een vroegtijdige dood in onherbergzame oorden en ongezonde klimaten hen wachtte. Pater Damiaan (1840-1889) was één van die reuzen van de christelijke naastenliefde. Dit alles was de rooms-katholieke kerk op haar best, waarvoor zelfs de meest verstokte atheïst achting en waardering kon opbrengen.

Het opmerkelijke herleving van de Kerk vertoonde evenwel ook schaduwzijden. Heel wat kerkvorsten en gelovigen behoorden tot diegenen die niets geleerd en niets vergeten hadden. Ze hadden niets geleerd uit de diepere oorzaken die ertoe geleid hadden dat de revolutie zich niet alleen tegen het burgerlijke Ancien Regime maar ook tegen de Kerk had gekeerd. Ze hadden niets vergeten van het onrecht en de vervolging die ze hadden doorstaan en zochten zoniet weerwraak, minstens compensaties. De religieuze heropleving ging dan ook gepaard met een strijdlustige geest van restauratie, die de vroegere privileges en machtsposities wou heroveren, zoniet nog versterken. Men was bang voor alles wat nieuw of modern was en men trok zich terug in een burcht van onaantastbare overtuigingen en zekerheden. Alles wat

hiervan afweek of dit ter discussie durfde te stellen, werd met grote heftigheid bestreden zowel in de eigen rangen als bij de niet-kerkelijken.

Daarbij kwam nog dat de pauselijke wereldlijke macht in de Vaticaanse Staten werd aangevochten, weldra bevochten en in 1870 omvergeworpen. De opeenvolgende pausen hadden dan ook een krampachtige houding van belegerden en lieten niet na in de politieke strijd in Italië de geestelijke wapens te hanteren waarover zij beschikten. Dit dijde dan onvermijdelijk uit over de hele katholieke wereld. De hevige en buitensporige strijd die de katholieke kerk gedurende de hele negentiende eeuw tegen de vrijmetselarij heeft gevoerd, is vooral te verklaren door de Italiaanse situatie, waar één van de motoren van het Risorgimento of de éénmaking, het geheime genootschap van de Carbonari was. Deze typisch Italiaanse maçonnieke organisatie was vijand nummer één voor de pauselijke staten. Eerste minister Cavour (1810-1861) was vrijmetselaar, Garibaldi (1807-1882), Mazzini (1805-1872) en eerste minister Crispi (1819-1901) waren carbonari en vrijmetselaars. Zij waren allen hevig antiklerikaal en antikatholiek.

Met de bul *Ecclesiam a Jesu Christo* (1821) veroordeelde Pius VII (1740-1823) vooral de carbonari. Leo XII (1760-1829) had het met zijn bul *Quo Graviora* (1825) in hoofdzaak tegen de maçonnerie in de universitaire kringen en voegde de daad bij het woord door in Ravenna vijfhonderd carbonari aan te houden en te veroordelen; zeven onder hen werden geëxecuteerd. Paus Pius VIII (1761-1830) bevestigde in *Traditi* (1829) de vorige veroordelingen en wees vooral op de gevaren van geheime genootschappen die in colleges en lycea tot stand kwamen. Gregorius XVI (1765-1846) trok in *Mirari Vos* (1832) ten strijde tegen het liberale katholicisme, dat gepredikt werd door Lamennais, Lacordaire en Montalembert. Al het kwaad kwam volgens hem van groeperingen en samenkomsten waar men zich verenigt met lieden van alle slag van geloofsovertuiging, zelfs valse, en waar men onder het mom van eerbied voor het geloof, alle soorten vrijheden aanprijst, ophitst tegen Kerk en Staat en het eerbiedwaardigste gezag ondermijnt.

Titanen vechten het uit

Tijdens zijn lange pontificaat, gekenmerkt door de afkondiging van de dogma's van Maria's Onbevlekte Ontvangenis en van de pauselijke onfeilbaarheid in geloofszaken, bestreed paus Pius IX (1792-1878) de geheime sekten, die hij als één van de moderne dwalingen bestempelde, samen met het socialisme, het communisme, de geloofsonverschilligheid, het pantheïsme, het rationalisme en het naturalisme.

In zijn encycliek *Quanta Cura* (1864), in talrijke toespraken en in de bul *Apostolicae Sedis* (1869) versterkte hij nog de kerkelijke sancties tegen de vrijmetselaars, de carbonari en alle soortgelijke sekten. In kerkelijke kringen en bij de pausen zelf was de overtuiging gegroeid dat de vrijmetselarij een wereldwijd netwerk van subversie had opgericht, dat als enig doel had te complotteren tegen het burgerlijk en vooral tegen het kerkelijk gezag.

In de *Dictionnaire Encyclopédique de la théologie catholique* kan men in de uitgave van 1860 lezen: In de katholieke of gemengde landen kunnen de heersers de vrijmetselarij gebruikt hebben in hun absolutistische politiek die tegen de Kerk gericht was, en kan men binnen de loges, steunend op de principes van broederschap, bijstand en trouw onder de eigen leden, geijverd hebben om overal de hunnen te plaatsen, ze aan het roer van de wereldzaken te stellen en aldus in het geheim de Kerk, de Staat, de gemeenschap, de families aan hun macht en gezag ondergeschikt te maken.

In 1913 drukte de *Dictionnaire de la théologie catholique* het nog sterker uit: Aan de top van de vrijmetselarij staat een hoog directorium, samengesteld uit negen leden, zeer occult, voor het leven benoemd, houders van al de geheimen. Deze opperste leiders organiseren complotten en houden alle touwtjes in handen. Dit was al te veel eer aandoen aan de brave en bescheiden oude heren die de onschuldige genoegens smaakten van de hoge gradenmaçonnerie!

In de *Encyclopedie catholique* van 1860 werd de houding in de meeste katholieke kringen goed weergegeven: "De vrijmetselarij is steeds een gewillig werktuig gebleven in de handen van de vijanden van de Kerk. Zo vonden de vrijmetselaars de gelegenheid, de tijd, de vrijheid en de bescherming die het hun mogelijk maakten hun doel te bereiken. We moeten toegeven dat ze ruim hebben bijgedragen tot de oprichting van de Toren van Babel, waar principes, rechten en tradities van de volkeren en de staten tot mengelmoes zijn verwerkt en van waaruit de algemene verwarring van de talen, de doctrines en de groepen is voortgesproten, wat karakteristiek is voor deze eeuw die men wil laten doorgaan voor een tijdperk van broederlijkheid, vrijheid, gelijkheid, beschaving en geluk".

De kerkelijke veroordelingen kenden een hoogtepunt met de encycliek *Humanum genus* (1884) van paus Leo XIII (1810-1903). In de vrijmetselarij veroordeelde hij de principes van vrij onderzoek, de werking voor secularisatie van de maatschappij en het geheime karakter. Hij riep de bisschoppen op de vrijmetselarij het masker te ontrukken en ze te tonen in haar ware gedaante, zonder personen aan te wijzen. Van toen af bereikte de anti-maçonnieke strijd een climax en zowel geestelijken als leken maakten gebruik van vele middelen, waaronder een aantal minder fraaie, om de maskers van de vrijmetselarij maar vooral ook van de vrijmetselaars af te rukken. De overdrijvingen die werden begaan, zijn op geen enkele wijze goed te praten. Men kan er enkel maar verklaringen voor zoeken in de culturele en maatschappelijke context van die tijd. Het is zeker dat een aantal actieve tegenstanders van de vrijmetselarij in eer en geweten overtuigd waren dat zij de duivel zelf bevochten en dat de loges de meest gedetermineerde vijanden van de godsdienst herbergden. Het is ook een feit dat, naar het woord van de vrijmetselaar Jean Baylot (1897-1976), heel wat vrijmetselaars in de 19de eeuw tegenover de Kerk een laakbare houding aannamen.

De anti-maçonnieke hetze kende op het einde van de negentiende eeuw een paroxisme, met de revelaties van de bekeerde vrijmetselaar Leo Taxil (1854-1907), die de gekste verhalen verspreidde over het satanisme in de loges. Hoewel niet alle katholieken hem op zijn woord geloofden, toch had hij bij velen groot krediet verworven en werd hij zelfs in audiëntie door de paus ontvangen. Toen Taxil in 1897 moest bekennen dat alle wilde vertellingen over Satan in de loges pure verzinsels waren geweest, was het schandaal enorm. Dit was evenwel onvoldoende om de anti-maçonnieke campagnes te stoppen. Met hoogten en laagten en met variabele intensiteit zouden ze blijven doorlopen tot aan de tweede wereldoorlog. Zij waren een onderdeel van het klerikalisme, die al te vrijpostige inmenging van de Kerk en de clerus in louter burgerlijke en politieke aangelegenheden.

Tot op het tweede Vaticaans Concilie door de Brugse bisschop Mgr. E. J. De Smedt (°1909) het triomfalisme van de Kerk aan de kaak werd gesteld, heerste in kerkelijke kringen te vaak de zelfverzekerde geest van diegenen die overtuigd de Absolute Waarheid in pacht te hebben, weinig ademruimte lieten voor al wie hun overtuigingen niet deelde. Heel zeker, het leergezag van de Kerk had het principiële recht zijn bezorgdheid en zelfs zijn afkeuring te uiten. De vrijmetselarij gaf hiertoe, zoals we hebben aangetoond, ruim aanleiding. Het is evenwel

verwerpelijk, dat wat in de achttiende eeuw op het vlak van het magisterium bleef, in de negentiende eeuw ontaardde tot een strijd waarbij de slagen onder de gordel de regel werden. Zo'n strijd was uitzichtloos en ieder van de antagonisten droeg hierin verantwoordelijkheid, ook al wierp hij natuurlijk alle schuld op de
tegenstander.

Het begin van een dialoog

Oorlogen betekenen niets dan ellende en verdriet. Als er wellicht enig positief resultaat overblijft nadat de wapens zijn neergelegd, is het dat men - helaas soms maar kortstondig - de nutteloosheid van veel conflicten, ook van ideologische conflicten gaat inzien. Dit is wat na de Eerste Wereldoorlog is gebeurd in de verhouding, zoniet tussen de Kerk en de vrijmetselarij, dan toch minstens tussen enkele geestelijken en vrijmetselaars. De tijd leek aangebroken om onder mensen van goede wil te gaan dialogeren en mekaars standpunten te leren kennen, zoniet begrijpen.

De West-Vlaamse kapucijn Bertrand Van der Schelden (1884-1964) publiceerde in 1923 zijn doctoraal proefschrift over de achttiende-eeuwse vrijmetselarij in de Oostenrijkse Nederlanden. Zijn werk is tot op vandaag één van de beste over de vrijmetselarij in onze gewesten. Het was historisch werk van hoog niveau, dat op talrijke en nooit eerder gebruikte bronnen stoelde. Ook al sloot Van der Schelden zich bij de kerkelijke veroordelingen aan, hij deed dit als objectief en eerlijk historicus, zonder overdrijving of partijdigheid. Dit was een nieuw geluid.

In 1928 organiseerde de jezuïet Hermann Gruber (1851-1930) in Aken een dialoog met voorname vrijmetselaars en historici van de vrijmetselarij. Uit New York kwam Ossian Lang (1865-1945) en uit Wenen Eugen Lennhoff (1891-?) en Kurt Reichl. Hoofddoel was: mekaar leren kennen en waarderen. Eenzelfde doel werd nagestreefd door de Nederlandse franciscaan Borromeus De Greeve (1875-1947), die zich inzette om de loges beter te leren kennen en aan vrijmetselaars de christelijke visies uit te leggen.

Naast nog anderen, ging vooral de Franse jezuïet Joseph Berteloot (1881-1955) het verst in de dialoog. Wat hij zijn kruistocht noemde, had als eerste doel een wapenstilstand in deze nu al twee eeuwen oude strijd. Als gesprekspartners vond hij een paar voorname vertegenwoordigers van de spiritualistische strekking in de vrijmetselarij, voornamelijk Oswald Wirth (1860-1943) en Albert Lantoine (1869-1949), van wie de vele publikaties tot op heden regelmatig opnieuw uitgegeven worden. De katholiek Berteloot en de spiritualistische vrijdenkers Wirth en Lantoine beseften dat er een onoverbrugbaar verschil bestond tussen de leer van de Kerk en de principes van de maçonnerie, zelfs als ze deïstisch was. Dit kon evenwel niet beletten, zo meenden zij, dat de tijd gekomen was om een domper te zetten op de meningsverschillen en na te gaan hoe men het best kon samenwerken aan de verbetering van de mensheid. De opkomst van de totalitaire regimes en de nieuwe oorlogsdreiging kon aan hun pogingen alleen maar meer zin geven. In 1937 publiceerde Lantoine een *Lettre au Souverain Pontife*, die zowel in logekringen als bij katholieke intellectuelen indruk maakte. De respons was niet onverdeeld gunstig en Lantoine werd zelfs publiek op de vingers getikt door Michel Dumesnil de Gramont, de grootmeester van de Grande Loge de France, die vond dat hij te ver ging in de toegevingen aan Rome. De dialoog was evenwel ingezet en werd voortaan ruimer gevoerd dan alleen maar in de beperkte kring van enkele vredelievende geesten.

Pas na de oorlog kon pater Berteloot zijn antwoord op de uitgestoken hand geven en hij deed dit in twee boeken, verschenen in 1947, waarin hij enerzijds de motieven analyseerde waarom de Kerk de vrijmetselarij had veroordeeld en anderzijds de weg naar de pacificatie aanwees. Beide boeken zijn nog steeds interessante lectuur. Berteloot schreef in eigen naam, wat bleek uit het feit dat zijn boeken niet de gebruikelijke *imprimatur* en *nihil obstat* van zijn oversten droegen en hij evenmin de letters S.J. op zijn naam liet volgen.

Zowel Lantoine als Berteloot bleven overtuigd van hun eigen gelijk en wilden dat de andere op vroegere houdingen en verklaringen zou terugkeren. Vooral Berteloot, die als enige mogelijke gesprekspartners de spiritualistische vrijmetselaars aanvaardde en de atheïsten van de Grand Orient als niet terug te winnen beschouwde, bleef overtuigd dat de dialoog niet anders kon dan uitmonden in de vaststelling bij zijn gesprekspartners, dat zij geroepen waren om in de schoot van de Heilige Kerk terug te keren. Verder kon men aan beide zijden wellicht niet gaan, gelet op de tijdsgeest en op de onvoldoende geëvolueerde mentaliteit bij hun achterban. Het belangrijke feit lag er dan ook in dat de dialoog ingezet was en dat uit beide kampen mensen van goede wil elkaar hadden gevonden. Het was een eerste stap, niet naar de algehele verzoening, maar naar wat de vrijmetselaar Marius Lepage (1902-1972) het œcumenisme van de harten noemde.

De inspanningen van pater Berteloot werden voortgezet door zijn ordegenoot Michel Riquet, die heel wat stof deed opwaaien door in 1961 een voordracht over het atheïsme te houden in een loge die tot de Grand Orient behoorde. De initiatiefnemer Marius Lepage werd door de leiders van zijn obediëntie gedesavoueerd, met als gevolg dat hij overstapte naar de deïstische Grande Loge Nationale. De Grand Orient liet niet na te laten blijken dat ze geen enkele behoefte had aan een dialoog met katholieken.

Pater Riquet onthield hieruit dat de enige vrijmetselarij waarmee een gesprek mogelijk was, de reguliere was die zich gedroeg volgens de Angelsaksische principes. In zijn dialoog met de belangrijke maçonnieke auteur Jean Baylot, die in 1968 in boekvorm verscheen, ging hij zeer ver in de toenadering. Volgens hem deden de reguliere vrijmetselaars niets dat in strijd was met de katholieke leer en waren de excommunicaties niet op hen toepasselijk. In een televisie-uitzending in september 1989 bevestigde pater Riquet nogmaals zijn overtuiging dat wanneer een loge zich onthoudt van alles wat beschouwd zou kunnen worden als een samenzwering tegen de Kerk, ze niet getroffen wordt door de kerkelijke verbodsbepalingen.

Een Vlaamse zoektocht naar oecumene

In 1967 verscheen het boek *De vrijmetselarij, de grote onbekende*. Het was geschreven door de jezuïet Michel Dierickx (1909-1967), die nog net de drukproeven had kunnen verbeteren, voor hij vroegtijdig stierf. Het boek, dat evenmin als de boeken van pater Berteloot het toen nog gebruikelijke *imprimatur* droeg, had een aanzienlijk succes en is tot op vandaag het enige in het Nederlands geschreven werk dat vanuit een katholieke maar welwillende hoek de vrijmetselarij beschrijft en beoordeelt. De ondertitel, *een poging tot inzicht en waardering*, gaf de geest weer waarin de geleerde pater de loges benaderde. De opdracht luidde: *Aan alle zachtzinnige christenen die de broeders-vrijmetselaren willen leren kennen in hun edelste streven en aan alle zoekende vrijmetselaren die de Kerk willen leren kennen in haar oecumenische geest.*

Een dergelijke benadering was fris en moedig. Ze ging in tegen de traditionele en viscerale vijandigheid die ook in de Belgische katholieke kringen heerste tegenover de vrijmetselarij.

Een ordebroeder van pater Dierickx hield nog tot in de jaren vijftig voordrachten waarin hij onder meer verzekerde dat Satan in levende lijve aanwezig was op logebijeenkomsten waar men de H. Hostie profaneerde en zich in orgieën stortte. In de inleiding tot het boek veroordeelde pater Max Wildiers (°1904) *die dwaze en kinderachtige verhalen* en vroeg hij zich af of de katholieken hun houding tegenover de vrijmetselarij niet grondig moesten herzien. Beweren dat de vrijmetselarij zonder meer een verzamelpunt zou zijn van mensen die wilden samenzweren tegen de Kerk en de Staat, was belachelijk en grondig onrechtvaardig, vond hij. En pater Wildiers besloot met de wens dat het boek van pater Dierickx zou mogen bijdragen *tot een openhartig gesprek, tot het opruimen van wederzijdse vooroordelen en uiteindelijk tot een betere verstandhouding.*

Het is onmiskenbaar dat het boek, dat door een groot aantal intellectuelen gelezen werd, invloed heeft gehad en heeft bijgedragen tot de verdraagzamer en welwillender houding die men sedertdien in katholieke kringen in dit land ten opzichte van de vrijmetselarij heeft aangenomen. Iedere onderneming die mensen van goede wil dichter bij elkaar brengt, is prijzenswaardig. Het boek van pater Dierickx was belangrijk in de evolutie van de verhouding tussen katholieken en vrijmetselaars in onze gewesten. Het verdient blijvende waardering en erkenning. Toch is het onvermijdelijk dat, een kwarteeuw later, de gedachtegang en de conclusies van de auteur op een aantal punten dienen te worden aangevuld, herzien of zelfs tegengesproken.

Het naïeve idealisme.

Wat de historische beschrijving van de vrijmetselarij betreft, is het werk van Dierickx in aanzienlijke mate achterhaald. Het is hierin geen uitzondering. In de voorbije twintig jaar is ernstig werk gemaakt van objectief historisch onderzoek over de vrijmetselarij. *Sine ira et studio* hebben talrijke historici, zowel vrijmetselaars als niet-vrijmetselaars, grondig en volledig vernieuwend bronnenonderzoek verricht. In Frankrijk, in Groot-Brittannië, in Duitsland, in andere landen en ook bij ons werd aanzienlijk micro-onderzoek verricht over de verschillende en soms zo van elkaar verschillende periodes in de geschiedenis van de vrijmetselarij. Dit is uitgemond in een aantal belangrijke overzichtswerken die het eindelijk mogelijk maken een objectiever en waarheidsgetrouwer beeld van de vrijmetselarij - van de vele soorten vrijmetselarij - op te hangen. Dierickx was in de jaren zestig onvermijdelijk schatplichtig aan de bestaande werken die bijna alle vanuit vooringenomen standpunten, pro of contra, waren geschreven. Dat het historische gedeelte van zijn boek thans op essentiële punten verouderd is, was dus onvermijdelijk.

Er is vervolgens een belangrijke leemte in het werk, waarvoor de auteur wél verantwoordelijk is. In zijn verlangen een brug te slaan tussen Kerk en Loge, heeft hij zich bijna uitsluitend beperkt tot het behandelen van de vrijmetselarij naar Engels model en heeft hij kritiekloos de stelling aanvaard dat dit de enige echte, de enige *reguliere* is. Hij volgde hierin de stelling van pater Riquet en van de Franse en Nederlandse *reguliere* vrijmetselaars die hij tijdens de voorbereiding van zijn boek had ontmoet. Hiermee ging hij volledig voorbij aan het fenomeen van de atheïstische of vrijzinnige vrijmetselarij die op het Europese vasteland zo'n belangrijke plaats inneemt. Het was wat té gemakkelijk om deze zonder meer als *irregulier* af te doen en kritiekloos de thesis van de *regulieren* te aanvaarden dat zij de enige *echten* zijn.

De uitgestoken hand van Dierickx richtte zich dan ook uitsluitend tot de *reguliere* deïstische vrijmetselarij, wat de draagwijdte ervan toch aanzienlijk beperkte. Hij beklemtoonde dit door in de bijlagen het aantal vrijmetselaars per land op te geven en hierbij enkel de obediënties te

vermelden die door de *Grand Lodge of England* erkend waren. Voor België citeerde hij de toen weinig representatieve Grootloge met haar 1500 leden en sloeg hij volledig het belangrijke Grootoosten over, evenals de gemengde loges van de *Droit Humain*. Voor Frankrijk beperkte hij zich tot de *Grande Loge Nationale Française* en vermeldde hij noch de *Grand Orient,* noch de *Grande Loge*, noch de *Droit Humain*.

Wat Dierickx over die *irreguliere* loges dacht, blijkt duidelijk uit de titel van het hoofdstuk waarin hij ze behandelde: *op dwaalwegen*. Zoals een katholiek het verschil maakt tussen orthodoxe gelovigen en *afgedwaalden*, zo ook maakte Dierickx een selectieve keuze tussen *goeden* en *kwaden* in de vrijmetselarij. De *regulieren* noemde hij de *echte* vrijmetselarij en voor die koos hij partij. Het was dan ook uitsluitend met die dat hij zich bezig hield in zijn zoektocht naar mogelijke verzoening. Tegenover de *onregelmatigen* huldigde hij blijkbaar het principe: *Als je er geen goed van kunt zeggen, spreek er dan niet over*.

Aan dit alles was er alvast het belangrijke positieve aspect dat opnieuw een katholiek priester de vrijmetselarij, althans een gedeelte ervan, onbevangen en sympathiserend tegemoet trad. Michel Dierickx hield het evenwel niet bij de hoop op een betere verstandhouding zoals Max Wildiers die had uitgesproken. In zijn enthousiasme ging hij een hele stap verder. In de nadagen van het Tweede Vaticaans Concilie popelde hij van ongeduld om ieder antagonisme tussen de katholieke kerk en de *reguliere* vrijmetselarij op te heffen. Alle bezwaren die men tot hiertoe vanwege Rome had geopperd wuifde hij weg. Het geheim? Achterhaald probleem, vond hij. Het antigodsdienstige karakter? Niet toepasselijk op de *regulieren*. Het samenbrengen van verschillende geloofsovertuigingen? De kerk was op dit punt geëvolueerd. Het gevaar voor syncretisme? Als de vrijmetselaars hun ritualen wat aanpasten, zou niets nog aanstoot kunnen geven aan katholieken. Zo simpel en gunstig als hij het voorstelde, was het nochtans niet.

Pater Dierickx ging nog verder en nam zo waar een missionerende houding aan. Enthousiast citeerde hij het voorbeeld van de Franse vrijmetselaar Yves Marsaudon, die in een boek had verhaald hoe hij via de maçonnieke initiatie de weg naar de Kerk had teruggevonden. Dierickx zelf ontmoette een dozijn Franse vrijmetselaars, die opnieuw of voor het eerst katholiek waren geworden na hun intrede in de vrijmetselarij en hij was overtuigd dat velen hun voorbeeld zouden volgen, als de Kerk de verbodsbepalingen uit het kerkelijk recht wilde schrappen. De vrijmetselarij stelt haar leden die zoeken naar de waarheid, open voor een zuiver beleefd christendom, zo schreef hij. Michel Dierickx besloot zijn zoektocht naar het samenbrengen van Kerk en vrijmetselarij aldus: *Als wij ons aan een profetie mogen wagen, zouden wij zeggen: binnen afzienbare tijd, over enkele jaren, komt ook tussen de katholieke kerk en de vrijmetselarij de oecumene*. Alle katholieken voortaan vrij om vrijmetselaar te worden en alle vrijmetselaars terug in de schoot van de Moederkerk? Zo'n vaart heeft het niet genomen en van de wat naïeve profetie van de goede pater is weinig of niets in huis gekomen.

Van vijandschap naar dialoog.

Vanaf het Tweede Vaticaans Concilie is de dialoog tussen kerkelijke instanties en de vrijmetselarij in stijgende lijn gegaan. In december 1962 werd het probleem aan de concilievaders voorgelegd door de Mexicaanse bisschop Sergio Mendez-Arceo (°1907), die onder meer verklaarde: *De vrijmetselarij telt veel antichristenen, maar nog talrijker zijn zij die geloven in God en in zijn openbaring, die met trots christen zijn en niet samenspannen tegen de Kerk*. Was het niet wenselijk, zo vroeg hij zich af, de banvloek minstens voor hen te

lichten? Het Concilie ging hierop niet in, maar dit heeft niet belet dat sedertdien regelmatig op de kwestie werd teruggekomen.

Talrijke discussies brachten de decaan van de faculteit kerkelijk recht aan de Gregoriaanse Universiteit, de Belgische Jezuïet Jean Beyer (°1914), in 1971 tot volgend besluit: *Het lidmaatschap van een niet-sectarische loge die niet anti-christelijk is, moet geen kerkelijke sancties doen oplopen. De banvloek is slechts toepasselijk wanneer dit lidmaatschap leidt tot ontrouw aan God, tot opgave van het geloof in Christus, tot gevaar dit geloof te verliezen of tot onmogelijkheid het te belijden. Het lidmaatschap dat niet tot deze gevolgen leidt, moet de banvloek niet oplopen en niets verbiedt de vrijmetselaar om onder deze voorwaarden de sacramenten te ontvangen.*

Weldra kwam een nog belangrijker autoriteit tot dezelfde conclusie. In 1972 verklaarde kardinaal Seper (1905-1981), prefect van de Congregatie voor de Geloofsleer: *De interpretatie van canon 2335, waarbij men de banvloek beperkt tot de leden van verenigingen die de Kerk bestrijden, is aanvaardbaar*. Deze belangrijke evolutie in de kerkelijke zienswijze had tot gevolg dat de bisschoppen in de Verenigde Staten, in Canada, in de Scandinavische landen en in Groot-Brittannië een veel soepeler houding aannamen tegenover de vrijmetselarij en het lidmaatschap niet meer veroordeelden, voor zoveel de katholieken trouw bleven aan de Kerk en hun vrijmetselaarschap hieraan ondergeschikt hielden.

Het probleem van het dubbele lidmaatschap was hiermee evenwel niet opgelost en een verklaring in 1980 van de bisschoppen in de Duitse Bondsrepubliek klonk minder positief. Na jarenlange contacten en dialoog met vertegenwoordigers van de Duitse deïstische vrijmetselaarsloges, kwamen de bisschoppen tot een negatief besluit. Aan de positieve zijde stelden de bisschoppen gemeenschappelijke belangstellingspunten vast: een zelfde humanitaire bezorgdheid, onder meer uitgedrukt in de ondersteuning van noodlijdenden; het beroep dat door Kerk en Loge werd gedaan op riten en symbolen; de gelijklopende vereisten voor een hoogstaande moraliteit; de strijd tegen de materialistische ideologieën. Toch stelden de Duitse bisschoppen ook tegenstellingen vast: de onverschilligheid of het indifferentisme, die de vrijmetselarij doet besluiten dat er geen geopenbaarde waarheid is, en het hieruit voortspruitende relativisme, dat geen dogma's aanvaardt en alleen relatieve waarheden aanneemt. Het enige dogma dat de *reguliere* vrijmetselarij aankleeft, namelijk dat er een geopenbaarde God bestaat, wordt afgezwakt door het feit dat die God, omgedoopt tot *Opperbouwmeester van het Heelal*, eigenlijk uit een deïstisch concept voortspruit, waarbij elkeen zich een hoogst persoonlijke maar ook een bijzonder vage en neutrale opinie kan vormen van de inhoud die hij aan dit Opperwezen geeft, al naar gelang van zijn godsdienstige of filosofische overtuigingen.

De maçonnieke riten, zo talrijk als gedetailleerd uitgewerkt, werden door de bisschoppen beschouwd als concurrerend met de kerkelijke sacramenten. De symbolische inwijding moest wel de indruk verwekken dat de geïnitieerde een objectieve en ingrijpende wijziging in zijn persoon beleefde, net zoals dit in de sacramenten het geval is. De vrijmetselarij eiste daarenboven een totale adhesie van haar leden, met onder meer het benadrukken dat men maçon werd voor het leven en tot in de dood, zonder mogelijkheid zich hieraan te onttrekken: een *eeuwigdurend merkteken*, zoals dit in de katholieke kerk wordt voorgehouden bij onder meer het doopsel, het vormsel en de priesterwijding.

De conclusie van dit alles was dat de vrijmetselarij een eerbare institutie was, die vanwege de Kerk achting en welwillendheid verdiende, maar dat het feit dat ze, in het geval van de

reguliere loges, niet vijandig stond tegenover de Kerk, geen afdoende argument was om te besluiten dat men terzelfder tijd katholiek en vrijmetselaar kon zijn. De theologische argumenten die tot een negatief besluit leidden, werden door de Duitse bisschoppen als onoverkomelijk beschouwd. Niet iedereen was het hiermee eens.

Katholieken die voorstanders bleven van de algehele verzoening, vochten de Duitse stellingen aan. Zij vonden dat de onverschilligheid in godsdienstzaken niet tegen maar wel juist in het voordeel van de vrijmetselarij sprak: zij bleef ondogmatisch en iedere vrijmetselaar was vrij elk geloof en alle dogma's aan te kleven die hij wenste. De riten met de sacramenten vergelijken ging volgens hen evenmin op: de sacramenten waren een uitwendig teken van een bovennatuurlijke ingreep, de genade Gods in de mens. De maçonnieke ritualen waren niets méér dan een menselijke handeling die een bewustwording over sommige zaken tot stand kon brengen, vergelijkbaar met veel andere riten die men op cultureel, artistiek of zelfs sportief gebied kan aantreffen. Dat vrijmetselaars van uiteenlopende gezindheden in hun loges samen baden tot God, ook al verstond elkeen van hen hieronder de eigen Godheid waar hij in geloofde, moest niet anders gezien worden dan wanneer katholieken en protestanten gemeenschappelijke liturgische diensten hielden of wanneer de paus samen met de hoofden van talrijke godsdiensten in Assisi een gezamenlijke gebedsdienst leidde.

De Kerk bevestigt haar standpunt.

Het werd tijd dat de kerkelijke instanties klare wijn schonken en de knoop in één of andere zin doorhakten. De nieuwe prefect van de congregatie voor de geloofsleer, kardinaal Joseph Ratzinger (°1927), zou dit onmiddellijk na zijn aanstelling in 1981 doen en het was onvermijdelijk dat dit in dezelfde zin ging als de verklaring van de Duitse bisschoppen, waarvan hij in zijn hoedanigheid van aartsbisschop van München één van de opstellers was geweest. Kardinaal Seper had trouwens enkele maanden voor zijn dood in dezelfde zin een restrictieve interpretatie aan zijn vroegere uitspraak gegeven.

De Kerk heeft dus uiteindelijk de onverenigbaarheid van het maçonnieke lidmaatschap met dat van de katholieke kerk ondubbelzinnig bevestigd. Kardinaal Ratzinger heeft dit nog op 26 november 1983, daags voor het van kracht worden van het nieuwe kerkelijk wetboek onderstreept: *De principes van de vrijmetselarij blijven onverenigbaar met de leer van de Kerk. De christenen die vrijmetselaar worden, zondigen en kunnen niet tot de H. Tafel naderen*. In februari 1985 werd dit nogmaals bevestigd in een artikel van de *Osservatore Romano,* die eraan herinnerde *dat het relativisme van de vrijmetselarij op radicale wijze de structuur van de geloofsbelijdenis vertekent. De katholiek kan zijn verhouding tot God niet op een dubbele wijze beleven door ze te verdelen in een humanistisch supra-confessioneel geloof enerzijds en een christelijk geloof anderzijds.*

Weliswaar is bij de vaststelling van de onverenigbaarheid iedere vijandigheid weggevallen. Het artikel 2335 van het Kerkelijk Recht *(Ieder lid van de vrijmetselarij of van een gelijksoortige sekte die complotten smeedt tegen de Kerk of het rechtmatig burgerlijk gezag, loopt de banvloek op)* werd geschrapt en vanaf 1983 vervangen door een meer algemeen artikel 1374 (*Wie lid wordt van een vereniging die tegen de Kerk ageert, dient met een rechtvaardige straf gestraft te worden)*. In dit artikel 1374 kan men eventueel nog de antigodsdienstige loges herkennen die, ook al zijn hierin veel nuanceringen aan te brengen, grosso modo als tegenstanders van de Kerk beschouwd kunnen worden. Het is zeer juist, en de voorstanders van de algehele verzoening beroepen er zich op, dat de deïstische loges zich

allerminst vijandig opstellen tegenover de Kerk. Het is evenwel niet op die basis dat het Vaticaan de houding van de Duitse bisschoppen is bijgevallen.

De fundamentele reden is dat men in de vrijmetselarij, zoniet een godsdienst, minstens een morele organisatie ziet die een eigen universele, allesomvattende visie heeft op mens en wereld. Deze visie is daarbij grondig verschillend van die van de katholieke kerk. De Kerk verwijst naar de Openbaring door Christus, die een aantal waarheden als onaantastbaar fundament voor het geloof inhoudt, terwijl de vrijmetselarij op zoektocht is naar een vrijblijvende en mensgerichte wijsheid en waarheid. De onmogelijkheid om beide visies gezamenlijk aan te kleven blijkt dus, volgens de Kerk, uit de feiten. Zoals men onmogelijk lutheraan, anglicaan, calvinist en a fortiori mohammedaan, boeddhist of animist kan zijn én terzelfder tijd katholiek, zo is ook het lidmaatschap van Kerk en Loge onverenigbaar.

Dit belet niet dat de houding van de Kerk niet meer de agressieve vorm en toon heeft van vroeger. Integendeel oordeelt ze dat de verschillen in opvatting geen hinderpaal kunnen zijn voor wederzijds respect, voor een permanente dialoog en zelfs voor samenwerking op de punten waarop men gelijklopende idealen nastreeft. De Kerk veroordeelt de vrijmetselarij niet meer, zoals ze ook de andere godsdiensten niet meer veroordeelt. Dit belet niet dat ze in alle objectiviteit kan oordelen dat er fundamentele verschillen en onverenigbaarheden zijn. Uit hoofde van de individuele katholieken blijft de Kerk de toetreding tot de vrijmetselarij afkeuren. Er wordt evenwel niet meer van banvloek gesproken, maar van een staat die het ontvangen van de H. Communie verhindert. De dialoog tussen Kerk en vrijmetselarij kan voortaan des te serener gebeuren, als van weerszijden geen exclusieven meer worden uitgesproken en tevens de zekerheid bestaat dat er achter de dialoog geen wil verscholen zit tot recupereren of inpalmen.

De levenden en de doden

De principiële stellingname over de onverenigbaarheid verhindert niet dat men de individuele toestanden met zowel maçonniek als christelijk begrip beoordeelt. Het strenge antiklerikalisme, waarbij er angstvallig over werd gewaakt dat vrijmetselaars het niet in hun hoofd zouden halen zich op hun sterfbed met de Kerk te verzoenen, is niet meer actueel. Wanneer een vrijmetselaar kerkelijk begraven wordt, beschouwen zijn broeders dit niet langer als een schande en wordt hij niet meer zoals in de negentiende eeuw postuum uit de tempel verdreven. De Kerk heeft eveneens een verzoenende houding aangenomen. De logeleden van de Reguliere Grootloge, die praktiserend katholiek zijn gebleven, worden natuurlijk in de kerk begraven. Het gaat evenwel om een kleine minderheid. De belangrijke publicist en advocaat Alec Mellor was één van hen. Talrijker zijn de broeders, vooral ook weer in de Reguliere Grootloge, die bij naam katholiek zijn gebleven en ook voor hen zal de kerkelijke begrafenis normaal lijken, al was het maar als troostend uitgeleide ten behoeve van de familieleden.

In deze geest was het niet ongewoon dat Auguste Derosière (1905-1982), oud-grootmeester van de deïstische *Grande Loge Nationale Française*, kerkelijk werd begraven. Niettemin achtte kardinaal Lustiger (°1926) het noodzakelijk te verklaren *dat dit niet geïnterpreteerd mocht worden als een verloochening van de onderrichtingen van de Kerk*. Ook prominente leden van de *Grande Loge de France* werden in een recent verleden kerkelijk begraven. Dit geldt onder meer voor advocaat Richard Dupuy (1914-1985), oud-grootmeester van deze obediëntie en voor de Franse socialistische oud-minister Charles Hernu (1923-1990). Nog opzienbarender zijn de kerkelijke uitvaartplechtigheden die gehouden werden voor prominente leden van het zeer vrijzinnige Grootoosten, zoals bijvoorbeeld Michel Baroin

(1930-1987), oud-grootmeester van de *Grand Orient de France*, Joseph Franceschi (1924-1988), Frans socialistisch minister en in ons land Gaston Williot (1905-1990), oud-burgemeester van Schaarbeek.

Bij de uitvaart van Charles Hernu drukte kardinaal Decourtray (°1923) de houding van de Kerk als volgt uit: *De Kerk nodigt steeds haar herders en haar gelovigen uit om de overledenen te begeleiden met de grootst mogelijke barmhartigheid en met begrip voor de omstandigheden, zonder dat dit een goedkeuring of een beoordeling inhoudt.* In *Le Figaro* verdedigde pater Riquet de kerkelijke uitvaart van Michel Baroin, erop wijzend dat hij gedoopt was, zijn huwelijk kerkelijk was ingezegend en hij aan zijn kinderen een christelijke opvoeding had gegeven. Hij was dan ook *in zijn hart, indien niet in godsdienstige praktijk, altijd een christen gebleven*.

Het is alvast een belangrijke evolutie dat Kerk en vrijmetselarij op het uur van de dood het getwist opzij schuiven en de wil van de overledene of van zijn familie eerbiedigen. Maar ook onder de levenden mag men een voortzetting van de broederlijke dialoog verhopen. In 1985 heeft het Franse episcopaat, samen met andere kerkgemeenschappen maar vooral ook met verschillende maçonnieke obediënties, waaronder de *Grand Orient*, een gemeenschappelijke oproep ondertekend tegen het racisme en het extremisme. Nog in Frankrijk hebben de bisschoppen een commissie opgericht die gemandateerd is om de permanente dialoog aan te gaan met de ongelovigen. Ook met de verschillende vrijmetselaarsobediënties wordt gedialogeerd. Helaas moet men vaststellen dat sommige van de clerici die hiermee belast zijn, nogal gemakkelijk thesissen aankleven die in tegenspraak zijn met de leer van de Kerk. De jezuïeten Xavier Nicolas en Pierre Tripier, die de leiding hebben over de *Service Incroyance Foi,* hebben duidelijk stelling genomen ten gunste van de *double appartenance*. Het is een ongelukkig begin voor de dialoog, wanneer de andere partij moet vaststellen dat ze geconfronteerd wordt met een inwendig verdeelde Kerk. Hoe kunnen de vrijmetselaars een dergelijke dialoog ernstig opnemen en wie kan ze beletten te vermoeden dat de Kerk dubbelzinnig en met een gespleten tong spreekt?

Alvorens hierover een persoonlijke zienswijze en toekomstvisie te ontwikkelen, moet eerst nog het gezichtsveld verbreed worden, en zullen we nagaan hoe andere kerken zich tegenover de vrijmetselarij situeren.

De protestantse houding.

De hevige strijd die bijna tweehonderd vijftig jaar gewoed heeft tussen de katholieke kerk en de vrijmetselarij, heeft in ruime mate doen vergeten dat ook in de hervormde kerken heel wat negatieve houdingen werden aangenomen.

De eerste protestantse veroordelingen van de vrijmetselarij gingen de bul van Clemens XII vooraf. De Staten van Holland en West-Friesland verboden in 1735 de *confreriëen van Vrye-Metzelaars,* o.m. omdat *personen van allerhande gezindten en gevoelens in het stuk van godsdienst admissibel* waren. In 1736 werd in Genève op verzoek van de calvinistische predikanten elke logeactiviteit verboden. Soortgelijke verbodsbepalingen volgden in Mannheim in 1737, in Hamburg en in Zweden in 1738, in Zürich in 1740, In 1745 verbood het consistorie van Hannover de toetreding tot de vrijmetselarij *omdat christenen in de Heilige Schrift een liefdeband hebben die zo sterk en machtig is dat ze er geen andere behoeven.*

De stichter van het Leger des Heils William Booth (1829-1912) verklaarde in een instructie aan zijn volgelingen *dat geen woorden sterk genoeg zijn om de toetreding te veroordelen tot een vereniging die God uit haar tempels bant* en hiermee bedoelde hij de vrijmetselarij. De Quakers zijn vanzelfsprekend gekant tegen de vrijmetselarij, al was het maar omdat zij iedere eedaflegging verwerpen. John Wesley (1703-1791), de stichter van het Methodisme, had strenge woorden voor de vrijmetselarij: *Wat een verbazend spel verspreidt de vrijmetselarij onder het mensdom! En wat is dit geheim dat zovelen willen bewaren? Waarom? Uit vrees of uit schaamte?*

Ook lutherse en presbyteriaanse kerken bevestigden bij herhaling de onverenigbaarheid tussen hun gemeenschappen en de vrijmetselarij. In 1933 werden ze hierin gevolgd door de Grieks-orthodoxe kerk, die de vrijmetselarij veroordeelde als *een systeem van mysteries dat teruggaat tot op de oude heidense godsdiensten en cultussen*. In de recente jaren zijn de veroordelingen in alle scherpte herhaald.

Hoewel in Engeland alleen al méér dan vijfduizend methodisten vrijmetselaar zijn, aarzelde deze kerkgemeenschap niet in 1985 te verklaren: *Methodisten kunnen geen vrijmetselaar zijn*. Het loont de moeite de aangevoerde argumenten te citeren: *De kandidaat-vrijmetselaars zweren de geheimen van de vrijmetselarij te bewaren, noch voor zij die geheimen kennen, terwijl christenen zich niet kunnen laten binden door riten en verplichtingen waarvan de inhoud onbekend is en de implicaties ervan in geheimzinnigheid gehuld zijn. Vrijmetselaars aanroepen een Opperwezen, zodat mannen van verschillende geloofsovertuiging kunnen samenkomen, maar de eredienst is zo verwaterd dat hij niet meer in overeenstemming is te brengen met een religieuze traditie. Dit Opperwezen is in de geest van sommige vrijmetselaars niet meer de God van de christenen. In haar ritualen lijkt het erop dat de vrijmetselarij verlossing aanbiedt door de kennis van geheimen. In het 'Royal Arch'-rituaal wordt zelfs gesteld dat het herontdekken van de maçonnieke 'verloren geheimen' zou leiden tot het winnen van het eeuwige leven. Daarentegen biedt het christendom de verlossing door geloofskennis die voor iedereen vrij beschikbaar is. In sommige ritualen wordt de kandidaat voorgehouden dat hij een reis maakt van de duisternis naar het licht. De enige interpretatie die men hieraan kan geven, is dat het gaat om een geestelijk licht. Welnu in het christendom kan dit enkel door Christus bereikt worden. In de derde graad verrijst de kandidaat uit een symbolische dood door middel van een maçonniek rituaal. De overgang van dood naar leven gebeurt in het christendom door het doopsel. De vrijmetselarij voert derhalve ceremonies uit die gelijklopend zijn met essentiële elementen van de christelijke praktijk en biedt alternatieven aan voor belangrijke delen van het christelijk geloof.*

De Schotse kerken volgden weldra in dezelfde richting. In 1986 besliste de kleine maar invloedrijke *Free Church of Scotland* dat *lidmaatschap van de vrijmetselarij onverenigbaar is met lidmaatschap of bestuursfuncties in de Kerk*. Eén van de voornaamste leden van deze Kerk, Reverend Hugh Cartwright, verklaarde bij die gelegenheid: *De vrijmetselarij is een schepping van de duistere krachten. Hoe verder men erin wordt ingeleid, hoe meer men de afgodische en heidense natuur ervan leert kennen*. Het jaar daarop waren het de Schotse *Free Presbyterians* die de vrijmetselarij veroordeelden als *antichristelijk en een schepping van de duistere krachten*.

Beide veroordelingen hadden tot gevolg dat ook de *Church of Scotland,* de belangrijkste van de protestantse kerken in Schotland, een onderzoek instelde naar de verenigbaarheid voor haar gelovigen. Het probleem was voor haar zeer vervelend, aangezien de Schotse vrijmetselaars in grote meerderheid bij de *Church of Scotland* aangesloten zijn. Het rapport dat in maart

1989 de resultaten van het gevoerde onderzoek heeft meegedeeld en dat de vorm heeft van een brief gericht tot de vrijmetselaars die lid zijn van de Schotse kerk, is zeer negatief. Voor christenen is het moraalsysteem van de vrijmetselarij *ernstig ontoereikend* en het voorbijgaan aan de persoon van Christus *onwaardig vanwege christenen*, zo staat o.m. in de conclusies. De christenen krijgen de raad *to consider their involvement*. Letterlijk wil dit zeggen dat zij het verdere lidmaatschap in overweging moeten nemen en voor- en nadelen afwegen. In feite gaat het om een typisch Engels *understatement*, waarmee eigenlijk bedoeld wordt dat de leden van de *Church of Scotland* beter de vrijmetselarij verlaten.

Uit deze enkele voorbeelden blijkt duidelijk dat de veroordelingen uitgesproken door de katholieke kerk ten opzichte van de vrijmetselarij nooit een alleenstaand feit zijn geweest. Zowel in de achttiende en negentiende eeuw als tot op onze dagen hebben protestantse gemeenschappen om religieuze motieven, bij herhaling de vrijmetselarij veroordeeld en toetreding aan hun gelovigen verboden. Het ergste moest evenwel nog komen. Plots werd de hechte band tussen de Anglicaanse kerk en de vrijmetselarij ernstig ter discussie gesteld. Een donderslag bij heldere hemel.

***Zichtbare duisternis*: de Anglicaanse houding**

Vanaf haar oprichting tot na de Tweede Wereldoorlog heeft de Engelse vrijmetselarij in volkomen symbiose geleefd met de Anglicaanse kerk. Het nominale hoofd van deze kerk, de Britse monarch, was twee eeuwen lang lid van de vrijmetselarij en verschillende koningen bekleedden voor hun kroning belangrijke functies, een paar werden zelfs grootmeester. Koning Georges VI was een zeer actief vrijmetselaar, net als zijn broers de hertogen van Windsor en van Kent. Onder koningin Elisabeth werd het anders. Zijzelf kon uiteraard geen toegang krijgen tot de vrijmetselarij. De prins-gemaal Philip van Edinburg, die zich tegen zijn zin in de eerste graad had laten inwijden, betoonde geen verdere belangstelling meer. De jonge prinsen Charles, Andrew en Edward hebben toetreding geweigerd. De Orde heeft vrede moeten nemen met een grootmeester die tot een zijtak van de koninklijke familie behoort, hertog Edward van Kent.

Kort na de Tweede Wereldoorlog waren er nog een twintigtal Anglicaanse bisschoppen actief vrijmetselaar, met inbegrip van de eerste onder hen, de aartsbisschop van Canterbury, Geoffrey Fisher. Zij en de enkele honderden dominees die ijverig metselden, schrokken toen één van hun collega's, Reverend Walton Hannah (1912-1966), in januari 1951 in het kerkelijk tijdschrift *Theology* een artikel publiceerde onder de titel *Should a Christian be a Freemason?* Hierin viel hij de vrijmetselarij aan met theologische argumenten. De media maakten zich onmiddellijk van zijn stellingen meester en uit de reacties bleek dat Hannah luid had verwoord wat al lang bij velen onuitgesproken leefde.

De auteur had gehoopt dat zijn tekst tot een bespreking zou leiden in de jaarlijkse algemene vergadering van de Anglicaanse kerk, maar dit werd door de vrijmetselaarsbisschoppen verhinderd. De controverse was hiermee evenwel niet voorbij, want het jaar daarop verschenen twee kritische boeken over de vrijmetselarij. Het ene *The nature of freemasonry* was van de hand van Dr. Hubert S. Box en het andere *Darkness Visible: a christian appraisal of freemasonry* van Walton Hannah zelf. In 1954 besteedde Hannah in een tweede boek *Christian by Degrees: The non-christian nature of masonic ritual* vooral aandacht aan de hogere graden. Ook al werden deze boeken bestsellers, dank zij de grote aandacht die ze kregen in de media en onder meer in de Engelse snertbladen, kwam er geen respons binnen de Anglicaanse kerk. Althans ogenschijnlijk niet, want enkele jaren later bleek dat nog

nauwelijks een paar bisschoppen tot de vrijmetselarij behoorden. Thans zijn er waarschijnlijk geen meer.

De controverse ebde nooit helemaal meer weg en toen in 1983 *The Brotherhood*, het controversieel boek van Stephan Knight, opnieuw uitgebreid de thesissen van Hannah uit de doeken deed, besloot de Anglicaanse synode dat de tijd was aangebroken om het probleem grondig te gaan bestuderen. In februari 1985 werd door een lid van de synode een motie voorgedragen die om een rapport vroeg over de verenigbaarheid van vrijmetselarij en christendom. Ondanks nogal wat tegenkanting werd de motie goedgekeurd, op voorwaarde dat de kosten maximum 1.600 pond (100.000 fr.) zouden bedragen, het loon van de administratieve medewerkers inbegrepen, en dat vrijmetselaars deel zouden uitmaken van de aan te stellen werkgroep.

Een jaar later werd de groep samengesteld. Hij bestond uit zeven leden, twee dames en vijf heren, waaronder twee vrijmetselaars. In mei 1987 was het rapport klaar en werd het aan de algemene synode voorgelegd.

Het rapport voor de Synode

Dit rapport ontleedde allereerst het maçonnieke *geheim* en de eedformules die voor het verkrijgen van de verschillende graden van toepassing zijn. Hierbij werd kritiek geuit op de verschillende wraaknemingen die in de eedformules werden beloofd aan wie het *geheim* durfde te verraden. Voorbeelden waren: *het lichaam zal in twee delen gehakt worden, de ingewanden verbrand, en de asse verspreid over de vier windstreken - het afkappen van de rechterhand - het onthoofden*.

Weliswaar verheugde het rapport er zich over dat dergelijke bewoordingen heel recent uit de eedformules waren geschrapt, maar onderstreepte dat ze niettemin in de loop van de rituele activiteiten nog door de achtbare meester werden uitgesproken. De ritualen analyserend stelde het rapport zich de vraag of dit neutrale teksten waren dan wel uitingen van een vorm van eredienst en zo ja ter ere van welke God. In deze gedachtegang tilde de werkgroep zeer zwaar aan het rituaal van de *Royal Arch* of *Koninklijk Gewelf*-graad, de in de Angelsaksische vrijmetselarij zo populaire vervolmakingsgraad. In dit rituaal wordt de *echte* naam van God aan de kandidaat onthuld en die naam is Jahbulon. *Afgezien van het feit dat voor iedere christen de naam van God of Jahweh voldoende moet zijn en hij geen behoefte mag hebben aan een andere revelatie, kan men er niet onderuit dat het samengestelde woord Jah-bu-lon een syncretistische samenvoeging is van afzonderlijke benamingen voor God*, zo vond de werkgroep.

Was het rapport in voorzichtige termen opgesteld en met vriendelijke woorden aan het adres van de vrijmetselarij en de vrijmetselaars, de werkgroep bereikte niettemin een aantal bijzonder negatieve conclusies. Hierna volgen de voornaamste.

Het *geheim* is geen geheim meer en iedereen aanvaardt dit, ook al staan alle ritualen bol van dit woord. Is het evenwel aanvaardbaar dat een christen met de hand op de H. Schrift zweert nooit *geheimen* te zullen verraden, die men hem pas achteraf zal meedelen, ook al heeft men hem verzekerd dat hierin niets onverenigbaar zal zijn met zijn burgerlijke, morele of godsdienstige plichten?

De *ritualen* handelen over de relatie tot God. Kan een christen aanvaarden dat hierbij niet verwezen wordt naar de kracht van de H. Geest en naar de genade van God die tot ons is gekomen door de dood en verrijzenis van Jezus Christus? Wordt hierdoor de oude ketterij van het pelagianisme, dat de erfzonde ontkent en van het socianisme, dat de Heilige Drievuldigheid loochent, niet in de vrijmetselarij overgenomen?

De bewering dat in de ritualen geen elementen van godsdienstige verering of eredienst voorkomen, dient te worden verworpen. De vrijmetselarij is een typische vorm van achttiende-eeuws deïsme, d.w.z. een natuurlijke universele godsdienst. Men is dan ook van oordeel dat dit een blaam of minachting inhoudt voor het christendom dat men hieraan ondergeschikt maakt. Heeft een christen integendeel niet de plicht en de verantwoordelijkheid te getuigen voor de hogere aanspraken van het christendom?De ritualen die gebruikt worden in de logebijeenkomsten, openen de deur voor een theologisch indifferentisme, op dezelfde wijze als dit het geval is met interkerkelijke godsdienstige plechtigheden.

Indien de vrijmetselarij, zoals ze in haar ritualen voorhoudt, een eigen middel heeft om rechtstreekse relaties met God aan te knopen, dan heeft ze de plicht deze kennis met alle mensen te delen. Als ze in het rituaal van het *Koninklijk Gewelf* de ware naam van God kan onthullen, dan mag ze dit anderen niet onthouden. God, de Vader van Onze Heer Jezus Christus, is niet de eigendom van een beperkt en exclusief mannengezelschap, maar werd voor allen geopenbaard.

Vooral het feit dat in het *Koninklijk Gewelf*-rituaal wordt geëist dat de leden de aan hen geopenbaarde ware naam van God onder geen enkele voorwaarde aan niet-ingewijden mogen meedelen, is onaanvaardbaar. Hoe zou een dergelijke voorwaarde ooit door christenen nageleefd kunnen worden?

Christenen verwerpen de gnostische beweringen dat men enige *revelatie* kan doen buiten wat door Jezus Christus werd geopenbaard. Het gebruiken en *openbaren* van de naam Jahbulon is godslasterlijk. In de christelijke theologie wordt voorgehouden dat de naam van God niet ijdel gebruikt mag worden. Hij kan in elk geval niet vervangen worden door een samenvoeging waarin namen van heidense godheden voorkomen.

De conclusies van het rapport waren onvermijdelijk zeer negatief. De twee leden die zelf vrijmetselaar waren, kwamen tot het besluit dat er in de vrijmetselarij inderdaad elementen aanwezig zijn die christenen problemen stellen. De vijf overige leden concludeerden dat er fundamentele redenen zijn om de verenigbaarheid van het christendom en de vrijmetselarij te betwijfelen. In klare en ondiplomatische taal omgezet betekende dit dat zij overtuigd waren van de absolute onverenigbaarheid.

Is evolutie mogelijk?

De drie uur durende discussie die de Synode op 13 juli 1987 aan het rapport wijdde, toonde aan dat er zeer uiteenlopende zienswijzen waren. Hoe dan ook, niemand wilde dat het tot een open breuk tussen de Kerk en de vrijmetselarij zou komen. Uiteindelijk werd met 394 stemmen tegen 52 de volgende motie goedgekeurd: *De Synode keurt het rapport goed, met inbegrip van de eindconclusie en beveelt het aan voor verdere discussie binnen de Kerk.*

Het is duidelijk dat de problemen hiermee niet zijn opgelost. Veel hangt af van de evolutie die zich binnen de Engelse vrijmetselarij zal aftekenen. Het feit dat de Anglicaanse kerk zich zo

fundamenteel en kritisch over de vrijmetselarij is gaan buigen, heeft de *United Grand Lodge* hevig laten schrikken. Een aantal elementen in de ritualen, vooral de controversiële eedformules, werden al gedeeltelijk geschrapt. Vanaf 1984 werden talrijke teksten geproduceerd ten behoeve van de eigen leden (*Information for the guidance of members of the Craft, Information on masonic charities, What every candidate should know) en van de profane wereld (What is freemasonry?, Freemasonry and religion)*, die als hoofddoel hadden misverstanden uit de weg te ruimen en kritieken te ontzenuwen.

De grootarchivaris John Hamill publiceerde in 1986 een bijzonder interessant en fundamenteel boek over de vrijmetselarij onder de titel *The Craft*. En aan de Anglicaanse synode werd volledige medewerking verleend bij de voorbereiding van het hierboven behandelde rapport. Dit alles contrasteerde fel met de geslotenheid die de Orde gedurende vele jaren had gekenmerkt. Het is dan ook niet uitgesloten dat de Engelse vrijmetselarij de bijna ongewijzigde en verstarde tradities, ontstaan in het deïstische klimaat van de achttiende-eeuwse samenleving, wil aanpassen aan de sedertdien ingetreden evoluties. Een vernieuwde maçonnerie zou dan, los van de Kerken maar niet in strijd ermee, de éénentwintigste eeuw kunnen binnenstappen en een nieuw hoofdstuk in haar geschiedenis kunnen aanvatten.

Godsdienst of geen godsdienst?

Het essentiële probleem blijft vandaag zoals gisteren: is de vrijmetselarij een systeem dat verwantschap vertoont met een godsdienst? Is ze een genootschap met universele ambities, dat aan de leden een compleet antwoord geeft op de levensvragen en een gedragscode meegeeft voor hun verhoudingen tot God en de medemens? Is ze een godsdienst?

De vrijzinnige loges hebben met deze vraag geen moeite: zij achten zich buitenstaanders in dit debat. Voor de deïstische loges ligt dit moeilijker. Vanaf de oorsprong van de Engelse vrijmetselarij werd gesteld dat de vrijmetselaar *een echte Noachiet* is. Als men hierin méér wil zien dan weer een literaire fiorituur, is de enige mogelijke uitleg dat de vrijmetselaars zich aansluiten bij de Ark van het Verbond: *En God zegde tot Noach: dit is het teken van het verbond dat ik vastgesteld heb tussen mij en alle vlees op aarde* (Genesis hoofdstuk 9, vers 17). Het verbond met Noach sloeg dus op alle mensen, en niet zoals de latere verbonden met Abraham en Mozes op het Uitverkoren Volk. De enige uitleg kan dan ook maar zijn dat de Noachieten de adepten zijn van een universele, overkoepelende godsdienst, waar alle latere godsdiensten, de joodse, de christelijke, de islamitische slechts partiële uitdrukkingen van zijn. Tot op vandaag geven alle vrijmetselaarsobediënties hieraan uitdrukking door niet de christelijke tijdrekening te gebruiken, maar de *bijbelse* tijdrekening, die vierduizend jaar vroeger aanvangt. Ze noemen dit de tijdrekening *van het Ware Licht*. Zo is het jaar 1991 in de maçonnieke tijdrekening *Het jaar van het Ware Licht 5991*.

Tot heel recent werd de godsdienstige kwaliteit van de vrijmetselarij in de deïstische loges als een vaststaand gegeven beschouwd. Zei de Grootkapelaan van *United Grand Lodge*}} nog in 1954 niet het volgende: }*Is de vrijmetselarij een godsdienst? Ik geloof vast dat ze het is. Een religie veronderstelt (1) het geloof in een Almachtige God en de plicht hem te dienen, (2) een uitoefening van de godsdienst op basis van een goddelijke geopenbaarde wet (de Bijbel), (3) het bezit van een systeem voor de uitdrukking van het geloof en de godsverering. Vrijmetselarij beantwoordt aan deze criteria en allen die samenkomen in haar gewijde gebouwen, ervaren de inspiratie die voortvloeit uit het zich nader bij God bevinden. Vrijmetselarij is wellicht geen volledige godsdienst, aangezien ze zich niet richt tot vrouwen*

en kinderen, en hoogst selectief is in de aanvaarding van haar leden, maar het is niettemin een godsdienst.

Veel Angelsaksische vrijmetselaars blijven de uitdrukking gebruiken *Freemasonry is my religion,* hoewel in 1984 de Engelse grootmeester hertog Edward of Kent hun voorhield dat geen zin er méér toe kon bijdragen om van de vrijmetselarij een valse indruk te geven. Pas in de laatste jaren beginnen de loges zich negatief op te stellen tegenover wat zij, naar het woord van grootarchivaris John Hamill *de zonden van onze maçonnieke voorvaders* hebben genoemd. Voortaan ontkennen de deïstische loges met kracht dat vrijmetselarij een godsdienst zou zijn. *United Grand Lodge* argumenteerde in 1985 dat ze geen enkele van de fundamentele elementen van een godsdienst bezit: geen dogma's, geen theologie, geen sacramenten, geen heilsboodschap. Is het voldoende dit met kracht te verklaren, opdat het ook zo zou zijn? We moeten nl. vaststellen dat er in alle loges en meer bepaald in de deïstische loges een aantal elementen aanwezig zijn die toch ver af liggen van wat een gewone *société de pensée* of een *pedagogisch moraalsysteem* is.

De deïstische loges werken ter ere van een God, in wie de leden hun geloof moeten bevestigen als voorwaarde tot toetreding. Men doet méér dan deze Godheid aanroepen, men bidt tot hem en in alle ritualen, vooral in die van de hogere graden komen talrijke gebedsformules voor. De loges van het Angelsaksische type houden wel degelijk het bestaan van God en de eruit voortvloeiende onsterfelijkheid van de ziel als dogma's voor. Een aantal hogere graden gaat zelfs verder en belijdt het geloof in de Heilige Drievuldigheid. De inwijdingen in de verschillende graden gebeuren op een wijze die psychologisch sterk op de geïnitieerde inwerkt en die een nagenoeg sacramentele geest uitstraalt. Ook de inwijding van een tempel, de adoptie van de kinderen van de logeleden, de uitvaartceremonies, zelfs de disciplinaire acties waarbij men schuldbekentenissen vanwege foutieve broeders verwacht, lijken sterk, zowel naar inhoud als naar vorm, op de sacramenten in de christelijke godsdienst.

Het rituaal lijkt sterk op de liturgische handelingen in de Kerk. In een aantal gevallen zijn het nauwelijks gewijzigde kopieën. De ceremonie van het Avondmaal in de Rozenkruisersgraad is het meest flagrante maar niet het enige voorbeeld. De vrijmetselarij heeft geen theologie ontwikkeld, maar dan toch minstens een filosofie - al is ze wat simplistisch - alsook een gedragscode, die samen een aantal levensregels en gedragingen voorschrijven. Is de afwezigheid van een uitgewerkte theologie trouwens voldoende om te kunnen beweren dat men geen godsdienst is? Godsdienst of religie betekent de verhouding van de mens tot de *Andere*, het als anders en méér dan de mens ervarene. Die verhouding kan betrekkelijk primitief of vooral filosofisch zijn, en hoeft niet noodzakelijk in een theologie te worden uitgedrukt. Religie bestaat zelfs zonder eigenlijk godsbegrip. Het boeddhisme is er een voorbeeld van. De deïstische loge verkondigt minstens één dogma: het bestaan van God en ze koppelt er het geloof in het hiernamaals en dus de onsterfelijkheid van de ziel aan vast. Is dit al niet voldoende om de vrijmetselarij volgens de hierboven gegeven definitie als een religie te beschouwen? Is ze dit niet op een uitgesprokener wijze dan b.v. het boeddhisme of sommige primitieve godsdiensten?

Men kan daarbij ook nog het hele klimaat beschouwen waarin de vrijmetselarij baadt: haar ontelbare ontleningen aan de vormen en de inhoud van andere godsdiensten, meer in het bijzonder van het christendom; haar vocabularium (*profanen* en *ingewijden*, de tempel, het altaar, het H. Boek, enz.), dat alleen maar in een godsdienstige context gebruikt wordt; haar uitgebreide en nauwgezette reglementen, gebods- en verbodsbepalingen, rechtbanken en bestraffingen die nauwelijks moeten onderdoen voor een kerkelijke rechtscode; de decoratie

van de tempels, de attributen die in een liturgische en symbolische betekenis worden gebruikt, evenals de kleding en het toebehoren, die van iedere vrijmetselaar als het ware een *priester* of een *acoliet* in een liturgische handeling maken. Men moet ook verwijzen naar de angstvallige zorg waarmee zelfs de vrijzinnige obediënties nagaan of werkplaatsen zijn ontstaan op een reglementaire wijze, volgens alle voorschriften en in een rechtstreekse filiatie met een bestaande vrijmetselarij. De houding tegenover *wilde* of *afgescheurde* loges is dezelfde als de houding van de kerken tegenover schismatieke groepen: men beschouwt ze nog als houders van de rechtmatige filiaties en ze kunnen die zelfs rechtmatig doorgeven, maar ze worden niet meer als orthodox erkend. Dit is ook de houding van de *reguliere* tegenover de *irreguliere* obediënties.

Tenslotte kunnen we wijzen op de hiërarchische structuur van de obediënties, het leergezag dat wordt uitgeoefend door de leiding, de jurisdictie die zij uitoefenen over de loges en de macht die zij hebben om de achtbare meesters aan te stellen of te weigeren. De obediënties gedragen zich ook als een Kerk in de wijze waarop ze banvloeken uitspreken tegenover individuele leden of werkplaatsen die onder hun gezag staan of tegenover andere obediënties: zij worden uit de gemeenschap gestoten en dus letterlijk geëxcommuniceerd.

Kan men zich bij dit alles van de overweldigende indruk ontdoen, dat men te maken heeft met een coherente en georganiseerde religie, minstens met een pseudo- of para-religie? Volstaat het dat men met overtuiging verklaart en blijft herhalen dat vrijmetselarij geen godsdienst is om ook echt te overtuigen? Is het ongewoon of onredelijk dat de Kerken en meer bepaald de christelijke, een instelling waarin ze zoveel van zichzelf terugvinden, als een concurrerende religie gaan beschouwen? En ze deze instelling dan ook met de maatstaven van een godsdienst gaan beoordelen?

Een eerste conclusie hieruit kan zijn, dat de vrijmetselarij aanvaardbaarder wordt voor de Kerk naarmate ze zich verder verwijdert van alles wat haar op een godsdienst doet lijken. Dit kan tot het paradoxale besluit leiden dat de vrijzinnige vrijmetselarij hieraan beter beantwoordt dan de deïstische. In een obediëntie zoals het Belgisch Grootoosten is God niet aanwezig: geen mogelijkheid dus van enige concurrentie of verwarring met de geopenbaarde God van de christenen. De ritualen zijn tot een minimum teruggebracht en refereren nog nauwelijks aan bijbelse en helemaal niet meer aan christelijke elementen. De Bijbel wordt er niet meer gebruikt en dus niet misbruikt. Wat nog overblijft aan ritualen, bijzondere woordenschat, eigen gewoonten en praktijken, doet niet aan een godsdienst denken, maar roept veeleer verwantschap op met bijvoorbeeld het scoutisme of de serviceclubs, die ook zulke onschuldige eigen werelden hebben ontwikkeld.

Bij de deïstische loges ligt dit anders en alleen het feit dat ze zich hoofdzakelijk ontwikkeld hebben in het weinig dogmatische en vrijblijvende milieu van de protestantse religie, kan uitleggen waarom zowel kerkelijke hiërarchieën als gelovige vrijmetselaars hier in het verleden weinig problemen over gemaakt hebben. De modale vrijmetselaar bekommert zich niet om exegeses en theologische disputen en kijkt verwonderd op wanneer hem analyses zoals de hier uiteengezette worden voorgeschoteld. Hij verdiept zich niet in de mogelijke tegenstrijdigheid tussen zijn logelidmaatschap en zijn kerkaffiliatie. Vaak zal hij de overtuiging hebben dat het ene een verrijking of een aanvulling van het andere betekent. Dat dit inderdaad in een kleiner of groter aantal individuele gevallen zo is, kan evenwel geen doorslaggevend argument zijn voor de verenigbaarheid van het dubbele lidmaatschap. De tolerante houding hiertegenover vanwege de Kerken, kan niet beletten dat zij op het principiële vlak de lijnen duidelijk mogen en moeten trekken.

Een mogelijke inspiratiebron: de serviceclubs.

De vrijzinnige loges zijn, als we abstractie maken van hun militante strijd tegen een geopenbaarde godsdienst, niet van die aard, dat ze een veroordeling van de kerken op kunnen lopen. Ze zijn in de ware zin *sociétés de pensée*, die weinig of geen raakvlakken met de godsdienst vertonen. In deze zin kan men ze in grote mate vergelijken met serviceclubs. Het lidmaatschap van serviceclubs staat niet vrij ter beschikking van iedereen: men wordt, na onderzoek en geheime stemming in de beperkte kring van een lokale club opgenomen. De vereniging heeft een hele reeks eigen regels ontwikkeld, een eigen woordenschat zelfs, en eigen - weze het beperkte - ritualen voor het openen, houden en sluiten van bijeenkomsten en voor alle overige activiteiten van de club. Ze beschikt ook over uitwendige tekenen, wimpels, badges, kettingen en versierselen van de officieren. De verantwoordelijkheden worden om beurten waar genomen door de leden, volgens een systeem dat veel gelijkenis heeft met dat van de vrijmetselarij. Aan de bestuursleden worden speciale opleidingen gegeven die vaak plaats vinden in de indrukwekkende hoofdkwartieren van de vereniging.

De serviceclubs hebben een eigen beperkte filosofie, die wordt uitgedrukt in een kenspreuk: het *service above self* van Rotary, het *We Build* van Kiwanis, het *Adopt, adapt, improve* van Round Table. Daarrond wordt een geheel van morele principes en aanbevelingen ontwikkeld: de *Rotarygeest*, het *Lyonisme*, het *Kiwanisme*, enz. De serviceclubs debatteren zeer veel over allerhande maatschappelijke problemen. De thema’s die aan bod komen in hun bijeenkomsten, bestrijken ongeveer alles wat een burger kan of moet interesseren. Net als de Angelsaksische loges en méér dan de continentale zijn de serviceclubs grote filantropische verenigingen. In veel gevallen heeft hun inzet een politieke dimensie, in de hoogstaande zin van het woord. Als ze een wereldwijde actie op touw zetten om bijvoorbeeld de melaatsheid uit te roeien, dan is dit een verheven dienst aan de *politeia*. Hun grote activiteiten op het gebied van b.v. internationale uitwisseling van jongeren, studiebeurzen, studiesessies en jongerenkampen, verlenen van adviezen over de beschikbare studierichtingen, zijn méér dan zomaar wat vrijblijvende filantropie. De leden van serviceclubs noemen elkaar niet *broeder* zoals in de loges, maar *vriend*. Zij zijn elkaar behulpzaam, zijn solidair in goede en kwade tijden, bewijzen vriendendiensten en steunen elkaar ook op professioneel vlak. Dit alles heeft een groot aantal raakvlakken met de vrijmetselaarsloges.

Waar ligt dan het verschil? In tegenstelling tot de deïstische loges, leggen de serviceclubs aan hun leden geen enkele verplichting op om een geloofsverklaring af te leggen en in tegenstelling tot de vrijzinnige loges nemen ze geen stellingen in van levensbeschouwelijke of politieke aard. De serviceclubs hebben zich dan ook kunnen ontwikkelen zonder tegenstand vanwege de kerkgemeenschappen. Behoudens enkele beperkte reserves vanwege de katholieke kerk in de beginjaren van de serviceclubs, is er nooit bezwaar geweest tegen deze vorm van niet-confessionele organisaties. Katholieken - onder hen ook priesters -, protestanten, joden, vrijmetselaars, ongelovigen zijn in de serviceclubs broederlijk verenigd en realiseren in feite de aconfessionele wereldbroederschap die één van de basisidealen van de vrijmetselarij was en is.

Is het denkbaar dat een vrijmetselarij zou ontstaan die, net zoals de vrijzinnige loges, iedere verwijzing naar godsdienstige elementen achterwege zou laten en zoals de deïstische loges ieder antagonisme tegen de godsdiensten en de kerken zou bannen?

Een *neutrale* vrijmetselarij?

Zo'n *neutrale* vrijmetselarij zou natuurlijk nog wel iets anders zijn dan een serviceclub. De vrijmetselarij gaat immers nog verder in het promoveren van ethische waarden en van persoonlijke vervolmaking. Op basis van symbolen en instructies ontwikkelen de loges een originele methode van zelfkennis, van zelfverbetering en ook van universele solidariteit die uitgewerkter is dan wat de serviceclubs aanbieden. Dit moet daarom, zoals andere gelijksoortige initiatieven, nog niet strijdig zijn met een Kerk of godsdienst.

Een voorbeeld hiervan geven de groepen die zich georganiseerd hebben rond het œuvre van Pierre Teilhard de Chardin en er, los van hun eigen geloofsovertuiging, een wereldvisie ontwikkelen waar gelovigen en ongelovigen zonder probleem aan kunnen meewerken. Een ander voorbeeld gaf na de Tweede Wereldoorlog de beweging *Morele Herbewapening*, die zowel in Europa als in Amerika een elite groepeerde die de maatschappij wilde vernieuwen op basis van de zogenaamde vier absolute normen: waarheid, eerlijkheid, reinheid en onzelfzuchtigheid.

Het probleem van de deïstische loges is dat ze zich niet kunnen losmaken van een constructie die, hoezeer ze dit ook ontkennen of bestrijden, van hen een quasi-godsdienstige organisatie maakt. Als ze blijvend voor deze vorm en inhoud blijven kiezen, zal de onverenigbaarheid van het lidmaatschap met dat van een Kerk blijven voortduren. De katholieke kerk heeft deze onverenigbaarheid al vlug vastgesteld, voor andere christelijke kerken heeft het heel wat tijd gevergd. De recente evolutie toont evenwel aan dat praktisch allen, wanneer ze het probleem aan een ernstig onderzoek onderwerpen, de conclusie van de onverenigbaarheid bereiken.

De vrijzinnige loges vertonen deze kenmerken niet en in principe zou de toetreding ervan dan ook voor een gelovige gemakkelijker moeten zijn. Voor hen rijst evenwel het probleem dat die geëvolueerd zijn tot een soort *kerk van de vrijzinnigen* en zich tegenover ieder geloofsovertuiging intolerant opstellen. Hierdoor kunnen ze evenmin het *Centrum van de eenheid* worden dat ze als ideaal voorstellen. De evolutie naar de vrijzinnigheid van loges die oorspronkelijk deïstisch waren, heeft natuurlijk historische verklaringen. De principiële standpunten van de katholieke kerk en de concrete politieke en maatschappelijke context hebben de negentiende-eeuwse loges in de richting eerst van het antiklerikalisme en daarna van het atheïsme en de vrijzinnigheid gedreven. Of het ook anders had gekund, is vanuit historisch standpunt een interessante vraag, maar in de optiek van een toekomstige evolutie niet erg belangrijk.

Een mogelijke evolutie

Op de drempel van de éénentwintigste eeuw kan men zich de vraag stellen of de vrijmetselarij niet resoluut een andere weg zou kunnen inslaan. We kunnen ons voorstellen dat een vrijmetselarij zou ontstaan die, op twee belangrijke elementen na, verder zou werken in de traditie die ze heeft opgebouwd en een centrum zou blijven voor het nastreven van ethische en morele waarden, zowel voor iedere vrijmetselaar individueel als voor de mensengemeenschap in haar geheel: een soort *Verenigde Naties* van de algemeen menselijke waarden. Dit kan natuurlijk slechts gerealiseerd worden als men zich houdt aan waarden die zowel door ongelovigen als door gelovigen van uiteenlopende gezindheid gedeeld worden.

Het eerste belangrijke element dat hiervoor moet verdwijnen is iedere godsdienstige referentie. Dit zou natuurlijk voor de deïstische loges en vooral ook voor de loges van de hoge graden een fundamentele koerswijziging inhouden. Sommige bijzonder christelijk

geïnspireerde systemen zoals de Gerectificeerde Schotse Ritus en gedeelten van de Aloude en Aangenomen Schotse Ritus zouden waarschijnlijk moeten verdwijnen. Als men er in de deïstische loges over nadenkt, zal men dit wellicht niet zo'n onlogische evolutie vinden. Kan men verder tussen twee stoelen blijven zitten en zich met attributen van een godsdienst blijven tooien terwijl men voorhoudt geen godsdienst te zijn? Kan men blijven voorhouden dat men het *Centrum van de eenheid* onder alle mensen wil zijn, maar dit in feite beperken tot het deel van de mensheid dat in God gelooft? Kan men dit trouwens volhouden in een wereld die aanzienlijk gesecularіseerd is, waarbij dan nog de onverenigbaarheid voor praktiserende gelovigen van langsom duidelijker is geworden? Kan men verder de werking en de doelstellingen blijven belasten met een hoop romantische ingrediënten en met legenden en esoterische poespas die niet meer van deze tijd zijn?

Het tweede belangrijke element dat moet verdwijnen, is de doctrinaire vijandschap tegenover de geloofsovertuigingen. Dit betreft de vrijzinnige loges. Thans houden ze voor dat het vrij onderzoek hun enige credo is, en dit moeten zij geenszins verzaken. In de nieuwe vrijmetselarij zou dit trouwens het algemene credo van gelovigen en ongelovigen moeten zijn, althans voor het terrein waarop zij zich samen zouden begeven. De vrijzinnige vrijmetselaars zijn in de praktijk evenwel dogmatisch, omdat zij iedere vorm van geloof a priori verwerpen en er een militante strijd tegen voeren. Dit kan evenwel overboord worden gegooid zonder dat dit aan de essentie raakt van de vrijmetselarij als moreel systeem. Natuurlijk zou de *irreguliere* vrijmetselarij dan niet meer het centrum zijn van waaruit de impulsen vertrekken voor de vrijzinnige doelstellingen. Dit moet geen onoverkomelijk probleem zijn, omdat andere organisaties, bijvoorbeeld het Humanistisch Verbond, deze rol kunnen overnemen.

Het ideaal dat zo voorgesteld wordt, is er één van een vrijmetselarij die niet boven of naast de religie staat en er ook niet tegen ageert, maar zich gewoon op een ander terrein beweegt. De vrijmetselarij zou zich als een universele aconfessionele beweging kunnen affirmeren, waaruit alle antireligieuze en ook alle anti-atheïstische elementen gebannen zouden zijn. Voortaan zouden gelovigen en ongelovigen die aangetrokken worden door de eigen-aardige en aparte methodes van de vrijmetselarij, elkaar ongehinderd kunnen ontmoeten en eindelijk het humanistisch *Centrum van de eenheid* vormen dat bij de aanvang als essentieel doel werd gesteld. In de loges zouden priesters en leraren lekenmoraal, geëngageerde gelovigen en militante vrijzinnigen, mannen en vrouwen uit alle beroepen en uit alle *walks of life*, van alle rassen en culturen, elkaar kunnen ontmoeten. Ze zouden er, gebruik makend van de structuur en de tradities die de vrijmetselarij tot ontplooiing heeft gebracht, samenwerken voor een betere, tolerantere, vredelievender wereld. Ze zouden het bestendige laboratorium zijn waar, binnen de beslotenheid van de loges, maatschappelijke, ethische en religieuze problemen besproken worden, meningsverschillen vastgesteld worden, gelijklopende meningen en overeenstemmende overtuigingen gepromoveerd worden. Terzelfder tijd zouden ideologische tegenstrevers niet alleen het respect voor elkaar leren, maar door het gebruik van dezelfde symbolen, het uitdiepen van dezelfde allegorieën, het uitvoeren van dezelfde riten nader tot elkaar groeien.

Een dergelijke vrijmetselarij zou ver verwijderd liggen van de huidige obediënties van deïstische of vrijzinnige strekking. Is het utopisch zo'n vrijmetselarij te betrachten? Wellicht en wellicht ook niet. De toekomst moet het uitwijzen. Het is alvast een ideaal dat in en buiten de werkplaatsen besproken verdient te worden.

Prof. Leo Apostel, de vrijmetselaar zonder illusies, heeft geschreven dat de vrijmetselarij, die zo weinig van haar idealen heeft kunnen realiseren, volgens hem op sterven na dood is. Na

een lange en boeiende reis door het land van de vele soorten vrijmetselarij vrees ik dat de conclusie is, dat ze allemaal een doodlopende weg bewandelen. Zeker, de obediënties kunnen zich nog tientallen jaren recht houden en op de zes en weldra tien miljard inwoners van deze planeet zal men er altijd wel een paar miljoen vinden die zich door één of andere vorm van vrijmetselarij aangetrokken voelen. In hun huidige vormen moeten de vrijmetselaarsloges evenwel vrezen, dat ze in stijgende mate inhoudloos, doelloos en irrelevant zullen worden.

Waarom niet op zoek gegaan naar een *derde weg*, een nieuwe weg?

Op weg naar vreedzaam samengaan?

Mocht ooit een dergelijke evolutie in het zicht komen, dan is het zeker niet in de onmiddellijke toekomst. Er zijn evenwel andere elementen die een wenselijke pacificatie in de hand kunnen werken. De mogelijkheden hiertoe zijn aanwezig. De katholieke kerk heeft een grote stap gezet in de richting van vreedzame coëxistentie met alle overtuigingen, zowel de godsdienstige als de agnostische. Hierbij is iedere specifieke veroordeling van de vrijmetselarij verdwenen. De principiële stelling die de toetreding voor katholieken onmogelijk acht, en die door veel andere kerken wordt gedeeld, is een loutere vaststelling en niet een veroordeling. Als sommige praktiserende katholieken, naar het voorbeeld van hun achttiende-eeuwse voorgangers, toch tot de loges zouden toetreden, dan zal dit zonder overdreven gewetensnood kunnen gebeuren en in sommige gevallen zelfs met medeweten van de plaatselijke geestelijkheid. Het is immers niet uit te sluiten dat een praktizerend gelovige voldoende het onderscheid kan maken tussen het kaf en het koren, en zonder toegevingen te doen zijn lidmaatschap van een loge in overeenstemming kan brengen met zijn geloofspraktijk.

In de deïstische loges leeft het verlangen om de algehele vrede met de kerken en meer bepaald met de katholieke kerk te sluiten. Het is duidelijk dat ook de kerken deze vrede wensen, maar niet ten koste van de principiële stellingen die wij hierboven hebben uiteengezet. Een houding van wederzijdse eerbied en begrip lijkt veel constructiever te zijn dan het utopisch streven naar een officiële aanvaarding van het dubbele lidmaatschap.

Wat de vrijzinnige loges betreft, zou het wenselijk zijn dat ook zij de strijd tegen de kerken herzien. Het hevig antiklerikalisme dat in sommige kringen nog heerst, ook in sommige loges, doet ouderwets aan. Men zou moeten erkennen dat de Kerk op het gebied van de militante en klerikale strijdvaardigheid grondig is geëvolueerd. Heel zeker, en vooral in de katholieke landen, bestaat nog een belangrijk machtsapparaat dat zich uitstrekt over alle domeinen van het maatschappelijke leven. Dit is evenwel niet meer dominerend en het heeft vooral niet meer de mogelijkheid en zelfs niet meer de wil om zich als een gedisciplineerde militie aan het hoofd van de maatschappij te stellen. De tolerantie van de katholieke *zuil*, zowel inwendig als tegenover de andersdenkenden, is een feit. De katholieke kerk blijft ervan overtuigd, dat ze de vrucht is van de Goddelijke Openbaring en dat ze de roeping heeft alle mensen in dit *Centrum van de Eenheid* samen te brengen. Ze erkent evenwel dat de toetreding tot de Kerk geen absolute voorwaarde is om God te dienen. *De Kerk is alleen zaligmakend. Buiten de Kerk geen verlossing*, zo klonk het vroeger en dit was geen christelijke houding. Wie in God gelooft en in de onsterfelijkheid van de ziel, moet onvermijdelijk tot de conclusie komen dat het formele lidmaatschap van de Kerk, hoe belangrijk of wenselijk hij dit ook kan vinden, maar licht zal wegen in de appreciatie waarmee de Vader ons zal oordelen. Deze fundamentele houding van de Kerk kan hopelijk veel van de vroegere vijandigheden doen verdwijnen.

Het moet anderzijds de vrijzinnigen tot nadenken stemmen, dat de toenemende onkerkelijkheid niet in grote mate tot een versterking van de vrijzinnigheid leidt. De vermindering van de geloofspraktijk is vooral een gevolg van de welvaartsmaatschappij en de eruit voortvloeiende hedonistische levenswijze en niet van een beredeneerde afweging tussen geloof en ongeloof. Een niet onbelangrijk bevolkingsdeel stapt van de traditionele kerken over naar dissidente groepen, die een meer simplistische en soms ook verontrustender vorm van geloofspraktijk verspreiden. De enorme aantrekkingskracht van imbeciele en soms lachwekkende *kerken* in de Verenigde Staten, staat ons ook te wachten. Nog duidelijker is de afglijding naar allerhande vormen van bijgeloof. De belangstelling voor genezers, kaartleggers, paranormale verschijnselen, enz. is nooit zo groot geweest. Het woord van Chesterton blijft actueel: *Wanneer men ophoudt te geloven in God, gelooft men niet in niets maar in om het even wat.* Dit is een evolutie die al even weinig door de vrijmetselaars kan worden geapprecieerd als door de kerken. Indien de loges een *vijand* wensen, dan zijn er méér voor de hand liggende dan de Kerk.

Daarom lijkt de dialoog nodig en nuttig. Het moet evenwel een dialoog zijn tussen partners die niet de bedoeling hebben de andere ofwel te recupereren ofwel in de hoek te duwen. Het doel moet zijn de wederzijdse eerbied te bevorderen en de domeinen te identificeren waarin men gezamenlijk kan werken aan de opbouw van een betere wereld. Dit kan ongetwijfeld méér geestdrift opwekken en grotere voldoening schenken dan het voeren van pietluttige achterhoedegevechten!

Hoofdstuk XIII.

Vrijmetselaar, mijn broeder, mijn zuster

Tijd om te besluiten.

Wie een lange reis heeft ondernomen, zal vol vreugde zingen met Joachim du Bellay: H*eureux qui comme Ulysse a fait un beau voyage, et puis est retourné, plein d'usage et de raison...*, of kan zwartgallig mijmeren met Karel Van de Woestijne: *Van alle reis terug voordat de reis begon...*

Op het einde van de lange tocht door de bijzondere, soms wondere, soms zonderlinge werelden van de vrijmetselarij, word ik afwisselend door beide gevoelens bevangen. In de vrijmetselarij treffen we verheven idealen en hoogstaande mensen aan. Het gaat om een eerbiedwaardige en legitieme verenigingsvorm, die de vaak voorkomende vijandigheden niet heeft verdiend, ook al heeft ze die soms uitgelokt. Nu al bijna drie eeuwen lang heeft ze in iedere generatie mensen aangetrokken die in dit aardse dal op zoek zijn naar de zin van het leven en wensen zichzelf en de wereld beter, mooier, volmaakter te maken. Dit is het wat aan de vrijmetselarij haar adelbrieven verleent en haar bestaan rechtvaardigt.

De keerzijde van dit mooie beeld is niet alleen de afstand tussen ideaal en werkelijkheid, maar vooral de onduidelijkheid van het maçonnieke project, van de maçonnieke utopie. Ook als we de vrijmetselarij met welwillendheid en sympathie benaderen, komen we tot het besluit dat de kloof aanzienlijk is en de onduidelijkheid fundamentele problemen stelt. Lucide vrijmetselaars hebben dit zelf vastgesteld en soms gelaakt.

Het ideaal van gelijkheid en broederlijkheid blijkt moeilijk te realiseren. De inhoud, het project en de maatschappelijke relevantie van de vrijmetselarij roepen heel wat vraagtekens op.

Het gelijkheidsideaal

De vrijmetselarij heeft vanaf haar stichting de nadruk gelegd op de gelijkheid onder alle mensen. *De maçonnerie: een school van de gelijkheid* betitelde de historicus Pierre Chevallier zijn boek gewijd aan de geschiedenis van de vrijmetselarij in het Frankrijk van de achttiende eeuw.

Welke inhoud had deze gelijkheid, die tot sluitsteen van de vrijmetselarij werd uitgeroepen? Het ging alvast niet om een uitgebouwde theorie, méér om een basisprincipe, een dogma bijna. Het was één van de modeideeën van de achttiende eeuw, vrij vaag en zich tot allerhande interpretaties lenend. Dit gedachtegoed vond zelfs aan koninklijke hoven aanhangers. Keizer Jozef II, verlicht despoot als hij was, gedroeg zich graag als een gewone burgerman en koningin Marie-Antoinette en haar hofhouding speelden in het Trianon voor herder en herderinnetje.

Vanaf haar ontstaan beperkte de vrijmetselarij alvast het gelijkheidsideaal tot de aangesloten broeders en dan nog enkel voor de tijd dat zij zich binnen de muren van de tempel bevonden.

Zoals de redenaar van *La Parfaite Egalité* in Brugge het in 1770 uitdrukte: *De volmaakte gelijkheid, die ieder individu van de natuur heeft meegekregen, maar verloren ging door de wisselvalligheden van de tijden en de boosaardigheid van de omstandigheden, is enkel onder ons terug te vinden*. Wie was *onder ons*? Voor wie was de vrijmetselarij door haar stichters bedoeld? Anderson schreef: *voor edellieden en voorname burgers van de beste rang en stand, voor geestelijken en voor erudiete geleerden van verschillende geloofsovertuigingen en gezindten*. Hij schreef ook: *}}voor goede en loyale mannen, mannen van eer en eerlijkheid die een trouwe vriendschap kunnen aanknopen met mensen die zij zonder de vrijmetselarij nooit zouden hebben ontmoet*. Anderson hield voor dat de vrijmetselaar *een vredelievende burger is, onderdanig aan de burgerlijke overheid en zich nooit mengend in complotten en samenzweringen gericht tegen de vrede of het welzijn van de Natie*.

De leden moesten, zo zei hij nog, *goede en loyale mannen zijn, in vrijheid geboren, van rijpe leeftijd, noch slaven noch vrouwen, noch immorele of schandaalverwekkende mannen, maar van goede reputatie* en ook nog *zonder verminking of lichamelijk gebrek, gesproten uit eerbare ouders*. De lange reeks voorwaarden toonde aan dat de vrijmetselarij zich wilde beperken tot een bepaalde elite onder de mannelijke bevolking. De groep waaruit gerekruteerd kon worden in de achttiende en grotendeels ook nog in de negentiende eeuw, bedroeg hoogstens tien à vijftien procent van de bevolking. Wie aan de voorwaarden voldeed, was daarom nog niet zeker dat hij lid kon worden als hij het wenste.
Eerst moest zijn kandidatuur aan de leden worden meegedeeld, werd een onderzoek naar zijn reputatie en hoedanigheden ingesteld en moest zijn toetreding eenparig worden goedgekeurd. De gelijkheid waar de vrijmetselarij het over had, bleef dus strikt beperkt tot diegenen die erin slaagden in haar besloten kring te worden opgenomen. Alleen binnen die kring waren allen *broeders op hetzelfde niveau*. Buiten de loge hield de gelijkheid op en moest aan ieder broeder de eerbied betoond worden die zijn sociale rang of stand vereiste. Ook al zong men in het gezellenlied dat *de vrijmetselaar uitstijgt boven de andere mensen*, in de *profane* wereld moest hij ook de niet-vrijmetselaars bejegenen met de eerbied die men hen naargelang van hun sociale status verschuldigd was.

Dat allen *broeders op hetzelfde niveau* waren, werd daarbij in de schoot van de loges al onmiddellijk ontkracht, doordat een ingewikkelde interne hiërarchie werd opgebouwd. De basis hiervan was de indeling in graden, waarbij de leerling en de gezel een aanzienlijk lagere status hadden dan de meester. Iedere loge en de Grootloge werden geleid door een bestuur waar men in principe enkel op basis van verdiensten toe werd geroepen: *Iedere promotie onder vrijmetselaars is uitsluitend gevestigd op de echte waarde en de persoonlijke verdienste. De achtbare meester en de opzichters worden gekozen, niet om hun anciënniteit maar om hun verdiensten*. In de praktijk werd nochtans meestal de sociale status in de *profane* wereld in acht genomen.

Aan de top beschikte de Grootmeester, en in elke loge gold dit eveneens voor de achtbare meester, over bijna dictatoriale macht. Secretaris en penningmeester van de Grootloge en van iedere werkplaats beschikten daarentegen maar over een beperkt stemrecht, ook al hadden ze de meestergraad. De klerken die hun in de uitoefening van hun taak bijstonden, moesten minstens gezel zijn, maar konden geen functie opnemen in de Grootloge en mochten in hun eigen loge slechts het woord nemen wanneer ze hiertoe werden uitgenodigd. In de werkplaatsen werden dienstboden of *frères servants* enkel tot de leerlingengraad toegelaten, terwijl muzikanten en traiteurs als *frère à talent* wél tot de meestergraad konden opklimmen, maar evenmin stemrecht hadden.

Is het overdreven te besluiten dat het gelijkheidsideaal van de vrijmetselarij veeleer een literaire en theoretische *vue de l'esprit* was, die weinig concrete inhoud kreeg? Werd de bescheiden aanzet tot al was het maar een begin van realisatie, niet onmiddellijk in de kiem gesmoord, zowel door de streng-hiërarchische structuur binnen de *blauwe* vrijmetselarij als door de opkomst van de exclusieve hoge gradenmaçonnerie?

Natuurlijk kan men aanvoeren dat het in de achttiende-eeuwse standenmaatschappij al een stap vooruit was, de gelijkheid onder alle mensen minstens met de lippen te belijden. Was dit wel zo? Stond het gelijkheidsideaal in andere kringen, en onder meer in de Kerk, al niet veel verder?

De evangelische inbreng

De gelijkheid onder alle mensen was een ideaal dat door de eeuwen heen was nagestreefd. Het christendom had er een van zijn basisprincipes van gemaakt en was hierdoor in botsing gekomen zowel met het judaïsme, dat de joden als het enige uitverkoren volk beschouwde, als met de Grieks-Romeinse maatschappij, waar een elite zich verheven achtte boven de grote massa die als slaven in haar dienst stond.

De Verlossing was voor alle mensen. Zoals Paulus schreef in de Brief aan de Galaten: *Thans is er geen jood meer of heiden, geen slaaf en geen vrije, geen man en geen vrouw. Want allen zijt gij één in Christus Jezus*. Ook in de Kerk en in de door haar gedomineerde maatschappij werd dit hoogstaande ideaal onvoldoende gerealiseerd. Een uitgewerkte hiërarchie, vanaf de dorpsherder tot aan de paus van Rome, bestuurde *de kudde*, op grond van de opdracht haar door Jezus gegeven: *weidt mijn lammeren, weidt mijn schapen*. De gelijkheid binnen de Kerk was nochtans al eeuwen veel aanzienlijker dan ze dit ooit in de loges zou worden. Het voornaamste was de gelijkheid van ieder mens tegenover de Boodschap. De Kerk stond open voor iedereen, de sacramenten waren voor koning en plebejer gelijk toegankelijk, de leer van de Kerk was universeel. Ook op maatschappelijk vlak had de Kerk een egaliserende of minstens een promoverende invloed. Bij de clerus en in de kloosters vonden zonen en dochters van bescheiden komaf de beste mogelijkheden voor een versneld stijgen op de sociale ladder. Heel wat pausen en bisschoppen waren van nederige origine en zij trokken in hun opgang hun minder fortuinlijke familieleden mee.

Het gelijkheidsideaal van de vrijmetselarij was dus niet iets nieuws of iets dat ze herontdekt had, maar behoorde gewoon tot de fundamenten van de christelijke beschaving en was aan de maçons in hun christelijke opvoeding meegegeven.

Het is een feit dat de vrijmetselarij er onder het Ancien-Regime niet in geslaagd is aan het gelijkheidsideaal een nieuwe impuls te geven. In haar hele opstelling en werking bleef ze nauw aansluiten bij de standenindeling die de *profane* wereld kenmerkte. Ze was niet eens een kanaal waarlangs de sociale promotie van bescheiden lieden kon gebeuren. Hoogstens heeft de vrijmetselarij enige toenadering verwezenlijkt tussen de adel en de burgerij. Zelfs dit gebeurde meer in ronkende verklaringen en tafelliederen dan dat het in werkelijkheid werd omgezet. Er waren trouwens in de *profane* wereld veel andere evoluties die de kloof overbrugden en die het einde van de standenmaatschappij voorbereidden.

De vrijmetselarij was kind van haar tijd kan men zeggen, en dit is natuurlijk juist. Men kan evenwel vrezen dat ze van de *erfzonde* van een met woorden en niet in daden beleden ideaal, nooit meer is afgeraakt. In onze eeuw van democratie en gelijke kansen, tweehonderd jaar na

de revoluties gevoerd uit naam van *Vrijheid, Gelijkheid, Broederlijkheid*, blijft de vrijmetselarij een besloten groep die uitsluitend rekruteert binnen een beperkte sociale klasse. Met uitzondering van een kleine minderheid *radicalen* in landen zoals België, Frankrijk en Italië heeft de vrijmetselarij of hebben de vrijmetselaars in het democratiseringsproces veeleer een remmende en conservatieve rol gespeeld. In de strijd voor het algemeen stemrecht waren ze ofwel afwezig ofwel - uit zelfbehoud - vijandig gestemd. In latere fasen van de ontvoogdingsstrijd werd weliswaar door de *irreguliere* continentale loges een zekere rol gespeeld, maar dit was dan al een periode waarin de democratisering en het ideaal van *gelijke kansen voor iedereen* gemeengoed begon te worden.

De onbereikbare gelijkheid.

Op vandaag moet men onvermijdelijk de vaststelling maken dat het gelijkheidsideaal van de vrijmetselarij nog altijd een veraf gelegen, blijkbaar onbereikbaar doel is. De vrijmetselarij blijft een mannenvereniging. De *reguliere* loges, die het grootste deel van het totale effectief uitmaken, verwerpen ieder mogelijke opening naar de vrouwen. Van de irreguliere mannelijke obediënties zijn er die al even zeer tegen de opname van vrouwen gekant zijn, terwijl andere enkele voorzichtige bruggen hebben geslagen en een oncomfortabel compromis hebben gesloten. De vernederende uitspraak van Anderson dat *noch slaven, noch vrouwen* tot de vrijmetselarij konden worden toegelaten, blijft in de praktijk voor het overweldigend deel van de maçons van kracht en slechts een heel gering
aantal mannelijke *irregulieren* is tot de gemengde vrijmetselarij toegetreden.

Men kan natuurlijk aanvoeren dat de meeste kerken, en zeker de katholieke kerk, de toegang tot het priesterschap en tot de hiërarchische leiding aan de vrouwen ontzeggen. De toetreding tot deze kerken is evenwel gelijkelijk open voor mannen en voor vrouwen, talrijke vrouwen - vooral kloosterzusters - hebben in de Kerk een aanzienlijke rol gespeeld en, beginnend met de Heilige Maria heeft de Kerk aan een groot aantal vrouwen de hoogste eer van de heiligverklaring toegekend. Op een dergelijke gelijkstelling en emancipatie van de vrouw kan de vrijmetselarij vooralsnog niet bogen.

De vrijmetselarij blijft een bijna uitsluitend door blanken bevolkte vereniging. De *reguliere* loges tellen praktisch uitsluitend blanke leden, een gering aantal kleurlingen niet te na gesproken. De *irreguliere* loges hebben een iets grotere inspanning geleverd en in de laatste dertig jaar, vooral in Zwart Afrika, de oprichting van eigen obediënties aangemoedigd. Het belet niet dat ook dit marginaal blijft en heel laattijdig is gebeurd. Bij de onafhankelijkheid van Belgisch Kongo in 1960 waren er al minstens veertig jaar inlandse priesters en bisschoppen, maar was er nog geen enkele zwarte vrijmetselaar. Het meest negatieve aspect hierin is dat de *reguliere* vrijmetselarij, die zo ruim verspreid is in de vroegere kolonies, praktisch uitsluitend door blanken bevolkt blijft. Veel erger nog is het feit dat ze de vrijmetselarij die voor zwarten en kleurlingen is ontstaan en die zich gedraagt volgens alle principes die aan *reguliere* loges worden opgelegd, toch weigert te erkennen.

In de Verenigde Staten, in Canada en in enkele andere landen is een sterke vrijmetselarij uitgebouwd die uitsluitend zwarten en kleurlingen opneemt, met de *Prince Hall* obediënties, die één à anderhalf miljoen leden telt als voornaamste. Deze obediënties hebben het blanke *reguliere* model tot in de details gekopieerd en niets onderscheidt er hen van, behalve de huidskleur van de broeders. Het is een aanzienlijke smet op de blanke vrijmetselarij dat ze de kleurlingen niet in de schoot van haar obediënties heeft opgenomen. Als ze dan al het op zichzelf laakbare systeem van afzonderlijke loges voor blanken en zwarten wilde behouden,

had ze toch minstens de zwarte obediënties, die aan alle regels of *landmarks* voldoen, in de gemeenschap van de erkende *reguliere* obediënties moeten opnemen. Dat ze dit nog steeds niet heeft gedaan, is onbegrijpelijk en onvergeeflijk. De vrijmetselarij blijft hoofdzakelijk een vereniging gerekruteerd onder de leden van de middenstand en de kleine burgerij. De *reguliere* Angelsaksische loges worden gepatroneerd door de aristocratie van adel en hoge burgerij. In Engeland *the Mother of all regular lodges*, behoort de grootmeester tot de koninklijke familie en zijn de meeste provinciale grootmeesters lords of gevestigde *establishment*-figuren. De *irreguliere* obediënties worden gedomineerd door een ander soort aristocratie: de vrijzinnige intelligentsia, die hoofdzakelijk tot de universitaire en politieke kringen behoort. Deze intelligentsia inspireert de werkzaamheden en fungeert als prestigieus *uithangbord*. Ze speelt niet noodzakelijk een organisatorische rol: dit laat ze in hoofdzaak over aan leden die in de maçonnieke *cursus honorum* opgaan en er wellicht een compensatie in vinden voor hun meer bescheiden *profaan* curriculum.

De leidende kringen buiten beschouwing gelaten, worden zowel de *reguliere* als de *irreguliere* loges in hoofdzaak bevolkt door wat men de middenstand of ook nog de kleine burgerij kan noemen: leerkrachten, ambtenaren, kaderleden, militairen, handelaars, vrije beroepen, kunstenaars. In de loges is de aristocratie, zowel van de adel als van het geld, nog slechts in zeer geringe mate aanwezig. Wanneer vertegenwoordigers van deze groepen lid zijn, dan stammen ze vaak uit een traditionele vrijmetselaarsfamilie en treden ze op als prestigeverleners of als milde sponsors. De arbeidersklasse is bijna volledig afwezig. De *reguliere* loges hebben nooit pogingen ondernomen om hun activiteiten aan te passen aan de mogelijkheden van de gewone man. Bij sommige *irreguliere* loges werden inspanningen geleverd om arbeiders voor de werking te interesseren. Het resultaat blijft marginaal. Dit is onvermijdelijk, want het esoterische en intellectuele gedachtegoed van de vrijmetselarij, ook al spreekt het in ruime mate het hart en de verbeelding aan, is toch hoofdzakelijk dat van een *société de pensée*, die een zekere graad van intellectuele en schoolse ontwikkeling veronderstelt.

De conclusie is dat de vrijmetselarij zichzelf heeft afgesloten voor het grootste deel van de bevolking - de vrouwen, de kleurlingen, de arbeiders - en op vandaag in hoofdzaak is samengesteld uit blanke, Angelsaksische en protestantse middenstanders, wat de *regulieren* betreft, en uit blanke vrijzinnige middenstanders, wat de *irregulieren* betreft. Op zichzelf is dit geen schande. Het is echter wel in tegenstrijd met het hoog in het vaandel geschreven gelijkheidsideaal en met de bewering dat de vrijmetselarij het *Centrum van de Eenheid* is. De permanente discrepantie tussen de principes en de werkelijkheid oefent een negatieve invloed op de loges uit. Beter ware wellicht, het onvermijdelijke in te zien en de principes aan de werkelijkheid aan te passen.

De broederlijkheid

De vrijmetselaars zijn allen broeders op hetzelfde niveau, schreef Anderson. De broederlijke liefde is het cement van de vrijmetselarij. Dat dit *op hetzelfde niveau* met een grote korrel zout genomen moet worden, hebben we zopas gezien. Daar blijft het *allen broeders*. De broederliefde waar de vrijmetselaars het over hadden, bleef vanaf de stichting strikt beperkt tot degenen die in de broederschap werden opgenomen. Enkel zij waren *broeders*. Zij werden aangemaand hulp te verlenen, maar hierbij *een arme broeder te verkiezen boven ieder andere arme*. Het geld bijeengezameld voor liefdadige doeleinden mocht enkel worden aangewend *ten gunste van een door armoede getroffen broeder, met uitsluiting van ieder ander persoon*.

Op het vlak van de caritatieve werking is de vrijmetselarij hoofdzakelijk trouw gebleven aan het principe van de onderlinge bijstand. Zelfs de grote *reguliere* obediënties, vooral de Britse, Amerikaanse en overige Angelsaksische (Canada, Australië, Nieuw-Zeeland) beoefenen vooral de steun aan de eigen leden: bejaardentehuizen voor maçons, scholen voor kinderen van maçons, ziekenhuizen voor maçons. De steun aan *profane* activiteiten is niet onbestaande, maar toch vrij gering. Bij de *irreguliere* loges is de caritatieve werking nog geringer en zal de steun hoofdzakelijk gaan naar militante vrijzinnige activiteiten. Het geringe aantal leden bij de *irreguliere* loges (in België vijftienduizend) beperkt uiteraard de mogelijkheden, maar dit is niet de enige uitleg. De serviceclubs, die elk ook maar een paar duizend tot enkele duizenden leden tellen, organiseren een veelvoud aan caritatieve hulpverlening. Het is duidelijk dat de loges, vooral dan de *irreguliere* zich niet geroepen achten om op dit domein een actieve rol te spelen. De broederliefde tegenover de hulpbehoevende medemens beperkt zich dus hoofdzakelijk, zoniet uitsluitend, tot principeverklaringen en tot het aanmoedigen van de broeders om in het *profane* leven een rol te vervullen.

Wat de broederliefde binnen de loges betreft, hebben we in de loop van ons verhaal aangetoond, dat ook hier de werkelijkheid ver ligt van het ideaal. De geschiedenis van de vrijmetselarij is een permanent verhaal van hoogoplopende ruzies, schisma’s en afscheidingen, persoonlijke en ideologische conflicten. De proliferatie van het aantal obediënties is er het gevolg van. Natuurlijk is hieraan niets abnormaals. Waar mensen samen zijn, wordt *gemenst*. We kunnen ons evenwel afvragen, of de permanente strijd ook niet aan de vrijmetselarij als een tweede *erfzonde* is meegegeven. Het ontbrak duidelijk van bij de aanvang aan een voldoende diep uitgewerkt en coherent maatschappelijk project. In zekere zin was de vrijmetselarij als een Spaanse herberg, waar men enkel vond wat men zelf meebracht. De opeenvolgende generaties hebben dan ook het logehuis willen meubileren volgens hun eigen concepten, die tijds- en plaatsgebonden waren en die daarbij, zelfs binnen eenzelfde tijd en ruimte, heel vaak erg verschillend en tegenstrijdig waren.

Behalve de grosso modo gelijklopende formele elementen (de organisatie, de ritualen, de woordenschat) zijn de inhoud en de doelstellingen naargelang van de obediënties zo uiteenlopend, zo tegengesteld zelfs, dat ze aanleiding geven tot regelmatige strijd, zoniet zelfs tot een bestendige oorlogstoestand tussen obediënties. Ook binnen de obediënties is de broederlijkheid soms ver te zoeken. Het verhaal van oppercommandeur Charles Riandey dat we hierboven hebben gegeven, is een voorbeeld onder vele van de hevige zelfs passionele tegenstellingen die in de beslotenheid van de tempels worden uitgevochten. Ook dit behoort tot de menselijke natuur, maar de indruk wordt gewekt dat de antagonismen in de loges scherper zijn en fanatieker worden uitgevochten dan in andere vormen van het verenigingsleven.

Ook hier kunnen we ons afvragen of het gebrek aan een duidelijk en onbetwist project niet ten grondslag ligt aan het bestendige bekvechten. Het besluit is alvast, dat ook de broederliefde een ideaal blijft, dat slechts bij tijd en wijle en op precaire wijze tot stand komt. Het best wordt ze wellicht gerealiseerd tussen individuele maçons of in de schoot van een kleine en eendrachtige werkplaats.

De grondslagen en principes.

Was de vrijmetselarij bij de aanvang in hoofdzaak een typisch achttiende-eeuwse gezelligheidsvereniging met enkele morele principes, ze is er onvoldoende in geslaagd in latere eeuwen aan haar project méér consistentie en inhoud te geven. Het heeft aan pogingen

hiertoe niet ontbroken. De publicaties over de *esoterische*, de *initiatieke* boodschap van de vrijmetselarij, vormen een onoverzichtelijke massa. Het grootste deel ervan is onleesbaar en onbruikbaar. Het zijn pennenvruchten van pseudo-filosofen, van zachte of zelfs lichtjes gestoorde fantasten, van geïllumineerden en verspreiders van allerhande humbug en boerenbedrog. Veel *bouwstukken* die op esoterische thema's gehouden worden door goedbedoelende maar onvoldoende geschoolde broeders, zijn gewoon waardeloos. Bij het lezen van het grootste deel van die *initiatieke* lectuur, val je in slaap of klap je het boek dicht. De auteurs hebben vaak zelf aangevoeld dat zij tekort schoten. Zij verbergen zich dan achter het excuus van het *onuitspreekbare*, van het *geheim*, van de onmogelijkheid om in *profane* woorden het mysterie van de vrijmetselarij uit te drukken. Dit is in grote mate een goedkoop excuus, dat enkel tot dekmantel dient om de onvolwassenheid en de naïviteit van het discours te verschonen.

Niet alles is natuurlijk van dit bedenkelijke gehalte. Nu en dan vindt men lezenswaardige geschriften van vrijmetselaars, die de initiatieke demarche uitleggen in simpele en verstaanbare woorden. De werken van o.a. Jean Tourniac, van Jean Saunier en van Paul Naudon zal men met vrucht lezen. In het Nederlands behoort het boek van Piet Van Brabant tot het beste wat over de vrijmetselarij is geproduceerd. Wat deze geschriften interessant maakt, is dat de auteurs met de voeten op de grond blijven. Ook al gaan zij op in de beschrijving van de symbolische en esoterische wereld van de vrijmetselarij, ze hoeden zich voor excentriciteiten, geven het beeld van een uitgezuiverde en eenvoudige constructie en wagen zich niet aan filosofische, theologische, mystieke, psychoanalytische of andere elucubraties, waarvoor zij noch de vorming noch de kennis hebben.

Bij hen zal men goede introducties vinden tot de symbolische vrijmetselarij, zoals ze is of zoals ze wil zijn. Zij beschrijven een organisatie bestemd voor *l'honnête homme*, die behoefte heeft aan een conviviaal en geborgen samenzijn onder gelijkgezinden en die zich inspanningen wil getroosten om de wereld en in de eerste plaats zichzelf te vervolmaken. Op zich is dit een achtenswaardige doelstelling, die in haar essentie niet verschilt van iedere vorm van religieuze, filosofische of moralistische zoektocht, zoals er in de loop van de geschiedenis al zoveel gestalte hebben gekregen. Het doel is gelijklopend, alleen omgeving en methode zijn verschillend.

Wat hierbij evenwel de vrijmetselarij lijkt te ontbreken, is een allesomvattend humanistisch project, dat het op het niveau zou kunnen tillen van de grote beschavingsbewegingen die op de planeet in de loop der tijden zijn ontstaan. Aan de bron van de vrijmetselarij staat geen Messias, geen Mohammed, geen Boeddha of Confucius. De Orde heeft geen Augustinus, geen Thomas van Aquino of een andere grote denker voortgebracht die het rudimentaire concept tot een universeel project zou hebben uitgewerkt. Diegenen die zich tot zo'n opdracht geroepen voelden, waren er op verre na niet voor opgewassen en hebben de pseudo-wetenschappelijke teksten gebrouwd die de vrijmetselarij als een nutteloze ballast met zich meesleept. Hierin deed men alsof men de grote universele religie was, boven al het overige verheven, maar er was niets om dit ook te staven.

De maçonnieke utopie

In de loop van deze studie heb ik bij herhaling verwezen naar *Freemasonry, a philosophical essay* van professor Leo Apostel. Tussen het vele kaf schittert dit boekje door zijn intelligente en erudiete benadering van het maçonnieke fenomeen. Voor Apostel is *de ontmoeting* het essentiële element in de vrijmetselarij. Niet verwonderlijk, want dit is eigenlijk de basis voor iedere organisatie, zeker in onze etnocentrische Westerse vorm van samenleving. Het simpele

woord *ontmoeting* is natuurlijk uit te werken tot een coherent project: Wie ontmoet wie? Met welk doel? Wat verwacht hij voor zichzelf? Wat kan hij de anderen bijbrengen? enz.

Apostel komt tot een pessimistische conclusie over de huidige vrijmetselarij. Het *centrum van de eenheid* is niet verwezenlijkt, integendeel, de maçonnerie is versplinterd; de belangrijke antagonismen van onze tijd (ras, klasse, geslacht) werden niet overbrugd; de loges brengen gelijkgezinde, weinig van elkaar verschillende vertegenwoordigers van de middenklassen bijeen, met als gevolg dat de vrijmetselarij niets realiseert wat ook niet elders tot stand komt; maçonnieke haat is in de vrijmetselarij even frequent als maçonnieke liefde en de kliekjesgeest is alom tegenwoordig; aangezien de retoriek van de broederliefde doet alsof alles per definitie fijn en in orde is, kan zelfs geen inspanning van bvb. psychotherapeutische aard ondernomen worden om de antagonismen te definiëren en te overwinnen.

Ook Apostel maakt de vaststelling dat relatief weinig over de vrijmetselarij is nagedacht door ernstige filosofen. Hij buigt zich hierbij over de geschriften van de weinigen die dit wél ondernamen: G. Lessing, F. Herder, J. Fichte, Novalis (1772-1801), Karl Krause en Pierre Proudhon (1809-1865). Om de beurt hebben zij zich ingespannen de vrijmetselarij in een bredere context te situeren en op steviger fundamenten te vestigen.

Dat filosofen pogingen ondernamen om een rationele en coherente fundering te vinden voor de vrijmetselarij gebeurde volgens Apostel omdat het genootschap op basis van tegenstrijdige, zelfs onverzoenlijke elementen tot stand was gekomen, namelijk: het idee van een deïstische universele godsdienst en moraal; het idee van een esthetische en emotionele ethica op pantheïstische grondslagen (J. Toland, Shaftesbury, Giordano Bruno en David Hume ontwikkelden deze ideologie); tenslotte de hermetische en magische traditie, die denkt de waarheid te vinden in de geheimen van de Oudheid. Dit alles bijeen kon niets anders dan de verwarde en verwarrende mengelmoes opleveren waar de vrijmetselarij nu al drie eeuwen mee worstelt en waarop onmogelijk een voldoeninggevend *Centrum van de Eenheid* kan worden gebouwd.

De pogingen van de verschillende filosofen die hier iets aan wilden doen, waren tot mislukking gedoemd, omdat uiteindelijk de middenstanders-vrijmetselaars hier geen oor naar hadden en best tevreden waren met de verwarde toestand, waar elkeen het zijne van kon maken of denken. Apostel zegt: *De doorsneevrijmetselaar zal het waarschijnlijk onbelangrijk vinden dat men aan de vrijmetselarij een filosofische fundering zou kunnen geven. Zijn praktijk, rituaal, humanitair engagement en verdraagzaamheid niet een voldoende fundament voor een bloeiende vrijmetselarij?*

Een bescheidener realiteit

De conclusie hieruit is dat vanuit een veeleisend filosofisch standpunt de vrijmetselarij een *non-starter* is, niet bij machte om het hoge ideaal van het *Centrum van de Eenheid* te realiseren. Ze moet daarom alleen beschouwd worden als wat ze is: een *société de pensée*, een gezelligheidsvereniging met beperkte ambities voor ontmoetingen onder gelijkgezinden, voor individuele vervolmaking en eventueel - voor sommige varianten van de vrijmetselarij - voor beïnvloeding van de *profane* maatschappij.

Toch is de vrijmetselarij ook op dit niveau in crisis. Opnieuw zegt Apostel: *Hoewel ik blijvend dankbaar ben voor de 'ontmoetingen' die de vrijmetselarij me heeft bezorgd en die ze ook - zo denk ik - mogelijk kan maken voor anderen in volgende generaties, meen ik dat snelle en krachtige actie nodig is om de zelfvernietiging te verhinderen van een Orde die*

*geconfronteerd wordt met de geestelijke onverschilligheid van zijn leden, de lage intensiteit van hun betrokkenheid, de uiterste moeilijkheidsgraad van het utopisch project en de enggeestige twisten veroorzaakt door maçonnieke dweper*s.

Ik denk, na jarenlange lezing van een aanzienlijke hoeveelheid logeliteratuur, dat Apostel gelijk heeft, maar dat hij waarschijnlijk niet gehoord zal worden. De grote massa van leiders en leden van de vrijmetselarij, zowel de *reguliere* als de *irreguliere*, lijkt niet de ambitie te hebben om een grondig en fundamenteel *aggiornamento* op gang te brengen. De pijnlijke en moeizame conciliaire stap die de katholieke kerk met Vaticanum II heeft gezet, zal waarschijnlijk geen maçonniek equivalent krijgen. De ambities van de overgrote, om niet te zeggen van de verpletterende, meerderheid van de vrijmetselaars blijven dan ook op een aanzienlijk bescheidener niveau. Uiteindelijk is het *Credo* van de vrijmetselarij vervat in een aantal gedragsregels, die men de maçonnieke precepten noemt. Het zijn algemeen-menselijke morele voorschriften die niets nieuws of origineels inhouden en allemaal terug te brengen zijn tot de grote principes die in de Tien Geboden werden opgesomd. Wel heeft men ze in een passend kleedje gestoken, dat de achttiende- en negentiende-eeuwse *honnête homme* kon aanspreken.

De geest waarin de voorschriften baden, is dezelfde die men terugvindt in de *Letters, sentences and maxims* van de vrijmetselaar Lord Chesterfield (1694-1773) of in het beroemde *If*-gedicht van Rudyard Kipling. Het is niets anders dan de verworvenheden van de christelijke beschaving, uitgedrukt in een taal aangepast aan de leef- en denkwereld van de welgedane burgerman.

Naar aanleiding van de veroordeling van de vrijmetselarij door de Belgische bisschoppen, werd door het Belgisch Grootoosten in 1838 een medaille geslagen waarvan de voorzijde de woorden *La Maçonnerie vivra, Dieu le veut* droeg en op de keerzijde in minuscule letters de maçonnieke voorschriften werden opgesomd. Het was een catalogus van hoogstaande voorschriften: God eren, de evennaaste beminnen; het goede doen; de deugd beoefenen, van goede zeden zijn; een goede vader, echtgenoot en vriend zijn; gewetensvol handelen; de ongelukkigen, de armen, de reizigers helpen; het krakeel, de vleierij, de huwelijksontrouw zwichten, enz. Wie zou deze gedragsregels niet onderschrijven? Ze zijn nog altijd geldig voor de hedendaagse mens, hoewel er toch een aantal elementen in ontbreken die bij een nieuwe redactie onvermijdelijk zouden moeten voorkomen, zoals de principes van de gelijkheid onder alle mensen, de sociale rechtvaardigheid, de ecologische dimensie, enz.

Wat de vrijmetselaars zoeken en eventueel vinden, is de gezelligheid en de geborgenheid van een vriendenkring, de voldoening van het mooi afgewerkte rituaal, het koesteren van edele gevoelens, het werken aan de eigen vervolmaking, het aanvullen van hun kennis over allerhande interessante onderwerpen en problemen, en voor sommigen het uitdragen in de *profane* wereld van voor hun obediëntie specifieke doelstellingen.

Heeft zoiets zin en bestaansrecht? Ongetwijfeld. Het is natuurlijk iets van een heel wat bescheidener karakter dan wat Apostel heeft gedroomd. Het is iets wat hoe dan ook het voorwerp zou moeten zijn van een grondige herziening, wellicht in de zin zoals ik op het einde van het vorige hoofdstuk heb gesuggereerd.

Vrijmetselaar, mijn broeder, mijn zuster

Het zou onrechtvaardig en onjuist zijn van de vrijmetselarij afscheid te nemen met een grotendeels negatief oordeel. We kunnen sceptisch staan tegenover een aantal aspecten van het genootschap, maar dit mag ons niet beletten de lichtzijden te waarderen en vooral de oprechte leden te appreciëren.

Voor ik de eindpunt zet, richt ik me tot u, Fernand, die vanuit het Eeuwige Oosten toekijkt, en tot u, vrijmetselaars, met wie ik gesprekken over uw Orde mocht voeren. Ik verstout me u, Doorluchtige Grootmeesters of Achtbare Meesters bij de voornaam te noemen: Victor, Sylvain, Freddy en Hugo van het Grootoosten, Georges en Pierre van de Grootloge, Jacques, Fernand, Johan en Piet van de Reguliere Grootloge. Dank voor de interessante gedachtewisselingen. Het spreekt vanzelf dat alles wat u me hebt meegedeeld, op het niveau van de algemeenheden en de principes lag. Als in dit boek gegevens en inlichtingen voorkomen waarvan sommigen kunnen oordelen dat ze indiscreet zijn en *de tempel niet meer gedekt is,* heb ik die vanzelfsprekend niet van u gekregen. De functies die u in uw obediënties bekleedt of bekleed hebt, zullen u wel voor iedere onwelwillende vingerwijzing vrijwaren. Alles wat ik meedeel, ben ik op legitieme wijze te weten gekomen, zonder ooit een vrijmetselaar lastig te vallen of in gewetensnood te brengen. Het behoort nu eenmaal tot de flair van de historicus om op het juiste spoor te komen en om de uiteenlopende gegevens tot één geheel te verwerken.

In de loop van mijn onderzoek heb ik de naam van honderden leden van de verschillende Belgische obediënties leren kennen. Ook al heb ik boven mijn overtuiging uitgesproken, dat de geheimhouding van het lidmaatschap weinig of geen zin meer heeft, heb ik in dit boek geen systematische *revelaties* willen doen. Ik ontmoette de naam van heel wat leden die ofwel mijn vrienden zijn, ofwel mijn medestanders of collega’s in verenigingen en actiegroepen. Zij hebben me nooit toevertrouwd dat ze vrijmetselaar zijn en ik eerbiedig dit. Hoogstens heb ik, met enkelen onder hen, op wat ondeugende wijze het gesprek op het logethema gebracht. Jules, Rudy, Jean, Luc, Jacques, Johan, nogmaals Johan, Jaak, Herman, Jozef, Armand, Paul, Gilbert, Frankie, Karel, Jean-Claude, Rik, Robert, Willy, Fernand, Wilfried, Dirk, Ernest, Dominique, Lucienne, als u deze regels leest, zult u naar ik hoop glimlachen en uzelf herkennen.

De geciteerde voornamen zijn die van volkomen eerbare burgers. Enkelen mag ik echte vrienden noemen, die ik apprecieer en bewonder. Voor hen zou ik door een vuur gaan en ik denk dat zij het wederkerig voor mij zouden doen. Het zijn joviale, charmante, hoogstaande en interessante mensen. Hun lidmaatschap van de vrijmetselarij is voor mij de beslissende factor om, ondanks alle bedenkingen die ik zo objectief mogelijk heb geformuleerd, deze verenigingsvorm mijn sympathie te schenken. Een vereniging die dergelijke mensen kan aantrekken, behoeft voor mij geen verdere legitimatie. Ze kan al dan niet relevant zijn, ze kan al dan niet toekomst hebben, wat maakt het in een laatste analyse uit? Waar mensen van goede wil samenkomen, wat ook de reden weze, wordt onvermijdelijk iets positiefs en moois gerealiseerd.

Een ultiem getuigenis

Op het ogenblik dat ik dit laatste hoofdstuk afwerkte, ontving ik een brief van iemand met wie ik talrijke broederlijke gevoelens deel en die sedert een paar jaar tot de vrijmetselarij is toegetreden. Binnenkort zal hij tot de meestergraad opklimmen. Met een paar zinnen uit zijn brief wens ik mijn zoektocht af te sluiten. Het is het getuigenis van iemand die zin heeft voor de relativiteit van de dingen en een groot gevoel voor humor: hij zal zich niet laten beetnemen

door extravaganties. Hij is een evenwichtig en kritisch man van middelbare leeftijd, die al heel wat heeft meegemaakt en uiteenlopende ervaringen tot een levensfilosofie heeft verwerkt. Zoals anderen is hij stilaan weggedreven van het geloof van zijn vaderen, wat een leemte in zijn gedachten- en gevoelsleven heeft geschapen. Hij was dus ontvankelijk voor iets anders en dit andere is voor hem de vrijmetselarij geworden.

Hij voelt er zich goed en schreef me: *Als men zich aangetrokken voelt door de loge, kan men er heel wat vinden. Essentieel is wat in de initiatie telkens terugkomt: dat men een zoekende is en een vrij en eerlijk man. De aantrekkingskracht van de tempel is de 'geborgenheid' die men ervaart vanaf de intrede in de kamer van inkeer. Wie het aandurft en het niet als een vernedering ziet om geblinddoekt door onbekenden ondervraagd te worden over zijn intiemste gedachten en het dan aandurft de initiatie mee te maken, als het ware als een blinde, kan hier karaktersterkte in vinden. Weten dat de medebroeders dit ook hebben meegemaakt, schept solidariteit.* Zo'n getuigenis toont aan dat de vrijmetselarij iets te bieden heeft en voor een aantal mensen, ook al is dit maar een kleine minderheid, een trouwe begeleidster door het aardse leven heen kan worden.

Ik heb de stille hoop, als gelovige, dat de zoektocht die deze broeder heeft ingezet, hem naar het geloof van zijn jeugd zal terugbrengen. Ik heb immers de overtuiging dat het Huis van de Vader, dat het christelijke geloof, nog altijd de veiligste thuishaven is binnen de Westerse beschaving, misschien zelfs voor de hele mensheid. Deze stille hoop zal alleen zijn uitdrukking vinden in gebed en niet in pogingen tot overreden en overtuigen. Ieder mens moet zijn eigen pelgrimstocht, volgens eigen overtuiging en geweten, als vrij en eerlijk man volbrengen.

Als de laatste etappe voor deze broeder, mijn broeder, de vrijmetselarij is, dan weze het zo en zal het goed zijn. Hiermee eindig ik het relaas van mijn lange zoektocht. Ik doe het met de geijkte formule waarmee ieder *bouwstuk* op de *tempelkolommen* wordt afgesloten: *Mijn broeders, ik heb gezegd.*

Andries Van den Abeele
Brugge, Pasen 1991.

LITERATUUR

Alle interessante of bruikbare werken over de vrijmetselarij vermelden is onbegonnen werk. Hierna zult u er een aantal aantreffen die bij het opmaken van dit boek geraadpleegd werden en waarvan de meeste in de boekhandel of in openbare bibliotheken te vinden zijn.

ALGEMENE WERKEN.

Hoewel op veel punten achterhaald of te nuanceren, blijft Augustin COCHIN, *Les sociétés de pensée et la démocratie* (Paris 1921), heruitgegeven in twee volumes onder de *titels La révolution et la libre pensée* (Paris 1978) *en L'esprit du jacobinisme* (Paris 1979), een goede inleiding voor wie de ontstaansperiode van de vrijmetselarij in Europa wil begrijpen.

Hetzelfde geldt voor Bernard FAY, *La franc-maçonnerie et la révolution intellectuelle au XVIIIe siècle* (Paris, 1935).

Beide auteurs zijn kind van hun tijd en zijn niet vrij te pleiten vaneenzijdige kritiek of vooringenomenheid.

Daniel LIGOU (onder leiding van), *Dictionnaire de la franc-maçonnerie* (P.U.F., Paris ed. 1987) is de basisreferentie, die een onovertroffen massa gegevens bevat, waarvan het gehalte en de betrouwbaarheid afhangen van de kennis en eruditie van de talrijke medewerkers.

Kenneth R.H. MACKENZIE, *The royal masonic Cyclopaedia*, (London 1877, reprint The Aquarian Press 1987) is een verouderde maar interessante encyclopedie, waarin men naast veel plezierige fabels ook een aantal correcte gegevens vindt. Een weerspiegeling van de 19de-eeuwse *reguliere* vrijmetselarij.

Fred L. PICK, G. Norman KNIGHT, revised by Fred SMYTH, *The Freemason's pocket reference book*, (Frederic Muller, London, 1e ed. 1955, 3de ed. 1983) is de weergave van wat de doorsnee-vrijmetselaar vandaag in Engeland verondersteld wordt over de broederschap te weten.

LENNHOFF und O. POSNER, *Internationales Freimaurerlexikon* Wien-München 1932, reprint Jos Huber, Diessen, 1980) is de continentale tegenhanger van het Engelse werk van Mackenzie. Interessant, vaak achterhaald maar niet vervangen.

Paul FESCH, *Bibliographie de la franc-maçonnerie et des sociétés secrètes* (Uitg. Georges A. Deny, Bruxelles 1976) vermeldt alle publicaties in het Frans tot 1910.

WOLFSTIEG, *Bibliographie der freimaurerischen Literatur*, (Leipzig 1926, 4 volumes). Met Duitse Gründlichkeit!

Geactualiseerde bibliografieën zijn niet voorhanden.

Voor liefhebbers van de namen van logeleden, signaleren we naast de geciteerde encyclopedieën:

Michel GAUDART de SOULAGES en Hubert LAMANT, *Dictionnaire des Francs-maçons français* (Ed. Albatros Paris, 1980)

Jean-André FAUCHER, *Dictionnaire historique des francs-maçons,* (Perrin, Paris 1988).

Een overzicht van de meest gebruikte (Franse) vrijmetselaarstermen, is te vinden in:

André DORE, *Petit lexique maçonnique* (Ed. EDIMAF, Paris, 1986).

DOCUMENTEN.

De basisdocumenten van de 18de-eeuwse vrijmetselarij en die van haar belagers zijn in de originele edities meestal onvindbaar, maar zijn in de recente jaren vaak herdrukt.

De stichtingstekst is het best terug te vinden in:

Anderson's Constitutions - Constitutions d}Anderson 1723, texte anglais,introduction, traduction et notes par Daniel Ligou (Edimaf, Paris 1987).

Early masonic pamphlets (Manchester Univ. Press 1945), zeventig korte en langere teksten daterend van 1638 tot 1735, waarin over de voorgeschiedenis en de eerste geschiedenis van de vrijmetselarij gehandeld wordt.

Een paar andere heruitgaven:

Le sceau rompu ou la loge ouverte aux profanes (Paris 1745, reprint Ed. Les Rouyat, z.d.)

De geheimen der vrije-metselaars en der mopsen geopenbaart (Amsterdam 1745, reprint

Schors Amsterdam, 1980).

Jerôme LALANDE, *Ecrits sur la franc-maçonnerie* (reprint, Centre culturel de Buenc 1972): de maçonnieke teksten van de beroemde Franse astronoom.

Abbé François LE FRANC, *Le voile levé pour les curieux, ou le secret de la révolution révélé à l'aide de la franc-maçonnerie* (Paris 1791, reprint van de uitg. 1792 door Ed. Memo et Codec Bruxelles 1983): de eerste publicatie die de legende in het leven riep dat de Franse revolutie het werk was van de vrijmetselarij.

Augustin BARRUEL, *Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme*, (Hamburg 1798-1799, rééd. 1973 - ik gebruikte: *Abrégé des mémoires*..., enz. 2 vol., Paris 1829). Dit meesterwerk van desinformatie ligt ten grondslag aan de anderhalve eeuw lang gecolporteerde misvattingen over de vrijmetselarij en de revolutie. In 1804 was de Nederlandse uitgave al aan zijn derde druk!

Voor de hedendaagse periode bestaan de basisdocumenten vooral uit brochures, (gedrukt voor inwendig gebruik), waarin de obediënties hun doelstellingen en statuten weergeven. Ze zijn bij de gespecialiseerde antiquaren aan te treffen.

Een paar voorbeelden:

Grand Orient de Belgique, *Statuts et règlements généraux* (Bruxelles 5951),

Règlements généraux du suprêeme conseil du Rite Ecossais ancien et accepté pour la Belgique et les autres pays soumis à son obédience (Bruxelles 1955),

Reguliere Grootloge van België, *De traditionele en reguliere vrijmetselarij* (Brussel, [1980])

Een essentieel element van kennis van de vrijmetselarij is te verwerven door de lezing van de ritualen of catechismussen. Ze zijn zeer talrijk en zowel 19de- als 20ste-eeuwse zijn (en soms herdrukken van 18de-eeuwse) bij de gespecialiseerde antiquaren te krijgen.

ALGEMENE GESCHIEDKUNDIGE WERKEN.

Van Engelse zijde

Grand Lodge 1717-1967 (Univ. Press Oxford 1967), officiële publicatie t.g.v. de 250ste verjaardag van de speculatieve vrijmetselarij door enkele bekende maçonnieke historici, w.o. Harry CARR, J.R. CLARKE en J.W. STUBBS.

John HAMILL, *The Craft, a history of English freemasonry*, (Crucible London 1986). Dit is in al zijn beknoptheid (190 blz.) HET te lezen werk over de *reguliere* vrijmetselarij.

Wie méér tijd heeft, zal *Gould's history of freemasonry* (Caxton London, 1e editie 1882-1887, herdrukken 1931 en 1951) ter hand nemen: behandelt uitgebreid de vrijmetselarij per land en bevat veel interessante illustraties. Natuurlijk op veel punten achterhaald.

Van Franse zijde

A. THORY, *Acta latomorum ou chronologie de l'histoire de la franche-maçonnerie française et étrangère*, (2 vol., Paris 1815, reprint Slatkine Genève 1980), bevat een schat aan chronologisch opgetekende gegevens en talrijke documenten die je nergens anders kunt vinden. Alles natuurlijk heel kritisch te lezen!

STEEL-MARET, *Archives secrètes de la Franc-Maçonnerie*, (Paris 1893-1896, reprint Slatkine Genève 1985) bevat talrijke documenten over de Gerectificeerde Schotse Ritus.

A. LANTOINE, *Histoire de la franc-maçonnerie française*, (2 vol., Paris 1927-1930; reprint Slatkine Genève 1981-1982) is het grondige maar vooringenomen werk van een belangrijke *spiritualistische* Franse vrijmetselaar.

Pierre CHEVALLIER, *Histoire de la franc-maçonnerie française, T.I. La maçonnerie: Ecole de l'Egalité 1725-1799* (Fayard, Paris 1974),*T. II La maçonnerie: missionnaire du libéralisme 1800-1877* (Fayard, Paris 1974), *T. III La maçonnerie: Eglise de la république 1877-1944* (Fayard, Paris 1975). Dit is het standaardwerk dat veel andere lectuur overbodig maakt. De Franse geschiedenis is uiteraard zeer verhelderend voor de evolutie van de vrijmetselarij bij ons, die er nauw bij aansluit.

Twee andere boeken van Pierre CHEVALLIER, die aanzienlijke vernieuwing brachten in de studie van de eerste loges in Frankrijk, zullen de liefhebbers van nauwgezet historisch detectivewerk verrukken. Het zijn:

Les ducs sous l'acacia, ou les premiers pas de la franc-maçonnerie française 1725-1743 (Libr. Vrin Paris 1964)

La première profanation du Temple maçonnique ou Louis XV et la Fraternité (Libr. Vrin, Paris

R. LE FORESTIER, *La franc-maçonnerie templière et occultiste au XVIIIe et XIXe siècle* (Paris et Louvain 1970) is het standaardwerk over dit ingewikkeld onderwerp.

Even fundamenteel is A. VIATTE, *Les sources occultes du romantisme-illuminisme, Theosophie 1770-1820* (2 vol. Paris 2e ed., 1965).

De werken van Alain LE BIHAN zijn goudmijnen van gegevens over logeleven en logeleden in de 18de eeuw. We vermelden:

Francs-maçons parisiens du Grand Orient de France, fin du XVIIIe siècle (Paris, 1966),

Loges et Chapitres de la Grande Loge et du Grand Orient de France, 2e moitié du XVIIIe siècle (Paris, 1967)

Francs-maçons et ateliers parisiens de la Grande Loge de France au XVIIIe siècle (Paris, 1973).

Gerard GUYOT (présenté par) *La franc-maçonnerie française, textes et pratiques XVIIIe-XIXe siècles* (Gallimard/Julliard 1981). Bevat een aantal basisteksten.

Paul NAUDON, *Histoire générale de la franc-maçonnerie,* (Office du Livre, Fribourg 1981). Een geïllustreerde wereldgeschiedenis geschreven door een *reguliere* vrijmetselaar.

Daniel LIGOU (sous la direction de), *Histoire des Francs-maçons en France*. (Ed. Privat 1981). Geschreven door *irreguliere* vrijmetselaars van de Grand Orient de France.

Maurice AGULHON, *Pénitents et francs-maçons de l'Ancienne Provence* (Fayard Paris 1968, reprint 1988): de boeiende en gelijklopende geschiedenis van godsdienstige confrérieën en vrijmetselarij.

Van Nederlandse zijde

P.J. VAN LOO, *Geschiedenis van de Orde der Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden* (Den Haag 1967)

B. CROISET VAN UCHELEN, P.H. POTT en J. HANRATH, *De beoefening der Koninklijke Kunst in Nederland. Een cultuurgeschiedkundige platenatlas der vrijmetselarij in Nederland* (Den Haag, 1971).

Twee van de al te zeldzame Nederlandstalige overzichtswerken, die ons vooral voor de periode 1815-1830 aanbelangen.

Het gebrek aan algemene grondige studies maakt de ontleding van een deelaspect in Nederland des te interessanter. Dit vindt men in

Andreas HANOU, *Sluiers van Isis, Johannes Kinker als voorvechter van de Verlichting, in de vrijmetselarij en andere Nederlandse genootschappen, 1790-1845* (2 vol.Deventer 1988). Kinker had veel banden met de Zuidelijke Nederlanden.

Te vermelden zijn ook het belangrijk tijdschrift THOTH, een uitgave van het Grootoosten der Nederlanden en het halfjaarlijkse tijdschrift LANDMERK, gepubliceerd door een studiekring van meesters-vrijmetselaars.

BELGISCHE GESCHIEDKUNDIGE WERKEN

ALGEMENE OVERZICHTEN EN DEELASPECTEN.

Bij gebrek aan een recent algemeen overzichtswerk is de betrouwbaarste inleiding:

Hugo DE SCHAMPHELEIRE, Roger DESMED, Els WITTE, Maur. A. ARNOULD e.a. *Een eeuw vrijmetselarij in onze gewesten 1740-1840* (Brussel 1983, catalogus van een tentoonstelling gehouden in ASLK Brussel).

Nog steeds niet vervangen en blijvend interessant, hoewel op veel punten verouderd, zijn volgende studies:

Ad. CORDIER, *Histoire de l'ordre maçonnique en Belgique* (Bruxelles 1854, reprint Ed. Memo et Codec Bruxelles, 1983)

Paul DUCHAINE, *La franc-maçonnerie belge au XVIIIe siècle* (Bruxelles 1911)

Bertrand VAN DER SCHELDEN, *La franc-maçonnerie belge sous le régime autrichien 1721-1794* (Leuven 1923)

F. CLEMENT, *Histoire de la franc-maçonnerie belge au XIXe siècle* (Bruxelles 1949)

G. de FROIDCOURT, *François-Charles comte de Velbrück, prince évêque de Liège, franc-maçon* (Liège 1936)

Over de 19de eeuw vindt men talrijke bibliografische gegevens en/of documenten in:

Hugo DE SCHAMPHELEIRE, Els WITTE, Fernand V. BORNE, *Bibliografische bijdrage tot de geschiedenis der Belgische vrijmetselarij, 1798-1855* (Brussel 1973)

Els WITTE (en F.V. BORNE), *Documents relatifs à la franc-maçonnerie belge du XIXe siècle, 1830-1855* (Nauwelaerts, Paris-Louvain 1973)

Els WITTE, *Overzicht van het onderzoek naar de Belgische vrijmetselarij in de 19de eeuw*, (Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, 1985, blz. 523-542).

De voornaamste recente overzichtsteksten of detailstudies zal men o.m. vinden John BARTIER, *Laïcité et franc-maçonnerie* (Ed. ULB Bruxelles 1982): de verzamelde studies van de beste naoorlogse historicus van de vrijmetselarij.

Hervé HASQUIN (sous la direction de), *Visages de la franc-maçonnerie belge du XVIIIe au XXe siècle* (Ed. ULB, Bruxelles 1983): veertien interessante geschiedkundige bijdragen over loge-onderwerpen.

Jacques LEMAIRE (édité par), *Sous le masque de la franc-maçonnerie,* (Ed. ULB, Bruxelles 1990): bijdragen over echte en pseudo-vrijmetselarijen in en buiten België.

Over Belgische obediënties zijn volgende werken interessant:

Histoire de la fédération belge du Droit Humain, 2 Vol. (Ed. Droit Humain Bruxelles 1982-1984): de meest gedetailleerde studie over een Belgische obediëntie.

Marcel DE SCHAMPHELEIRE, *Geschiedenis van de Belgische vrijmetselarij sinds 1830, 150 jaar Grootoosten in België,* T.I. Periode 1830-1914, T.II. Periode 1914-1983, T. III Thematische benadering (Uitg. GOB, Brussel 1986): voor inwendig gebruik bestemd, openhartig en met veel feitenmateriaal.

Peter BORMANS (samengesteld en ingeleid door) *Vrijmetselarij* (VUB 1974). Een ongelijk werkje over de verschillende Belgische obediënties.

Heel wat informatie en historische studies (van variabele waarde) in logepublicaties, o.m. in de Jaarboeken en het Informatiebulletin van het Belgisch Grootoosten, in de Jaarboeken van de Reguliere Grootloge van België, in het Bulletin van de Belgische Opperraad,

Heel wat publicaties werden al gewijd aan plaatselijke loges. (Zie Overzicht... door Els Witte). Te raadplegen zijn o.m.:

Louis LARTIGUE], *Les Amis Philanthropes, histoire d'une loge des origines à 1876* (reprint Bruxelles 1972): geschiedenis en kroniek van de belangrijkste 19de-eeuwse loge in België.

CUVELLIEZ, *Deux siècles de maçonnerie montoise* (Mons 1959).

Frans SMITS, *Vijftig jaar geschiedenis van de Achtb. L. Marnix van St.-Aldegonde 1890-1940* (Antwerpen, z.d.)

Maçonnieke ontmoetingen I. Beknopte geschiedenis van de vrijmetselaarsloges in Vlaanderen (uitg. J. Somville, Brugge 1975): een insidersblik op de Grootoostenloges in Vlaanderen.

La Flandre 5881-5981 (Uitg. La Flandre, Brugge 1981), honderd jaar vrijmetselarij in Brugge

Rue du Persil 1879-1979 (uitg. Quatuor Coronati, Brussel 1979), het verhaal van het belangrijkste maçonniek gebouw in België.

Wij vermelden ook onze eigen publicaties:

La Réunion des Amis du Nord à Bruges. Une résurrection manquée (Brugge 1986)

In Brugge onder de acacia, De vrijmetselaarsloge La Parfaite Egalité (1765-1774) en haar leden (Brugge 1987)

De Kortrijkse vrijmetselaarsloge L'Amitié (Kortrijk 1989)

STANDPUNTEN EN ESSAYS

Belgische uitgaven

Werkgroep vrijmetselaars in Vlaanderen, *Progressieve vrijmetselarij*, (Elsevier 1975): het standpunt van de linkse vrijmetselaars in het Belgisch Grootoosten.

Charles DELVOYE (numéro composé par), *Franc-maçonnerie: symboles, figures, histoire* (Revue de l'université de Bruxelles 1977)

KEULEERS en J.M. PIRET (samenstelling) *The Masonic Paradigm Emancipation-Initiation*, (VUB 1984). Een boeiend nummer van het Tijdschrift voor de studie van de verlichting en van het vrije denken.

Leo APOSTEL, *Freemasonry, a philosophical essay*, (VUB 1985). Als men iets wil lezen, dan bij voorrang dit!

Jacques LEMAIRE, *Les origines françaises de l'antimaçonnerie (1744-1797)* (ULB, 1985). Hoe vrijmetselaars en profanen ten grondslag lagen aan de mythe van het maçonnieke complot tegen monarchie en godsdienst (zeer interessante bibliografie van 18de-eeuwse publicaties).

Michel HUYSSEUNE, *Vrijmetselarij, mythe en realiteit*, (uitg. EPO, 1988). Interessant met hoofdzakelijk Grootoosten-inspiratie.

Jo GERARD, *La franc-maçonnerie en Belgique*, (Bruxelles 1988), waarin enkele interessante logedocumenten zijn opgenomen.

Piet VAN BRABANT, *De Vrijmetselaars*, (uitg. Hadewych, 1990). Het enige goede boek vanuit de *reguliere* vrijmetselaarstraditie in het Nederlands uitgegeven.

Luc NEFONTAINE, *La franc-maçonnerie*, (Ed. du Cerf, 1990). Een handig beknopt overzicht door een katholiek historicus.

Frankrijk

Verschillende historische essays hebben vernieuwende, soms enigszins aanvechtbare maar stimulerende inzichten ontwikkeld.

Roger PRIOURET, *La franc-maçonnerie sous les lys* (Paris, 1959) heeft de rol van de vrijmetselarij in de romantiek en in de heropleving van het religieuze gevoel in een boeiende verhandeling uiteengezet.

Alec MELLOR, *Quand les franc-maçons étaient légitimistes* (Ed. Dervy, Paris 1986) rekent af met de fabel van de vrijmetselarij als organisator van de revolutie.

Ran HALEVI, *Les loges maçonniques dans la France d'Ancien Régime aux origines de la sociabilité démocratique* (Arm. Colin, Paris, 1984) ontwikkelt de thesis dat de vrijmetselarij niet het kind was van de Verlichting noch van het occultisme, maar een *derde weg* volgde die mee de praktijk van het democratisch verenigingsleven voorbereidde.

Het colloquium georganiseerd door de Grand Orient de France, *Franc-maçonnerie et lumières au seuil de la révolution française* (Ed. I.D.E.R.M., Paris 1984) beklemtoont de rationalistische elementen die men in de Ancien-Regimevrijmetselarij kan terugvinden.

Vooral de Franse *reguliere* obediëntie levert talrijke auteurs van spiritualistische en initiatieke teksten of ook historische studies. U kunt de voornaamste aantreffen in de bibliografie van het hierboven geciteerde werk van Piet Van Brabant. Speciaal te vermelden zijn:

Jean TOURNIAC, *Symbolisme maçonnique et tradition chrétienne*, (Ed. Dervy, 1965)

Paul NAUDON, *Les loges de Saint-Jean et la philosophie ésotérique de la connaissance*, (Ed. Dervy, 1957)

Paul NAUDON, *Histoire, rituels et tuileur des hauts grades maçonniques*, (Ed. Dervy 1966)

Paul NAUDON, *La franc-maçonnerie chrétienne*, (Ed. Dervy 1970)

Jean SAUNIER, *Les francs-maçons*, (Grasset 1972)

Jean-Pierre BAYARD, *La spiritualité de la franc-maçonnerie*, (Ed. Dangles, 1982)

Enkele boeken vanuit de Grande Loge de France:

Richard DUPUY, *La foi d'un franc-maçon*, (Plon 1975)

Jean VERDUN, *La réalité maçonnique*, (Flammarion 1982)

Beide oud-grootmeesters van de Grande Loge doen hun best, zonder meer.

Charles RIANDEY, *Confession d'un grand commandeur de la franc-maçonnerie*, (Ed. du Rocher, 1989). Explosief en ontluisterend.

Een stem vanuit de Grand Orient de France:

Fred ZELLER, *Trois points c'est tout* (Rob. Laffont, 1976) bevat ook een paar afrekeningen.

Alain BRADFER en Catherine RIGOLLET, *Les francs-maçons, qui sont-ils aujourd'hui en France?* (J.C. Lattès, Paris 1989) hebben tweehonderd vrijmetselaars, waaronder drie katholieke priesters, ondervraagd over hun maçonniek engagement.

Bijzonder kritische teksten over en vanuit de vrijmetselarij, verpakt in heel wat esoterische hutspot zal men vinden in:

Une loge révèle: Franc-maçonnerie ou initiation? (Ed. du Rocher, 1985),Pierre DANGLE, *Loge souveraine ou loges esclaves* (Ed. du Rocher, 1986),Une loge révèle: *Fraternité et soeurité initiatiques* (Ed. du Rocher, 1988).

Alle Franse obediënties geven talrijke teksten en studies uit. De meeste zijn voor inwendig gebruik, maar vallen toch na verloop van tijd in het publieke domein.

In de boekhandel verkrijgbaar is het tijdschrift van de Grande Loge Nationale Française, Travaux de la loge nationale de recherches Villard de Honnecourt, dat vooral historisch gericht is en van hoog niveau, en het tijdschrift *Humanisme,* uitgegeven door de Grand Orient de France.

Groot-Brittannië

We citeren de werken van *investigative journalists*. Ze zijn interessant, goed gedocumenteerd, vlot leesbaar... maar niet altijd helemaal ernstig te nemen.

James DEWAR, *The unlocked secret, freemasonry examined* (London 1966, revised edition Corgi Books, London 1990)

Stephen KNIGHT, *The Brotherhood, the secret world of the freemasons* (Granada Books, London 1985)

Martin SHORT, *Inside the Brotherhood, further secrets of the freemasons* (Grafton Books 1989).

De voornaamste Engelse logepublicatie is het tijdschrift van de historische loge Quatuor Coronati. Dit meer dan honderd jaar oude tijdschrift bevat een onuitputtelijke - maar kritisch te gebruiken - schat aan informatie.

KERKEN EN VRIJMETSELARIJ

Katholieke kerk

Joseph BERTELOOT s.j., *La franc-maçonnerie et l'Eglise catholique,* T.I Motifs de condamnation, T.II Perspectives de pacification, (Ed. du Monde Nouveau, Lausanne 1947). Het hervatten van de dialoog na de Tweede Wereldoorlog.

Alec MELLOR, *Nos frères séparés, les francs-maçons*, (Ed. Mame, Tours 1961). Een poging tot pacificatie die bij publicatie veel belangstelling kreeg.

Michel DIERICKX s.j., *De vrijmetselarij, de grote onbekende. Een poging tot inzicht en waardering* (Antwerpen - Utrecht 1967). Een welwillend nieuw geluid in postconciliair Vlaanderen.

Michel RIQUET et Jean BAYLOT, *Les francs-maçons*, (Beauchesne, Paris 1968). Dialoog tussen een reguliere vrijmetselaar en een sympathiserende jezuïet.

Hubert de THIER, *L'Eglise et le Temple, approche de la franc-maçonnerie* (Bruxelles, 1976). Een franstalige tegenhanger van Michel Dierickx.

Alec MELLOR, *Les grands problèmes de la franc-maçonnerie d'aujourd'hui* (Ed. P. Belfond, Paris 1976), vooral interessant voor de geschiedenis van de verhouding Kerk-loges van 1945 tot 1976.

Luc NEFONTAINE, *Eglise et franc-maçonnerie*, (Ed. Chalet 1990).Uitstekende synthese, die evenwel enkel de verhoudingen met de katholieke kerk behandelt en uitsluitend op Franse bronnen steunt.

Protestantse kerken

De twee boeken die de controverse binnen de Anglikaanse kerk inluidden:

Walton HANNAH, *Darkness visible: a christian appraisal of freemasonry* (London 1952, reprint Augustine Publ. 1984).

Walton HANNAH, *Christian by degrees, the non-christian nature of masonic ritual*, (London 1954, reprint Augustine Publ. 1984).

De basisteksten over de huidige houding van de kerken in Engeland zijn:

Report from the Church of Scotland's panel on doctrine (Edinburg 1989)

Freemasonry and christianity, are they compatible? (Church House, London 1987) General Synod, July group of sessions, report of proceedings, blz. 612-659 (Church House, London, 1987)

Report of the faith and order committee of the Methodist Conference (London, 1985).

POEZIE EN MUZIEK

Declameren en rijmen is in de loges, vooral bij de regulieren sterk aanwezig. De broeders vinden inspiratie in bloemlezingen zoals b.v.

Carl GLICK (edited by), *A treasury of masonic thought*, (London 1961, reprint 1983)

Het zingen van liederen is al even belangrijk, vooral in de tafelbijeenkomsten. Er bestaan heel wat codices met meestal luimige tot enigszins lichte liedjes.

Een voorbeeld: M. BAZOT, *Nouvelles chansons maçonniques*, (Paris 1839)

De muziek is altijd sterk aanwezig geweest op logebijeenkomsten. Een verdienstelijk overzicht in:

Roger COTTE, *La musique maçonnique et ses musiciens*, (Paris 1974).

Een uitstekend werk over de meest prestigieuze maçon onder de musici is:

Paul NETTL, *Mozart and Masonry* (New York 1957, reprint Dorset Press New York 1987).

DIVERSEN

Dat vrijmetselarij vanuit uiteenlopende en originele gezichtshoeken benaderd kan worden, bewijzen o.m. volgende studies:

Lucy PEELLAERT, *La représentation maçonnique dans les noms de rues de Bruxelles*, (Bruxelles 1982)

Lucy PEELLAERT, *La représentation maçonnique dans la collection philatélique de Belgique*, (Nivelles 1986)

MACONNIEKE FANTASIA

Over de vrijmetselarij zijn zeer talrijke pseudo-wetenschappelijke werken verschenen, die tot het domein van de fantasie behoren. Ze zijn misleidend en houden de vele verkeerde opinies over de vrijmetselarij in stand.

Enkele voorbeelden:

Michael BAIGENT and Richard LEIGH, *The Temple and the Lodge* (Jonathan Cape, London 1989). Ook in het Nederlands verschenen. De tempeliers als oorsprong van de vrijmetselarij: een steeds weer opduikend sprookjesverhaal!

Robert AMBELAIN, *La franc-maçonnerie oubliée* (R. Laffont, Paris 1985). Een voorbeeld van de delirante verbeeldingskracht die deze grootmeester van Memphis-Misraïm over talrijke boeken heeft uitgespreid.

Christian PLUME, *Napoléon Franc-Maçon*, (Paris, 1985), tweehonderd bladzijden om te bewijzen dat Napoleon vrijmetselaar was... en niet te overtuigen.

Jacques PLONCARD D'ASSAC, *Les secrets des francs-maçons*, (Chiré-en-Montreuil 1979). De verhalen van de vooroorlogse anti-maçonnieke liga, nauwelijks in een nieuw kleedje gestoken.

Voor aan deze bibliografie nog niet zou genoeg hebben, vermelden we dat ongeveer in ieder boek over de vrijmetselarij een bibliografie voorkomt. Vaak komen dezelfde titels voor, maar alles bijeen zal men in de hierboven geciteerde werken zeker een paar duizend maçonnieke publicaties vermeld vinden, Fesch en Wolfstieg (die er tienduizenden geven) natuurlijk niet meegerekend!